Melih Cevdet ANDAY

Felsefesiz Yaşamak

Melih Cevdet ANDAY

Felsefesiz Yaşamak

DENEME

ADAM

Melih Cevdet Anday

•

Felsefesiz Yaşamak

ADAM YAYINLARI
©
Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.

Birinci Basım : Mayıs 2002

Kapak Tasarımı : Zeynep Karafakıoğlu

02.34.Y.0016.842
ISBN-975-418-706-1

YAZIŞMA ADRESİ : ADAM YAYINLARI, KÜÇÜKPARMAKKAPI SOK. NO. 17. 80060 BEYOĞLU – İSTANBUL
TEL: (0 - 212) 293 41 05 – 292 09 47 (3 HAT) e-mail : adam@ada.net.tr FAKS: (0 - 212) 293 41 08

Melih Cevdet Anday

●

Felsefesiz Yaşamak

Deneme

ADAM

İLK TAŞI KİM ATSIN

Çocuklar Noel Baba'ya inanmazlar, ama hediye hatırı için inanmış görünürler. Torbası ile bacadan inen ak sakallı adam, ya babadır, ya amca, ya ağabey. Çocuk ondan biraz öğüt dinleyecek, sonra armağanlarına kavuşacaktır.

Bu konuyu işleyen çok güzel bir oyun okumuştum yıllar önce; Romanyalı oyun yazarlarının birer perdelik oyunlarını içeren İngilizce bir kitapta. Bu kitap bana Bükreş'ten yollanmıştı. Ne başarılı oyun yazarları var Romanyalıların!

Ben Noel Baba ile hiç karşılaşmadım. Çocuk iken adını duymuşluğum vardır, ama bizim eve hiç uğramadı. Kendisi ile tanışsaydım ne yapardım, anısını tatlı tatlı saklayabilir miydim? Bilmiyorum.

Şimdi gelelim sözünü ettiğim o oyuna.

Ana-baba, küçük oğullarını yılbaşı gecesi erken erken yatırmışlar, "Bekle, bu akşam Noel Baba sana armağanlar getirecek" demişler.

Perde açıldığında, küçük oğlanı yatağında, Noel Baba'yı bekler durumda görürüz.

Çok geçmeden ak sakallı adam torbası ile ocaktan çıkar, çocuğun başucuna gelir.

Çocuk uyanmış gibi yaparak,

– Hoş geldin Noel Baba, der. Bana getirdiğin armağanlar nerede? Versene!

Noel Baba,

– Yo, der, önce konuşacağız, armağanlar sonra.

– Peki, Noel Baba.

Noel Baba çocuğu eleştirmeğe başlar.

– Matematikten kırık not almışsın, demek daha çok çalışacaksın.

– Çalışırım Noel Baba.

– Geçen hafta 'hastayım' diyerek okula gitmemişsin, oysa hasta değilmişsin. Asmışsın okulu.

– Bir daha asmam Noel Baba.

– Komşunun oğlu ile kavga çıkarmışsın, vurmuşsun çocuğa.

– Bir daha yapmam Noel Baba. Hadi bana armağanlarımı ver.

Noel Baba torbasından çıkarır, verir çocuğa.

Çocuk sevinç içindedir, armağanları bir bir gözden geçirir, sonra beklenmedik bir şey yapar, tuttuğu gibi Noel Baba'nın sakalını çekip çıkarıverir. Karşımızda çocuğun babası vardır.

Çocuk fırlar yataktan, Noel Baba'nın sakalını takar ve babasına,

– Şimdi gir yatağa, der.

Adam şaşkın, mahcup bir durumda yatağa girer. Çocuk da onun başucuna geçer, oturur.

– Dinle der, işyerine bir rapor hazırlama görevini üstlenmiştin. Bunun için de sana üç cilt kitap vermişlerdi. Sen o kitaplardan ancak birinci cildi, o da yarıya kadar açtın, üst yanını okumadın, şişirme bir rapor yazdın.

– Doğru.

– Dinle, geçen hafta bir akşam çok içtiğin için ertesi gün işyerine gidemedin, hasta haberi verdin. Oysa hasta değil sarhoştun.

– Doğru.

– Dün akşam, 'toplantım var' diyerek eve geç geldin. Oysa bir kadınla buluşup parklarda dolaşmışsın. Görenler var.

– Doğru.

– Bir daha yapma böyle şeyler.

– Yapmam.

İşte böyle bitiyor oyun.

Anaların babaların, çocuklarını eğitirken kendi yanlışlarını, kendi suçlarını unutmalarına ne demeli bilmem. Sanki onlar birer melek, çocuklarsa doğuştan suçludur.

Maria Magdelena'yı, orospudur diyerek, taşla öldürmeye kalkan kalabalığa İsa yetişmiş ve

– Durun, demiş, ilk taşı, hiç suç işlememiş olan atsın.

(4 1. 1994)

AYKIRI DÜŞÜNCELER

Yeni yılın ilk günü, evimizde öğle yemeğine konuklarımız vardı, bu arada eski dostum Gani Girgin'le eşi de gelmişlerdi. Gani Girgin o gün herkesi soru yağmuruna tuttu ve aykırı düşünceleriyle ortalığı şaşırttı. Daha sofraya oturur oturmaz şu soruyla başladı işe

– Anayasanın 84. maddesine ne diyorsunuz?

Sinirli gibiydi, gözü kaşı oynuyordu; anladığıma göre, gerçek bir soru değildi bu, konuşmak için kapı açıyordu ve ağzına bir lokma bile atmadan, rakı dublesinin yarısını devirdi. Gani Girgin, nasıl rakı içtiğini şöyle anlatır "Önce hızlı içerim, arayı hızlı sürdürürüm, sonunda da... hızlı içer kalkarım."

Üç kez hızlı dostum, bizim yanıtımızı beklemeden, açıklamaya girdi.

– İstanbul DYP Belediye Başkan adayı Dalan, milletvekilliğinden istifa etmeli mi, etmemeli mi? Sorun bu. Anayasanın 84. maddesi istifayı Büyük Millet Meclisi'nin kabulüne bağlamış. Bu durumdan anlaşıldığına göre, istifa seçilmekten daha güç.

Konuklarımızdan biri, "Ama..." diyerek söze karışacak oldu, fakat Gani Girgin susturdu onu.

– Dinleyin dedi, önemli olan bu değildir; ben "devlet memuru milletvekili" konusu üzerinde durmak istiyorum. Milletvekilleri devletten aylık alıyorlar. Adam, seçimle geliyor ve devlet aylığına kavuşuyor. "Dünyanın her yerinde böyle oluyor" demeyin, ben bunun mantığa aykırı olduğunu söylemek istiyorum.

Ben, bir susma anından yararlanarak,

– Peki, senin önerin nedir? diye soruverdim.

Sözünün kesilmesinden hoşnut kalmayan Gani Girgin dedi ki

– Ya milletvekili aylıklarını partiler ödesin, ya da milletvekil-

leri aylık almasınlar. "Ama o zaman kim milletvekili olur?" diye soracaksınız. Demek milletvekilliğine bunca hevesli olanlar, ortadan silinecek.

Bize konuşma fırsatı vermeden sözünü sürdürdü dostum

– Parti, sivil toplumun kurumlarından biridir, demek devletin dışındadır. "Sivil toplum" ne demek?

– Sen söyle, dedim.

Gani Girgin, beni duymazlıktan geldi.

– "Sivil toplum" sözünü ilk ortaya atan Cicero'dur: "Societas civilis" Bunun karşısında da devlet (polis, civitas, etat, state) vardı. Bunlar başlangıçta, birbirlerine karşı kullanılıyordu, ama on sekizinci yüzyılın ortalarında çökmeğe başladı; bu terimin 1750-1850 dönemi boyunca yoğun bir tartışma ve çatışma konusu haline geldi ve sivil toplum ile devlet değişik varlıklar olarak ele alındı.

Ev sahibi olarak ben, ille diyalog kurulsun diye düşünerek gene araya girdim.

– Ama sivil toplumun ne demeye geldiğini açıklamadın, dedim.

Gani Girgin,

– Öyleyse sana soruyorum, dedi.

– Sor, dedim.

Bu sırada Gani Girgin, iç cebinden bir kağıt çıkardı, biraz okudu. Tanrım, not alarak gelmiş! Hiç böyle adam görmedim; en azından hazırlanmış. Eskiden öğretmenlikte bulunmuştu, belki ordan kalma bir alışkanlıktır.

Üçüncü kadehini de hızla içti, sonra bana dönerek,

– Partilerin kapatılmasına razı olur musun? diye sordu.

– Hayır, dedim.

– İşe yaramasalar da kalsınlar, değil mi?

– Evet.

– Düşünmeden konuşma! İşe yaramayan bir kurumun yaşamasını neden istiyorsun?

– Devletin hegemonyasına karşı bir güvendir de ondan.

– Bravo! Demek partiler devletin dışındadır. Öyleyse partili

milletvekilleri neden devletten aylık alıyorlar?

– Dünyanın her yerinde böyle. Sen devletle hükümeti karıştırıyorsun.

– Demek beni o kadar cahil sanıyorsun!

– Estağfurullah.

Bunu söylerken yüzünde kırgınlık yoktu; tersine hınzır hınzır gülümsüyordu.

– Peki, diyerek sürdürdü konuşmasını, sendikaların kapatılmasını ister misin?

– İstenir mi hiç, dedim.

Gani Girgin,

– Şunu da yanıtla, dedi. Dernekler kapatılsın mı?

Karşımda Sokrates oturuyordu sanki.

– Hangi dernekler? diye sordum.

– Bu da sorulur mu? Bütün dernekler. Örnek istersen söyleyeyim: İnsan Hakları Derneği, Yazarlar Derneği, Gazeteciler Derneği, Kadın Hakları Derneği, Yardımseverler Derneği...

– Hiçbirinin kapatılmasını istemem.

– Bravo! Şunu da yanıtla öyleyse... Bu kurumlar üzerinde devlet denetimi olsun mu, olmasın mı?

– Olmasın.

Gani Girgin elini masaya vurdu. Hiç böyle şey yapmazdı.

– İşte, dedi, devletin dışında olan bu kurumlar hep birden "sivil toplum"u oluşturur. Sivil toplum sadece devlet dışında olmakla kalmaz, devlete karşıdır da. Böylece toplumda bir denge kurulur. Bütün korku, devletin despotluğundan kaynaklanmaktadır çünkü.

Dostumun rakı içmesinden yararlanarak sordum:

– Peki, devlete kala kala ne kalıyor?

Gani Girgin, boşalmış olan kadehini masaya bıraktı.

– Polisle asker, dedi.

– Peki, onlar despotluk için yetmez mi?

– Yeter de artar bile. Ne var ki, sivil toplum güçlendikçe bu baskı azalır, ama yavaş yavaş azalır. İktidar sıkışınca da sivil topluma bir tırpan atar, işte faşizm diye buna denir.

Bir konuğum,

– Gani Bey, diye araya girdi, siz demokrasiyi savunuyorsunuz yanılmıyorsam.

Gani Girgin,

– Gazetelerimizde sivil toplum sözü geçmeye başladı; ama ne olduğu anlaşılmıyor gereğince. Kimi şu anlamda, kimi bu anlamda kullanıyor o sözü. Demokrasi ise dillerden düşmüyor. Demek onu iyi biliyoruz.

Durdu, kaşlarını çattı

– Demokrasi "biçimsel" karakterdedir, dedi. Her yerde böyledir; devletin topumdan ayrımını gösterir, gerçi yurttaş özgürlüklerini, çoğulculuğu, sözleşme dizgesini ve temsil ilkesini düzenler. Ama iktidar gruplarının nasıl ve hangi unsurları ile oluşturulduğu konusunda hiçbir şeyi açıklamaz. Bunu gereğince kavrayamadığımız için ikide bir demokrasiden yakınıyoruz, demokrasinin biçimselleştiğini söyleyerek onunla alay ediyoruz. Demokrasi her yerde biçimseldir ve iyi ki biçimseldir.

Yeni bir konu açmıştı Gani Girgin. Hepimiz ne diyecek diye bekliyorduk.

Fakat dostum, bunun tadını çıkararak yerinden kalktı.

– Gitmemiz gerekiyor, dedi. O konuyu da başka bir gün ele alırız.

Gani Girgin gittikten sonra, masamızda çok anlamlı bir sessizlik oldu.

(7. 1. 1994)

MOSTAR KÖPRÜSÜ

On beş gün önce bu köşede çıkan yazımda, Amerikalı Prof. Samuel P. Huntington'un, yeni savaşlar ve nedenlerine ilişkin incelemesinden söz etmiştim. Prof. Huntington, o incelemesinde yeni savaşların, uygarlık-kültür çatışmalarından kaynaklandığını öne sürüyordu. Ben de o yazıyı okuduğumdan beri, örneğin Bosna'daki çarpışmanın bir kültür-uygarlık çatışması olup olmadığı konusu üzerinde kafa yoruyorum.

Tanıdığım, bildiğim kentlerin yakılıp yıkılması bir yakınımın saldırıya uğramasına benzer bir duygu uyandırıyor.

Ben kentleri insanlara benzetirim; kimi güleryüzlüdür, kimi çatık kaşlı; kimi benimle dostluk kurar, kimi bana yabancılık gösterir. İşte Bosna dost saydığım kentlerden biridir. Onun yakılıp yıkıldığını duydukça içim cız ediyor.

Yugoslavya'ya birçok kez gittim, özellikle Makedonya'yı iyi bilirim, Ohri gölü kıyısında, geleneksel uluslararası şiir bayramında şiirler okumuşumdur.

Bundan yirmi yıl önce de bir uluslararası şiir toplantısı dolayısıyla Bosna'ya çağrılı olarak gitmiştim.

Yola çıkacağım gün hastaydım, kırıklığım vardı, uçakla Belgrat'a indim, oradan da gene bir uçakla Sarajevo'ya (Saray Bosna) yollandım. Vardığımızda hava kararmıştı. Havaalanında beni karşılayan olmadı. Meğer Yazarlar Birliği Başkanı gelmiş, ama beni tanıyamamış. Sonradan öğrendiğime göre bu meslekdaşım beni bir işadamına benzetmiş.

Oradan otobüsle kente vardığımda hangi otele gideceğimi bilmiyordum. Ötekine berikine sordum, bana bir otel salık verdiler. Otelin lobisi çok kalabalıktı. İlgili görevliye yaklaşıp bir oda istedim. Bana boş odaları olmadığını söyledi. Oysa ben bir an önce yıkanıp yatmak için acele ediyordum. Makedonya şiir bay-

ramlarından tanıdığım Sarayevolu ünlü ozan İzet Sarayliç'e telefon edip edemeyeceğimi sordum adama. Dikkatle yüzüme baktı.

– Şiir toplantısı için mi geldiniz? diye sordu.

– Evet.

– Adınız?

– Anday.

Adam defterlere baktı.

– İkinci kat on numara dedi. Odanız hazırdır.

Dünyada bunca sevindiğim az olmuştur. Güzel bir kız beni odama çıkardı. Vakit geçirmeden banyoya girdim, uzun uzun dinlendim ve bitkin bir durumda kendimi yatağa attım, uyuyuverdim.

Sabah olduğunda baktım ki, kendimi biraz toplamışım. Kenti bir an önce görme isteğiyle giyinip aşağı indim. Otelin restoranında çay içtim ve sokağa çıktım. Toplantı ertesi günüydü, onun için rahat rahat dolaşabilirdim.

Bosna iki bölümden kuruludur; biri Osmanlı'dan kalma eski kent, öbürü Avusturya'nın kurduğu Avrupa kenti. Otelim eski kente yakın olduğu için ben Osmanlı mahallesine daldım. Bundan güzel bir mahalle az bulunur. Hiç yabancılık duymuyordum. Köşe bucağı dolaştım.

Öğleye doğru, acıkmış olarak, eski bir medresenin bir bölümündeki büyük bir lokantaya girdim. Kapıda bir adam "Buyurun, buyurun!" diye bağırıyordu. Sanki yurdumdaydım. Yol yorgunluğu, hastalık, sonra bu "Buyurun"lar bana burada herkesin Türkçe bildiği inancını vermişti nedense. Bir masaya oturdum. Garson yemekleri sayıyor:

– Kuzu kapama, yalancı dolma, kuru fasulye...

Yamancı dolma istedim, sonra da garsondan limon vermesini rica ettim. İşte o zaman ayaklarım suya erdi, garson Türkçe bilmiyordu. Burada hiç kimse Türkçe bilmiyordu; çünkü Boşnak demek, Müslüman Sırp demekti. Boşnakça ile Sırpça'nın bir ağızı. Şair dostumun adı "İzzet" değil "İzet" idi. İzet Sarayliç'in şiirleri Türkçeye çevrilmiş ve kitap olarak yayımlanmıştır.

Bizde Bosnalıların Türk olduğuna ilişkin yanlış bir kanı vardır

ve yaygındır, nedense.

Unutmadan şunu ekleyivereyim, Avusturyalıların kurduğu Sarajevo'yu hiç beğenmemişimdir. Tramvaylı geniş caddeleri ile soğuk bir kent. Yıldızımız barışmadı.

Ertesi gün açılan toplantıda kimlerle tanıştım?

Başta İzet Sarayliç'i söyleyeyim, onunla yeniden buluşmuştuk. Sonra benim şiirlerimi Boşnakça'ya çeviren ve kitap olarak bastıran Muazzez Hacıosmanoğlu, ünlü Arap şairi Al-Bayati (şimdi Irak'ın İspanya'daki kültür ataşesi), Makedonyalı şair Bogomil Güzel, iki Rus şairi, bir Macar şairi.. ve daha başkaları. Birlikte on beş gün geçirdik. Ama hep Sarajevo'da kalmadık, Hersek'e de gittik. Mostar'da, o güzel köprünün yanı başındaki yüksek bir kahvede, Neretva nehrine ve o şaşırtıcı, büyüleyici köprüye bakarak unutulmaz saatler yaşadım.

Köprü beni öylesine çekmişti ki, yanımdakilere bir şey söylemeden sessizce yerimden kalktım, aşağıya indim, ona doğru yürüdüm ve ortasında durup kenti bir de oradan seyrettim. Kim bilir ne kadar uzak olacağım ki, arkadaşlar nehre düştüğümden kuşkulanıp beni aramaya çıkmışlar. Mostar köprüsünün bombalarla yıkıldığını duyduğumda acı çektim. Buna kültür savaşı denebilir mi? Hayır Prof. Huntington'un görüşüne katılmıyorum. Vandalizmdir bu, başka bir şey değil.

Kim bilir, İzet, eşi, çocuğu, Muazzez hanım ne durumdadırlar, onlardan bir haber alamadım.

Sarajevo'ya ilişkin bir de eğlenceli bir anım vardır.

Bir akşam Arap şairi Al-Bayati'ye, yemeğimizi dışarda bir yerde yememizi önerdim. Çıktık, dolaşa dolaşa bir yer bulduk, içeri girdik, garsonlar pardösülerimizi aldılar. Salonu görünce tadım kaçtı, bundan daha sevimsiz bir yer olamaz. Daha kimseler gelmemişti. Garsonlar gözümüzün içine bakarak bize masaları gösteriyorlardı. O bakışları bilmez miyim? Yolacak müşteri arıyorlar.

– Çıkalım, dedim Al-Bayati'ye.

– O.K., dedi.

Anlaşma dilimiz İngilizce idi.

Pardösülerimizi giydik. Dostumun cebinde bozuk para var-

mış, çıkarıp verdi pardösülerimizi tutan adama.

Adam paralara baktı, sonra yere attı hepsini.

Biz hakarete uğramış olarak o pis yerden çıktık. Konuşmuyorduk, canımız sıkılmıştı.

Durdum, dostuma dönerek,

– Gidip şu herifi dövelim, öyle ayrılalım buradan dedim.

Al-Bayati,

– O.K., dedi.

Ve (işte burası çok şaşırtıcı) arka cebinden bir bıçak çıkardı.

– Bu ne bu? diye sordum.

– Ben yurtdışına çıkarken bıçağımı yanıma alırım muhakkak, dedi.

Ertesi günkü Bosna gazetelerinin başlıkları gözümün önünden geçmeye başladı: "Arap şairi ile Türk şairi garsonu bıçakladılar."

– Ben vazgeçtim dostum, dedim. Biz gene otelimize gidelim.

(14. 1. 1994)

BİR ÖĞRETMEN

Mısır'ın eski Devlet Başkanı Nasır demişti ki, "Türklerin dilinden Arapçamızı çekip alsak, bunlar konuşamazlar."

Demek, ona göre, Türkçe diye bir dil yok. En ilkel toplulukların dilleri var da bizim dilimiz yok. Oysa bir dil bilgini şöyle der: "Ne denli geri gidersek gidelim, dil'i buluruz." İptida kelam var idi.

Anlamıyor değilim, Nasır'ın demek istediği o değil; Türklerin Arapça ile düşünebildiklerini söylemektir amacı. Peki, Türkler İslamiyeti benimsemeden önce düşünmüyorlar mıydı?

Daha şaşırtıcı olanı, Arap aydınlarının Türkçecilik akımına karşı olmalarıdır; bize, "Geçmiş kültürümüzle ilişkimizi koparıyorsunuz" diyorlar. Oysa İslam uygarlığının belli başlı yapıtları, Cumhuriyet'ten sonra dilimize çevrilmiş ve basılmıştır. Bu yapıtlar medrese öğretiminde naklen anlatılırdı. Ama bizim şeriatçılar da Türkçeciliğe karşıdırlar. Neden? Çünkü Arapça kutsal dildir; Tanrı, Kuran'ı o dilde indirmiştir. Bunun saçma olduğunu yazıp söylerseniz size 'kafir' derler. Bunun da sonu nereye varır, bir düşünün!

İslam ülkelerinde Türkiye'ye karşı ikinci kızgınlık konusu, bizim laik olmamızdır: "Müslüman laik olur mu hiç?" diyorlar, "Dinsizliktir bu."

Oysa dinsiz bir toplumda laikliğe gerek yoktur. Din olmalı ki, onu devlet işine karıştırmayalım. Din devleti kuruldu mu da, dindışı düşünce yasak olur. Daha doğru 'düşünme' yasaklanır; Tanrı düşünmüştür ya, onu yetersiz bulmak en büyük 'günah' olur çıkar. Dinlerin güzel yanlarından biridir bu, aklımızı çalıştırmamıza gerek kalmaz artık.

Bunlara şapkayı, kadının örtüden kurtulmasını ve elbet Latin alfabesini de katarsanız Arap'ın gözünde ne duruma düştüğümüz açık olarak ortaya çıkar.

Sonuca gelelim... Atatürk Devrimleri denilen toplumsal değişim atılımları, Arap kültür-uygarlığından, Batı kültür-uygarlığına geçme girişimleridir. Atatürk faşist değildi, dahası diktatör de değildi, öğretmendi ve her öğretmen sıkıdüzencidir; çünkü derste "Dünya dönüyor" dedikten sonra, "Çocuklar bunu kabul ediyor musunuz?" diye sorulmaz.

Batı kültür-uygarlığına geçmeyi 'taklit' saymak, kısaca, saçmadır; çünkü "Biz Arabı taklitle yetinelim" anlamına gelir.

Konunun bizdeki kavgası ise, Ziya Gökalp'in, kültür ile uygarlığı ayırmasından kaynaklanmaktadır. Ona göre, kültür ulusaldır, uygarlık ise evrensel. Böylece "Ulusal kültürümüzü yok ediyoruz" sözü ortaya çıkmıştır. Ama kimse "ulusal kültür"ün ne olduğunu bilmemektedir. Gide gide, ulusal kültürün içine 'din' de sokulunca, durum, Atatürk'ü kötülemeyi sonuçlamıştır. Oysa Atatürk Ziya Gökalp'in kültür-uygarlık bölümlemesine karşıydı.

Nasıl karşı olmasın! 'Kültür'ün başına 'ulusal' sözcüğünü koydunuz mu, çoksesli müzik bizim değildir, kadının sahneye çıkması geleneklerimize aykırıdır, karı-koca el ele bir lokantaya mı gidiyor, bizim ulusal kültürümüze aykırıdır... deyip çıkıyorlar işin içinden.

Batıda 'kültür'ün çeşitli tanımları vardır. Örneğin, Alman düşünürleri kültürü evrensel saymışlardır. Haklıdırlar. Bu tanımın içine elbette teknik buluşlar da girer. Bize gelince, bizim ulusal kültürcüler bütün teknik buluşları rahatça kullanırlar, minareye hoparlör de koyarlar, fakat laikliğe sıra geldiğinde 'gavurluk' derler. Oysa laiklik olmasaydı hoparlör olmazdı.

ÖĞRETMEN'e saygım gittikçe artıyor.

(18. 1. 1994)

GÜÇLÜ YAPITLAR YORUMLA YAŞAR

Ünlü sanat yapıtlarının uyandırdığı ilgi, sanatın tadını bilmeyenleri etkisi altına alır. Paris'in ünlü dünyayı tutmuş kulesi bunun bir göstergesidir, Paris'e ilk giden kapağı Eiffel'e atar, hayranlık içinde bakar ona; hoşlanır mı, hoşlanmaz mı, onu bilemem.

Paris'ten açmışken ekleyivereyim, *Mona Lisa* da öyledir; ömründe hiç resim sergisine gitmemiş olanı, *Mona Lisa*'nın karşısında, hem de hayran hayran dura kalmış görebilirsiniz.

Demek ün sanattan baskın çıkmaktadır... Dedim ama büyük Leonardo'nun yapıtını küçültmüş olmaktan korkuyorum *Mona Lisa* ile alay edilir mi hiç ?

Nereye geleceğim... Ünlü İngiliz şairi T. S. Eliot, *Hamlet* için yazdığı bir denemede, "*Hamlet*, yazın dünyasının *Mona Lisa*'sıdır" der. Bu iki sanat yapıtının böylece yan yana getirilmesini bir övgü, büyük bir övgü saymak yanlış olur; T.S. Eliot, o denemesinde Shakespeare'in her yerde hayranlık uyandıran yapıtını adamakıllı yerer. Aman o yazıyı okumadan görün *Hamlet*'i. Ne olur, ne olmaz!

Böyledir çağdaş kafa, herkesin dediğine kapılmaz, kendi usu ile araştırır eline aldığı konuyu. Saygısızlak anlamına gelmez bu, kendi özüne saygının kaçınılmaz gereğidir.

Bana sorarsanız... Ben, Paris'e ilk gidişimde Eiffel'in karşısına da dikildim, *Mona Lisa*'nın karşısına da; ama kimseye "gördüm" demedim, övünüyor sanılırım diye çekinerek. Eiffel'i bir yana bırakırsak usta Leonardo'nun yapıtı heyecanlandırdı beni, belki resimden çok Leonardo'nun adıydı büyüyü yaratan. O usta gerçekten yaşamış ve bu resmi yapmıştı.

Böyledir işte başyapıtların ateşlediği ilgi; onların karşı durulmaz bir çekicilikleri vardır. Peki, dehası şaşkınlık uyandırmış olan Shakespeare'in bir yapıtını eleştirmeye nasıl kalkışabilir kişi?

Kalkışır efendim, geçmişten kalma birtakım görüşlerin tutsağı olmamak için her yeni çağ eski yapıtları yeniden değerlendirmek zorunda olduğu için kalkışır.

Bu sözden, her yeni dönemin, kendinden önce gelmiş geçmiş bütün akımları yadsıyacağı (yadsıdığı) anlamı çıkarılmamalıdır. Evet, Batı edebiyatlarına bakacak olursak, örneğin, romantiklerin, klasiklere başkaldırdıklarını görürüz; ama onların da klasik öncesi kimi şair ve yazarları yol gösterici olarak seçtikleri bilinir. İşte, İngiliz romantik şairi Samuel Taylor Coleridge'in (1772-1834), bir Shakespeare hayranı olmasını böyle açıklayabiliriz. T. S. Eliot ise, klasik anlayıştan yana olduğu için, *Hamlet*'i zayıf bir oyun olarak gördü.

"Colerigde haklı", ya da "Eliot doğru söylüyor" gibi kesin yargıları bir yana bırakıp, (çünkü bir başyapıtın bunca yaşaması, ona ilişkin çeşitli yorumlar yapılmış, yapılabilmiş olmasındandır), oyunun kafamızda uyandırdığı birtakım sorular üzerinde kısaca duralım.

Danimarka prensi, Hamlet'in babası, uyurken ölmüş, onun yerini de kardeşi, demek Hamlet'in amcası almış ve bu amca kraliçe ile, demek Hamlet'in annesi ile evlenmiştir. Babanın hayaleti Hamlet'e görünür ve "Beni amcan öldürdü" der (Kulağına zehir akıtmış).

Şimdi, Hamlet'in sorunu iki başlıdır: Öç alma ve anayı kıskanma. Ama Hamlet öç almayı boyuna geciktirir, kuruntular içindedir, eyleme geçinceye kadar da deli taklidi yapmaya kalkar ve bir türlü eyleme geçemez. İşte, konu bu.

Öyleyse sorulardan ikisini ele alalım: Hamlet niçin deli taklidi yapıyor ve neden babasının öcünü bir an önce almıyor?

Bir İngiliz doktor-eleştirmen, Hamlet'in gerçekten deli olduğu tanısını ortaya atmıştır; çünkü deli taklidi yapmak bir tür delilikmiş. Bilmiyordum. Pek benzemiyor ama, düşündürücü bir örnektir: Rahmetli Muhittin Sadak, arada bir kekelerdi; bunun nedenini bana bir gün şöyle anlattı; "Ben çocukken kekeme taklidi yapmayı severdim, sonra kekeme oldum" dedi.

Önce karşı tezle, demek Eliot'un eleştirisi ile başlayıp konuyu

sürdürelim; Eliot şöyle diyor denemesinde:

"Ve oyun Shakespeare'in başyapıtı olmak şöyle dursun, kesinlikle sanatsal bir başarısızlıktır. Birçok bakımdan şaşırtıcıdır, başka oyunlarda görülmeyecek kadar da rahatsızlık vericidir. Bütün oyunlarının en uzunudur ve Shakespeare bunun üzerinde belki en çok sıkıntıyı çekmiştir. Öyle iken oyunda en ivecen seyircinin bile ayırt edebileceği tutarsız ve gereksiz sahnelere yer vermiştir."

"Coşkuyu bir sanat biçimi olarak anlatma ancak bir nesnel bağlılaşma (objective correlative) bulmakla olur. Bir başka deyişle, bu tikel coşkuyu formülleştirecek bir nesneler dizisi, bir durum, bir olaylar zinciri bularak."

"Bir adam olarak Hamlet, görünüşteki gerçekleri aştığı için anlatılamayan bir coşkunun, baskısı altındadır. Hamlet'in duygularına nesnel bir karşılığın bulunamayışından doğan şaşkınlığı, yaratıcısının sanatsal sorun önündeki şaşkınlığının sürmesine neden olmuştur." (Çeviri: Halit Çakır)

Hamlet'in eyleme bir türlü girememesini açıklayan doğru bir sanatsal tanı olarak görüyorum bunu.

Şimdi de, yaman bir Shakespeare hayranı olan Coleridge'in söylediklerine bakalım.

Coleridge, şairliği yanında büyük bir edebiyat düşünürü olarak da tanınmıştır; dahası, düşünürlüğü şairliğine üstün sayılmıştır. Oysa ben onu büyük şair diye bellemişimdir. Hele "The Rime of the Ancient Mariner" şiirini, "Kublay Han" şiirini ikide bir açıp okurum. Ancient Mariner'in şu dizesi dilimden düşmez

We were the first that ever burst into that silent sea.

Müziği ne güzel yakalamış! Çevirisini de yapalım

İlk bizdik, dalıp gittik o dingin denize

Kazım Taşkent Klasik Yapıtlar dizisinden çıkan S. T. Coleridge – *Denemeler* adlı kitap beni sevindirdi. Şimdi bu ünlü şairin

Shakespeare'e ilişkin denemelerinden kimi sözleri birlikte okuyalım:

"Şimdi oyunun kahramanı nedeniyle yazarına karşı beslenen kimi önyargıları önlemek için Hamlet'e geçiyorum. Oyunda, övülmesi gereken çok şeye karşı çıkılmış, en üst düzeyde birçok güzellik biraz saklı bulunduklarından, görmezlikten gelinmiştir."

"Ozan kahramanını, bir insanın bulunabileceği en uyandırıcı bir konuma yerleştiriyor. Görünüşte tahtın yasal mirasçısıdır; babasının ölümü kuşkuludur; annesi, amcası ile evlenerek oğlunu tahttan dışlar. Bu da yetmez. Bir de, kendisini kardeşinin öldürdüğü kuşkusunu sağlama bağlamak üzere, öldürülen babasının hayaleti çıkar ortaya. Bunun oğlu üzerinde etkisi ne olabilir? Hemen davranarak öç almaya koyulmak mı? Hayır. Sonsuz uslamlamalar ve duraksamalar, harekete geçmek için sürekli dürtülemeler ve sürekli edimden kaçış. Gevşek davranış ve savsama yüzünden kendini ardı arası gelmeyen azarlamalar ve bunun sonucu uçup giden kararlılık gücü. Hem bu korkaklık yüzünden değil, çünkü o, zamanının en yiğitlerinden biridir... Bu yalnızca içlerinde bir dünya bulunanların harekete geçmekten hoşlanmayışlarındandır." (Çeviri: Halit Çakır)

Ben de çok düşünmüşümdür bu oyun üzerine; dahası kimi çelişkiler de bulmuşumdur. Bir örnek vereyim: Hamlet, ünlü tiradında, "Ölmek, uyumak, belki de rüya görmek" diye konuşur ya, ölmek üzere iken dostu Horatio'ya, "Bundan sonrası sessizlik" deyiverir. Ölüm bunlardan hangisidir? Rüya görmek mi, sessizlik mi?

Ama bunları bir yana bırakıyorum... Hamlet, bence modern oyunun kapısını açan ilk yapıttır. Ben onu bütün tutarsızlıkları, çelişkileri ve saçmalıkları ile seviyorum. Ve oyunun baş kişisi Hamlet'te yazarın ayıklamadığı tam insanı buluyorum.

Sorun, geçmişi, yadsımak değil, yorumlamaktır.

(21. 1. 1994)

ŞİİRE BAKMAK

Ahmet Kutsi Tecer'in, şiirimizde doruklardan biri olarak kalacağına inandığım "Besbelli" adlı şiiri ilk çıktığında, kimi ilerici arkadaşlarımca alaya alınmıştı. Önce bu şiiri birlikte okuyalım da, alaya alınmasının doğru olup olmadığı üstünde sonra dururuz.

Besbelli ölümüm sabahleyindir
İlk ışık korkuyla girerken camdan
Uzan başucumda perdeyi indir
Mum olduğu gibi kalsın akşamdan.

Sonra koş terlikle haber vermeğe
Kiracım bu sabah can verdi diye
Üç beş kişi duysun ve belediye
Beni kaldırmaya gelsin odamdan.

Evden çıkar çıkmaz omuzda tabut
Sen de eller gibi adımı unut
Kapımı birkaç gün açık tut
Eşyam baka kalsın diye arkamdan.

Şiir sanatı açısından yetkin olmakla kalmayıp bir dramatik kişiyi de dile getiren bu çok sevdiğim şiir, peki, neden alaya alındı?

Efendim, öleceği vakti biliyormuş da ondan.

Neden bilmesin, şair bu, istediği vakit ölebilir, biz ne karışırız. Üstelik o kadar doğru ki, herkes sabahleyin ölür. Gece yarısı eve getirilen hekim, ağır hastayı görüp evden ayrılırken, yanında bekleşen aileye, "sabaha çıkmaz" der. Kısacası, sabaha çıkamadın mı, hapı yuttun demektir. Alay konusu değil.

Çok yıl oluyor, bir başka ilerici dostumuz da dünya kitaplığında, okunacak kitaplar ve okunmayacak kitaplar diye bir bölümleme atmıştı ortaya. Bu bölümlemeye göre, nice sevdiğim yabancı şair, yazar yasaklanıyordu.

Beni bu görüşün rahatsız eden yanı şu idi: Zararlı varsayılan şair ya da yazarı yasaklamak için elbette okumak gerekirdi önce; okuyunca da yasaklayıcının zarar görmüş olması gerekirdi. Oysa yasaklayıcı zarar görmüyor, bizim zarar göreceğimizi düşünerek iyilik etmeye kalkıyordu.

Şuracıkta söyleyivereyim, ben hiçbir şairden, hiçbir yazardan zarar görmemişimdir. Severim, sevmem o başka. Neden zarar göreyim ki, benim için önemli olan, o şairin ya da yazarın siyasal, toplumsal inançları değil, bıraktığı yapıttır. Yapıt ise, yaratıcısından başka bir varlık niteliği kazanmıştır. Lenin'in bir sözü vardır, "Bir şair, bir yazar mistik inançlardan da yola çıkabilir" der. Tolstoy, bir tür İsa dinine inanıyordu ise, ben bu büyük romancıyı okumayacak mıyım?

Moskova'ya ikinci gidişimde, Türkolog Vera ile Dostoyevski'nin doğup büyüdüğü evi ziyaret etmiştik de hiç unutmam, Vera, büyük yazarın bahçeye dikilmiş yonutunu okşayarak, "Bize, seni okumayı yasaklamışlardı" demişti. Çünkü Dostoyevski'nin mistik inançları vardı, ama romanı yenileştiren, modern romana yol açan o oldu.

Ben derim ki, sanatçıların, şairlerin, yazarların bize benzemesini istemekten vazgeçelim.

Biliyorsunuz Rıfat Ilgaz Kültür Evi'nin adını, yeni gelen Refah Partili Belediye Başkanı değiştirmiş, Necip Fazıl Kısakürek Kültür Evi'ne çevirmişti. Bu belediye başkanı bilmiyor ki, Rıfat Ilgaz da, Necip Fazıl Kısakürek de bizimdir, kültürümüzün vazgeçilmez katkıcılarıdır. Kaldırımlar şiirini nasıl unutabilirim!

Kaldırımlar ızdırap çekenlerin annesi.

Yahya Kemal hayranları, bir ara, onunla Ahmet Haşim'i ölçüştürürler, birini (Yahya Kemal'i) yüceltip ötekini (Ahmet Haşim'i)

batırırlardı. Oysa bu iki şairimiz benzeşmezler hiç.

Burada anlayamadığım şu idi: Ben Yahya Kemal'i seviyorsam, ille Ahmet Haşim'i yermek zorunda mıyım? İkisini de sevsem olmaz mı?

(25. 1. 1994)

SAVAŞÇI OLMAYAN BİR ASKER

"Birinci ve İkinci Dünya Savaşı" diyoruz ya, şaşmamak elde değil, dünyanın sürekli savaş içinde bulunduğunu sanki önemsemiyoruz. Bakıyorum da, herkes savaşa karşı, herkes barıştan yana, demek bütün dünyada bir kamuoyu oluşmuş, ama para etmiyor. Gene savaş, gene savaş!

Yıllar oluyor, bir İngiliz dergisi, "Savaş ortadan kalkar mı, kalkmaz mı." konusunda Einstein ile Freud'u mektuplaştırmıştı; ben bu mektupları Eczacıbaşı'nın çıkardığı "Tıpta Yenilikler" dergisi için dilimize çevirmiştim. Özetleyerek anlatayım; Einstein, akla aykırı olduğu için savaşın yüzde yüz ortadan kalkacağını yazıyordu mektubunda. Demek akıl yetmiyor bu yüce umut için. Şaşırtıcı olan, Freud'un yanıtı idi, "Savaş ortadan kalkmaz Sayın Einstein" diyordu Freud, "Ruhumuzda sevgi ve nefret bir arada yaşamaktadır, bunlar sizin artı-eksi elektriğinize benzer."

Freud'un sözü korkutucu, demek insanoğlu savaştan kurtulamayacak, akıl dünyaya egemen olamaycak. "Saçma" yönetip duracak bizi. Saçma olan yalnız savaş değil, savaşçıları, savaşı sevenleri övmemiz de saçma. Nasıl överiz demeyin, tarihte büyük adam diye andığımız kim varsa (şairler, düşünürler, bilim adamları, sanatçılar dışında) tümü savaşçıdır. Belki de savaşçılar barışseverlerden çok olduğu için savaşın bir türlü önü alınamıyor. Müttefik orduları Berlin'e girdiğinde Avrupa'daki savaş sona ermişti; ama Amerikan orduları komutanı General Patton, "Hayır, savaş bitmedi, şimdi Ruslarla savaşacağız" diye bar bar bağırıyordu. Yardımcısı olan general, bu durum karşısında ona şöyle demişti, "Ben askerim, verilen emirleri yerine getiririm, o kadar; ama sen savaşı seviyorsun."

Napolyon, ona Moskova yolunu açan Barodino savaşını kazandıktan sonra savaş alanını gezerken... (bunu Tolstoy'dan dinleyelim.)

"Yalnız o gün, ölülerle ya da sakatlanmış insanlarla dolu savaş alanını dolaşırken (o insanların bu duruma kendi iradesine bağlı olarak düştüklerini sanıyordu) o insanlara bakarak, yalnız kendi kendini aldatıp bir Fransız'a karşılık beş Rus'un öldürüldüğünü hesaplayarak, sevinmek için birtakım nedenler bulmakla yetiniyordu. Yalnız o gün Paris'e yazdığı mektupta, savaş alanında elli bin ölü yattığı için 'le champ de bataille at superbe' (savaş alanı muhteşemdi) diyordu."

Savaşçının mutluluğuna bakın! İnsanın inanası gelmiyor.

Daha korkunç olanı da savaşçının, kandökücülüğünü iyi, güzel amaçlarla örtbas etmeye kalkmasıdır. Napolyon da öyle yaptı; St. Helene adasındaki sürgününde başardığına inandığı büyük işleri anlatırken şöyle diyordu:

"Ruslara karşı yapılan savaş modern çağın en popüler savaşı olmalıydı; bu savaş sağduyunun ve gerçek çıkarların savaşıydı. Hepimizin güvenliğini, rahatını sağlayacak, sadece barışı elde etmek ve elimizdekileri korumak için yapılan bir savaştı."

Karşımıza bir barışsever çıktı, görüyor musunuz?..

Sürdürelim okumayı:

"Bu büyük bir amaçtı, güvenliğin başlangıcıydı. Yeni bir ufuk açılacak, yeni işler başlayacak, hepsi de bolluk ve refah içinde yaşamamızı sağlayacaktı. Avrupa Birliği kurulmuş olacaktı."

Avrupa Birliği ideali için yüz binden çok insanın öldürülmesine hangi vicdan razı olur! Bakın, aradan iki yüz yıla yakın zaman geçti, Avrupa Birliği hâlâ kurulamadı. Savaşın böyle bir ideal için yapıldığına inanamam.

"Büyük kuralları bir araya getiren bu birlikte aile çıkarımızı tartışacak ve halk toplulukları ile bizim aramızda bir şef ile memur ilişkisi kurulacaktı."

Avrupa Birliği'nin nasıl bir birlik olduğu da böylece ortaya çıkıyor. İyi ki kurulmadı o birlik!

"Böylece Avrupa kısa bir süre sonra gerçekten tek bir ulus

durumuna gelecek ve herkes her yeri gezebilecek, gittiği her yerde kendini gene aynı ortak vatanda bulacaktı. Bu düzen tüm nehirlerden herkesin yararlanmasını, tüm denizlerin herkese ait olmasını ve sürekli olarak bütün büyük orduların, bundan böyle yalnız hükümdarları korumakla görevli olmalarını gerektirecekti."

Avrupa Birliği kurulduktan sonra büyük ordular ne işe yarayacakmış? Hükümdarları korumaya. Anlaşılır gibi değil.

"Bundan sonra yapılacak tek savaş, sadece savunma amacıyla yapılacaktı; toprakları genişletmek için yapılacak her yeni deneme milliyetçiliğe aykırı olacaktı. Oğlumu imparatorluğa ortak edecektim. Diktatörlüğüm sona erecek ve oğlumun anayasaya dayanan hükümdarlığı başlayacaktı."

Amacın büyüklüğünü görüyor musunuz!

"Paris dünyanın başkenti, Fransızlar da ulusların gıpta ettiği bir ulus olacaklardı. Sonradan oğlum krallığın gerektirdiği görevleri öğrenirken boş zamanlarımız ve yaşlılık günlerimizi imparatoriçe ile birlikte, gerçek köylü bir karı-koca gibi, atlarımıza binip yavaş yavaş, imparatorluğun tüm köşelerine kadar dolaşmak, şikâyetleri dinlemek, haksızlığa uğramış olanlara haklarını geri vermek, her yerde anıtlar yükseltmek ve nimetler dağıtmakla geçirecektim."

Hitler'in "Bin Yıllık Alanya"sına ne benzerliktir bu!

Şu ya da bu yoldan iktidar gücünü elde edenler arasından, kişisel hırslarını insanlığın beklentisi sayan kimi deliler ya da budalalar çıkabiliyor; rastlantıların bilinemez yasalarından ötürü, bu gibiler insanlığı bir süre etkileri altında tutabiliyorlar. Tarihçiler de bu olayları açıklamak için akla karayı seçiyor ve bin dereden su getiriyorlar. Anlayabilirsen anla!

Günümüzde süregitmekte olan savaşlar beni "saçma"nın mantığı üzerinde düşündürüyor; güzel, inançlı, umutlu sözler bir yanda, gerçeğin acımasız işleyişi öte yanda, usumu karabasanlara sürüklüyor.

Gel de Mustafa Kemal'i düşünme; zaferin kazanıldığını anlayıp İzmir'e doğru yola çıkan, bu tarihin ender tanıdığı adam, sa-

vaş alanından geçerken yerlerde yatan ölüleri gördükçe gözlerini kapıyordu.

Mustafa Kemal, savaşçı değildi, bir aydınlanma öncüsü idi.

(28. 1. 1994)

MUMLAR KİMİN İÇİN YANIYOR

Uğur Mumcu'ya bir cinayetin kurbanı olduğu için acımak başka, onun kişiliğinde laik, demokratik, toplumcu bir Türkiye ülküsünün saldırıya uğradığını düşünüp kaygılanmak başkadır. Bunlardan ilki karşısında insan "Vah vah!" der geçer, o kadar, cinayetlerin ardı arkası gelmiyor ki! Yalnız bizde değil, bütün dünyada. Eğer olayı böyle yorumlarsak, onu basite indirgemiş oluruz; özellikle 'faili meçhul cinayetler'i ortaya çıkarmakla yükümlü olan yöneticiler bu anlayıştan kolayca yararlanırlar, "Ne yapalım, her yerde böyle," deyip işin içinden çıkarlar ya da kimi okumuş, adam öldürmeye karşı olduğunu söylemekle hem insancıllığını yerine getirmiş, hem de Uğur Mumcu'nun artık simgesi olduğu bir yaşam sorununu böylece başından atmanın rahatlığına ermiş olur.

Uğur Mumcu'nun öldürülüşünün yıldönümünde yurdumuzu mum ışığı ile aydınlatan binlerce kişinin bu davranışı sadece bir acımayı mı simgeliyordu?

Sıvas'ta, Madımak Oteli'nde yakılan aydınlarımız için de, "Vah vah!" deyip geçelim mi?

Bu tür insancıllık, bir kavgayı perçelemekten başka anlama gelmez.

Hangi kavgadır bu sözünü ettiğim?

Şeriatçılarla aramızdaki kavga değil elbet.

Aydınların öldürülmesine acımakla yetinenler gerçekte laik, demokratik bir Türkiye kavgasına boş verenler, dahası aydınlanmayı uzun yol sayanlardır. Şöyle de diyebiliriz: Bunlar Atatürk'ün adını duymak istemeyenlerdir; bu açıdan bakıldığında, şeriatçılarla kader birliğine varırlar.

Oysa şeriatçı kanat, aydın kıyımına, "Vah vah!" bile demiyor, bu konuda susmakla yetiniyor. Çatışmanın şiddetini, daha da

şiddetleneceğini bundan da çıkarabiliriz. "Benim gibi düşünmeyen yaşamasın" inancıdır bu. Biliyoruz, gördük, öğrendik. Söylemekte bilmem yarar umulur mu: Laik, demokratik Türkiye Cumhuriyeti kavgasını küçük gören idealistlerimiz de, yakılacak aydınlar listesinde yerlerini almışlardır.

Atatürk'ün bir ölüm gününde televizyona çıkan rahmetli Afet İnan, "Atatürk, geleceğimizin nasıl olmasını isterdi" sorusuna, sık sık ansıdığım şu yanıtı vermişti: "Atatürk, Türkiye'nin geleceğine hiçbir zaman ipotek koymadı."

Hiçbir büyük adam geleceğe ipotek koymaya kalkmaz. Atatürkçü olmak, onun dediklerini yinelemekle yetinmek, günümüzün beklentilerini ve koşullarını düşünmemek, dünyanın gidişine boş vermek, yeni bir dünya içindeki yerimizi bilinçle belirlememek, eşit ve özgür bir yaşam için kavga vermemek, kısacası her şeyi olmuş bitmiş saymak anlamına gelmez. Biz 1923 devrimi ile kazandıklarımızı yitirmemek istiyoruz, o kadar.

Bunun küçük görülecek, dudak bükülecek bir yanı var mı?

Uğur Mumcu'nun öldürülüş yıldönümünde mumları yakanlar, dertlerine yanmak değil, başımıza gelebilecek korkunç felaketleri göstermek istiyorlardı.

İlericilik keyfi içinde yakın geçmişimizi unutanlara, nerden geldiğimizi, nerede bulunduğumuzu düşünenleri küçük görenlere, eldekini yitirmeye boş verenlere şaşıyorum.

(1. 2. 1994)

YARATMA GİZİ

Kafka, 1910-1923 yılları arasında tuttuğu günlüklerinin birinde şöyle diyor:

"15 Ağustos. Boşa geçen bir gün. Yaşayabildiğim kadar sersemce yaşayıp gidiyorum."

Benim anladığımca o gün hiçbir işe girişmemiş, kimseyi görmemiş, sokağa çıkmamış, dahası bir kitap da okumamış, okusaydı ondan sözederdi. Çünkü okuma hiç de tembellik sayılmaz, bir iştir.

Ah bu boşa giden günleri çok iyi bilirim, üzüntü verir bana, kendimden çalmışım gibime gelir. Sonra da tembelliğin gerekli, dahası yararlı olduğunu düşünüp atarım üzüntüyü içimden. Bir ad takmışımdır tembelliklerime, "yağmur toplamak" derim. Tembellik, yaratıcılığın gübresidir.

Ama bütün günlerimiz işsiz güçsüz geçerse günlük tutmaya ne gerek kalır? Boyuna, "Boşa geçen bir gün," diye yazacak değiliz ya!

Joseph Addison, "Bir Yurttaşın Günlüğü" adlı denemesinde işte böyle bir adamı anlatıyor:

"Dostum Sir Andrew Freeport, geçen gün kulüpte otururken bir kaç gün önce ölen ılımlı bir yurttaşımızdan sözetti bize. Dünya gözünde değil de kendi gözümde büyük önemi olan bu ciddi adam, bir kaç yıl önce bir günlük tutmuş. Sir Andrew, bu günlüğün bir haftalık bölümünü gösterdi."

Yıllarca orta halli bir gelirle yaşamış olan bu işsiz güçsüz adamın günlüğüne biz de bir gözatalım:

"Pazartesi, saat sekiz, giyindim ve oturma odama gittim.

"Dokuz, gene öyle. Dizbağımı bağladım ve ellerimi yıkadım.

"On, on bir, on iki. Üç pipo içtim. 'Supplement'i ve 'Daily Courant'i okudum. Kuzeyde durum kötü. Sir Nisby de öyle di-

yor.

"Öğleden sonra tütün kutumu kaybettiği için Ralph'a çıkıştım.

"İki. Yemek yedim.

"Üçten dörde. Şekerleme.

"Dörtten altıya. Kırlarda dolaştım. Rüzgâr, güney-güneydoğu."

Sir Andrew'un günlüğü böylece sürüp gidiyor. Adamcağız, bir yaşantısı olmadığı için, uyuduğunu, yemek yediğini ve en önemlisi, rüzgârın yönünü yazmaktan başka bir konu bulamıyor.

Oysa yaratıcılar, günlüklerini bir sanat yapıtı olarak ele alırlar, konu kendileridir, bize birtakım ipuçları verirler, kişiliklerini yakından tanımamız için. Bunu öğrenirsek onların yapıtlarını daha iyi anlarız sanki.

Gerçekten böyle mi? Yapıt bize yetmiyor mu?

Yetmiyor, çünkü biz, yapıttan çok, o yapıtı yaratan kişiyle ilgiliyizdir; ürünün değil, kaynağın önemli olduğuna inanırız. Dahası var, bizim için bir sanat yapıtı, yaratıcının yaşamından, yaşantısından başka bir şey değildir. Diyelim bir romanın baş kişisi âşık mı oldu, bu demektir ki, romancı kendi aşk serüvenini anlatıyor.

Bütün yazarlar, dünyaya, başkalarına baktıkları gibi, kendilerine de bakarlar, kendi deneyimlerinden de yararlanırlar; ama bu onların kendilerini anlattıkları anlamına gelmez hiç de. *Goriot Baba* adlı o ürpertici romanı yazan Balzac, evlenmemişti. Şunu da yazıvereyim, Homeros'un yaşamını hiç bilmiyoruz.

Bunları yazıyorum ama ben de merak ederim yaratıcıların yaşamlarını, ancak yapıtla yaratıcısı arasında özdeşlik kurmam, daha çok, hangi kafadan çıkmış bu eşsiz yapıtlar diyerek kurcalarım konuyu. Bundan vazgeçemeyiz.

İşte, *Gesualdo* adlı yeni kitabında Enis Batur da bunu söylüyor, ama tersini düşünenlere de yer veriyor.

Kimdir Gesualdo?

On altıncı yüzyılda yaşamış bir madrigal bestecisi, Aldous Huxley'in deyişiyle, bir dâhi.

Ben bilmiyor, tanımıyordum. Enis Batur'un bu güzel kitabından öğrendim.

Gesualdo'yu nasıl tanıtıyor Enis Batur?

Ondan dinleyelim:

Burada yer alan metinleri – benim ilk kez yayımladığım denemem bir yana – önceden okumamış, onlarla ve Gesualdo'yla (daha doğrusu: Kişi, efsane ve müzik ile) yakın tanışıklığı bulunmayan okur için, ikide bir geridönüş zorunluğu yaratacağı, bu yolda ilerlemek gerektirmediği ölçüde zorluk doğurabilir. Kitabı katetmenin bir başka yolu, özellikle konuyla hiç bir teması olmayan okur için göz önüne alınacak olursa, Huxley'in denemesiyle başlamak, Karasu'nun masalı ve Cortazar'ın öyküsüyle devam etmek, Stravinski'nin söyleşi metnini okuduktan sonra, en son benim her metnin başına (ve sonuna) yerleştirilmek üzere parçalamayı öngörerek yazdığım denemeyle çemberi tamamlamaktır."

Demek Enis Batur, bize bu madrigal bestecisini, çok ilginç bir yaşamöyküsü olan bu kişiyi beş yazarın ağzından tanıtmaktadır. Bir solukta okudum.

Bugünkü konumla ilişkimi koparmadan söyleyivereyim; Gesualdo'nun yaşamında bilebildiğimiz iki önemli olay var; bunlardan biri, âşığı ile bir yatakta yakaladığı eşini adamlarına öldürtmesi (elbet âşığı da), ikincisi, özel olarak tuttuğu bir adama kendini her sabah kırbaçlatması.

Bakalım bu iki olay, bu büyük sanatçının madrigallerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacak mı?

Huxley şöyle diyor denemesinin bir yerinde, "Bestecinin yaşamı hakkındaki bilgilerimiz bu kadar – eski ve rahatsız edici bir gerçeği doğruluyor bu bilgiler, yani bir sanatçının yapıtı ile kişisel davranışları arasında çok açık bir ilişki olmadığı gerçeğini. Yapıt mükemmel, davranışlar ise budalaca, çılgınca ya da kriminal olabiliyor. Tam tersine, davranışlar kusursuz, yapıtsa sıkıcı ya da düpedüz kötü olabiliyor. Sanatsal yetkinliğin, başka herhangi bir yetkinlikle ilgisi yok. Teoloji diliyle söylemek gerekirse, yetenek karşılıksız bir lütuftur, günahların bağışlanması lütfundan, bildik erdem veya aklıbaşındalıktan tümüyle ayrıdır."

Bilge Karasu'nun düşüncesi de şu:

"Sanatçıların yaşamı değil, yapıtları önemlidir deriz kolaycacık. Hiç değilse belli açıdan bakanların birçoğu der bunu. Ne ki, kimi sanatçı söz konusu oldukta, yapıtlarının arasından yaşamları, ya da en azından, bu yaşamın birkaç bölümü de var."

İki yanda da doğruladığım sözler var. Ama ben şunu kendime sormaktan vazgeçemiyorum bir türlü: Yaşamı tekdüze geçmiş bir kişinin yaratmasına olanak yok mudur? "Kurmaca"ya tümden boş mu verelim? Günümüze kalmış, yaratıcısı bilinmeyen masalları nasıl sevebiliyoruz?

Ama yaratıcıyı bilmek, ondaki yaratıcılık gizini yakalamak bakımından benim de merakımı çekiyor.

Yakalayabiliyor muyuz? Sanmıyorum. Giz olduğu bundan belli.

Kafka'nın ne sade bir yaşamı vardır.

Borges, "Ben yaşamadım, kitaplar arasında büyüdüm," demişti.

Siz, Enis Batur'un yeni kitabını okuyun da, kendiniz bir yargıya varın.

(4. 2. 1994)

DOĞA NEŞE SAÇIYOR

Geçende gazeteler yazdı; bir banka müdürü kasadaki önemli bir parayı cebine atıp ortalıktan silinmiş.

Acıdım, yurt dışına kaçamadıysa şimdi ne yapıyordur zavallı? Bir yerde gizlenmiştir, sokağa çıkamaz, bir arkadaşını arayamaz, belki eşinden, çocuklarından da ayrı düşmüştür, boyuna parasını sayar durur, belki bundan bir mutluluk da duyar. Yurt dışına kaçtıysa, bambaşka sıkıntılar içine düşmüş demektir; o yabancı ülkede sorguya çekilir, tutuklanır, geriye gönderileceği korkusunu yaşar. Ama belli olmaz, gene de mutludur belki, çünkü milyonları, milyarları olan kişi mutluluk duymaz olur mu? İnsan neler yapmaz o parayla!

Eskiden bir arkadaşım, zengin bir kızla evlenmişti; bu kız bir gün bana, "Zenginlik iyi bir şeydir," dedi, "insan her istediğini yapar."

Yapabilir mi?

Bunu da başka bir örnekle anlatayım.

Gene eskiden bir arkadaşım vardı; şiir yazardı, bir gazetede çalışırdı, sevimli, tatlı dilli bir çocuktu.

Sonra nasıl oldu bilmiyorum, bu arkadaş büyük bir bankanın genel müdürüne kapılandı, onun özel sekreterliğini yaptı ve kısa bir süre sonra zengin oluverdi.

Arkadaşımın bu hızlı gelişimi beni tedirgin etmiş olacak ki, bir gün ona sordum:

– Neden zengin olmayı aklına koydun?

– Her istediğimi yaparım da ondan.

Ben,

– Yapamazsın, dedim.

– Söyle, neyi yapamam, dedi.

– Örneğin şiir yazamazsın, para bunu sağlamaz.

Arkadaşım, hiç unutmam, bana şu şaşırtıcı yanıtı vermişti:

– Para verir yazdırırım.

Sonra ne oldu? Şiiri bıraktı, kendini büyük gördü, zengin sınıfına katıldı, bizim arkadaşlığımız da böylece sona erdi.

Duydum ki, zengin olduktan sonra başından birtakım felaketler geçmiş ve mutsuz ölmüş. Oysa zenginliğin mutluluk getirdiğine inanılır genellikle.

Sizi zengin olmaktan alıkoymak istediğimi sanmayın, isterseniz olun, ama derim ki, parayı niçin istediğinizi bilin.

Para nedir?

Tanımı şöyle: "Para, genel değişim görevini monopolize eden bir maldır."

Demek onunla bütün malları edinebilirsiniz.

Nedir bu mallar?

Ucu bucağı gelmez ki! İşte babam iste!

Bütün sorun şuradadır, parayı kendisi için mi istiyoruz, getireceği şeyler için mi?

"Elbet getireceği şeyler için," diyeceksiniz.

Hayır, parayı nesne olarak sevenler vardır, öyle ki, harcamaya kıyamazlar, Plautus'un *Çömlek* komedyasındaki kişi, Moliere'in oyunundaki cimri böyledir. Demek parayı para için sevmek insanın doğasına işlemiştir. Ne mutsuzdur o kişiler!

Belki de değildir; böyleleri paraya bakmakla, parayı sevmekle mutlu oluyorsa ne diyebiliriz!

Para, ister kendisi için olsun, ister getireceği olanaklar için olsun, bir "sahip olma" tutkusunu yaratır; "benim olsun, bende olsun" tutkusudur bu.

Ama bununla mutlu olunur mu? Çok kuşkuluyum. Evet, bu tutku belik kandırır ama sevinç vermez. Sevinç başkadır, sahip olma tutkusu başka. Örneğin ben rakıyı severim, ama rakı fabrikam olsun hiç istemedim. İşte sınır budur.

Biraz daha açayım; sahip olma hırsı, sınır tanımaz duruma getiriyor insanı. Aşırı gitmemeli mi demek istiyorum? Ben para konusunda aşırı ılımlıyımdır. Bu yüzden de para pul sahibi olama-

mışımdır.

Kaç yıl oluyor... "Faşizm aşırı milliyetçiliktir" diyenlere karşı gazetemizde bir yazı yazmış, faşizmin milliyetçilikle hiçbir benzerliği olmadığını belirtmiş ve şöyle demiştim, "Bir şeyin kendisi iyi ise aşırısı da iyidir." Rahmetli Nadir Nadi yazımı okumuş, "Katılmıyorum size," dedi, "ben içki içmeyi severim, ama Doğan Nadi gibi içmek aşırılıktır ve iyi değildir."

Bir gün Cumhurbaşkanlığı Bando Şefi rahmetli Veli Kanık, oğlu Orhan Veli'yi karşısına almış, "Oğlum bu nasıl içmektir seninkisi," demiş, "Ben de içtim hayatımda, İsmail Beyin oğlunun sünnetinde içtim, Mustafa Beyin kızı evlendiği gece içtim, senin doğumunda içtim; ama seninki öyle değil, her gün, her gün..."

Konumuzdan uzaklaştık gibime geliyor... Ne diyordum? Evet, zengin olma hırsının getirdiği açgözlülüğü konuşuyorduk. Eski Yunanlılar felsefe konuşmaktan mutlu oluyorlardı (Sokrates yoksul bir adamdı), Romalılar üne sana düşkündüler, zengin olmayı akıllarından geçirmiyorlardı (Julius Caesar'ın karısı Calphurnia, evi geçindirmeye paranın hiçbir zaman yetmediğini söyler).

Ortaçağ Avrupası'nda insanlar ancak bayramda seyranda mutlu olurlardı, bunu da, "Geçen yıl Noel'de ne mutlu olmuştuk, değil mi?" gibi sözlerle anlatırlardı birbirlerine, çünkü mutluluk sürekli bir oluşum değildi onlar için. Şimdi ise bizler mutluluğu her gün, her saat buyruğumuzda bulundurmak istiyoruz, bunun için de gelsin para, gelsin para! Hep ölümsüzmüş gibi yaşıyoruz.

Solon'un Croisos'a (Krezüs) söylediği sözü bilirsiniz: "Talih ne kadar güler yüz gösterirse göstersin ömürlerinin son günü geçmeden insanlar mutlu saymamalı kendilerini; çünkü insan yaşamı kararsız, değişkendir, ufacık bir eylem yüzünden bir durumdan başka bir duruma geçiverir."

Nitekim dünya zengini Croisos için de öyle oldu; savaşta yenildiği Pers Kralı Kiros onu ateşte çevirdi.

Ovidius ne güzel söylemiş şiirinde:

İnsanın son gününü beklemeli her zaman
Mutlu dememeli ona ölmeden

Cenazesi kaldırılmadan.
Horatius'un şu şiirine de bir gözatalım:

Ev, mal, mülk, yığınla tunç ve altın
Yarasına merhem olmaz
Vücudunda, ruhunda dert olan adamın.
Eldeki nimetleri tadabilmesi için
Keyfi yerinde olmalı insanın
Ev bark neye yarar dertli, korkulu olana
Gözleri çipilli olan ne yapsın tabloyu,
Damlalı hasta neden gitsin hamama?

(Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu)

Peki, ne yapmalı?
Ruhumuzu terbiye edelim önce.
Ne ile?
Doğa neşe saçıyor bize.

(11. 2. 1994)

SEÇİM FALI

Geçen hafta bir sabah TRT 1'in Gündem izlencesinde, Refah Partisi başkan yardımcılarından biri, Sayın Bülent Ecevit'in bu partiye ilişkin yergilerini yanıtlarken, "Bizim partimiz aydınlar partisidir," dedi, "aramızda birçok profesör var; oysa Ecevit lise mezunudur."

Yadırgadım bu sözleri. RP'deki profesörlerin kimler olduğunu bilmiyorum ve iyi ki bilmiyorum, şimdi onları sözkonusu ederken bundan dolayı daha nesnel konuşabilirim.

Önce şunu söyleyeyim, aydın kişi, bitirdiği okulların düzeyi ile değerlendirilemez, profesör gibi nitemler ise bu konuda hiç hesaba katılmaz. Aydın, usunu kullanan kişidir, dogmalara (naslara) kaptırmaz kendini, doğruyu kendi başına arar, bulur. Refah Partisi'ndeki profesörlere, bu açıdan bakıldığında, aydın denemez; çünkü bu partinin ilkeleri inançlardan oluşmuştur, tartışma götürmez dogmalardır bunlar.

Oysa Sayın Bülent Ecevit, cumhuriyet döneminin sayılı aydınlarından biridir, usunu kullanmakla örnek, geniş kültürlü, güvenilir, inanılır bir kişidir, iyi bir şairdir; en önemlisi de onun bir bilim adamı gibi siyaset yapmasıdır.

Özellikle şu sondaki sözümle ne demek istediğimi açıklayayım:

Belli bir dine bağlı, dahası mistik inançları olan bilim adamları da vardır; ama bunlar, çalışmalarında, araştırmalarında inancalarını araya katmazlar, kesinlikle katmazlar.

Siyaset de bir eylem alanıdır ve böyle olduğu için biz, bilim adamlarında tutarlık aramak zorundayızdır. Bir bilim adamı, üniversitede, deprem olayını bir tektonik oluşum olarak anlatırken, nasıl olur da deprem geçirmiş bir bölgeye gidip, "Ne günah işle-

diniz de Allah sizi cezalandırdı," diyebilir?

İşte Refah Partisi Başkanı Erbakan, Erzincan'da böyle konuşmuştu.

Deprem, tanrının biçtiği bir ceza mıdır, yoksa tektonik bir olay mıdır?

İşte benim büyük kaygım bundan kaynaklanıyor. RP yarın iktidara gelirse, deprem geçirmiş bölge halkını "günahkâr" sayarak cezalandıracak mı?

Birçok profesörümüz var diyerek övünmenin anlamı nedir? Eğer o profesör ders anlatırken bilimsel konuşuyor da, siyasete girince günahtan dem vuruyorsa ona profesör denemez.

Refah Partisi başa geçerse ne yapacak?

Partinin sözcüleri şimdilik susuyorlar, arada bir ağızlarından kaçırdıkları sözler ise kaygılara yol açıyor.

Onlar için "demokrasi", kullanılacak bir alettir, amaç ise çoğunluğun oyunu ele geçirmektir.

Bu amaca vardıklarında, demokrasinin İslamda yeri olmadığını rahatlıkla söyleyeceklerdir.

Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli, çağdaş uygarlığı sürekli izlemek, bunun için de halkımızı bu yönde eğitmek ilkesi üzerine kurulmuştur.

Bunun tersi, demek ki halkın kandırılması, ona içinde bulunduğu çaresizlikleri, sıkıntıları göstererek kurtuluş yolunun öteki dünya korkusu olduğunu söylemek, seçimi, bizim için fal açma durumuna sokar. Falcılık ise, yazgımızı rastlantılara bırakmak anlamına gelir.

Tek başına seçim, demokrasiyi sağlamayabilir, dahası, onu bizden uzaklaştırabilir.

Demokrasinin garantisi laikliktir.

(8. 2 .1994)

ÖLÜM VE ÖTESİ

Geçen gün Silivri noteri evime telefon etti,

– Müsaade ederseniz size bir soru sorabilir miyim? dedi.

– Buyurun, dedim.

– Ölümden korkuyor musunuz? diye sordu.

Ne yanıt verdiğimi söylemeden önce, o sırada duyduğum bir kuşkuyu dile getireyim: Yoksa bu, Tanrı'nın bana noter aracılığı ile yolladığı bir bildirim midir diye düşünecek oldum.

Ama bu sanım doğru olamazdı; öleceği, şimdiye kadar kimseye haber verilmemiştir. Gerçi, "Ben ölüyorum," diyenler vardır, ama onlardan hiçbiri buna inanmaz.

Adam yolda giderken, bakmış ki, karşıdan Azrail geliyor üstüne üstüne, kaşları çatık; ödü kopmuş. Fakat Azrail geçip gitmiş yanından. "Oh!" demiş adam.

Derken efendim, gene o yolda, birkaç gün sonra, adam gene Azrail'le karşılaşmaz mı? Bu kez gülüyormuş Azrail, yanına gelmiş:

– Geçen gün az kalsın bir yanlışlık yapacaktım, meğer sen değilmişsin canını alacağım adam, son anda farkına vardım.

– Peki, şimdi neden gülüyorsun?

– Bugünmüş senin sıran da ondan gülüyorum.

Şimdi noterin sorusunun yanıtına gelelim...

O soruya "korkuyorum" demekle, "korkmuyorum" demek arasında hiçbir fark yoktur, ister kork, ister korkma ne demişler, "korkunun ecele faydası yoktur."

Biraz daha eşelersek, derim ki, ölümden korkmanın mantıksal bir nedeni bulunamaz. Yaratık ya canlıdır, ya ölü; bunun iki ortası yoktur, ölümü tanıyan, bilen görülmemiştir. Belki de ölüm yoktur. İyisi mi, "korkmuyorum" der çıkarsınız, efelik sizde kalır.

Ben de Silivri noterini böyle yanıtladım.

Nedir benim başıma gelen... Bundan iki gün sonra, şan öğretmeni olan bir hanım tanıdığım telefon etti,

– Size bir şey soracağım, dedi.

– Buyurun.

– Dünyaya bir çok kez geldiğinize, öldükten sonra başka bedenlerle yeniden yaşama döneceğinize inanıyor musunuz?

– Hayır, dedim.

– Yok canım, nasıl olur!

Anladım ki, o inanıyor.

– Siz inanıyor musunuz? diye sordum.

– A.. elbet!

– Peki, siz kaç kez geldiniz?

– O belli olmaaaz, dedi.

Madem belli olmazmış, ben nerden bileyim! Bilmediğim bir şeye nasıl inanayım!

Ali Ulvi'nin kulakları çınlasın, her yaz gittiği dinlencede, buna inanan birçok kişi varmış. Demek gidip geliyorlar dünyaya.

Burada, ister istemez, şu soru çıkıyor ortaya: Daha önce ne olarak gelmiştim, bundan sora ne olarak geleceğim?

Bunun yanıtını aramasak iyi olur.

Anladığıma göre, ölümsüzlük ve öteki dünya araştırması, toplumumuzda yaygın duruma gelmiş bulunmaktadır. TV'lerimiz de buna yardımcı oluyor; yıldız falı, ruh çağırma gibi izlenceler gırla gidiyor.

Hani falcılık yasaktı?

Açıkça şeriat propagandası yapılan yerde falın yasağı mı olur?

Bunlar dünyamızdan umut kesildiğini gösteriyor.

Elveda yaşam! Elveda mutluluk!

Yaşasın ruh! Yaşasın öteki dünya!

Çıkar yolu bulduk.

(15. 2. 1994)

MOR BİR GÜN

Dostoyevski'nin portre resmi üstüne bir sözü vardır, "İnsan arada bir kedine benzer," der, "işte portre ressamı o anı yakalarsa başarılı olur." Rasin'in bütün portrelerinde bu başarıyı bulmuşumdur, bu yüzden onu bir portre ressamı sayarım.

Sanatçımızın Opera Sanat Galerisi'nde açtığı ve "Emil Galip Sandalcı'nın anısına" adını verdiği 40. yıl resim sergisinde de birkaç portre vardı, insanların arada bir kendilerine benzedikleri anlarda yakalanmış portrelerdi bunlar; ama serginin tümünden bambaşka bir anlam çıkıyordu ortaya: Rasin yeni bir dönemini yaşıyordu, bunca yıllık deneyiminin yarattığı aklaşımı gözden çıkarmış, sanki dünyaya ve tuvale baştan gelmişti. Şaşırdım.

Dostum bu yeni dünyasında çok mutluydu, çağrı kartına şunları yazmış:

"Kırk yılın bitiminde nesneler birden dirençlerini yitirdi."

Öyledir, soy sanatçı birkaç kez doğar, böylece de dünyaya alışma sakıncasından kurtulur, onu yeniden tanımaya, yeniden yaşamaya başlar. Nesneler bizi durdurur, olmuş bitmişçesine kendine bağlarsa, sanatımız yerinde saymaya başlar. Kendimizi yinelemek demektir bu, başka bir deyişle, doğa'nın sanatçıya oynadığı yaman bir oyundur.

Sanatçı bu oyuna gelmemeli.

"Sürekli değişim" mi söylemek istediğim?

Hayır, aramak'tan bulma'ya geçiş. Picasso, "Ben aramam, bulurum," demişti.

Picasso'nun da içinde bulunduğu Bateau-Lavoir (Paris'in Monmartre Mahallesi'nde Sacre-Coueur'e yakın bir ev) ressamlarından birkaçı "yapamıyorum" diyerek intihar etmişti; gerçekte bunlar aramaktan yılgınlığa düşmüş ressamlardı, bulamadılar. Oysa sanatta bulma, yaratma demektir.

Büyük Fransız İzlenimci ressamı Claude Monet, Paris'ten sandalla yola çıkıp Honfleure'e gidinceye dek, doğayı hep saat başı yeniden bulurdu.

Rasin'in yeni sergisine geçen cuma günü gittim, resimlerin değişik biçemi hemen gözüme çarptı, fakat ben önce portrelerin önünde durdum ve gene gözbebekleri ile karşılaştım; bakarken bakılan olduğum duygusuna kapıldım. Ama artık bir portreler sergisinde değildim. Rasin'in son yapıtlarına yöneldim.

Çok şaşırtıcı bir şey, gene gözlerle karşılaşmaz mıyım! Ama bu kez insan gözleri değildi bakıştığım, hayvan gözleriydi: Kedinin, balığın, baykuşun.. gözleri. Bu bakışlardan korkuya kapıldığımı söyleyebilirim. Sanki dünyanın gizini bu hayvanlar biliyordu ve bunu bize gözleriyle anlatıyorlardı. Konuşmadıkları için bütün ruhlarını gözlerinde biriktirmişlerdi. "Dünya anlatılmaz, görülür" der gibiydiler.

Orada eski bir şiirimi mırıldandım kendi kendime:

Hayvanlar konuşmadıkları için
Kim bilir ne güzel düşünürler
Tıpkı ellerimiz gibi.

Ve dalgın dalgın ellerime baktım.

Hayvanlar ne görüyorlar? Neyi görüyorlar? Gördüklerini yorumluyorlar mı, yoksa görüp geçiyorlar mı?

Rasin'in sergisinde bu soruların yanıtlarını aramak zorunda kalıyorsunuz.

Orada, hayvan bakışları ile ilk kez karşılaştığım sanısına kapıldım. Heyecan verici bir durumdu bu. İnsan egemen dünyada yaşamıyordum artık. Hayvanların keskin bakışları karşısında kendimi küçük görmeye ya da utanmaya benzer bir duyguya kapılmıştım.

Ressama da açtım bu konuyu,

– Gözler sizi neden bunca ilgilendiriyor? diye sordum.

Rasin,

– Her şey gözde olup bitiyor, dedi.

Benim sorunum, resim sanatının felsefi boyutuna uzanmak olmadığı için kurcalamadım. Gerçekte benim sorum yersizdi;

ressam, uğraşının aracı olan organı hayretle ele alıyordu ve onu hem görülen, hem gören olarak iç içe yerleştiriyordu.

Ressamın dramıdır bu.

Biraz daha açalım... Göz bize gerçekliği mi veriyor?

Şöyle de sorabiliriz:

Ressam, bakışında nesnel midir, öznel midir?

Sanat tarihçisi Herbert Read, *The Philosophy of Modern Art* adlı kitabının "Human Art and Inhuman Nature" adlı bölümünde şöyle diyor:

"Eğer sanatçı gözleriyle gördüğü dünyayı vermek istiyorsa, çeşitli tarihsel dönemlerde dünya çeşitli durumlarda görünüyor demektir. Bildiğimiz ağacı ele alalım ve Sung hanedanı zamanındaki resmi, Bizans mozaikleri, gotik cam resmini, Corot'nun resmi, Cesanne'ın resmi ile karşılaştırırsak bu beş ağacın, kökleri toprak içinde, dalları havada olmaktan başka hiçbir ortak yanlarının bulunmadığını görürüz."

Diyeceğim ki, bir kedinin, bir balığın, bir baykuşun neyi, nasıl gördüğünü bilmediğimiz gibi, ressamın bakışını da bilemeyeceğizdir.

Biz resimlerde istediğimiz kadar konuyu ve nesneyi arayalım, onu bulduğumuzu sandığımız yerde ne konu vardır, ne nesne.

Rasin, sergisine, *Emil Galip Sandalcı'ya Ağıt* adını verdiği büyük bir resim koymuştu, ona uzun uzun baktım, ama anlamını çıkarmak için değil, resme varabilmek için. Ben müziği de böyle dinlerim, şiiri de böyle okurum.

Şiire gelmişken, şunu söyleyivereyim; Paul Valéry bir yazısında, şiirle düşün (fikir) arasındaki ilişkiyi şöyle anlatır:

"Düşün" der, "şiiri çok yukarılardan yönetir, ona yaklaşmaz, ama düzyazının içine girer, ona yerleşir."

Ben de bu düşüncelerle o gün Rasin'e sordum:

"Emil Galip için yaptığınız bu resim, ona ilişkin düşünürlerinizle mi oluştu?"

"Hayır" dedi Rasin, "resim tuvalden çıktı."

Valéry doğru söylemişti ve resim de tıpkı şiir gibi oluşan bir sanattı.

Geçen cuma birkaç saatimi bu güzel sergide geçirdim; bakarak, görmeye çalışarak, düşünerek.

Bir sergi, bir konser, bir oyun, bir şiir kitabı bizler için akıl tapınağıdır; orada düşünür, sezer, sanatın gizlerini bulmaya çalışır; bu da bize mutluluğun yollarını açar.

Rasin'in sergisine girer girmez morla buluştuğumuzu anladım.

Bunu ressamımıza sordum:

– Neden mor? dedim.

Rasin,

– Mor hem sıcağa, hem soğuğa yakın bir renktir, dedi.

(18. 2 .1994)

MAÇO KAFA

Geçende TV'lerimizden birinde 'kadın hakları' konulu bir söyleşi vardı; profesör bir bayan konuştu, güzel doğru bir Türkçe ile. Dilimizi doğru konuşanlara TV'lerimizde, radyolarımızda öylesine az rastlanıyor ki, o gün profesörümüzü dinlerken rahatlık duydum. Yanlış konuşmanın medyalara yerleşmesi çok üzüntü vericidir, çünkü dinleyenleri de etkiliyor.

Ama bugün konum o değil; sayın profesör kadın haklarından söz ederken, "Bir de soyadı sorunu var" dedi. Bu sorun üzerinde sık sık durulduğunu biliyorum: Kadınlarımız kocanın soyadını almak istemiyorlar. Hakları var, daha evlenme günü başlıyor erkek egemenliği ve nereye dek gideceği kestirilemiyor.

Bir kez değinmiştim bu konuya, yineleyeyim; kocanın soyadını istemeyen kadın, demek babasının soyadını sürdürecektir. E... baba da erkek olduğu için kurtuluş olanağı kalmıyor gibidir.

Bunun köktenci umarı, çocuklara kendi soyadlarını seçme olanağının verilmesidir. Elbet bunun için de kimi yasaların değişmesi gerekecektir.

Peki, kadının erkek egemenliğine girmemesi için erkek soyadından kurtulması yeterli midir?

Yeterli değildir sanırım. Bana kalırsa, kadınlarımız bir adım daha atmalı ve nikaha başkaldırmalıdırlar. Böylece birçok şey kökten çözülmüş olur.

Bence bütün sorun, erkeğin kadını küçük görmesinde düğümleniyor; eşine uygarca da davransa, onu kendinden zayıf görmeyi bir türlü bırakmıyor erkek.

Bir kafa yapısı bu. Değiştirilmesi, sanırım çok güç. Böylelerine 'maço' (sert erkek); böyle olmayanlara ise 'kılıbık' deniyor. Gel de işin içinden çık!

MAÇO KAFA

Geçen hafta gazetemizde okudum, The Guardian'dan alınma bir yazı idi, "Maço Pakistan'da kadınlar karakolu" başlığını taşıyordu: Efendim, Benazir Butto, yalnızca kadınların yönettiği, bir karakol açmış; tertemiz bir karakolmuş bu, erkek polislerin karakolları gibi pis kokular içinde değilmiş.

Ne iyi!

Gel gör ki, maçolar karakolun önünde birikmişler, kadın polislere,

– Bizi de içeri alsanıza, diyorlarmış alaylı bir yalvarma ile.

Bu konuda karikatürler yayımlanmaya başlamış gazetelerde, erkeklerin dürbünle bu karakolu gözetlediğini gösteren karikatürler.

Görüyor musunuz, polis de olsa, kadını küçük görüyor erkek.

Toplumun hukuksal yapısından değil de, maço kafa yapısından doğma bir yaklaşım.

Toplumun hukuksal yapısı dedim ya, gene o yazıdan öğrendiğime göre, Pakistan'da, tecavüze uğrayan kadın, uğradığı haksızlığı şikayet etmek için dört erkek tanık göstermek zorunda imiş.

Uygar bir topluma yakışmayan bu yasa değiştirilmelidir elbet ve şeriatçı karşı koymazsa değiştirirler de; fakat maço kafayı değiştirmek güçtür, bu iş uzun zaman alır. Yalnız doğuda değil, batıda da var bu kafa. *Sanık* diye bir film görmüştüm; bir kahvede mini etekli bir kıza delikanlılar tecavüz ediyorlar, tek başına ve mini etekli olduğu için. Kız çırpınıp duruyor başına gelenleri anlatabilmek için. Cinselliğin başa vurması, deliliğe dönüşme.

Eskiden Amazonlar bu durumda idiler, tutsak aldıkları erkekleri, bacaklarını kırdıktan sonra yataklarına atarlardı, yalnızca cinsel ilişkide kullanmak üzere. O dönem çoktan geçti.

Kadınlarla erkekler, uygarlık için savaşım vermeliler, bir arada.

(22. 2. 1994)

TARİHİN DIŞINDA MIYIZ, İÇİNDE Mİ?

İlkel toplumda tarih başlamamıştı daha, geçmiş gelecek tümü masaldı. Okumuş, üniversite bitirmiş Kanadalı bir Kızılderili, antropologlar köyüne gelmeden önce kendi klanının tarihini yazmaya niyetlenmiş, yazmış da, bastırmış. Bu kitabı okuyan bir Fransız antropolog, "Tarih değildi, masaldı," diyor.

Tarih deyince aklımıza tarih kitabı gelir, "tarih" diye adlandırılan olaylar dizisi. İşte ilkel toplumda bunların ikisi de yoktu, yazı daha bulunmadığı için tarih kitabı ve daha mülkiyet, bunun sonucu olarak da sınıflar ortaya çıkmadığı için toplumsal olaylar dizisi.

Tarih yazımı başlar başlamaz masalın ortadan kalktığı sanılmasın; tarihçiliğin babası sayılan Herodotos'un kitabı yarıdan çok masalla doludur. Tarih yazımı çok sonra "bilim" sayıldı ve herkes ona inandı, dahası korku ile karışık bir saygı duyuldu ona. "İlerde tarih buna ne der?" sorusu, onun nerdeyse tanrı ile bir tutulduğunu gösterir. Ölçen biçen, en doğru yargıyı veren, usları cezalandıran insanüstü bir güç.

Oysa böyle bir güç yoktur. Çünkü tarihin yargısından çekinen yoktur. Tarihçilerin geçmiş olaylar üstüne yazdıkları birbirini tutmaz.

Nereye geleceğim... Tarihsel olayların nedenlerini araştırmaya ise "tarih felsefesi" denir. Bundan ilk çıkaracağımız sonuç, tarihsel olayların gelişigüzel, rastgele değil, insan edimlerinden doğduğudur. Dinsel açıdan bakıldığında ise tarihsel olaylar tanrının istencine göre oluşur. Örneğin, "Roma İmparatorluğu neden battı?" sorusuna Hıristiyan tarihçiler, "Tanrı öyle istedi de ondan," yanıtını verdiler.

Tarihsel olayları "us"un yarattığına, başka bir deyişle, usun eyleme dönüşmesiyle açıklamaya ise "idealist tarih görüşü" de-

nir. Bundan, büyük adamların gidişi etkilemesi anlaşılır. Örneğin, Fransız Devrimi'nin ortamını hazırlayanlar ansiklopedicilerdir, diye düşünülür.

Marksçılığın getirdiği görüş ise, tarihi sınıf savaşımlarının doğurduğunu söyler.

Bunların hiçbiri, tarihin insan için özel bir amaç, adaletli, mutluluk verici bir gelecek tasarladığını içermemektedir. Demek ona kendimizi güvenle teslim etmemizin bir anlamı yoktur. Her şey bizim yapıp ettiklerimize bağlıdır.

Ama nerdeyse bütün tarihçilerin benimsedikleri bir kaç genel kavram vardır ki, bunlar, "özgürlük, eşitlik, kültür, kalkınma ve uygarlık"tır. Çağını etkilemiş kişilerin bu kavramların gerçekleştirilmesine ne ölçüde yaradıkları ya da yarayıp yaramadıkları incelenir.

İçinde yaşadığımız olaylardan hangisinin tarihe yön verebilecek nitelikte olduğunu düşünmek benim bir alışkanlığımdır nerdeyse. Şimdiye dek bu işin içinden çıkabildiğimi söyleyemem; çünkü "gelecek" dediğimiz zamanın ne olduğunu tam olarak bilemiyorum; elli yıl sonrası mı, yüz yıl sonrası mı, kolayca yanıtlanamaz. Bakarsınız, beni umutsuzluğa düşüren bir toplumsal olay, devletimizin gidişini ele geçirdi diyelim, tarihe güvenerek beklediğimiz "gelecek" midir bu, yoksa geçici bir dönem midir? İkisini birbirinden ayırt edici bir ölçek yok elimde. Gelecek, mutlu gelecek boyuna ilerde kalıyor.

İçinde bulunduğumuz şu yerel seçimler öncesi durum düşündürdü bana bunları. Siyasal partilerimizden hangisi geleceğimizi belirleyecek? Tarih hangisinin dileğini istencini benimseyecek? Diyelim, bizim beğendiğimiz bir parti öne çıkarsa, onu "geçici dönem"dir diyerek boşlayacak mıyız? Ya da hangi büyük adamımızın usu olaylara yön verecek? Şunu da söleyelim; sınıflararası savaşım, tarihimizi belirleyecek güçte mi?

Başa dönüp tanrı istencini bir tarih felsefesi sayanları ele alırsak, görüyoruz ki; tanrıyı politikalaştıran Refah Partisi, hiç de kutsal inancına bağlı görünmüyor; öyle olsaydı, bütün istençlerin üstünde olan tanrı istenci dururken, parti eylemine başvurur

muydu? Tanrının bir partiye ne gereksemesi olabilir ki! Asıl soru şu: Şeriatı başa getirmek halkımızın dileği midir?

Bunun gibi, başka bir partimizin, ANAP'ın tarikatları ele geçirmek istediğine ilişkin haberler okudum gazetelerde. Diyelim ki, şeriat ve tarikatlar inancı, halkımızın başlıca istekleri arasındadır; demokratik ya da demokrasiyi kullanan siyasal partilerimizin görevi, halk içindeki inançları yaşama geçirmek midir?

İşte konumuzun bamteli budur.

Politika halkın eğilimlerini yansıtmakla yetinirse tarihin mutlu bir geleceğe yöneldiği sanısı temelinden yok oldu demektir. Dahası, tarih burada durur artık, masala dönüşür.

Ne o, halkın istemlerine boş mu verelim demek istiyorum?

Kolay bir yergi olur bu.

Halk içinde geçmişe dayalı istemleri gerçekleştirmek için demokrasiye gerek olmadığı gibi, tarihe güvenmek de anlamını yitirir. İşte buna "ilkel toplum" denir. Orada, ilerlemek düşüncesine yer yoktur, orada bizim bütün edimlerimize atalardan kalma inançlar egemen olur ve tarih biter.

Yoksa tarihin dışında mı kalmak istiyoruz? Siyasal partiler elbet halkın sıkıntılarını dinleyecek, bunlara umarlar arayıp bulacak, ama bir yandan da özgürlük, eşitlik, kültür, kalkınma ve uygarlık yolunda halka yol gösterici olacaktır.

Partiler bunu yapmıyorlarsa onların varlık nedenleri ortadan kalkar. Şeriatçılara, tarikatçılara kalır ortam, çünkü onların partilere gereksemeleri yoktur.

Partilerin sözcülerini televizyonlarda dinliyor, demeçlerini gazetelerde okuyorum; yazık ki hiçbirinin özgürlük, eşitlik, kültür, kalkınma ve uygarlık yolunda ne düşündüğünü öğrenemiyorum. Tümü de belli bir katmana hoş görünüp oy çokluğunu ele geçirme ardında.

Böyle ise partilere ne gerek var?

Hükümete ortak partilerin elinde bir olanak vardı, insan haklarını, demokrasinin bütün koşullarını yerine getirip, "İşte biz bunu gerçekleştirdik" diyerek halkın karşısına çıkmak ve oy istemek.

Bunu neden yapmadılar, neden yapamadılar?

Yoksa halkımız insan haklarına ve tam demokrasiye kavuşmak istemiyor mu?

Bunlar halktan gizlenecek ya da ona ansızın yüklenecek şeyler midir?

Ne için politika yapıyoruz?

Masalı sürdürmek için mi?

(25. 2. 1994)

AYDINLIK VE KARANLIK

Herif, "Ben laik değilim, şeriatçıyım," demekle yetinmedi, kinini, hırsını Atatürk'e sövmekle püskürttü, "Veled-i zina" dedi Atatürk'e.

"Orospu çocuğu" demektir.

Bu ne hırs, bu ne kin!

Bir milletvekili söylüyor bunu.

İster istemez soruyorum kendime: "Bu herif nasıl milletvekili oldu?"

Seçimde Atatürk'e böyle sövdü mü? Halk biliyor mu bunu? Yoksa milletvekili olmayı mı bekledi sövmek için? Milletvekilliği kalkanı altına mı sığınmayı düşündü?

Büyük Millet Meclisi'ni Atatürk kurdu.

Demek onun kurduğu Meclis'e girecek ve ilk fırsatta ona söveceksin!

Bunlar Büyük Millet Meclisi'ni de kaldıracaklar, ellerine iktidar geçmesini bekliyorlar.

Şimdi onun şımarıklığı içindeler.

Böyle olacağı belli değil miydi?

Belliydi.

Bakın, Mezarcı ne diyor: "Benim arkamda milyonlarca Mezarcı var" diyor.

Sayısını ben bilemem, ama söylediği doğrudur. Bunca İmam-Hatip Okulu boşuna mı açıldı?

Bu okullara kız öğrenci boşuna mı alındı?

O kızlar şimdi çocuklarını yetiştiriyorlar.

Mezarcı'nın arkasında kaç milyon Mezarcı olduğunu Milli Eğitim Bakanlığı'ndan sormalı. O bilir.

İzmir Su-i kastında cezalandırılanların "itibarlarının iadesi" için Meclis Araştırması isteyenler, sabrımız taşmazsa, Atatürk'ün

idamına karar almaya da kalkışacaklardır.

Şeriat mı?

Başladı bile.

Oruç tutmadı diye bir öğrenci, İmam Hatiplilerce öldürüldü.

Ümraniye'de esnaftan Nevzat Önen, dükkanına giren hırsızı yakalayıp ellerinden ve dirseklerinden kalaslara çiviledi, sonra da, "Pişman değilim," dedi, "ben adli makamlara güvenmiyorum."

Teori: Mustafa Kemal Atatürk'e sövmek.

Pratik: Oruç tutmayanı öldürmek, hırsızı kalasa çivilemek. Şeriatın adaleti.

Arap abecesine, Yunan fesine mi hazırlanacağız?

Şeriatçılar bugüne kadarki eylemlerini yalan üzerine kurdular: Cumhuriyet yönetimi dini yasaklamış, camileri kapatmış, namaz kılanı, oruç tutanı hapse atmış...

Bu iftiraların şimdi de öcünü almağa kalktılar.

Bugünlere nasıl geldik?

"Laisizm dinsizlik değildir" diyerek.

Devlet dairelerini İmam-Hatiplilerle doldurarak.

Resmen dindarlık yarışına girerek.

Atatürk bizi sadece düşman işgalinden değil, ortaçağ karanlığından da kurtarmıştır.

"Demek kurtulamamışız" diyecek miyiz?

Hayır, aydınlık karanlığa baskındır.

Başımızda dolaşan, tehlikeyi bilelim, yeter.

Laik, demokratik Türkiye Cumhuriyeti idealini taşıyanlar üç beş yobazın azgınlığından korkacak değildir.

Laik Cumhuriyeti yeni kuşaklar taşıyacak.

(1. 3. 1994)

BİR MEKTUP VE ESKİ BİR YAZI

Burdur'dan mektup yollayan Avukat Hüseyin Öktem (ve arkadaşı Hüseyin Hüsnü Sezer) şöyle diyor:

Sayın Melih Cevdet Anday,

Cumhuriyet gazetesinde 21 Şubat 1986 tarihinde yazdığınız yazı üzerine, Cumhuriyet gazetesi yazarlarına gönderdiğim mektup örneğini yolluyorum. Hayli zaman önce, bu günleri gören ve kaygıları belirten 21 Şubat 1986 tarihli yazınızı bir kez daha yayımlasanız diyor ve saygılar sunuyorum.

Avukat Hüseyin Öktem

Hüseyin Hüsnü Sezer

Okurumuzun arkadaşlara yolladığı mektubu koymaya yer elverişli olmadığı için doğrudan "Mescitte Bilim" adlı eski yazıma geçiyorum:

1963 yılında Erzurum İmam-Hatip Okulu'nda, ortaya gericilikle ilgili bir olay çıkmıştı; o zaman Falih Rıfkı Atay, kızgınlığını gazetesinde şöyle belirtmişti:

"Biz İmam-Hatip okullarından Batı medeniyetçisi din adamları yetiştirmek isteyeceğiz de bunu başaramayacağız ha? Alçakça ve namussuzca oy politikacılığının cezasını çekiyoruz."

Ben de "Cumhuriyet" gazetesinde yazdığım bir yazıda, bu sözlere karşı demiştim ki:

"İmam-Hatip okullarından Batı medeniyetçisi din adamları yetiştiremeyiz."

Şöyle açıklamıştım o düşüncemi: İki türlü din öğretimi vardır. Bunlardan biri, bir dini ya da dinleri bilimsel yöntemle inceler; öteki ise inanca dayanan bir din eğitimi ve öğretimidir. Dinlerin bilimsel yöntemle incelenmesi işi, üniversitelerin çalışmaları arasına girer ve oldum olası yapılmaktadır. Bizde İmam-Hatip okulları, Müslümanlığın bilimsel yöntemle incelenmesi için ku-

rulmuş okullar değildir; o okulların açılmasının nedeni, o günler söylendiğine göre, alaylı din adamları yerine okullu din adamları yetiştirmektir. Başka türlü söylemek gerekirse, dinleri bir dinsiz de inceleyebilir. Dinlerin bilimsel açıdan incelenmesinin amacı, inanan din adamı yetiştirmek değildir. Oysa İmam-Hatip okullarından Müslümanlığa inanmayan bir imamın da çıkabileceğini düşünmek, o okulların kuruluş amacına aykırı olurdu, çünkü öyle bir kişi toplumun din işlerinde görev almaz, alsa da arkasında namaz kıldıracak inanan bulamazdı. İnanan din adamı yetiştirmek ise, ister istemez, dogmacı bir eğitimi gerekli kılar ve dinsel dogmacılık, çağdaş uygarlığın temeli olan bilimsel yönteme aykırıdır. Ayrıca şunu da söylemeli, Müslümanlık sadece bir tapınma biçimi değil, şeriattır da. İmam-Hatip okullarında, Müslümanlığın tapınma yollarını şeriatından ayırmak gibi reformcu bir tutuma gidilmediğine göre, öğrenci orada yalnızca beş buyruğun nasıl yerine getirileceğini değil, dinin şeriatını öğrenecek ve ister istemez ona inançla bağlanacaktır. Oysa bu inanç, bizim laik öğretimimiz ve eğitimimizle, ayrıca anayasamızla bağdaşamaz.

İşte böyle yazmışım... Yirmi beş yıl önce, bunun bir üniversite konusu olacağını nasıl kestirebilirdim ki! Falih Fıkı Atay sağ olsaydı, İmam-Hatip okullarından değil, artık üniversitelerimizden bile kolay kolay "Batı medeniyetçisi" yetiştiremeyeceğimiz gerçeği karşısında ne diyecekti kim bilir! Batı medeniyetçisine gereksememiz kalmadı belki de.

Bunları nerden mi çıkarıyorum? Geçen haftaki gazetemizden Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hakkı Atun'un bir demeci yayımlandı; diyor ki Sayın Rektör;

"Ders veremez hale geldik. Canlılar önce denizlerde oluştu diyorsunuz: 'Kuran bunun tersini yazıyor, siz Müslüman değil misiniz?' diyorlar tartışma çıkarıyorlar."

İmam-Hatip okulu olayı demek çok geride kalmış, şimdi dogma, üniversitelerimizde kol geziyor. Derim ki, çağdaş uygarlığa gereksememiz yoksa, üniversitelere de yoktur. Canlıların nerden oluştuğunu araştırmak bize mi düşer! Bütün üniversiteler, İmam-

Hatip okulları durumuna getirilse daha tutarlı davranış olmaz mı? Bilimle dini karşılaştırıp çatıştırmaya ne gerek var?

Sayın Rektörün bu konudaki yaklaşımı ve tutumu şu:

"Biz diyoruz ki, iyi anlamıyorsunuz, anlamadığınız için de kulaktan dolma yanlış bilgiler biliyorsunuz. İlimde sürekli araştırmalar yapılıyor. Her gün yeni ilerlemeler oluyor. Siz dinleyin inancınız ne olursa olsun, ona kimse karışmaz. Eğer bilimi kabul etmiyorsanız, o zaman üniversite eğitiminin temeline su yürütmüş oluruz." Van 100. Yıl Üniversitesi'ndeki öğrenciler, Sayın Rektörün belirttiğine göre, çeşitli tarikatlara bağlanmış durumdadırlar ve bu kümeler, üniversitede, kendi inançlarına göre mescitler istemektedirler. Aralarında tutuklananlar var, ayinlere katıldıkları için. Demek biz üniversitelerimizde çağdaş bilim adamları yetiştirmek isteyeceğiz de, yetiştiremeyeceğiz ha? Prof. Atun, kanısını, "Memleketimizi dışardan karıştıranlar var" diyerek ortaya koymaktadır.

Yazımın başında eski bir olayı dile getirirken, "Dinlerin bilimsel yöntemle incelenmesi işi üniversitelerin çalışmaları arasına girer" demiştim; bir üniversitemizdeki şu acı olayı göz önüne alarak, o tümceyi şöyle değiştirmek yerinde olacaktır: "Bilimsel dinsel yöntemle incelenmesi işi üniversitelerin çalışmaları arasına girmiştir."

Ancak ben Van 100. Yıl Üniversitesi Rektörü gibi, "üniversite eğitiminin temeline su yürütme" sözünü kullanamayacağım; ne demeye geldiğini iyice anlamadım da ondan. Üniversitenin temeline su yürütme, onu yıkma, çöktürme anlamına geliyorsa başka. Ama sözü uzatmaya ne gerek var! Kısaca, "Bu durumda üniversiteleri kapamalı" demek yetmez mi? Bütün bilgilerin Kuran'da bulunduğu inancı bunca ağır basıyorsa, Kuran ezberletilir, olur biter. Hele hele bilimsel araştırmalara kalkışmak büsbütün günah olacak demektir. Çünkü gökten indirilmiş gerçeklerin yeniden araştırılması yalnız günah değil, saçmadır da. İmam-Hatip'ten ne edip edip üniversiteye dek geldik. Biz böyle bir üniversiteden çağdaş aydın değil, ancak yobaz yetiştirebiliriz.

Ayrıca ben Sayın Rektör Hakkı Atun gibi, bu olaylar karşısında, "Memleketimizi dışardan karıştıranlar var," diye de düşünmüyorum: "Dışarı" neresidir ve üniversitelerimizi neden yozlaştırmak ister? Sonra biz bunu önleyemez miyiz? Üniversitelerimizde eğitim öğretim özgürlüğünü, bilimsel araştırma disiplinini kuramaz mıyız?

Biz şimdilik "dışarı"yı sözümüzün dışında bırakıp YÖK yasasını ve o yasanın kimi uygulamalarınını ele alsak daha iyi olmaz mı?

Bakın, Ordu SHP Milletvekili Sayın Bahriye Üçok, 1986 bütçesi dolayısıyla Büyük Millet Meclisi'nde üniversiteler üzerinde konuşurken, şöyle söylüyor:

"YÖK'e göre bir yarıyıl, yani sömestr 70 gün olarak hesaplanmıştır. Bir yarıyılda yapılan ara sınav, bir fakültenin bir sınıfından 10 ders varsayımı ile dört kez olsa bile 40 imtihana uyruk tutulacaktır. Bunu bir tam yıl olarak düşündüğümüzde, fakülteleri birer imtihan fabrikası, öğrencileri de bu fabrikanın ürünleri olarak görmek yanlış olmaz. Bu ürünler, robotlaşmış ve düşünmekten, fikir üretmekten, bilgi edinmekten yoksun kalmış yığınlar oluşturacaktır. Bu gidiş, üniversitelerde bilginin yerine sınav otoritesinin egemen olmasını sağlamıştır."

Dogmacılığın getirmek istediği ezbercilik, darkafalılık, düşünme-yaratma yoksunluğu işte yine karşımıza çıktı, bu kez başka bir yönden, YÖK yönünden. Sayın Üçok'un Büyük Millet Meclisi'nde söyledikleri bununla bitmiyor elbet. Bütün fakülte programlarının merkezde (YÖK'te) bir örnek hazırlanmasını, kürsülere bu alanda hiçbir özgürlük tanınmamasını da eklerseniz, karşımızdaki kurumlara üniversite demek için bin tanık yetmez.

Peki profesörler, doçentler, öğretim görevlileri, kendilerini gösterip, bu gidişe dur diyemezler mi? Gene Sayın Üçok'tan dinleyelim:

"YÖK kanununun 7'nci maddesinin (L) fıkrası bu mekanizmanın keskin kılıcını nitelemektedir. Bu maddeye göre, rektörler, araştırma görevlilerini, yardımcı doçentleri ya da doçentleri

değil, yıllarını bilime adamış ve mesleğinin zirvesine çıkmış profesörleri bile YÖK'e yapacakları bir öneri ile üniversite dışı bırakabilmektedirler."

Özgür olmayan bir üniversitede, ancak mescit yapılır.

(4. 3. 1994)

İKİSİNE DE ALIŞALIM

Devletin 'saltanat' olduğu günde, İstanbul halkı, "Padişahım çok yaşa!" diye bağırırmış. Bu sözün ardından, "Senden büyük Allah var" sözü gelirmiş. İkincisi bir eleştiridir: "Mağrur olma!" diyor, "en büyüksün, ama...", "Allah'ı unutma!", "başta Allah sonra sen!" İşte Osmanlı, ancak Tanrı'nın adını araya sokarak padişahı kendine getirirdi. Bunca hakkı var.

Biz cumhuriyete, demokrasiye işte o, "Padişahım çok yaşa"dan geldik. Bugün ise yöneticilerimizi, cumhurbaşkanı da içinde olmak üzere, özgürce eleştirebiliyoruz.

Epey yol almışız. Bunun geri dönüşü yoktur.

Ama bitmiş bir yol değil bu. Daha alışmamız gereken neler var!

Önce şu: Ayrılıkçı, bölücü denilen kişilerin ya da kuruluşların düşüncelerine, sözlerine de alışmalıyız. Gerçi DEP Başkanı'nın Tuzla istasyonunu askeri hedef olarak tanımlamaya kalkmasından canım çok sıkılmıştır, ama verilecek yanıtımız oldukça sinirlenmemeye bakmalıyız.

Bunun gibi, DEP'li milletvekillerinin, PKK ile ilişkili oldukları kuşkusu, dokunulmazlıklarının apar topar kaldırılması da toplumumuzda tepkilere yol açtı. İyi ki açtı, iyi ki tepkiler geldi de, "yöneticilerimiz ne yaparlarsa doğrudur" diyen adam durumunda kalmadık. TV'lerimizde, radyolarımızda, gazetelerimizde "dokunulmazlık" konusunun kıyasıya eleştirilmesi özgür bir toplum olduğumuzu bütün dünyaya göstermiştir. Bunu büyük bir kazanç sayıyorum. SHP grubunun olumsuz oy kullanmasını da öyle. "Padişahım çok yaşa!" çoktan unutulmuştur. Ama bütün dikkatimiz, adaletin yasalara uygun işlemesi üzerinde olmalıdır. İktidar diktasına yol açamayız.

Bunun gibi, son olaylardan ötürü Avrupa'dan gelen eleştirileri de kızgınlığa düşmeden karşılamamız yerinde olacaktır düşüncesindeyim. Birçok uluslararası anlaşmaya imza koymuş durumdayız; Avrupa Birliği'ne girmek için çırpınıyoruz. Bunların getirdiği birtakım yükümlülükler vardır, onlara boş veremeyiz.

Ama bu demek değildir ki, demokratik ülkelerden gelen eleştirileri sineye çekeceğiz ve tavrımızı onlara uygun olarak değiştireceğiz.. Hayır ancak söylenecek sözümüz olmalıdır. Cumhurbaşkanımız Sayın Demirel'in, Fransa Cumhurbaşkanı'nın telefon konuşmasına verdiği nazik yanıt bunun güzel bir örneğidir.

Yoksa biz, bugün dünyada demokrasi öğretmeni kesilmiş Avrupalı ülkelerin dünya halklarına yaptıkları haksız, dahası insanlık dışı edimleri unutmamışızdır. Sömürgeciliğin ne olduğunu çok iyi biliyoruz. Ama bunları ansıtmakla bir şey kazanacağımızı sanmayalım.

Uyduluk ise, boynu büküklükten başka anlama gelmez. Bizim ülkümüz, çağdaş uygarlığı kendi içimizde kurmak olmalıdır. Ama bunu kimsenin gözüne girmek için yapmamalıyız; çağdaş uygarlık bizim için, bizim toplumumuz için, bizim insanımız için gereklidir.

Neden dünyaya örnek bir demokrasi kurmayalım!

Bunu gerçekleştirecek gücümüz var.

(8. 3. 1994)

HASTA ZİYARETİ

Duydum ki, Gani Girgin hastaymış; evine telefon ettim, eşi çıktı.

– Geçmiş olsun, dedim, neyi var Gani'nin?

Eşi,

– Depresyon geçiriyor, dedi.

– Bu da nerden çıktı, dedim.

– Birkaç yıl önce de geçirmişti. Son günlerde uykusu azaldı, sıkılmaya başladı, keyfi kaçtı, sokağa çıkamaz oldu. Kimseyi görmek istemiyor.

– Size gelmek istiyorum, dedim. Beni görmekten de kaçınır mı dersiniz?

– Hayır, hiç sanmıyorum. Hemen gelin, sizi görmek ona iyi gelecektir.

Bir saat kadar sonra Gani Girgin'lerdeydim. Eşi karşıladı beni, duyulur duyulmaz bir sesle,

– Geleceğinizi söylemedim, dedi.

Der demez de Gani çıktı karşıma; pijamalıydı, üstünde sabahlık.

– Hoş geldin, dedi ve beni oturma odasına götürdü.

Hiç de hasta gibi değildi.

– Depresyon geçiriyorum, dedi, şöyle otur. Ben de karşına geçeyim.

Ben daha, "Nen var, ne oldu?" demeye fırsat bulamamıştım, eski arkadaşım, her zaman ki gibi, tepeden inme başladı konuşmaya.

– Görüyor musun, şeriatçılar amaçlarını ortaya döküverdiler: Osmanlı devletini kurmak istiyorlar. Mezarcı baklayı ağzından çıkardı.

– Ona mı sinirlendin? diye sordum.

Gani Girgin:

– Yok canım, dedi, onunla ne ilgisi var. Benim ki bir hastalık. Her hastalık gibi belirtileri var, tanısı var, tedavisi var.

– Sokağa çıkmak istemiyormuşsun da!

– O da depresyonun belirtilerinden biri.

– Doğrusu, dışarının da görülecek bir yanı kalmadı, dedim onun durumunu normalleştirmek için.

Gani Girgin,

– Bırak bu uydurma lafları, dedi, dışarısı neyse o. Bir değişiklik yok. Önemli olan kafalardır. Avrupalı düşünürler, ta Platon'dan başlayarak, Ütopya'lar yazmışlar. Nedir bu? "Yokülke" demek, daha gerçekleşmemiş, eşit mutlu bir toplumun düşü. Açarsak, bu adamlar, içinde yaşadıkları toplumu beğenmiyorlar, ideal bir toplum düşünüyorlar. Hep daha iyisi, hep daha iyisi. İşte insan budur. Olanla yetinmez o, arar, düşler, kurar. Ve bunun sonu yoktur. Çünkü içgüdülerle yaşamaz insan. Ona hiçbir şey verilmemiştir, bu bakımdan eksiktir. Ama onu büyük, yapıcı, atılgan kılan da işte bu eksikliğidir.

– Bize gelince... diyerek sözünü kestim Gani'nin.

Gani Girgin, bir tuhaf baktı yüzüme.

– Sıkıldın mı konuşmamdan? diye sordu.

– Yok canım, dedim, ben...

– Bize gelince... olanla yetinmek şöyle dursun, ütopyamızı gerilerde arıyoruz. İlkel toplum işte böyleydi; orada atalarımın dedikleriyle yaşanırdı ve hiçbir değişme olmazdı.

Cigara yaktı.

– Şeriatçı partinin başkanı, geçenlerde, "Demokrasinin yasaları değil, Allah'ın yasalarıdır önemli olan" dedi. Görüyor musun, aramaya gerek yok, Allah'ın yasaları dururken...

– Batıdaki din adamları da böyle konuşur.

– Hayır, dedi Gani Girgin, Hıristiyanlar Tanrıyı insanlaştırmışlardır; ilkçağdan kalma bir yaklaşımdır bu. Başka türlü söylemek gerekirse, orada İsa konuşur.

– Müslümanlık dünyasında da Muhammed.

– Hayır, yanılıyorsun, Müslümanlık dünyasında *Kuran* konu-

şur, Muhammed değil, *Kuran* ise Allah'ın sözüdür.

– Tartışmaya girmeyeceğim, nereye gelmek istiyorsun?

– Arapça olan bu kitapta ne yazılı ise yasa odur. Bitti gitti. Hiç aramaya, araştırmaya gerek yok. İdeal yasalar kitapta yazılı olanlardır. Böyle olunca tartışma duruyor, kesiliyor. Öğreneceğiz ve baş eğeceğiz, hepsi bu. Öyleyse ne olacak, Osmanlı Devleti yeniden kurulacak, Allah'ın gölgesi olan padişah gelecek, bütün okullar din okulu olacak...

– Sen bunların olabileceğine inanıyor musun?

– Hayır, inanmıyorum. İnsan kafasının özgürlüğünü, yaşamın buyruk altına alınamayacağını savunmaya hazır gücümüz var.

– Kim bunlar?

– Başta kadınlarımız... Yalnız kentlerdeki kadınlarımızı söylemek istemiyorum, köydeki kadınlarımız da.

– Başka?

– Demek kadınlarımızı yeterli bulmadın.

– Hayır öyle değil, ama gericilikle yalnız kadınlarımız mı savaşacak?

– Sanıyorum, patronlar da karşı gelecek. İş yaşamı zorlayacak onları buna. Batıdaki burjuva devrimi kiliseye karşıydı.

Konuyu değiştirmek için.

– Vallahi içim rahat etti dostum, dedim.

Gani Girgin,

– Elbet rahat edecek, dedi, durumu umutsuz saymak çok yanlış olur.

– Onu demek istemedim Gani, depresyon geçirdiğini söyledin ama maşallahın var, beynin pırıl pırıl işliyor.

Gani Girgin,

– Ben sana bunadığını söylemedim ki, dedi. İyi uyuyamıyorum, sokağa çıkmak şöyle dursun, giyinmek gelmiyor içimden. Ve sıkılıyorum dostum, bunalıyorum.

– Son siyasal durumumuzun bunda etkili olduğunu düşünüyor musun?

Gani Girgin,

– Olabilir de, olamaz da, diye yanıtladı beni. İnsan ruhu çok

karmaşık bir yapı da, denge çabuk bozulabiliyor. Akıl ve ruh sağlığı demek, bilimin dediğine göre, toplumla uyum sağlamak demektir. Ama toplum bozuksa sağlıklı olmaya olanak yoktur. İşte bozulmuş toplumla uyum kuramayanlara "deli" dememiz bundan ötürü çok yanlıştır.

– İçki içiyor musun?

– Evet, içiyorum. Böylece de bir ölçüde erinç duyabiliyorum.

– Öyleyse çıkalım da bir meyhaneye gidelim.

– Hayır, çıkmaya gerek yok, burada içeriz.

Ve Gani Girgin içki getirmeye gitti.

(11. 3. 1994)

"ALO KATİL"

Florida eyaletindeki bir özel telefon şirketi, 10 Mayıs'ta idam cezasının infazını bekleyen Gacy'yi 900'lü hatlarından birine bağlamış.

Şimdi Gacy'yle konuşmak için ödenen paraya bakalım: 12 dakikalık hattın bir dakikalık ücreti 1.99 dolar (40 bin lira). İnsanlar sıraya girmişler katille konuşabilmek için.

Amerikan girişimciliğinin başardığı görülmemiş işe bakın! Hani dilimizde "sinekten yağ çıkarmak" derler bir söz vardır, sanki bu olay için bulunmuş.

Ama Gacy hiç de sinek değil.

Yaptığı işlere bir bakalım:

Bu adam 1972-1978 yılları arasında kimi çocuk yaşta olmak üzere 33 erkeği öldürmüş, cesetleri Chicago'daki evine gömmüş.

Katil neden ilginç bulunur, anlamam. Türdeşine kıyan çok dünyada. Hele devlet eliyle kıyımı göz önüne alırsak 33 sayısı solda sıfır kalır. Savaşa alıştık mı yoksa?

Charlie Chaplin'in 1947 yılında çevirdiği *Monsieur Verdoux* adlı filminin baş kişisi de böylesi bir katildi, bu adam mahkemede kendisi için verilen ölüm yargısını dinledikten sonra der ki:

"Ben bu işi devlet olarak yapsaydım şimdi alkışlanırdım."

Demek, tek başına cinayet işlemek suç sayılıyor.

Cani, ne çok adam öldürürse o denli ilginç oluyor anlaşılan. Gacy'nin gördüğü ilgi bunu düşündürüyor.

Yoksa 900'lü telefona bağlanmış olmasının etkisi var mıdır bunda?

Sanıyorum öyle. Aç telefonu, konuş katille.

Peki, ne konuşayım? Ne konuşulur ki?

Bence, Gacy ile konuşmak için sıraya girenler ruh hastasıdırlar. Düşünüyorum, düşünüyorum, böyle bir adamla telefonda ne

konuşulabileceğini bulamıyorum.

Bizim TV speakerlerimiz olsa, "Mutlu musunuz?" diye sorarlardı sanırım. (Çünkü bu soruyu herkese soruyorlar.)

Ya da, "Ne hissediyorsunuz?" diye sorarlar belki.

İdam edileceği günü bekleyene ne hissettiği sorulmaz ki!

Ya da,

"Hiç âşık oldunuz mu? Oldunuzsa kaç kez?"

Ya da,

"33 kişiyi öldürdüğünüze göre demek öldürmekten hoşlanıyorsunuz? Adam öldürmek nasıl bir zevktir, bunu bize anlatır mısınız?"

"Son bir soru... Vaktimiz dolduğu için kısaca yanıtlamanızı rica ederim ('kısaca özetlemenizi' de deniyor): Pişmanlık duyuyor musunuz? Nasıl bir duygu pişmanlık?"

Oysa Gacy suçunu kabul etmiyormuş, "Onları başkası öldürdü" diyormuş ve kendini "34. kurban" olarak adlandırıyormuş.

Belli olmaz, adalet kadar yanılan başka bir kurum yoktur.

Gacy öldükten sonra, bakarsınız, gerçek katil ortaya çıkarılır ve bu konu üzerine birçok film çevrilir.

Ölümü bekleyene hiçbir soru sorulamaz.

Prof. Faruk Erem'in *Bir Ceza Avukatının Anıları* adlı kitabında okumuştum, hiç aklımdan çıkmaz:

Asılmaya götürülen adam, avukatına dönmüş, "Soğuyorum" demiş.

"Alo katil" telefonu, çağımız insanının ne ağır hasta olduğunu gösteriyor.

Nerelere gelmişiz!

(15. 3. 1994)

FAŞİZM HER AN ORTAYA ÇIKABİLİR

Geçenlerde kitaplığımda, o güne değin okumamış olduğum (nasıl da gözümden kaçmış) güzel bir kitap buldum ve okumaya başlayıp bir solukta bitirdim. İşte, ev kitaplığının hoş yanlarından biridir bu, zaman zaman bizi şaşırtır, sevindirir. Onun için, derim ki, kitaplarınızı arada bir gözden geçirin. Ben bunu, yeni evimize taşındığım sırada, zorunlu olarak yaptım.

Sözünü ettiğim kitap, *Lorca'nın Öldürülüşü* adını taşıyor. Yazarı: Ian Gibson, Murat Belge dilimize çevirmiş. Cem Yayınları'nda 1976 yılında basılmış. Yazar, önsözde şöyle diyor:

"1965 yazında, bir yıl geçirmek üzere, karımla birlikte Granada'ya yerleştik. Niyetim, üniversitede öğrenciyken eserleriyle beni derinden etkileyen büyük Granada'lı şair Federico Garcia Lorca hakkında bir doktora tezi hazırlamaktı."

Ama adamcağız kiminle Lorca üzerine konuşmaya kalksa hep o özdeş yanıtla karşılaşıyor:

"Siz yabancılar hepiniz birbiriniz! Hepiniz buraya Federico'nun ölümünün içyüzünü araştırmaya geliyorsunuz, ama 1936 yılında Granada'da geçen olayların içyüzü hakkında bir şey bildiğiniz yok. Örneğin savaş başlamadan önce şehirdeki faşistlerin sayısının elliyi bile bulmadığının farkında değilsiniz."

Ian Gibson da bunun üzerine, tezini bir yana bırakıp, Lorca'nın ölümü olayını ele almaya karar veriyor ve elbette, İspanya iç savaşının nedenlerini incelemeye başlıyor; Lorca'nın öldürülme nedenlerini de içeren bir araştırmadır.

İspanya'yı iç savaşa götüren siyasal koşullar neydi?

Bu konuda elimdeki kitaptan yapacağım bir alıntı, sanıyorum ki, düşündürücü bir görünüm koyacak ortaya.

Şöyle diyor Ian Gibson:

"İspanyol gelenekçileri İspanya'yı Katolik kilisesi ile özdeş sa-

yarlar. İspanya, Tanrı tarafından, düşman bir dünyada dinin meşalecisi ve Hıristiyan öğretilerinin bekçisi olarak seçilmiştir ve erdemli olmak, Kastil'le Aragon'u birleştiren, Granada'da Magribileri yenen, Yahudileri kovan, Yeni Dünya'nın keşfedilmesini, sömürgeleştirilmesini ve Hıristiyanlaştırılmasını destekleyen, Katolikliği devlet dini olarak zorlayan Ferdinand ve İsabella'ya sadık kalmak demektir. Koyu milliyetçi gelenekçiler demokratik yöntemlerden hoşlanmadıklarını hiçbir zaman gizlememişler, her zaman otoriter yönetimi tutmuşlardır."

"Bu dar gelenekçilik, otokratik bir sistemi sürdüren egemen, varlıklı sınıfın saklı hakkıdır. Elbette çoğunluğu okumamış köylüler ve emekçiler olan İspanyol Katoliklerinin on dokuzuncu yüzyıldaki görüşü bu değildi. Gerçekten, kilisenin sosyal sorunlar üzerine eğilmemesi ve siyasal katılığı yüzünden, yüzyılın ikinci yarısında kiliseye devam, gözle görülür şekilde azalmıştı.

"Böylece, ülke servetinin çoğunu denetim altında tutan kilise ile varlıklı azınlık, sayıca nispeten küçük bir grup teşkil ediyordu.

"On dokuzuncu yüzyıl boyunca bu iki parti arasındaki çatışma eğitim üzerine sürdürülmüştü; liberaller okulların, üniversitelerin kilise etkisinden kurtarılmasını istiyor, gelenekçiler ise eğitimin din adamları denetiminde kalması için ısrar ediyorlardı.

"Cumhuriyet 1931'de yalnız yüzyıllardır İspanyol hayatını altüst eden problemlerle değil, ama hemen çözümlenmesi gereken güçlüklerle karşılaştı. Ülkenin iktisadi hayatı General Primo de Rivera'nın yedi yıllık yönetiminden sonra altüst olmuş, dünyadaki bunalımın etkisi de şiddetini arttırmıştı; sürekli işsizlik vardı, daha adil bir toprak dağıtımı yapacağına söz veren yeni hükümetin hemen el koyması gereken tarım meselesi vardı; ordu ve bütün sağ kuruluşların arşı koyması vardı; çeşitli solcu partiler arasında şiddetli çekişmeler vardı; hem aşırı sol, hem aşırı sağın yarattığı güçlükler içinde ülkeye demokratik yolu gösterecek liberal cumhuriyetçilerin tecrübesizlikleri vardı.

"İspanyol politikasının taşlaşmış kalıbını kırıp çıkamayan Azana hükümeti, geniş kapsamlı reformlar yapmak hevesiyle sağın

gereğinden fazla düşmanlığını kazandı. Ama hükümetin düşmesini hızlandıran etkenler içinde sağın düşmanlığından çok sol partilerin özel politikalarından taviz vermemekte ve seçim birliği kurmamakta inatla direnmeleri etkili oldu. Sağı zafare ulaştıran 1933 seçimleri, Azana hükümetinin getirdiği bu yasa ile yürütüldüğüne göre, buna da kısaca bir göz atmak yararlı olur.

"Seçim yasası koalisyonların kurulmasını teşvik ediyordu; maksat her çeşit politik aşırıcıların parlamentoda yaşayabilmek için daha ılımlılar anlaşmasını sağlamaktı. Yeni asayla hiçbir küçük parti tek başına bir seçim kazanamayacaktı.

"Sağın 1933 seçimlerindeki üstün başarısı, Azana hükümetinin getirdiği seçim yasasının avantajlarından yararlanmada kesin kararlı olması, solun ise bunu beceremmemesi sonucudur. Sağ, halk karşısına, bütün İspanya'daki tutucu partilerin koalisyonu ile çıktı. Sol ise, kendi içindeki anlaşmazlıklar yüzünden, birleşik bir cephe kuramadı. Bu nedenle seçim sonucunda sağ, parlamentoda büyük bir çoğunluk kazandı, yasanın bir koşuluna göre kazanan tarafa otomatik bir şekilde belli sayıda sandalye verilmesiyle bu çoğunluğu arttırdı. Buna karşın, solun aldığı oyların toplamı sağ koalisyonun aldığı oyların toplamından daha yüksekti. Sol partilerin omuz omuza vermemeleri seçimi kaybetmelerine neden oldu."

İşte İspanya'da faşizmin ortaya çıkmasının, seçim yasası ve sol partilerin dar görüşlü olmaları açısından kısa öyküsü budur.

Sonra kasaplar ortaya çıktı; cumhuriyetçidir, demokrattır, solcudur diyerek, beğenmedikleri, sevmedikleri insanları kurşundan geçirdiler. Bu arada Garcia Lorca da kurşuna dizildi. Kilise-asker işbirliği, bu kıyımı yıllarca sürdürdü.

Yukardaki bilgilerin ışığında, biz o, zaman İspanya'nın faşizme yatkın olduğunu söyleyebilir miyiz?

Hayır, söyleyemeyiz; faşizm, tek tek bireylerin savsaması ve etkin olması gereken siyasal kurumların bilinçsizliği yüzünden, her zaman her yerde ortaya çıkabilir.

(18. 3 .1994)

BENİM SADIK YÂRİM

İnsanın doğaya egemen olduğu, çocukluğumuzdan başlayarak bize öğretilmiştir. "Doğru mudur bu?" diye kimse sormaz. Yaşamı felce uğratan depremler, sel felaketleri karşısındaki umarsızlığımız üzerinde ise hiç durulmaz. O zaman biz zavallı, zayıf bir yaratığızdır.

Gerçekte öyleyiz, doğaya egemen olduğumuz düşü ile boşuna övünmeyelim.

İnsanın büyük gücü, işte o zavallılıktan, zayıflıktan kaynaklanmıştır. Doğaya uyum sağlama becerisidir bu. İnsan, belli bir bölgeye bağlı kalarak, belli koşullar içinde yaşamını sürdürmek zorunda değildir; kutup soğuğunda da yaşar o, çöl sıcağında da. Bunun doğaya egemen olmakla bir ilintisi yoktur. Bu yalanla oyalanmaktan vazgeçip doğa içindeki gerçek yerimizin ne olduğunu anlamaya bakmalıyız.

En başta, doğanın bir parçası olduğumuzu bilmek gelir. Türümüzün süregitmesini istiyorsak bu birliğin anlamını çok iyi değerlendirmeliyiz. Doğa ile alışverişimiz dostça olmalıdır.

Âşık Veysel,

"Benim sadık yârim kara topraktır" demişti. Oysa biz bu sadık yâr'ı kendimize düşman etmişizdir. Her yıl işe yarayan topraklarımızın önemli bir bölümünü yitiriyoruz. Biz onu korumazsak o da bizi korumaz.

Yurdumuzu çölleştiriyoruz, ağaçlarımız azaldıkça azalıyor. Elimizden gelse, yurdumuzu baştan başa betonlaştıracağız.

Denizlerimiz kirlendikçe, Homeros'un "hasatsız deniz"ine dönüşüyor.

İlerlediğimizi söyleyebilir miyiz?

Gözümüzü bir "sanayileşme"dir bürümüş; "sanayileşmeden kalkınma olmaz" diyoruz, ama "kalkınma"dan neyi amaçladığı-

mızı açık seçik bilmiyoruz. Yatağan santralinin getirdiği olumsuz sonuçlar gözümüzün önünde durup dururken, bütün o bölgeyi gözden çıkarmışçasına, yeni santrallar kurmaya yelteniyoruz.

Evet, kalkınacağız, ama ayakta ölmek için.

Bugünün en önemli politikası çevreciliktir. Doğayı yitirmek tehlikesi ile karşı karşıyayız. Böyle giderse kuru bir toprak üzerinde kuru başımızla yapayalnız kalacağız; ne hayvan, ne bitki, ne toprak, ne su.

Mezarımızı kazıyoruz.

Bütün yanlışlık, doğayı sadece güzellik olarak değerlendirmekten kaynaklanmıştır ve güzelliğin paraca karşılığı olmadığından yaşama veda edilecektir.

Homeros'un anlattığı Troya savaşı, bize öğretilene göre, güzel Helena'nın kaçırılmasından çıkmıştır. Oysa gerçek bu değildir. Troya savaşı uskumru yüzünden çıkmıştı. Grekler, denizlerindeki balık tükendiğinden Çanakkale Boğazı'na balık avlamaya geliyorlardı. Bunu daha önce de yazmıştım.

Doğayı yeniden yaratmazsak, birbirimizi yemeye başlayacağız.

Yeni bir yamyamlık dönemi başlayacak diye korkuyorum.

İlerliyoruz derken ilkelliğe dönmeyelim.

(22. 3. 1994)

BİR MAKEDON ŞAİRİ

Türkiye Yazarlar Sendikası'nın 20. kuruluş yılı etkinliklerine katılmak üzere, geçen hafta Radovan Pavlovski İstanbul'a gelmiş. Haberim olmadı.

Kimdir Radovan Pavloski?

Çağdaş bir Makedon şairi, özgün bir şair.

Arkadaşımız Feridun Andaç'ın onunla yaptığı konuşma cuma günkü kitap ekimizde çıktı. Andaç, Pavloski için, "Bir Dünya Şairi" başlığını atmış. Doğrudur.

Makedonya'ya iki kez gittim. İlkinde Struga Şiir Festivali'ne çağrılı idim. Orada Makedon şairleri ile yazarları ile tanıştım, dostlar edindim ve sadece kendi şairlerini değil, yabancı şairleri de dinlemek üzere alanlara, yollara, kıyılara doluşan şiir-sever Makedon halkını gördüm.

O günlerde, dostum rahmetli Necati Zekeriya, (çocuk şiirleri yazardı) Cem Yayınevi için *On Makedon Ozanı* adı ile bir Makedon şiiri seçkisi hazırlamıştı. Bu kitap 1971'de basılmıştır. Zekeriya kitabının bir yerinde şöyle der:

"İki dünya savaşı arasında yetişen Kosta Raçin, şiirleriyle Makedon dilini canlandırmıştır. Son savaş Makedonya'da yaşayanlara özgürlük getirmiş, 1920'lerde doğan Makedon ozanları kendi dilleriyle yazmışlardır. Bu şiirler geleneğe dayanır. Makedon şiirinin geleneği halk türkülerindedir."

Radovan Pavlovski de bunu söylüyor.

Bunca genç bir şiir için başka nasıl olabilirdi ki!

Ama türkülerden gelme olmak, bir şairin özgünlüğünü önlemez.

Necati Zekeriya, Radovan Pavlovski için diyor ki:

"Pavlovski üçüncü Makedon ozanları kuşağındandır. Ama onun bulunmadığı bir Makedon antolojisi düşünülemez."

Şimdi şairin bir şiirine bakalım:

ÇİNGENELER

Karanlık yağmurlar gibi dağılmışlar
sıcaklarda
ne dua edecek kiliseleri var
ne savaş duyuracak devletleri
başkaları için kılıç yaptılar
kendilerine salt yalnızlık türküsü söylediler
içlerinde en iyi türkü söyleyeni
seçtiler padişah kendilerine.

Feridun Andaç soruyor Pavlovski'ye:

– Siz Makedonya, Sırp-Hırvatça yazıyorsunuz. Şiirinize bir yurt çizerseniz... nasıl bir yurt çizersiniz?

– Ben şiiri şiir dilinde yazıyorum. Bu dil, benim için önceden oluşmamıştır; onu ben oluşturuyorum. Şiir dilim, ana dili diye nitelediğimiz şairin dilinin yanından geçer, ama onunla buluşmayabilir de... Şiir dili bu zamanda Türkçe'ye, Türk diline yakın olabilir. Buna göre, yurt dili olarak şairin dili evrensel dildir. Her ulusun dili olabilir, hatta her ailenin dili olabilir. Yalnızca içinde şiir öğelerini barındırması şartıyla... Eğer bütün bu öğeler yoksa, en uygar yaygın dil bile (Fransızca, İngilizce, Almanca) sadece dil olarak büyük bir sözlük olabilir. Diplomatik, politik, ekonomik dilin sözlüğü olabilir. Bu artık şair dili olmaktan çıkar.

Radovan Pavlovski'den gene Çingeneler'e ilişkin kısa bir şiir daha okuyalım. Şiirin adı "Çingene Gecesi":

Denizci dükkânında
oynarlar
kırmızı al kömürle
büyü yaparlar
Ocaklardan
ak ruhlar uçar
çalınan Arap atı
kaçmış arpa tarlalarına
benden üzengi ararlar.

(29. 3. 1994)

UYGARLIK ÇAĞINDA İLKELLİK

Refah Partisi Başkanı Erbakan, ne demeye geldiğini bir türlü anlayamadığımız şu "Milli Görüş"ü benimsemeyen bütün politikacıları ve düşünürleri "taklitçiler" diye adlandırıyor. Neyi taklit ediyorlar bu taklitçiler?

Batı uygarlığını. Batı uygarlığı ise Hıristiyandır. Bize gelince, biz Müslümanız, öyle ise Müslümanlığın dediğini yapmalıyız, şeriatı uygulamalıyız.

Çağdaş uygarlıktan yana olanlar da bu uygarlığa ayak uyduramayanlara "ilkel" diyorlar. Biz, "ilkellik" sözcüğünü, "uygarlık" karşıtı olarak kullanıyoruz.

Ancak burada birbirinden ayrılması gereken iki "ilkellik" örneği var. Bunlardan ilki, taş çağında yaşamış insanların toplumu anlamındadır; ikincisi, bizim uygar çağımızda yaşamakta olan ilkel toplumdur.

Ben eski ilkel toplum insanının yaşamını, niteliğini, dünya görüşünü yıllardan beri merak etmişimdir; bundan ötürü de insanbilime (antropoloji) düşkünümdür. Bu konuda yeni bir kitap buldum mu ilgiyle okurum.

İnsanbilimciler (antropologlar) ilkel toplum insanını iki yoldan incelerler: Çağdaş ilkel topluma bakarak ve arkeolojinin buluşlarını, verilerini gözden geçirerek.

Şunu belirtmem gerekiyor ki, eski ilkel toplum insanını ilkelliğinden ötürü küçümsemek büyük haksızlık olur. Bu alanda çalışan bilginlerin tümü böyle düşünmektedirler. Eski ilkel toplum insanı, sanıldığınca ilkel değildi; ayrıca geri kaldığı başka bir uygarlık da yoktu o zaman.

İlkel toplumun temel özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

Bu toplumlarda, a) yazı yoktur, b) devlet yoktur, c) tarım yoktur.

Bu özellikler çağdaş ilkel toplumlar için de geçerlidir. Ama o toplum insanının gelişmemişlik mazereti yoktur.

Okumakta olduğum çok ilginç bir kitaptan söz etmek istiyorum okurlarıma.

Kitabın adı *Yamyamlar ve Krallar-Kültürlerin Kökenleri* (Yazarı Marvin Harris, çeviren: Doç. Dr. M. Fatih Gümüş, İmge Kitabevi).

Taş çağı toplumu insanının becerileri, yetenekleri ne düzeyde idi? Bu ilkel insan günde kaç saat çalışırdı, nasıl eğlenirdi?

Merak edilmeyecek gibi değil. İşte elimdeki kitaptan okurlarıma bu soruları aydınlatacak kimi bölümler aktaracağım.

"Sürü yaşamından çiftçilikle uğraşan köylere geçiş konusunda gerçek kabul edilen açıklama şöyledir: Avcı-toplayıcılar bütün zamanlarını yeterli yiyecek sağlamak için harcamak zorunda kalmışlardı. Onlar 'geçimlik besinin üzerinde bir artı' üretemiyorlar ve bundan dolayı da süregelen bir hasatlık ve açlık yüzünden yok olma sınırında yaşıyorlardı."

Marvin Harris bu görüşe karşıdır, diyor ki:

"Bu kuramdaki ilk yanlış bizim Taş çağı atalarımız için yaşamın son kerte güç olduğu yolundaki varsayımdır. Milattan önce yaklaşık 30.000 yıldan 10.000 yıla kadar uzanan yukarı paleolitik dönemden günümüze kalan kanıtlar o tarihlerde yaşamış olan avcıların konfor ve güvenlik açısından oldukça yüksek standartlardan yararlanmış olduklarını yetkin biçimde açıklamaktadır. Onlar beceriksiz amatörler değillerdi. Kristal benzeri kayaları parçalama, yontma ve biçimlendirme işlerinde kurdukları denetim kusursuzdur ki, bu yetenekleri ulaştıkları teknolojinin temeliydi."

Onlar, dikenlerle donatılmış kemikten ve geyik boynuzundan zıpkın uçları yapabiliyorlardı; bunun için taş biz'ler ve hakkâk kalemi gibi oyma aletler kullanıyorlardı. Hayvan derisinden giysiler dikmek için incecik iğneler yaratmışlardı.

"Açlıktan ölme sınırındaki yaşam konusuna gelince, böyle bir görüşü, çeşitli paleolitik hayvan kalıntılarıyla dolu alanlardaki yığınsal hayvan kemiklerinin varlığıyla bağdaştırmak güçtür. Ma-

mutlar, atlar, geyikler, rengeyikleri ve bizonlardan oluşan kocaman sürüler Avrupa ve Asya içlerinde bir baştan bir başa dolanıp durdular."

Şimdi gelelim ilkel toplumun çalışma düzenine.

"Paleolitik insanların kendilerini beslemek için gece gündüz çalıştıkları yolundaki görüş de şimdi gülünç görünüyor. Yiyecek olarak bitki toplamakta onlar şempanzelerden kesinlikle daha az becerikli değildiler. Alan araştırmalarından anlaşılmaktadır ki, kuyruksuz maymunların kendi doğal ortamlarında yiyecek arayıp bulmak ve onu yemek için harcadıkları zaman onların temizlenme, oyun ve uyku için ayırdıkları zaman kadardır. Ve bizim yukarı paleolitik atalarımız herhalde en azından aslanlar kadar becerikliydiler... Günümüzde yaşayan avcı ve toplayıcıların zamanlarını nasıl böldüklerine ilişkin incelemeler bu soruna daha çok aydınlık getirmiş bulunmaktadır. Toronto Üniversitesi'nden Richard Lee, çağdaş avcı-toplayıcılar olarak Bushmanların (orman adamlarının) yiyecek araştırmakta ne kadar zaman harcadıklarına değin kayıtlar tutmuştur. Yukarı paleolitik dönemde ongunluk (bereketlilik) durumu Fransa'nınkiyle pek öyle karşılaştırılamayacak olan bir çölün, Kalahari çölünün sınır topraklarındaki o doğal ortamda bile protein ve öbür temel besleyiciler yönünden zengin bir besin elde etmek için Bushmanların yapmaları gereken bütün iş her bir yetişkin başına günde üç saatten az bir süre harcamaktır.

"Lee'nin Bushmanlara ilişkin gözlemlerinde vardığı sonuca göre, bir günlük çalışmayla bir kadın ailesini üç gün beslemeye yetecek kadar yiyecek toplayabilir ve zamanının geri kalan bölümünü dinlenmekle, konuk ağırlamakla ya da öteki kampları ziyaret etmekle geçirir."

Özetlersek, ilk toplum insanının bir günü üç saat çalışmakla, uyumakla ve oyun oynamakla geçmektedir.

İlkel toplum insanına oyun için geniş bir zaman kalması bana çok ilginç geldi. Bu oyun elbette çocukların oynadığı köşekapmaca, birdirbir... gibi oyunlar değildi; büyükler oyun saatlerinde araçlarını, gereçlerini gözden geçiriyor, onları geliştirmek için ça-

balıyorlardı.

Biz nedense "yazı"nın ortaya çıkmasına çok önem vermişizdir, öyle ki tarihi onunla bölümlüyoruz. Üzerinde durulmaya değer. Benim bu konuda birtakım aykırı düşüncelerim vardır. Şimdi onlara geçelim.

Bence tarımın bulunması ve hayvanların evcilleştirilmesi "yazı"dan daha önemlidir ve bilindiği gibi, ikisi de yazı'dan öncedir.

Bir antropolog şöyle diyor: "İlkel toplumda, bir gün bir dâhi, açtığı bir çukura bir avuç arpa attı."

Bunu söylemek kolay mıdır? Kimdi bu dâhi? Onun dehasını besleyen neydi? Bu soruların yanıtları kolay verilemez.

Uygar toplumun oyun saatinde eğlenenler, sanatçılar ve bilim adamlarıdır: Düşünülmedik şeyler düşünür onlar, olağanüstü imgeler, modeller kurarlar.

Toplumlar, ortak uygarlığa kazandırdıkları ile değerlendirilir ve yaşam hakkı kazanır. Boş zamanlarımızı insanlık için kullanalım. "Taklit" sözünden korkmayalım. Bize "taklitçi" diyenler, bizi uygarlık çağında "ilkel" kılmaya çalışanlardır.

(1. 4. 1994)

KİMİN İŞİNE YARAYACAK?..

İnanılmaz bir şey, halkımız depremde moral buluyor. Ölüm ve yıkımla sonuçlanmayan, sadece korkutmakla kalan depremlerin, yoksul, işsiz, itilmiş, adam yerine konmayan, yarın ne olacağını bilmeyen, kendini yersiz yurtsuz duyumsayan insanımızda hoşnutluk doğurduğunu gözlemlemişimdir. Çünkü doğal afetler toplumsal ayrımlaşmayı ortadan kaldırıyor, insanlar arasında eşitlik kuruyor. Bir deprem sırasında yaşlı bir hanımın, "Yoksa kıyamet mi kopuyor!" diye sevindiğini anımsıyorum; tek başına ölmeyecekti, hep birlikte yok olacaktık. Ölümün korkunçluğu, bizi tek tek yakalamasındandır. Bir yana atılmış, yalıtılmış olmak, kısacası, yalnızlık duygusu bize korku veriyor.

Anadolu köyünde nerden geldiği bilinmeyen kişiye "garip" denir. Çevresine yabancıdır, bundan ötürü yalnızlık korkusu içindedir bu adam. Bizim kentlerimiz gariplerle doldu.

Cuma namazları da bu garipler için moral vericidir, nerdeyse kuşku ile bakılır duruma. Gelmiş, kente bir türlü uyamarmış, bundan dolayı da aşağılık karmaşasına kapılmış olan bu garip, o gün bir banka müdürü ile bir polisle, bir zenginle yan yana kılmıştır namazını; tanışmadığı, tanımadığı kimselerle selamlaşmıştır, insan arasına katılmış, kendini toparlamıştır.

Gecekondumuzun bulunduğu mahallede cami yapımı için para toplandığında aslan kesilir bizim garip, camileri olacaktır artık, komşularla ortak bir yer, bir kurum. Yalnızlıktan kurtuluyor yavaş yavaş. İmam gelecek, başlarına geçecek...

Bu garipleri eline geçirdiği için RP'ye kızmaya kimsenin hakkı olmaması gerekir. Tek parti iktidarları yoksuldan korktukları için komünist avına çıkarlardı. Nerden nereye geldik, şimdiki durum oldukça değişik, ama model benziyor: Hep o yoksul, ezilen, adam yerine konmayan insanlardan oluşmuş topluluk ortada durmaktadır.

Anlamadığım, kimsenin de sonuna değin anlamayacağı şudur: Şeriat bu topluluğa ne verecek? Büyük ayrım buradadır. Biraz sonra bu konuya gene geleceğimizi sanıyorum. Şimdi şunu belirtmemiz gerekiyor: RP, destekçisi olacak topluluğu çok iyi seçti.

Sadece seçmekle kalmadı, onu (o topluluğu) duygulandıracak, eyleme geçirecek, belli bir amaca yöneltecek itenekler buldu:

A – Namuslu insanlann ezik, mutsuz duruma düşmesi, Müslümanlıktan uzaklaşmanın sonucudur.

B – Batı taklitçileri, giyim kuşamlan ve yaşam biçimleri ile bu büyük suçu gözümüzün önünde işlemektedirler.

C – İslam'ın günah saydığı edimler göz önünde gerçekleştirilmektedir.

Ç – Bunları ortadan kaldırıp "adil düzen"; kurmalıyız.

Gerçi "adil düzen"in ne olduğu belli değildir, hiçbir gün de belli olmayacaktır, ama bunun önemi yoktur, çünkü yok edilmesi gereken şeyler (günahlar) ortadadır: Mutsuzluğumuzun nedenleri.

Yandaşlar için yeter de artar ile.

Genel seçimlere gelinceye dek eyleme geçmemek için yandaşlar uyarılmıştır gerçi, ama onlar bu gibi uyarılara karşın kendilerini tutamamakta, uygar giyimli kadına, boyalı kadına tavır almaktadırlar.

RP'nin genel seçimlerde öne geçtiğini gözümüzün önüne getirirsek...

O zaman bu saldırılar hız kazanacaktır.

Tiyatroların, çoksesli müziğin sonu gelecektir.

Ama laiklere çatmanın sonu gelmeyecektir.

Çünkü İslam ideolojisi başka türlü ayakta tutulamaz.

Çünkü "adil düzen" bir uydurmadan başka bir şey değildir.

Gecekondudaki garip, camisi ve imamı ile yetinecektir.

Şeriatçılık gelir mi?

Gelebilir. "Gelemez" demek için hiçbir dayanağım yok.

Olayların gidişi ile niyetimizi kanştırmayalım. Biz istemediğimiz için "olmaz" ya da "olamaz" demeyelim.

Benim anlamaya çalıştığım şudur:

Şeriatçılık kimin işine yarayacak?

(5. 4. 1994)

BİLMEM İYİ Mİ OLUR?

Ölünce tümden yok oluyoruz. Kemiklerimizin bir umut kapısı olduğu söylenemez. Fakat bilim adamları sesimizin, bu demektir ki konuşmalarımızın yitmediğini söylüyorlar. İnandırıcı bir görüştür bu; ses dalgalarının yok olduğunu düşünemeyiz. İnsanoğlu gırtlağındaki ses kirişlerinin titremesinden, böylece ses çıkarmasından yararlanarak konuşur, demek bu konuşma sesleri atmosferde sonsuzca kalacaktır. Çünkü hep havaya konuşuyoruz.

İmdi bütün iş, bu sesleri yakalayıp sahiplerine göre bölümlemeye kalıyor demektir. Kuşkusuz, sesleri yakalamaktan daha güçtür bu. Konuşan Sokrates mi, yoksa Aristoteles mi? Nasıl ayıracağız?

Ama bir kez sesleri ele geçirdik mi, giderek kişileri de ayırt etmeye başlarız gibi geliyor bana ve böylece söylediklerini kitaplardan bildiğimiz geçmişteki büyük adamların söyleşilerine tanık oluruz.

Belki bir düş ama çok keyif verici. Biraz daha ileri gidip kendimizi onlarla bir söyleşide, bir şölende karşılıklı duyumsamaktan daha güzel ne olabilir!

Yakın dostlarım bilirler, biz içki sofrasında buluştuk mu, bu ölümsüzlerden sevdiklerimizi karşımızda varsayma hevesi uyanır. Hani uzak düştüğümüz bir arkadaşı arar gibi. Dostlarım da sorarlar bana: "Şimdi kim olsun isterdin?"

Bu büyük ölülerin hangisini görmek istemez ki insan! Hoş geldi, safa geldi, buyursun, konuşsun, dinleyelim. Ama konumuz 'söyleşi' olduğuna göre, gene de seçme kaçınılmaz olur. Öyle ya, can sıkıcı biriyle uzun süre karşılıklı nasıl oturulur! Ayrıca böyle bir sofraya sevmediklerimizi çağırmak düpedüz saçmalık olur. Gerçi konumuz 'büyük adamlar' olduğuna göre, bizim sevip sevmememiz ölçü olarak alınamaz, denilebilir; ama bir Sokrates'i

düşünürsek, onun bizi uzun uzun sorguya çekeceğini bilip ona göre davranmamız doğru olur. Hakkını yemeyelim, diyalogların giriş bölümlerini göz önüne alırsak, Sokrates'in tatlı dilli olduğu bile söylenebilir.

Gerçekte bir sorunu incelemeye, bu eski Yunan düşünürleri yemekten sonra başlarlardı. Minderlere yerleşirler, önlerine yemek gelir, kızarmış et, ekmek, incir, üzüm gibi besinler, sonra kölelere şarap hazırlamaları buyurulurdu; onlar da güğümlerde tortulandırılmış şarabı sulandırıp konuklara sunarlardı ve söyleşi başlar.

Bu toplantılarda, ünlü komedya yazarı Aristofanes'in söyleşiye büyük bir tat kattığına hep dikkat etmişimdir. Ne ince adamdır! Onun "Bulutlar" adlı şiiri, dünyanın en güzel şiirlerinden biridir bence.

Bakın ünlü sofist Gorgias, söyleşilerde uzun konuşur ve başkalarına çok az konuşma fırsatı verir. Böyle yerlerde bir konu üzerine derinlemesine durmak mı, yoksa konudan konuya geçmek mi daha iyi olur?

Bacon (1561-1626) "Söyleşi Üstüne" adlı denemesinin bir yerinde şöyle diyor:

"Kimileri iyi belledikleri birtakım beylik konuları döner döner yeniden anlatırlar, söyleşilerinde hiçbir değişiklik görülmez, yoksulluğun böylesi çoğunlukla can sıkıcı, bir kez ortaya çıkınca da gülünçtür. Söyleşide en saygıdeğer davranış bir konu açmak, o konuyla ilgili düşüncelerini söyledikten sonra başka bir konuya geçmek, böylece konuşmanın akışına gerçekten yön verebilmektir. Söyleşide gündelik olaylarla ilgili konular arasına bilimsel savlar, öyküler arasına düşünceler, görüşler arasına sorular, ağırbaşlı sözler arasına şakalar serpiştirmek yoluyla değişiklik sağlamak yerinde bir şeydir."

Tarih sırasıyla gidecek değiliz ya, aklımıza geleni çağıralım. Herakleitos neşesizdi, bizim de neşemizi kaçırırdı, sonra da öylesine derin sözler söylerdi ki, içinden çıkamazdık. Sokrates bile onun kitabının ancak yarısını anlayabildiğini söylüyor. Sofokles'i dinlemek isterdim, dünyanın yetiştirdiği en büyük şairlerden biri-

dir. Cicero'yu severim, bilgili ve ölçülü idi, onun söyleşilerinden yararlanırdık. Horatius'un şiirlerini ağzından dinlemek ne hoş olurdu!

Shakespeare, içki arkadaşı olarak doğrusu en başta gelir. Dostları ile meyhaneye kapanır, bir hafta çıkmazmış. Şakacı idi, güler yüzlüydü. Büyük bir mizah yazarıdır.

Utopya yazarı Thomas Morus'u dinlemek dünyanın en büyük keyfi olurdu. Bildiğinden fazlasını söyleyenler vardır, bu büyük düşünür ise bildiklerinden çok azını söylerdi. Olaylara güldürü açısından bakmayı severdi.

Doğuya dönersek... Arap şairi İmrül Kays'dan *Yedi Askı*'daki şiirlerini dinlemek isterdim. Doğrusu Gazali'yi davet etmezdim, etsem de içki günah olduğu için gelmezdi. Bu adam İslam dinini kilitlemiştir, sadece *Kuran* ve *hadis*'i bırakmıştır. Ona göre, felsefe yasak ve günahtır.

Onun bu konudaki kitabı, *Tehafüt-l Felasife* adını taşır. Çağının ileri düşünceli adamı İbn al Rüşt ise buna karşılık olarak *Tehafüt-l Tehafüt* adlı kitabını yazmıştı. Büyük bir Aristocu idi. Lütfedip söyleşimize katılsa ne sevinirdim.

Sırası gelmişken yazıvereyim... II. Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra bu iki karşıt görüşü huzurunda tartıştırmış ve Gazali'yi haklı bulduğunu söyleyerek sorunu kapattırmıştır. O gün bugün de bu önemli tartışma bir daha açılmamıştır. Bu yüzden felsefe çok gecikmiş, İslamın felsefi açıdan ele alınması ise olanaksız kılınmıştır.

Bizden en merak ettiğim, büyük yazarımız Evliya Çelebi'dir. Büyük bir düşgücü olan bu yaratıcı da şakacıdır, olaylara güldürü açısından yaklaşır; romanı o zaman tanısaydık, Evliya bizim Cervantes'imiz olurdu.

Baki'yi, Nedim'i Şeyhülislam Yahya'yı dinlemek isterdim. Bildiğime göre, Baki, şair arkadaşları ile bozacıda buluşurmuş. Belki de o zaman boza alkollü bir içkiydi. Şeyhülislam Yahya Efendi ağzına içki koymamış, fakat en güzel meyhane şiirini yazmıştır.

Mescitte riyapişeler etsin ko riyayı

Meyhaneye gel kim ne riya var ne mürai

Baki'nin bir gazelinden şu sevdiğim beyti anmadan geçmeyeyim:

Her yaneden ayağına altın akıp gelir
Eşcar-ı bağ himmet umar cuybardan

Söyleşimizin, şölenimizin baş konuğu Nedim de diyor ki:

Sen bihaber hayalin ile guşelerde biz
Ta subh olunca her gece ayş-ü dem eyleriz

Soframızda eskilerden, ölmüşten kimleri isteyeceğimiz, sanırım, gününe, mevsimine göre değişecektir. Elimizin altında bir hazine var. Ancak şunu unutmamak gerekir ki, bu buluşmada, onlar bizim konuğumuz olmuyor, biz onların konuğu oluyoruz; onları yaşadıkları zaman ve çevre içinde buluyor ve dinliyoruz, ama hiçbir ilişki kurmadan.

Bilmem, iyi mi olur?

(8. 4. 1994)

BİR YILDÖNÜMÜ

Topkapı Sarayı Müzesi'nin kuruluşunun yetmişinci yılındayız. 1924 yılında çıkanlan bir yasa ile Saray müze olmuştu. Köktendinicilerin durumu tersine çevirmek için yanıp tutuştuklarını kestiriyorum. Ama o zaman bir de padişah gerekecektir. Onların "Onu da buluruz, yavaş yavaş" diye düşündüklerini biliyorum.

II. Mehmed İstanbul'u aldıktan sonra Beyazıt'ta (bugün üniversitenin bulunduğu yerde) bir saray yaptırmıştı. Nasıl bir yapıydı bu, bilmiyoruz. Az sonra, Haliç'e, Boğaz'a ve Marmara Denizi'ne bakan tepe üzerinde yeni bir sarayın yapımına başlandı. Yer çok genişti, yedi kapısı vardı. Yedi tepeli kentte yedi kapılı bir saray. Bizde "yedi" sözcüğünün gizemli bir anlamı da vardır. Bu sarayın ilk adı Saray-ı Cedit'tir. Kapılardan birinin adı "Topkapı" olduğu için, sonradan Topkapı Sarayı denildi.

Sarayın yapımına 1461-1468 yıllarında başlandığı ve yapının 1478 yılında bittiği sanılıyor. Nerdeyse her padişah yeni bir yapı ekliyordu. Burada, karıları, çocukları ve hizmetçileriyle 24 padişah oturmuştur. Savaşlarla gelen utkuların adını taşır bu köşklerden bir kaçı: Örneğin IV. Murad'ın yaptırdığı Bağdat Kasrı ve Revan (Erivan) Kasrı gibi. Son yapı, Marmara Denizi'nden bakıldığında görünümü dolduran Mecidiye Köşkü'dür. 19. yüzyılın barok bir yapıtı. Sonra Abdülmecid, Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırıp oraya geçince Topkapı Sarayı kapatıldı.

Bildiğime göre, bu padişahın annesi olan Valde Sultan "Oğlum Dolmabahçe Sarayı'na kestirmeden gitsin" diye düşünerek, ilk Karaköy Köprüsü'nü yaptırmış.

Topkapı Sarayı Müzesi dünyanın en zengin müzelerinden biri sayılır.

Ben bu sarayı gezmeye doyamamışımdır. Orada bulduğum huzuru başka yerde bulamam. En hoşuma giden de, köşklerin geniş

saçakları ve bunlardan çoğunun duvarlarını süsleyen 16. yüzyıl çinileridir.

Yabancı tarihçiler, Topkapı Sarayı denilen bu geniş mekândaki yapıların mimarlık açısından bir bütün oluşturmadığını yazarlar. Doğrudur, her padişah kendi keyfine ve elbette has mimarının beğenisine göre bir eklemede bulunmuştur. Ama biz böylece Osmanlı mimarlık anlayışındaki tarihsel değişiklikleri gözlemleme olanağını bulmuş oluruz.

İçteki eleştirilerden biri de, bu küçük yapıların Osmanlı görkemine ters düştüğünü belirten görüştür. Ben bu görüşe hiçbir zaman katılmamışımdır. Evet, Topkapı Sarayı'nı oluşturan köşkler büyük değildir; en büyüğü dört odayı aşmaz. Ne çıkar! Büyüklük bu sanatın değer verdiği öğelerden biri değildir. Ayrıca devletin görkemi yanında bu sade yaşam biçimi çok düşündürücü bir karşılaştırmaya yol açar.

Bir arkadaşım, bana, "Bir de Versailles'ı düşün" demişti. Düşünmez olur muyum? Ama Fransız kralının yaşamı ile padişahın yaşamı birbirine hiç benzemiyordu. XIV. Louis, Versailles'da sadece ailesi ile baş başa oturmuyordu. Fransa'nın birçok senyörünü de orada konukluyordu. O senyörler de aileleri, hizmetçi ve uşaklan ile gelmiş oluyorlardı. Akşam sofralarının kalabalığı bundan kaynaklanıyordu.

Padişah ise tek başına yemek yer, müzik ve şiir dinler, sonra yatağına çekilirdi. Bu durumda büyük salona gerek olmadığı gibi, fazla odayı da kullanamazdı. Dolmabahçe Sarayı, Osmanlı saray yaşamının tarihe karıştığını gösteren bir belgedir. Unutmayalım ki II. Mahmud ve Abdülmecid pantolon giymişlerdir, pantolonla minderde bağdaş kurulmaz.

(12. 4. 1994)

"HİS VAR MI BU ÂLEMDE..."

Kişi sayrı düştü mü, sayrılıkların en kötüsü bilir kendi sayrılığını, sayrıevlerinin koğuşlarında dertleşen sayrılara bakın, hiçbiri ötekini dinlemez, dinler gibi yapar. Çünkü kendi sayrılığını önemli sayar. Şunu rahatça söyleyebileceğimizi sanıyorum, biz ne değerli bir yaratık olduğumuzu sayrı düştüğümüzde anlarız; bakışımız tümden özümüze döner, dünyayı görmez olur. Çok sıkıntılı bir durumdur bu, çünkü başımıza bela olmuşuzdur, insanların en çekilmezi artık kendimizizdir, bir hesaplaşmadır başlar, keyif kaçar, yaşama sevinci kalmaz. Bir İspanyol atasözü şöyle diyor: "Tanrı beni kendimden korusun."

Boşuna yazmıyorum bunları; iki aydır üç sayrılıkla birden didişiyorum. Sanki dünyadan koptum, evden çıkmıyorum, çıkamıyorum çünkü, gereksiz buluyorum şuraya buraya gitmeyi. Okumasına okuyorum ama çabuk yoruluyorum okumaktan. Yazı yazmaya gelince... zorla oturuyorum masaya; hiçbir konu, yazmaya değer görünmüyor bana. Oysa kafamda her zaman birçok sorun dolaşır durur, bunlardan hiçbirini yazarak geliştirmeye yeltenmiyorum. Sevmediğim birinin, kendimin, huysuzluğundan rahat edemiyorum ki! İki üç yıldır üzerinde çalıştığım uzunca bir şiirim var, yanına yaklaşamıyorum, gözümde büyüyor.

Önce bir sidik zorluğu başladı... Kibarca olsun diye idrar demem gerekirdi. Biz bu tür terminlerde neden Arapçayı yeğlemişiz bunca zamandır, Türkçelerini neden ayıp saymışız, anlaşılır gibi değildir. Bir gün bir dost toplantısında (hanımlar da vardı) ilkel bir toplumda incelemelerde bulunmuş bir antropoloğun anlattıklarından söz ediyordum, "Adam klanın başkanına soruyor" dedim, "Sizde delikanlılar otuz bir çeker mi?"; masamızda bir tepki olmadı ama ağır kaçtı sanıyorum. Sözcüğün Fransızcasını (masturbation) ya da Arapçasını (istimna) kullansaydım kibarca olacaktı. (Merak eden olur diye söyleyeyim: Varmış otuz bir ilkel toplumda).

Nerde kalmıştık... Evet, sidik zoru diyorduk. Ama ben bu sıkıntıya aldırmadım, çünkü o günlerde dépression'a girdiğimi anlamıştım. Bu hastalığı yıllar önce de geçirdiğim için ne belalı şey olduğunu bilirim: İnsan yaşamaktan bezer; daha korkuncu yaşamıyormuş da yaşama dışardan bakıyormuş gibi olur ve yıpratıcı kuruntulara kaptırır kendini. Bu sayrılığa dilimizde "Ruhsal Çöküntü" de denir; çok eskiden Hippokrates'ten beri bilinmektedir. Derler ki, her dört kişiden biri dépression geçirmiştir ya da geçirmektedir. Bir adı da Melankoli'dir (Yunancada Melaina khole), safra salgısından kaynaklandığı sanılırdı. Şimdi ise daha çok beyindeki kimyasal iletıcilerin azalmasından söz ediliyor.

Herhangi bir dış etkene bağlı olmadan da bu tür ruhsal çöküntüler oluşabilir. Hüzne ve kedere batar batmaz özkıyıma (intihara) kalkmamalı, yazık olur. Çok tuhaf bir şey, savaş gibi bütün toplumu gergin duruma sokan olaylar sırasında bu sayrılık yok olur ya da azalırmış. Çünkü o koşullarda kendimizi dinlemeye vakit bulamıyoruz. Yerel seçimler sırasında Refah Partisi'nin yükseldiği haberleri geldikçe benim dépression'um da geçer gibi oldu. Tehlike, özümü unutturdu bana. Ruhumuzun üstüne çokça düşmeyelim.

Kendi kendine geçmesini bekleyecek değildim ya, sıkıntının arttığı bir gün, dişimi sıkıp giyindim ve doğru dostum ve sağınım Prof. Özcan Köknel'in muayenehanesinde aldım soluğu, "Rica ederim, beni iyi edin!" dedim. Görüyorsunuz ya, böyle söylemekle sayrı-sağın ilişkisini bir nezaket sorusuna çeviriyordum. Sayın Köknel de "Hay hay!" dedi ve içkiyi yasakladı.

Efendim, hangi sayrılık olursa olsun, içki ilacın etkisini azaltıyor ya da ortadan kaldırıyor. Bunu bilmemiz ve ona göre davranmamız gerek. Benim içki bağımlılığım yoktur, her zaman bırakabilirim. Ama şunu da ekleyeyim ki, özellikle ruhsal sayrılıklarda başımıza gelen bunalım içkiyi aratıyor. Gel de bunu sağına anlat! Ne yapalım, katlanacağız.

Prof. Köknel, beni bir iç hastalıkları uzmanının da görmesini istedi, kan sidik tahlilleri gerekliydi. Bir dostumun aracılığı ile Güzelbahçe Hastanesi'ne gittik; orada başhekim sayın Dr. Kemal Atay gördü beni ve sayrıevinin bevliye uzmanı sayın Dr. İsmet Gürpınar'a da gösterdi, (görüyor musunuz, sağınlarım çoğalıyor) kendile-

rine nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum; beni sidik torbasının yükünden kurtardılar – ve sondalı olarak salıverdiler. Tıkanıklık, prostat'ın sidik yoluna yüklenmesinden kaynaklanıyormuş, "Prostat'ı aldırın ya da büzdürün" dediler.

Ben bir gün bir cenaze töreninde tabutun altına girmiştim de bir türlü çıkamamıştım, arkadan öne, ordan sağa, sonra gene arkaya... turnike gibiydi. Bu kez de sağından sağına koşuşmaya başladım. Prostat gündeme girdi ya, aziz arkadaşım Dr. Gürbüz Barlas'ın kapısını çaldım; prostatımı biliyordu, "Isı sağaltımı yolu ile küçültelim" dedi. Girdik bu işin içine, sonuna dek gideceğiz. Amerikan Hastanesi'nde bu yöntemin uygulanışı dolayısıyla gördüğüm ilgiyi unutamam. Dr. Barlas'a ve Dr. Azad'a nasıl teşekkür edeceğimi bilemiyorum. Prostata sonda ile balonlu elektrot ulaştırdılar; bir şey değil, üç buçuk saat kıpırdamadan yatmak beni sersem etti, sonuna doğru "sıkıldım" dedim, o kadar.

Sayrılıktan ötürü başımıza gelenlere sabırla, pekyürekle, dahası yadırgamadan, kendimize yakın bularak bakmalıyız. Çünkü biz sağlıktan ve sayrılıktan yapılmışızdır. Sayrılıklarımız da bizimdir, başkaldırmayalım. Montaigne kum sancısı çekerdi, "Bağırmazdım, sadece inlerdim" diyor bir denemesinde.

Bir düşünür, "Tann'dan gelen iyiliklere şükrettiğimiz gibi kötülüklere de şükretmeliyiz" diyor. Biz doğanın bir parçasıyız.

Sayrılıkların verdiği sevinçleri de unutmayalım. İyileşirken duyduğumuz mutluluk gibisi var mı? İyileşme dönemine eski dilimizde "nekahet" denirdi. Yahya Kemal'in unutulmaz dizesini düşünüyorum.

His var mı bu âlemde nekahet gibi tatlı

Ama şairimiz bunu aşktan kurtulma dönemi için söylemişti. Demek aşk da bir sayrılıktır. Böyle deyince aşkı küçümsemiş mi oluyoruz.

Elçek ilacımdan tabip.

(15. 4. 1994)

BOŞUNA MI YAŞAMIŞIZ?

Sayın Cumhurbaşkanı'nın, pazar günü gazetelerde yayımlanan demecinin, laiklik ve din konusu içeren bölümünü birkaç kez okudum. Sayın Cumhurbaşkanı, demecinin bir yerinde, "Türkiye'nin okumuşlan, bilim adamları; cumhuriyet, demokrasi ve Müslümanlık kavramlarının birbirine ters düşmediğini, birbirini tamamladığını bence tartışmalıdır" dediği ve ben de kendimi "okumuş" saydığım için tartışmaya bir ucundan girmek istiyorum.

Önce şunu söyleyeyim; bu konu yıllardan beri tartışılmaktadır. Bunun bir türlü sonu alınamıyorsa suç laik aydınlarda değil, laikliğe boyuna gereksiz yorumlar getirilmesinde ve laikliğe karşı dokuncalı girişimlerde bulunulmasındadır. Bunlardan birkaçını yeniden ele alalım.

Sayın Cumhurbaşkanı, "Laiklik, dinsizlik değildir" diyor örneğin, bugüne dek kimse bunun tersini söylemedi ki! Ama siz konuya bu sözle girerseniz, şeriatçılığa kapı açmış olursunuz. RP'li bir belediye başkanı televizyonda açık açık, "Müslümanlık, şeriat demektir" dedi. Doğrusu, bunu söylerken tutarlıydı da, sadece beş buyruğu yerine getirmekle yetinmeyip, dini bir yaşam biçimi olarak görmek istiyor. Sayın Cumhurbaşkanı buna ne diyecektir?

Sayın Cumhurbaşkanı, şöyle diyor:

"Ne zaman ki Allah'ın adını andınız, bunu 'laiklik elden gidiyor' diye gösterdiniz, bence laikliğe yardımcı olamazsınız. Laiklik Allah'ın adının anılmasına mani değildir" Oysa Allah adının anılmasına şimdiye dek hiçbir laik karşı gelmemiştir; ama Allah adı olur olmaz yerde anılmaz; bütün törenler, toplantılar, açılışlar böyle başlamaz. Böyle yaptınız mı şeriata kapı açmış olursunuz.

Sayın Cumhurbaşkanı, gene o demecinde, egemenliğin ulusa ait olduğunu, adaletin mülkün temeli olduğunu, inanç özgürlüğünün laik ve demokratik Türkiye'nin üç önemli niteliği olduğunu

vurgulamış. Oysa bugün, Müslümanlığın şeriat demek olduğunu açık açık söyleyen köktendinci görüş bunların tümüne karşıdır: Egemenlik ulusa değil, Allah'a aittir, mülkün temeli adalet değil şeriattır, inanç özgürlüğü şeriatın uygulanması ile gerçekleşir.

Bunu elbette sayın Cumhurbaşkanı da görmekte ve bilmektedir; öyleyse uyarının tümden köktendincilere yöneltilmesi daha doğru olurdu.

Türk halkının yüzde doksan dokuzunun Müslüman olduğuna ilişkin söze gelince... Sayın Cumhurbaşkanı bu sözü ikide bir yinelemekle laikleri mi uyarmak istiyor? Böyle ise Sayın Cumhurbaşkanı laikliği gereğince algılamamış demektir. Çünkü laiklik bir toplumdaki dinsel inançların yüzdesi temel alınarak benimsenen, benimsenecek düzen anlayışı değildir. Doksan dokuzu bir yana bırakalım, halkı yüzde yüz Müslüman olan bir toplumda laiklik uygulanmayacak mı? Başka bir deyişle, devlet, çağdaş bir anlayışla yönetilmeyecek mi? Sayın Cumhurbaşkanı, ikide bir "yüzde doksan dokuz" demekle, köktendincinin "Madem öyle, biz şeriatı istiyoruz" diye eyleme geçeceğini hesaba katmıyor mu? Laikliğin Müslümanlıkla, genel olarak dinle bir alıp veremediği yok, biz eksiksiz çağdaş bir toplumda yaşamak istiyoruz. Ama onlar buna "taklitçilik" diyorlar ve bin beş yüz yıl önceki bir toplumu taklit etmemizi istiyorlar. Sorun budur, başka bir şey değil.

Bu gibi tartışmalarda işe laikliğin abece'sinden başlamak bana yalnızca hazin gelmekle kalmıyor, umutsuzluk da veriyor. Boşuna mı yaşamışız bunca yılı!

Dersinde "Yaşam denizlerde başlamıştır" diyen öğretmen dine saygısızlık etmiş sayılacak mı, sayılmayacak mı? Sorun bunca sadedir.

(19. 4. 1994)

KAN DÖKME TEHDİDİ

Bir toplumu iyi anlamak için ona dışardan, yabancı gözüyle bakmak gerektiğine ilişkin görüş bence de doğrudur. Kişiler gibidir toplumlar, kendileri karşısında nesnel olamazlar. Günümüzün başlıca sorunlarından biri olduğu için "laiklik"i ele alırsak, bunun bir İslam toplumu içinde nasıl bir yer tuttuğunu, ne anlama geldiğini kavramak için yabancı bakışa, dış bakışa gerekseme duymamız olağan görülmelidir. İslâmda dinsel düşünce laikliği niçin bunca dışlıyor? İslâm ülkelerinde din adamları ile laikler niçin çatışık durumdadır?

Elimde, *İslamın Siyasal Söylemi* adıyla basılmış bir kitap var. Yazarı Prof. Bernard Lewis, çevirmeni Ünsal Oskay, Cep Kitapları arasında basılmış. Yazar, doğu dillerini öğrenmiş uzman bir inceleyici. Bu kitapta, din ve laiklik konusundaki kimi soru ve sorunlarımıza ilginç yanıtlar, açıklamalar bulduğum kanısındayım. Bu yüzden birkaç alıntı yapmama okurumuzun müsaadesini dileyeceğim.

Kitabının başında şöyle diyor Prof. Bernard Lewis :

"Batı'nın geleneği içinde yetişmiş bizim gibi Batı dünyasında yaşayan kişiler, 'İslam' ya da 'İslami' terimlerini kullanırken doğallıkla bir yanlışa sürüklenmekte, dinin Müslümanlar için de, Batı dünyası için, hatta ortaçağdaki Batı dünyası için ifade ettiği şeyle aynı anlama geldiğini varsaymakta, dinin, belirli konulara ayrılmış, belirli bir hayat alanını, hayatın diğer birçok alanlarından ayrı ya da ayrılabilecek olan bir hayat alanını ifade ettiğini düşünmekteyiz. Oysa İslam dünyasında bu hiç de böyle değildir. Geçmişte de bu hiç de böyle olmamıştır. Modern zamanlarda dine ayrı bir alan ayırmaya yönelik girişimler de, tarihe geniş bir perspektifle bakıldığında, İran'da sonu gelmiş, birçok ülkede ise yakın günlerde sonu geleceğe benzeyen bir vakitsiz heves gibi gö-

rünmektedir."

İşte konumuzun bamtellerinden biri: Köktendinciler kendilerine saygın bir yaşam alanı ayrılmasını istemiyorlar, bütün yaşamı buyrukları altına almaktır amaçları. İslamın doğasından geliyor bu. Türkiye'deki din-laiklik tartışmasının güdüklüğü burdan kaynaklanmaktadır.

Prof. Bernard Lewis'i okumayı biraz daha sürdürelim:

"Klasik İslamda kilise-devlet ayrımı hiç olmamıştır. Hıristiyanlıkta ise, müritlerine Sezar'ın olanları Sezar'a, Tanrı'nın olanları Tanrı'ya vermelerini söyleyen bu dinin kurucusuna dek eskilere uzanan iki otoritenin birbirinden ayrı varlığı söz konusudur. Bütün bu tarihi boyunca Hıristiyan âleminde iki otorite olmuştur. Görünen dünyada biri sacerdotium, biri de segnum ile, ya da daha modern terimlerle ifade edersek, biri kilise ile, biri de devletle suret bulan, Tanrı ve Sezar."

Bu ilginç ve doğru açıklamadan anlaşıldığına göre, Hıristiyanlık daha doğuşunda laiktir ve devletle dini birbirinden ayıran da İsa'nın ta kendisidir. Bu açıdan İslamın ne durumda bulunduğunu biraz aşağıda göreceğiz.

"Bu iki otoritenin aynı safta yer aldığı da, birbirleriyle uyum içinde oldukları da görülmüştür, birbirleriyle çatışmaya girdikleri de; biri bir şeylere hükmederken, öteki de hayatın birçok şeylerini hükmü altında tutmuştur, biri diğerine müdahale etmeye kalkışmış, öteki buna karşı çıkmıştır. Bunları bugün de görüyor, yaşıyoruz. Bütün bir Hıristiyan âleminin tarihinde her zaman iki otorite olmuştur: Ruhani ve dünyevi. Her birinin ayrı hukuk sistemi, ayrı yargı sistemi, her birinin ayrı hiyerarşik ve örgütsel yapısı olmuştur."

Ya İslam?

"Batılılaşma öncesi İslamda ise, hep tek bir otorite olmuş, bu nedenle de bir ayrılık hiç söz konusu olamamıştır. Hıristiyanlıkta derin köklere sahip din ve devlet ayrımı İslam âleminde görülmüş şey olmadığı için, Arapçada ve entelektüel ve siyasal sözcük dağarcığını bu dilden devşirmiş öteki dillerde, ruhani ve dünyevi, dinsel hükümlerce belirlenmiş hayat alanı ve dındışı alan, dinsel

ve laik gibi kavram ya da terim çiftleri olmamıştır. Laik kavram ve fikrini ifade edecek sözcükler bile ancak on dokuzuncu yüzyıl ve yirminci yüzyılda, o da Batılı düşüncelerin ve kurumların etkileriyle ve önce Türkçede, sonra da Arapçada kullanılmaya başlamıştır. Bu dillerin günümüzdeki kullanılışlarında bile 'kilise'yi karşılayacak ve 'ruhani örgüt' anlamına gelecek bir kavrama rastlanmamaktadır. Cami için, ibadet edilen yer için kullanılan bütün sözcükler, bir soyutlamayı, bir otorite ya da kurumu ifade etmemekte; ibadet edilen bina anlamına gelmektedir. Belki klasik dönemden sonraki yüzyıllarda profesyonel din görevlileri için kullanılan ve bir ölçüde ruhban anlamına da gelen 'ulema' ve 'mollalar' üzerinde durulabilir; bunların ruhban'ı karşıladığı ileri sürülebilir. Fakat Batı dillerindeki ruhbandan gayri halk (laik) terimini karşılayacak bir sözcük, bir kavram yoktur. İslam için böyle bir tanım, böyle bir terim hiçbir anlam ifade etmez. Bugüne gelince, laik yargı ve laik otorite nosyonları, yani dini hukukun ve bu hukuka göre yetkinleşmiş kişi ve kurumların hükmü dışındaki hayat alanlarını, ifade eden bir anlayış, bir inançsızlık, dahası İslama küfür sayılmaktadır. İşte bu yanlışlığı düzeltmek de, günümüz İslam devrimcilerinin ve İslami fundamentalist'ler (köktendinciler) denilen hareketin en önemli hedefini oluşturmaktadır."

Bu yazılanlardan çıkarılabilecek kimi sonuçlar olduğunu sanıyorum. Önce şunu belirlemek gerekli olacaktır: "Ulusumuzun yüzde doksan dokuzu Müslümandır" demekten vazgeçelim. Çünkü laikliğin yurdu, nüfusunun yüzde yüzü Hıristiyan olan Batı Avrupa'dır.

İkinci olarak sormamız gerekiyor: Yüzde doksan dokuzu Müslüman olan halkımızın yüzde kaçı şeriat düzeninde yaşamak istemektedir? "Kesin olarak geleceğiz, ama bu geliş kanlı mı yoksa yumuşak mı olacak?" diye soran RP Başkanı, bütün halkı şeriatçı saymakta haklı mıdır?

İslamda dindışı bir otorite olamayacağına inanmış bulunan köktendincileri bu inançlarında tutarlı saymamız gerekmektedir. Onlar için ulus da yoktur, cumhuriyet de yoktur, demokrasi de yoktur.

Ama bu böyledir diye, biz inançlarımızdan vazgeçecek değiliz: Bizim için ulus da vardır, cumhuriyet de, demokrasi de. İktidara geldiklerinde, bize bu kurumları savunma hakkını tanımayacakları yüzde yüzdür. RP Başkanı'nın kan'dan söz etmesi de bundandır. "Karşı gelirseniz kan dökülür" demek istiyor. Durum bunca dokuncalıdır.

"Laiklik, dinsizlik demek değildir" diyerek bu durumu çözebileceğimizi sanmayalım.

Batı'da us-din savaşımının çok kanlı olduğunu kaç kez yazdım. Bizde "kan" tehdidi din adamlarından geliyor.

(22. 4. 1994)

BÜYÜK BİR ADAM ÜSTÜNE BÜYÜK BİR KİTAP

İsmail Hakkı Tonguç, köy okutulmadan Türkiye'nin kalkınamayacağına inanmıştı; Nurullah Ataç dilimizin özleşmesine bağlardı bütün çağdaşlaşma atılımlarını; Muhsin Ertuğrul'a gelince, onun için uygarlık tiyatro ile ölçülürdü. Ülkü alanlarını her işin başına geçiren bu üç büyük aydınımız, dışardan bakıldığında "sivri" görülmüştür hep, toplumun gözüne batmıştır. Ama sivri olmadan, toplumu sarsmadan bir düşünceyi saygın kılmaya olanak var mıdır? Şakir Eczacıbaşı dostum çok güzel bir kitap yolladı bana; Prof. Dr. Özdemir Nutku'nun düzenlediği ve Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı'nın yayımladığı büyük bir kitap: *Gerçeklerin Düşleri* başlığını ve *Tiyatro Düşünceleri* altbaşlığını taşıyan bu ilginç yapıt, büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul'un tiyatroya ilişkin inceleme ve yazılarını içermektedir. 850 sayfalık bu doyurucu kitaba kavuştuğum için mutluluk duydum. Okurlarımı ve bütün tiyatro severleri haberli kılmak istiyorum bu kitaptan.

Prof. Özdemir Nutku, Önsöz'de şöyle diyor:

"Bir toplumun öncüsü, uyarıcısı ve kültür savaşçısı, özellikle kişiliği ile var olur. Bu öyle bir kişiliktir ki günlük küçük hesaplarla uğraşmayan, kendi çıkarına matematik formüller bulmayan, haksızlık karşısında eğilmeyen, bedeli ne olursa olsun düşündüğünü söyleyen, söylediğini eyleme sokan bir özellikle bezenmiştir. Sanatçı kişiliğinden ödün vermediği ölçüde büyür ve toplumuna bir yol gösterici olur. İşte 1992 Mart ayında doğumunun 100. yılı saygıyla kutlanan Muhsin Ertuğrul, günümüzde örneği çok azalan böyle bir idealistti."

Hayranları arasında bulunduğum bu büyük adam, bizde tiyatronun ve tiyatrocunun aşağı görüldüğü, Türk kadınının sahneye ayak atamadığı, yılda ancak bir ay, o da eğlencelik gibi oyun oynandığı bir zamanda ortaya çıkmış ve çok elverişsiz koşullar

içinde sanat aşkından güç alarak didinmiş, çabalamış, katlanmış, ama sonunda tiyatronun ciddi bir sanat olduğunu topluma benimsetmiştir. Onun yaşam öyküsünü bilmeli, yazdıklarını okumalı ve bu bir tansığa benzeyen işi nasıl başardığını anlamaya çalışmalıyız. 1921 yılında Akşam gazetesinde çıkan bir yazısında şöyle diyor Muhsin Ertuğrul:

"Biz tiyatro namına halkımıza büyük fenalıklar ettik, onlara tiyatroyu maskaralık tarzında telkin ettik. O kadar fenalık ki, bugün ciddi bir eserde, bir kısım halk, hemen esnemeye başlıyor, dalağının lak lak oynamadığı, kahkahaları bol bol fırlatamadığı perdelerde geçen vakte adeta acıyor, canı sıkılıyor. Bu kısım kendini teselli için 'Efendim hayat esasen kâfi derecede, acı bir de tiyatroda elim şeyler görecek olursak nasıl tahammül olunur' diye bir düstur de yapmış. Fakat acaba hayatın neşe ve zevki, her türlü sanattan uzak münasebetsizlik, mantıksızlık, hatta bazen terbiyesizlik görmek veya işitmek midir?"

Onun kurduğu tiyatrolar, oynadığı ve yönettiği oyunlar olmasaydı, bende tiyatro sevgisi uyanır mıydı; dahası tiyatro oyunları yazmaya kalkar mıydım, bilmiyorum. Muhsin Ertuğrul, dünyadaki tiyatro olaylarını günü gününe izler, bu sanata ilişkin tüm yapıtları okur, yeni temsilleri gider yerinde görür ve yenilikleri getirip burada uygulardı. Çoğu yılını dışarda, bu uğraşı inceleyerek kimi ünlü sanatçılarla dostluk içinde geçirmiştir. Anılarından birini yazıma almak istiyorum. "Othello Hakkında Yeni Bir Nazariye" başlıklı bu yazı, 1921 Ekimi'nde Akşam gazetesinde çıkmış.

Birkaç haftadır ki, 1818'den 1820 senesine kadar bestekâr dahi Beethoven'in oturduğu sakin bir köy evindeyim. Yakında bir Avusturya şirketi tarafından sinemaya alınacak *Oidipus* ismindeki eseri bitirmeye çalışıyorum.

Almanların en meşhur ve en sevgili sanatkârı olan Alexander Moissi ile görüştük. Kendisi bilhassa tiyatro panayırı için bir ay buranın milli tiyatrosuna, şimdiye kadar vaki olmamış yüksek bir ücretle davet edilmişti. O kadar sevgili bir sanatkârdır ki, salonda kadın erkek, hepsi oturduğu koltuğun etrafına toplanmışlar, uzaktan adeta tavaf ediyorlardı. Aşağıda, kahve içecek kadar

oturduktan sonra odasına çıktık.

– Ben Othello oynayacağım.

Othello hakkındaki fikirlerini Moissi şöyle anlattı:

– Othello hakkında şimdiye kadar oynayan sanatkârların cümlesinden gayri hususi fikirlerim vardır. Ben ağızdan ağıza intikal eden fikirlerden ziyade, bu nokta-i nazarımı Shakespeare'in *Othello* piyesindeki cümlelerinden çıkardım. Hatta Victor Hugo bile *Shakespeare* diye yazdığı bir eserde bu mevzuya ait esası yanlış olarak ifade etmiştir. Şimdiye kadar herkes Othello'yu kıskanç, fevkalade kıskanç bir adam olarak tasavvur eder.

Bana gelince; ben *Othello* piyesinin kıskançlığı tasvir için yazıldığını kabul etmekle beraber, bu şahsiyeti, yani kıskanç adamı Othello'da değil, Iago'nun şahsında bulurum. Kıskanç olan Iago'dur. Othello, cinayetini, kendisi de son perdede itiraf ettiği gibi namusundan, gururundan dolayı işler. Onu bu cinayete sevk eden Iago'ya gelince, o, piyesin başlangıcında, zevcesinin Othello ile münasebeti olduğu söylentisinin halk ağzında dolaştığını söyler... Ve esasen asil ve ulvi bir tabiata malik olan Othello'dan bunun için intikam almak arzusundadır. Piyeste kıskançlığa ait bütün hisleri biz Othello'nun değil, Iago'nun ağzından işitiriz... Othello, Desdemona'yı ancak namusuna leke sürdüğü, kendisini hakir gördüğü için öldürür. Şimdi önemli bir konuya geliyoruz. Moissi şöyle sürdürüyor sözünü:

– Diğer taraftan ben, Othello'yu asla siyah bir adam tasavvur edemem. O her halde bir zenci olamaz. Halbuki şimdiye kadar gördüğüm Othello'lar bir ocakçı kadar siyahtılar; halbuki asrın en asil cumhuriyeti olan Venedik'te, bir zencinin kumandasını kabul edecek kadar küçülen hükümet adamlarının mevcudiyetini farz edememek mecburiyetindeyiz. Moissi, gelenek göz önüne alınmayacak olursa, piyesten tamamıyla bu fikirlerin çıkarılacağını ve bizim herkesten önce piyese bağlı kalmamız gerektiğini ilave etti."

Başucuma koydum bu kitabı. Bölüm başlıklarına bakarak seçiyorum okuyacağım yazıyı. Demek kendime göre bir sıra gözetiyorum.

Kitaplığımıza bunca önemli bir yapıt kazandıran Prof. Dr. Özdemir Nutku ile Dr. Nejat Eczacıbaşı Vakfı'nı içtenlikle kutlarım.

(29. 4. 1994)

CAHİLLİK

Sayın Cumhurbaşkanı, geçenlerde cumhuriyet dönemi aydınlarının İslam dinini bilmediklerini söylemişti. Eskiden bilinirdi de Atatürk mü yasak etti İslamı öğrenmemizi? İster istemez o anlam çıkıyor Sayın Cumhurbaşkanı'nın sözünden. Köktendinciler de böyle söylüyorlar. Ama ben diyeceğim ki cumhuriyet öncesinde yetişmiş kuşaklar da bilmezlerdi dinin bütün inceliklerini. Aşağıda bunun bir örneğini sunacağım. Ancak şunu söylemeden geçmeyeyim; cumhuriyet döneminde yetişmiş olan Sayın Cumhurbaşkanımız nasıl, nerden öğrenmiş? Şunu da sormam gerekir: Gerçekten biliyor mu? Biliyorsa demek yasağı dinlememiş.

Gazetemizde okudum, RP'li Sarıyer Belediye Başkanı ilk iş olarak, bölgesindeki tuvaletlerin taşlarını İslama göre değiştirmiş.

Hadi ben cahilim, Cumhurbaşkanımız biliyor muydu İslama göre tuvaletin nasıl olması gerektiğini?

Haberi birlikte okuyalım:

"Belediye Başkanı seçildikten sonra belediye binasındaki tuvaletlerin İslami şartlara uygun olmadığını gören Yusuf Tüzün'ün ilk emri, Sarıyer'deki eski ve yeni binalarda bulunan kıbleye bakan tuvalet taşlarını söktürmek oldu."

Tuvalet taşlarının kıbleye dönük olması ne demektir, anlayamadım ilk okuyuşta, sürdürdüm okumayı.

"Bunun üzerine 12 milyon liraya yeni tuvalet taşları satın alındı. Ardından belediye görevlileri ellerinde pusulalarla tuvaletlere girip yön tayini yaptılar. Tuvaletlerin yeni yönü belirlendikten sonra taşlar kıbleye yan duracak şekilde yeniden düzenlendi."

Biraz anlar gibi oldum, tuvalete çökmüş durumda iken kıbleyi karşımıza değil, ya sağımıza, ya solumuza alacağız.

Buncası şeytanın aklına gelmez. Kırsal bölgelerde, bilindiği gibi, açık arazide def-i hacette bulunmak olağan işlerdendir; bu

durumdaki kişi, temizlenmek için taş arar, onun çömelik olarak taşa doğru yürümesine de Orta Anadolu'da "böğele böğele yürümek" denir. Şimdi bu adamların eline pusula mı vereceğiz?

Haber şöyle sürüyor:

"Bazı belediye yetkilileri, tuvalet taşlarının yönünün Müslümanlar için büyük bir önem taşıdığını söylediler."

Arkası var...

İstanbul Müftü Yardımcısı Mehmet Çiçek, Peygamberin bir hadis-i şerifinde tuvalet taşlarının ön ve arka taraflarının kıbleye bakmaması, ancak yan durması gerektiğinin yazılı olduğunu söylemiş.

Ülkemizdeki bütün tuvaletlerin durumu gözden geçirilmelidir.

Dahası var; ekenomik bunalımın bu günah yüzünden başımıza ceza olarak gönderilmediği neden düşünülmesin?

Refah Partisi Başkanı Necmeddin Erbakan, depremden sonra gittiği Erzincan'da halkı bir alana toplayarak "Ne günah işlediniz de Allah sizi cezalandırdı" demişti. Eh, adil düzeni bugüne değin kurmadığımız için ekonomik bunalım yerinde bir ceza sayılabilir.

Hadi ben cahilim, cumhuriyet döneminde yetiştim; peki cumhuriyet döneminde yetişmesine karşın İslamı hepimizden iyi öğrenmiş durumda bulunan Sayın Cumhurbaşkanımız, hükümetin başında olduğu sırada ülke tuvaletlerini gözden geçirebilirdi. Neden yapmadı?

Ben cahilim ve cahil kalacağım.

Ama softalarımız, halkı cahil bırakmayacak, ona tuvalet taşlarının yönünü öğretecekler. Görgü bunu gerektirir çünkü.

(3. 5. 1994)

ÇIKARSIZ BİLGİLENME, AMA...

Çocuğu ortaokulda imiş, karnesine birkaç dersten kırık gelmiş; baba doğru bulmadığını söylüyordu bu derslerden not kırmayı, ilerde çocuğun ne işine yarayacakmış jeoloji, taş adlarını öğrenmenin, Güney Amerika coğrafyasını bilmenin ne yararı olurmuş...

Eski bir yakınmadır bu; ana-babalar liselerde okutulan dersleri, çocuk kırık not getirdiğinde yarar ölçüsüne vururlar; içlerinde, "Tarih okuduk da ne oldu sanki" diyenlerle sık sık karşılaşılır. Gerçekten de, bu ölçü ile değerlendirildiğinde bilimlerin yararı sadece sarsıntıya uğramakla kalmaz, giderek sıfıra iner.

Şaşırtıcı gelecek ama, bilim adamları da bu kanıdadırlar; "Bilim" 'utilitaire' değildir" sözü, bilim adamlarının sözüdür. Bu tümcedeki Fransızca sözcük, "yararcılığa değgin" anlamına gelir. Demek bilimin yararcılıkla hiçbir bağı yoktur. Böyle ise, bilim adamlarının bunca çalışıp didinmelerinin gereği nedir?

Bu sorunun yanıtını biraz sonra araştırmak üzere, şimdi biz gene ana baba'lara dönelim.

Çocuğunun kırık not aldığı dersleri yararsız, gereksiz bulan ana-baba'ya şunu söyleyebiliriz:

– Öyle ise çocuğunuzu lisede okutmayın, onu belli bir uğraşa hazırlayacak, belli bir işi amaç alarak yetiştirecek okullar da var, o okulları neden yeğlemediniz?

Evet, böyle diyebiliriz, ama bu soru onların hiç de hoşlarına gitmeyecek, lise öğreniminde direneceklerdir. İşte bunu anlamanın olanağı yoktur.

Lise, genel kültür vermenin yanı sıra, yükseköğrenime öğrenci yetiştiren öğretim kurumu demektir. Sözcük Yunancadır ve Aristoteles'in Atina'da kurduğu okulun adıdır: Lykeion. Bu okulda hem çeşitli bilgiler verilir, hem de araştırmalar yapılırdı. Aris-

toteles bütün bilgilerin bilgini bir filosoftu. Gerçekte 'felsefe' demek, o zaman, tümbilgi demekti. Çok sonra bilgiler birer birer felsefeden koptu ve her biri, konu sınırı kesin olarak çizilmiş belli bilimler durumuna geldi. Böylece uzmanlık alanları ortaya çıkmış oldu. Öyle ki bunlardan birinde uzman olan, öteki uzmanlık alanlarının bilgilerinden anlamıyordu. Artık her konuyu bilen filosof ortadan çekilmişti, yeni bilim adamları ise buna hiç heveslenmiyor, tam tersine, sadece kendi alanlarının bilgisini bilmekle övünüyorlardı.

Bilim ise, amacı bilme olan bir deney ve usavurma alanıdır. Bilmek için bileceğiz. Bu ise bilimin çıkar kaygısı ile bir alış verişi olmadığını gösterir.

Şimdi dönelim gene ana-baba'lara... Onlara diyeceğiz ki: Siz çocuğunuzu genel bilgi veren bir öğretim kurumuna gönderiyorsunuz, bilin ki orada öğrendikleri ona hiçbir çıkar sağlamayacaktır, ama çocuğunuz bu yararsız bilgileri edinmekle insan olacaktır. Öyle ise, "İlerde çocuğumun ne işine yaracak bu bilgiler?" sorusunun yanıtı şudur: "Hiç işine yaramayacak, ama çocuğunuz bu işe yaramayan bilgileri bilmeyenlerden üstün olacaktır."

Az bir kazanç mıdır bu?

"Ne işe yarar?" mantığı, güzel sanatlara karşı kullanıldığında ise konumuz daha şaşırtıcı bir durum alacaktır. Şöyle bir gözden geçirelim...

Ancak daha önce şunu belirtmemiz yerinde olacaktır: Çıkar kaygısı ile ilintisiz olduğunu söylediğimiz bilimsel bilgilere karşı herkeste saygı vardır; ama bu saygının bilimsel bilgilerden değil de, onların uygulanma biçiminden kaynaklandığını pek düşünmeyiz, bilimsel bilimlerle uygulama bilimleri genellikle birbirine karıştırılır. İşte güzel sanatları ele aldığımızda böyle bir karıştırma söz konusu olmadığı için durum daha da açık bir yadsımayı ortaya çıkarır. Örneğin şiir hiçbir işe yaramadığı gibi, onun bir uygulama alanı da yoktur. Edebiyat dersinden kırık not alan öğrencinin ana-babası, bu kez çok daha rahatlıkla "Benim çocuğum şair olacak değil ya" diyebilir; dahası, çocuğun şiirle uğraşmasına engel olabilir.

Bunun gibi müzik dinlemek iyidir, hoştur, ama kendini kaptırmaya gelmez, önce derslerini yapsın, sonra dinlesin müziği.

Görüyor musunuz, jeoloji idi, biyoloji idi, coğrafya idi... derken şiirle müzik de, resim de çocuğun ilgi alanından çıkarıldı.

Gerçekte güzel sanatların gerekliliği konusu düşünürleri de uğraştıran bir konu olagelmiştir. Bunu şöyle de anlatabiliriz: Güzel sanatlar olmasa olmaz mı? Sanatın işlevi nedir?

Bugüne değin en çok araştırılan sorunlardan biridir bu ve açıklamaların hiçbiri, çocuğunun bir an önce diploma almasını isteyen ana-baba'yı doyurmaz, kandırmaz.

Örnekler üzerinde duralım:

Sanatın işlevlerinden biri hoşlanma duygusu'nu işlemesidir. Ama bu duygunun doğasal olduğunu söyleyerek, bu işlevi pek güzel değerden düşürebilirsiniz.

Sanatın işlevlerinden biri, duyguların aktarılmasına hizmettir deseniz, bunun gereksiz olduğunu söyleyen çıkabilir.

Sanat ruhu arındırır deseniz, size, "Benim çocuğumun ruhu temizdir" diyen çıkabilir.

Sanatın işlevlerinden biri olarak, özellikle Freud'un üzerinde çok durduğu, ahlak yönünden töre oluşturan işleve gelince... Bunun biraz etkili olacağını söyleyebiliriz. Çünkü Freud bu işlev için, "Aşı yerine geçer" diyor: İçsel baskılarca bastırılan duyguları yabancılaşmış bir biçimde canlandırarak insanı sinirsel hastalıklardan koruma.

Konuyu belki de fazla uzattık. Beni yadırgatan şudur: Bilimler ve güzel sanatlar karşısında neden böyle çıkarcı bir davranışa giriyoruz? Her şeyde neden çıkarımızı arıyoruz? Yaşamanın çıkarcılıktan başka bir şey olmadığını neden çocuklarımıza aşılıyoruz? Ancak çıkarsız düşünce ve eylemin kişiyi insan edeceğine neden inanamıyorum?

Okul kitaplarından girdik, bilgileri işe yarar ve işe yaramaz diye ikiye bölen davranışı eleştirdikten sonra sanatların gerekli olup olmadığına değin geldik. Çocuklarımızın, derslerine çalışırlarken, "Bu benim ilerde ne işime yarar?" diye düşünmelerini yanlış bulduğumu belirttim. Ama geçen haftaki "Bilim-Teknik"

ekimizde Prof. Dr. A. Nihat Bozcuk'un "Biyoloji Eğitimi ve Çağdışılık" başlıklı yazısını okuyunca sarsıldım. Sayın Bozcuk, liselerde okutulan biyoloji kitabındaki amaçlı gericiliği sergiliyordu o yazısında. Ben, "Evrim görüşü yanlıştır" diyerek gençlerimizi yanıltmak isteyen bu kitabı, çıkarsız bilme açısından nasıl savunabilirim?

Örümcekli kafaya Milli Eğitim Bakanlığı nasıl yardımcı oluyor?

(6. 5. 1994)

ÇAĞIMIZIN OLUMLU OLAYI

Güney Afrika'da kara lider Mandela'nın seçim kazanması dünyada neden bunca büyük yankı uyandırdı? Karaların da devlet yönetebileceklerine bir türlü inanılamadığı için mi?

Olamaz. Çünkü kara Afrika'da başka bağımsız devletler de var.

Yoksa Mandela'nın 27 yıl hapis yattıktan sonra cumhurbaşkanı olması mı şaşırtıcılığından ötürü ilginç bulundu?

Bence iki olasılığın da payı var, demek bunların ikisi bir arada ele alınmalı, olayı gereğince değerlendirmek için.

Kara ırkın küçük görülmesini sonuçlayan yanlış ama birtakım kafalara sağlamca yerleşmiş olan anlayış, ortadan kalkmış değildir, kolay kolay da kalkacağa benzemiyor. Bugün Amerika'daki karaların durumunu göz önüne alırsanız bu konuda iyimserlikle düşünebilmek için daha epey beklememiz gerektiğini onaylarsınız sanırım, kapitalist-emperyalist beyazların ortaya attığı kara ırka yönelik aşağılama zihinlerden bir anda silinemez.

Bugün Birleşik Amerika'daki anamalcı sınıfın gözünde zenci, en azından "çocuk gibi"dir. Oradaki beyazlar, hizmetçileri olan kara insanların yanında çekinmeden söylerler.

Ne demektir "çocuk gibi"?

Gelişmemiş ve gelişemez demektir.

O zaman siz de onları kullanırken, bir insana nasıl davranılması gerektiğini bir yana bırakabilirsiniz. Kara insan sizinle eşit olamaz, sizin gittiğiniz okula, kahveye, lokantaya o giremez. Kara bir adam beyaz bir kadına yaklaşmaya kalkarsa en ağır biçimde cezalandırılır.

Bilimlerin ve sanatların çeşitli dallarında başarılarını kanıtlamış zenciler bulunmasına karşın dar kafalı beyaz, davranışını değiştirmez.

İşte bu kafada olanlar, bugün, Mandela'nın Güney Afrika Cumhurbaşkanı olmasını, inanılmaz ve şaşırtıcı bulacaklardır. Güney Afrika devleti, beyazların kurduğu bir devlet değil miydi? Nasıl olur?

Bunun gibi, 27 yıl mahpusluktan sonra cumhurbaşkanı olmak şaşırtıcı ve inanılmaz değil midir? Mandela, Güney Afrika devletinin yasalarına göre, elbet suç işlemişti ki hapse girdi.

Mandela'nın suçluluğu kara insanı aşağı gören beyaz adamın kafasına göre belirlenmişti.

Böyle düşünmeye kendimizi alıştıralım.

Güney Afrika seçimlerinde Mandela'nın kazandığı utku tarihin tanık olduğu en önemli olaylardan ve çağımızın başarılarından biri olarak bilinecektir.

Karamsarlık yaratan bunca olumsuz olay içinde ne mutluluk verici bir görünüm!

Görünüm... Evet, seçim kazanmakla iş bitmiyor. Güney Afrika'daki yeni kara yönetimin işi zor.

İlhan Selçuk'un pazar günü köşesinde yazdığı gibi, Mandela'nın cehaleti yenmesi gerekecek.

(10. 5. 1994)

TOKGÖZLÜ İDİK

Lisenin onuncu sınıfındaydım; bir gün öğretmenlerimizden biri sınıfa girince ilk söz olarak, "Efendiler, Avrupa'yı geçmiş bulunuyoruz" demişti. Anladığıma göre öğretmenler odasında konuşulmuştu bu, birlik olmuşlardı bu konuda; duygulanan öğretmenimiz de sevindirmek için bize aktarmıştı konuyu.

Oysa sıralarımız delik deşikti, sokaklar çamur içindeydi, evlerimiz çağdaş konforla donanmış değildi.

Ama ben öylesine sevinmiştim ki!

Atatürk yaşıyordu, "Türk zekidir, Türk çalışkandır" diyordu, çağdaş uygarlığı aşacağımızı söylüyordu. Uzun yıllar birbiri arkasına yenilginin ve yazgımızmışçasına sineye çektiğimiz yoksulluğun ezilmişliği altında bu sözler bize güven veriyordu.

Evet, gene yoksulduk, ama bu artık yazgımız değildi bizim, gelecek için umutlu idik. Dahası, inanılmaz belki, ama yoksulluk içinde olsa bile biz toplumun ilerleyebileceğine inanıyorduk.

Yoksulluk içinde "ilerleme"?

Evet, çünkü tokgözlü idik.

Ayrıca yüreğimizi güçlendiren bir şey daha vardı: Zengin ile yoksul arasında uçurum yoktu.

Bugün de inanıyorum ki, "ilerleme", ille de daha çok kazanmayı, daha çok harcamayı gerektirmez. Daha çok kazanmadan da, daha çok harcamadan da, insan, insanlığını yaşadığı duygusunu tattıkça mutluluğa erebilir.

Peki, zekâ, çalışkanlık, tokgözlülük, bizim ulusal ıramızı (karekterimizi) oluşturan özellikler miydi?

Şiire, edebiyata, yazarlığa girdikten çok sonra, "Türkün kimliği" konulu bir çalışmaya başlama hevesini sık sık duymuşumdur. Böyle bir işe girişmek için önce şu soruyu yanıtlamak gerekiyordu:

Ulusların ıraları var mıdır?

Dünyada önemli birtakım yazarlar, bu konuyu işleyen kitaplar kaleme aldıklarına göre yukarıdaki soruyu "evet" diye yanıtlamamız gerekiyordu. Gerçekten de, bu tür kitapları göz önüne almasak bile, ulusların özelliklerinden söz edildiğini biliyorduk. Burada bunun örneklerini vermeye kalkmayacağım, çünkü herkes bilir: İngiliz soğukkanlıdır, Fransız âşıktır, İtalyan keyfini bilir, Amerikalının amacı paradır...

Ama ben gene de "Türkün kimliği" konulu tasarımı gerçekleştirmeye kalkamadım.

Neden derseniz, yıllar geçtikçe görüyorum ki, benim Türkün ırasını oluşturduğuna inandığım özellikler bir bir ortadan kalkıyor, onların yerini başka yeni özellikler alıyordu. Başka bir deyişle Türk ulusu kimlik değiştiriyordu.

Nasıl olur?

Bunu incelemeye, Türkün konuksever olduğu söylentisini ele alarak başlayalım.

Gerçekte konukseverlik, ilkel toplum insanının yabancıyı soydaş kılma geleneğinden kaynaklanır ve geri kalmış toplumlarda görülmemiş bir ikram törenine dönüşür. Özellikle yoksul aileler için konukseverlik, yoksulluğun örtülmesi kaygısından başka bir şey değildir.

Bizim halkımız, zengin olma hevesine kapıldıkça konukseverlikten vazgeçmiştir. İyi de etmiştir, çünkü konukseverliğin aşırısı aile bütçesini yıkar. Ama bizim konumuz o değil; biz, halkımızın özelliği diye bilinen davranışlarda değişiklik olup olmadığını araştırıyorduk. Evet, Türkün konukseverliği masal olmuştur.

Ne? Halkımız zenginleşti mi?

Zenginleşmedi ama zenginliğin gösterişine kaptırdı kendini. Bu ise tüketim ve harcama tutkusu biçiminde ortaya çıkıyor. Renkli TV ve beyaz eşya merakını örnek olarak verebilirim. Öyle ki, bu malları edinmek için bütün gelirini (az gelirini) taksite yatıran aileler biliyorum. Demek tokgözlülüğümüzü de unuttuk.

Eski özelliklerini koruma uğruna insanlarımızın yukarda söylediğimiz araçlardan yoksun kalmasını mı istiyorum? Hayır, ben

sadece ulusal diye bilinen birtakım ıraların değiştiğinden ve değişebileceğinden söz ediyorum. Konukseverliğin ve tokgözlülüğün övgüsüne kalkmadım ki!

Çalışkanlığa gelince... Atatürk o sözü, halkımızda çalışma alışkanlığını uyandırmak, yerleştirmek için söylemişti. Yoksa büyük çoğunluğu köylü olan bir toplumdan çalışkanlık beklemek boşuna olur.

Köylü, tohumu toprağına attı mı, evine çekilir ve bekler. İşte o kadar! Makineli tarım, sanatlar ve sanayidir çalışkanlığı isteyen ve bekleyen. Atatürk bu amaca göre ulusal bir ıra değişikliğini öngörüyordu.

Ya zekâ?

Aziz Nesin, yüzde altmışımızın aptal olduğunu söyledikten sonra güç bir konu elbet. Bana sorarsanız, aptal ulus yoktur dünyada. Bir topluluğa, bir topluma bağlı insanların tek tek zekâ düzeylerini ölçtükten sonra bunun toplamına baksak vereceğimiz not olumlu çıkardı; çünkü büyük zekâlar kendileri için değil, herkes için çalışır. Onlar oluşturur toplumun zenginliğini. Bizde ise gerekseme duyulmayan budur. Herkesi sıraya sokmak istiyoruz, insanlarımızı sürüleştirmeye yöneliyoruz. Köktendincilerin ülküsü bu değil midir?

Büyük bir zekâ, güçlü bir ışık gibidir, bütün toplumu, bütün dünyayı aydınlatır, sürüyü aşmıştır o, hizadan çıkmıştır, var olmuştur.

Ne diyecektim... Türk halkının doğasal, etik ve toplumsal özellikleri diye öğrenegeldiğimiz davranış biçimlerinin bir bir ortadan kalktığını, bunların yerini yeni davranışların aldığını görüp gözlemledikçe "Türkün kimliği" konulu çalışmaya yıllar önce iyi ki başlamamışım diyorum.

Otobüste, vapurda, dolmuşta "yirmi milyon verdim, elli milyon verdim" gibi sözleri duyup düşündükçe, kimliğimizin neden böylesine değiştiğine şaşıyorum. Devlet bütçesinde dışalım ve dışsatım dengesindeki büyük açıktan söz ediliyor. Sanıyorum ki, aile bütçeleri de böyle. Biz böylesine tüketici değildik eskiden, tokgözlü idik.

Batı burjuvazisi üretmekle kurdu kendi ırasını; biz gecikerek burjuvalaşırken üretmeyi unuttuk, onun yerine kurnazlığı koyduk.

Yüzde altmışımız kurnazdır.

(13. 5. 1994)

DOĞA-KÜLTÜR KARŞITLIĞI NE DEMEK?

İstanbul Tiyatro Festivali'ni, yazık ki, izleyemiyorum, hastalığımdan ötürü. Gazetelerden öğrendiğime göre, yerli yabancı, çok ilginç oyunlar oynanıyor. Örneğin, Polonya'dan bir tiyatro gelmiş, adı "Teatr Ekspresji" Arkadaşımız Ayşin Candan bu tiyatroyu şöyle tanıtıyor:

"Dışavurumculuktan çok anlatıma, biçimlerin anlatımına öncelik tanıyan bir topluluk."

Bu topluluğun oyunlarını görmediğim için, arkadaşımızın "dışavurumculuk" ile "biçimlerin anlatımı" arasında ne gibi ayrımlar gördüğünü gereğince çıkaramadım.

Pascal'ın bir sözü vardır: "Sen ellerini kavuştur, imam gelir" diyor. Bu söz bana tiyatronun tanımı gibi gelir. Oyuncu, bir din adamını canlandırıyorsa, sahnede bir din adamının duygularını yaşamaya kalkmaz, ellerini kavuşturur, o kadar. Yoksa çeşitli ıralara giren sanatçının, benliğini yitirmesi, daha doğru olarak, aklını kaçırması önlenemez olurdu. Oyunculuk bir imler dizgesini, yaratıcı yöntemle kullanmak sanatıdır.

Ayşin Candan, Teatr Ekspresji'nin başı olan Wojciech Miriuro ile konuşmuş, merakla okudum. Sanatçının bu konuşmada söylediklerinden biri ilgimi çekti, onun üzerinde durmak istiyorum.

Miriuro şöyle diyor:

"Burada oynadığımız oyun, doğa-kültür karşıtlığı üzerine kurulu. Ben geçen yıl Türkiye'de bir tatil geçirdim ve burada insanlardaki duygu gücünü gördüm."

"Ne İyi" deyip övünmeye kalkmayın, sözün arkasını da okuyalım:

"Oyunlarımın Türk izleyiciye iyi geleceğini düşünüyorum. Batı toplumlarından farklı olarak, Türkiye'de insanlar çok doğal. Benim oyunumla vurgulamak istediğim de insanların kültürden

çok doğaya yakınlıkları."

Wojciech Miriuro bu görüşte ise bize bunu böylece bellemek düşer elbet, karışamayız. Ama, ne yapayım ki, ben bu kanıda değilim. İnsanoğlu, ilkel toplumda bile, "kültürden çok doğaya yakın" olmamıştır, onun doğası bir imgeler, bir simgeler dünyası idi; gene de öyledir. Böyle olmasaydı sanatlar ortaya çıkmazdı ve konuğumuz Miriuro yetişmezdi.

"Türkiye'de insanların çok doğal" olduğuna gelince, kuşkusuz Sayın Miriuro'nun bu sözünde bir sevgi, hiç olmazsa bir ilgi seziliyor. Çünkü bir insanın doğal olduğu söylenirse, bu sözden o insanın yapmacıksız olduğu anlamı çıkarılabilir. Yapmacıksız insanı kim beğenmez! Ama konu, doğa-kültür ayrımına dayandırıldığında, durum tersine döner; çünkü artık insan ilişkileri yabancılığa oturtulmuş olur. Yukarda söylediğim gibi, hiçbir dönemde kültürden ayrı bir insan toplumu yaşamamıştır gerçi, ama yapmacıksız olma dışında doğallık, usumuza ister istemez kültürsüz bir yaratığı getirecektir.

Polonyalı sanatçının bu sözünden ulusal bir alınganlık çıkardığım sanılmasın; ben tiyatro konusu üzerinde duruyorum sadece. Tiyatro bir kültür olayıdır, onun izleyicisi de kültür içindedir.

Bunu Türk insanı için de söylüyorum; yoksa bizim insanımızın, Batı toplumu insanından çok farklı olduğunu söylemek, onun en azından, uygar ilişkiler dışında sayıldığını gösterir. Çünkü toplum yaşamı, bir göstergeler düzenidir. Bu düzeni bilmeyen için tiyatro da yoktur.

Beğenilen oyuncuyu, "ne tabii oynuyor" diye övmek âdet olmuştur; oysa başarılı oyuncu tabiiliği (doğallığı) taklit etmiştir.

(17. 5. 1994)

BİR DEFTERDEN:

"Vakanüvislere göre, 1953 yılında Osmanlı Sultanı IV. Mehmet devletin en yüksek makamlarına gelmiş kullarını toplayarak düşünüp durduğu bir soruna çözüm bulmalarını buyurmuş. Babasının ve onun da babasının ve daha da öncesinin zamanlarında devletin gelirlerinin devlet harcamalarına rahat rahat yettiğini, hatta arttığını belirten IV. Mehmet 'Benimse harcamalarım babamın saltanat dönemindeki devlet harcamalarından daha az, gelirler aynı. Böyle olduğu halde şimdi devletin gelirleri niçin harcamalara yetmiyor, bahriyemize ve diğer önemli birçok işe para kalmıyor' diye devam etmiş. divandaki hazirun, en başta da Vezir-i Azam hünkârın sorularına cevaplar vermeye çalışmış, hemen izleyen günlerde sağdaki soldaki devlet kulları durumu inceleyip bir şeye yaramayan bazı tedbirler alıp incelemeye çalışmış." (Prof. Bernard Lewis, *İslamın Siyasal Söylemi*).

"– Dinleyin beni, diye devam etti Mihail, son derece ciddi bir tavırla. Yaşamı alabildiğine karmaşık, sökülmüş, kocaman bir makine olarak düşünün. Sökülen parçaların her biri yetilerimizi, içgüdülerimizi, tutkularımızı, gereksinimlerimizi canlandırır. Bu makineyi en verimli biçimde çalıştırabilmek için, en iyi biçimde kurmak gerekir ve bu iş, ustası daha doğmadığından, lıâlâ yapılamamaktadır; yaşam dediğimiz makine bütün bilgilerimizi yanlış çıkartır:

Bilgi derken, bu makineyi toplumsal destekler, ya da hatta topluma kulak asmadan sürdürülecek kişisel yaşam çerçevesinde oturtup işletmeye yarayacak şeyleri anlatmak istiyorum." (Panait İstrati, *Mihail*).

"Anıyla yaşanmaz, ama yaşamak için anı gereklidir" (İlya Ehrenburg – *Fırtına*).

"Hiçbir söylem, geçmiş veya gelecek gerçeğin mutlak bilgisi ile sonuçlanamaz. Çünkü gerçeğin bilgisi algıdan ve daha sonra, bellekten kaynaklanır. Daha önce, bilim denildiğini söylediğim nedenlerin ve sonuçların bilgisi olan bilim de mutlak değil, şarta bağlıdır.

Hiç kimse, söylem yoluyla bunun veya şunun varlığını, var olmuş olduğunu veya olacağını bilemez; bu, mutlak bilgidir. Sadece şunlar bilinebilir: Eğer bu böyleyse, şu şöyledir; eğer bu olmuşsa, şu olmuştur; eğer bu olacaksa, şu olacaktır; bu, şarta bağlı bilgidir ve bir şeyin başka şeyi izlemesi de değildir; fakat, bir şeyin adının aynı şeyin bir başka adını izlemesidir." (Thomas Hobbes – *Leviathan*).

"İnsanlar dinsel inançlarını çoğunlukla içinde büyüyüp yetiştikleri çevrenin etkisi altında kabul ederler. Onların inançlarının genellikle geleneksel bir karakteri vardır; bu inançlar onların kendi taraflarından bu inanç ve kanaatleri incelemek için herhangi bir çaba göstermeksizin, çocukluklarından başlayarak iç içe oldukları, 'babalarının inançları'dır. Yalnızca çok az sayıda birey hazır yanıtları kendilerine gelenek tarafından miras bırakılan dinsel inançlarca verilen problemleri analiz edip çözmeye çalışır. İşte bu bağımsız girişimlerin, genellikle, bir tür felsefe yapma olduğu düşünülmüştür ve onlar çoğu zaman metafiziğin kapsamı içine dahil edilirler. Dinsel metafizik söz konusu olduğu zaman, bazı kimseler rasyonel yöntemleri, bazıları da irrasyonel yöntemleri kullanır. Sonunculara mistikler adı verilir." (Kazimierz Adjukiewicz – *Felsefeye Giriş*).

"Taş çağı avcı-toplayıcılarının yararlandıkları en iyi nüfus kontrol yöntemi bir annenin çocuğunu emzirdiği yıllar arasındaki zaman aralığını uzatmak olmuştur. Kadınların aybaşı çevrimleri üzerine Rose Frisch ve Janet Mc Arthur'un yaptıkları son araştırmalar, kadınların doğurganlığını azaltmayı sağlayan fizyolojik mekanizmayı aydınlatmıştır. Doğurgan bir kadın doğum yaptıktan sonra, yağdan oluşan vücut ağırlığının yüzde oranı kritik bir eşiği aşıncaya değin yeniden yumurtlama dönemine girmez. Bu eşik (yaklaşık yüzde 20-25) öyle bir noktayı temsil eder ki orada kadın vücudu büyüyen bir dölütün isteklerine kendini uyarlamak için yağ biçiminde yeterince yedek enerji depolamalıdır. Normal bir gebeliğin ortalama enerji maliyeti 27.000 kaloridir – bu enerji kadının gebe kalabilmesinden önce depolanmış olması gereken enerji miktarının nerdeyse aynıdır. Bir çocuğun emzirilmesi annenin her gün yaklaşık 1.000 ekstra kalori tüketmesi demektir, ki bu da onun gerekli yağ rezervini biriktirmesini güçleştirir. Çocuk anne sütüne bağımlı olduğu sürece yumurtlamanın yeniden başlama olasılığı çok azdır. Bushman kadınları, emzirme süresini uzatarak gebelik olasılığını dört yılı aşkın bir süre geciktirebilmiş izlenimi veriyorlar." (Marvin Harris, *Yamyamlar ve Krallar – Kültürlerin Kökenleri*).

"Bizler düşlerle aynı hamurdan yapılmışızdır" (Shakespeare, *Fırtına*).

"Birini tanırım, başına gelecekleri öğrenmek için falcıya gidip el çizgilerine baktırmış; söylediğine göre de bunu, inanmadan, sırf eğlence olsun diye yapmış. Daha önce bana danışmış olsaydı onu bu hevesinden vazgeçirirdim; tehlikeli bir eğlence de ondan. Henüz falcı bir şey söylememişken inanmamak kolay. Zaten o anda inanılacak bir şey yoktur ortada; belki inanacak insan

da bulunmaz. İş başlarken imansızlık kolaydır ama hemen sonrasında güçleşiverir; falcılar da bunun böyle olduğunu bilirler 'Madem inanmıyorsunuz, neden korkuyorsunuz?' derler. Böyledir tuzakları. Ben kendi hesabıma inanacağım diye korkarım; falcının ne söyleyeceğini bilir miyiz?" (Alain – *Söyleşiler.*)

Bu dünya evini nasıl yürütür Tanrı;
Ay nasıl yükselir, ufaldıkça ufalır,
Her ay nasıl bütünlenir dolunay,
Deniz üstünde niçin bu yeller,
Eurus'un getirdiği,
Nerden gelir bulutları yapan
tükenmez su,
Günü gelip yıkılacaksa dünya.

(Lucianus)

"Ve şeytan Rabbin önünden çıktı, ve Eyüb'u ayağının tabanından tepesine kadar kötü çıbanlarla vurdu. Ve Eyüb kendisine bir çömlek parçası aldı ki onunla kazınsın; ve kül içinde oturmakta idi. Ve karısı ona dedi: Sen hâlâ mı kemalini sıkı tutmaktasın? Allah'a lanet et de öl. Ve kadına dedi: Ahmak karılardan biri gibi söylüyorsun. Nasıl? Allah'tan iyilik kabul edelim de kötülük kabul etmeyelim mi?" (*Kutsal Kitap*).

"Öğrenim benliğe işler." (Ovidius).

"Yaşadım, talihin bana yürüttüğü yol bitti." (Vergilius).

(20. 5. 1994)

FELSEFESİZ YAŞAMAK BİLİNÇSİZ YAŞAMAK

28-30 Nisan tarihleri arasında İstanbul'da uluslararası bir felsefe kolokyumu gerçekleştirildi. Medyalarımıza çok az, ama çok az yansıyan bu toplantıyı şu köşede ele almayı düşünürken, Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı Sayın İoanna Kuçuradi'nin, Amerikan Biyografi Enstitüsü'nce yılın kadını seçildiği haberi geldi. Sevindim ve övündüm.

"Felsefe" sözcüğü, korkutucu olması yanında, anlam olarak da açık seçik bilinmeyen bir kavramın göstergesidir. Oysa hemşehrilerimiz olan ilk filosofları okuduğumuzda, konunun hiç de öyle "içinden çıkılmaz" olmadığı anlaşılır. Varlığı kurcalayan bu filosoflar, dahası, bize çok basit de görünürler, ama onların büyüklükleri de bundandır belki. Daha sonra Atina'ya geçen felsefe, "bilgi" konusunu ve insanın nasıl bileceği sorununu ele alır, böylece insanı tanımaya yönelik dört başlı bir çabayla ortaya çıkmış olur; "İyilik ve Doğruluk nedir" soruları belirir.

Ama iş bununla bitmez; araştırma alanını gittikçe genişleten ve derinleştiren felsefe etkinliği, bilimlerde olduğu gibi, uzmanlık alanı kimliği edinir ve böylece halka daha da yabancılaşır. Halkın felsefeden sıtkı sıyrılır; öyle ki, halkı "felsefeden anlamayan" diye tanımlayan düşünürler çıkar ortaya. Başka bir deyişle, felsefe, anlaşılmazlığa doğru yönelmekle kalmaz, onun varlığı bile tartışılır olmaya başlar. Ne gerek vardır felsefeye? Dahası, felsefe diye bir etkinlik var mı, olmalı mı?

Üzülerek söyleyeceğim, işte felsefe şimdi bu bunalımı yaşıyor. İstanbul'da gerçekleştirilen kolokyumda da düşünürler (filosoflar mı, deseydim yoksa?), okuduklarımdan çıkardığıma göre felsefe sorununu "Avrupa Kimliği" açısından inceleyerek çok ilginç sonuçlara varmışlardır. "Batılılaşma"yı dilimizden düşürmediğimize göre bizi çok ilgilendirmesi gerekirdi. Bu açıdan baktığı

için olacak, bir yabancı düşünür, "Asıl Avrupalı olanlar Türklerdir" bile demiş. Doğrudur, çünkü biz Avrupa'ya hâlâ dışardan bakıyoruz.

Felsefe bunalım mı geçiriyor?

Toplantıyı açış konuşmasında Türkiye Felsefe Kurumu Başkanı Sayın Kuçuradi, Avrupa'nın 20. yüzyılda yaşadığı bunalımın gerçekte Nietzsche'nin tanılamasına göre 19. yüzyılda bilimlerin krizi olarak başladığına dikkati çekiyor ve şu tezi ileri sürüyor: "Bugünkü postmodern 'anything goes' (her şey mubah) sloganının altında da bu kriz yatmaktadır. Kriz, 19. yüzyılda nesnelcilik, tarihçilik krizi idi, sonra bu mantıksal pozitivizme dönüştü, bugünkü duruma geldi. Artık evrensel bir düşünceye gereksememiz var, insan haklarını rastlantıya bırakamayız, temellendirmeliyiz" diyor.

Ben, "Felsefenin sonu geldi" diyenlere katılmak istemiyorum; nasıl katılabilirim ki, felsefesiz yaşamak, bilinçsiz yaşamakla eş anlamlıdır. Soracağız, yanıtlamaya çalışacağız, yanıtlayamazsak ya da yanıtlarımızı olaylar yalanlarsa gene soracağız. Felsefe soru sorma sanatıdır. Ve sorular hiç de boşa gidecek değildir.

Doğru'yu ve İyi'yi bulmak kolay değildir. Ama biz her yeni koşulda "Doğru nedir?", "İyi nedir?" diye sormazsak, herkes kendi yaptığını, doğru ve iyi sayabilir. Bu ise mutluluk özlemimizi karanlığa gömer. Sokrates de bu sorulara kesin yanıtlar bulamıyordu, ama aramaktan hiçbir zaman da vazgeçmiyordu.

Bunalım geneldir, bu bakımdan felsefeye her zamankinden çok iş düşmektedir.

(24. 5. 1994)

İYİ Kİ BUGÜNÜ GÖRMEDİ

İslam düşünürlerinin en akıllısı İbn Rüşt (1126-1198), Endülüs'te, Aristoteles'in *Poetika*'sını çevirirken bir yerde duralamış, "tragedya" ile "komedya"ya Arapçada karşılık bulamıyormuş; sonunda birincisine "kaside" demiş, ikincisine "hiciv" Ne yapsın, Arapta tiyatro yok ki!

Bizim İslamcı politikacılarımız Araba benzeme tutkusundan bir türlü kurtulamadıkları için tiyatroyu, resmi, müziği, yonutu hep dışlamışlardır. İşte buna yeni bir örnek: İstanbul'un RP'li Büyükşehir Belediye Başkanı da Şehir Tiyatroları'nın ödeneğini kesecekmiş. TV'den öğrendiğime göre, "İnsanlar sokakta aç dolaşırken tiyatroya para ayıramam" demiş.

Açlık ve tiyatro... Ne çarpıcı bir karşılaştırma! Sanatı küçük görenlerin bir türlü vazgeçemedikleri bir usavurma biçimidir bu: Ekmek mi, tiyatro mu?

Tanrım ne günlere kaldık! Bunu da mı görecektik? Onca emek ve özgeçi ile kurulup geliştirilen bu tiyatromuza veda mı edeceğiz?

Büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul, bakın 1947 yılında yazdığı "Ekmeğimiz var, fakat..." başlıklı yazısında ne diyor:

"Medeni Yunanlıların mirasına konan vahşi Romalılarda bile ayaklanmanın baş çığlığı 'Panem et Circenses' idi. O zaman bile küskün ve kızgın halkın zalim ve bencil imparatordan yırtıla yırtıla zorbaca istediği iki şey, 'Ekmek ve Oyun'du...

"Eğer yalnız açlığını gidermek için ekmek diye haykırsaydı, yem için böğüren hayvandan ne farkı kalırdı?...

"Bugün içinde oturup şu yazıları okuduğunuz tiyatronun, bir milyon İstanbullunun ancak dört binini ağırlayabilen bu ucuz binanın yapılıp yapılmaması görüşülürken bazı kimseler 'İstanbul'un hastanesi, yolları yokken, tiyatroya ne ihtiyaç var?' Buyurdular ve alçakgönüllü hemşerilerime bu çatısız sığınağı çok gördüler. Bu

zevat unuttular ki, hastanenin hastalara bakmasına, yolların taşıtlara, adamlara, hayvanlara geçit vermesine karşılık, tiyatro insan yetiştirir, hem de sağlam kafalı üstün insan."

Bu satırları okurken durup düşündüm: Bunca uyarı, bunca savaşım boşa mı gitti? Tiyatronun yerini, gereğini, değerini sil baştan mı anlatacağız?

Büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul 1934 tarihli ve "Maddi Gıda, Manevi Gıda" başlıklı yazısında, gazetemizin kurucusu Yunus Nadi'nin bir başyazısını aktarıyor. Biz de okuyalım, o başyazıdan kimi parçaları:

"Ekmek, hayatımızı sürdürmek için tükettiğimiz maddi gıdaların başında gelir. Ancak hayat, insan hayatı yalnız maddi gıda ile idame olunabilir keyfiyet değildir. İnsan hayatının devamı için fikri besleyen manevi bir gıdaya da tıpkı ekmek kadar mutlak bir ihtiyaç vardır. Toplumsuz insan tasavvur etmek mümkün olmadığı gibi, fikri rabıtalara dayanmayan toplum tasavvuruna da imkân yoktur. Fikri rabıtalar, okumak yazmak fiillerinin bütün müşkülatını ihtava eden başka bir âlem teşkil eder. Bilhassa güzel sanatların bu sahadaki mevkii çok büyüktür... Edebiyat ve tiyatro, insanlığın anlayış kabiliyetini gösteren bir aynadır. Felsefenin en büyük belirtileri orada başlar ve orada nihayet bulur demekte hata yoktur. İşte bütün bunlar beşerin manevi gıdasını teşkil eder ve bunlarsız ne insan olur ne de insan toplumu... Yalnız ekmek peynirle yaşanmayacağını kati olarak bilelim.

"Tiyatro güzel sanatların bütün şubelerini içinde toplayan en çekici ve en kapsamlı bir şubedir, misalimizi özellikle onun üzerine kuruyoruz. Manevi gıda toplum hayatının ekmek, su ve hava kadar zaruri ihtiyaçlarından olduğu için Türk halkı arasında güzel sanatlann bir an evvel kurulma ve yaygınlaşmasına çalışmak belli başlı işlerden biri olmak gerektir. Kısaca tiyatroyu hiç vakit kaybetmeksizin binasıyla, mektebiyle, mensuplarıyla ve sevenleriyle Türk halkının ortasında yükseltmeye başlamakta doğrusu daha ziyade gecikemeyiz.

"Ankara'da, İzmir'de ve İstanbul'da birer tiyatro binası vücuda getirmek için yenemediğimiz müşkülatın neler olduğunu bilmiyoruz. Bir şehri dolduran medeni bir halk için tiyatrodan daha mühim hangi ihtiyaç vardır ki hâlâ bu şehirlerimizde birer tiyatro binası vücuda getirmek için düşünüp duruyoruz? Şehirlerin ihtiyaçlarını klasik bir ifadenin donmuş laflarına dönen temizlik işleri ve aydınlatmadan mı ibaret sanıyoruz? Aydınlatılan sokaklarımızda nursuz kafalarımızla karanlıkta geziyoruz. Bize bu kâfi değildir. Kafaların ve kalplerin aydınlatılmasına, beslenmesine ve geliştirilmesine ihtiyaç vardır."

Ama, "Aydınlanma da ne demek? Aydınlık şeriattadır" diye düşünenler için bu sözlerin hiçbir değeri yoktur.

Şimdi biraz da, gene Muhsin Ertuğrul'un 1969 tarihli ve "Taksimdeki Bina" başlıklı yazısının kimi parçalarına birlikte gözatalım. Ve "Böyle bir belediye başkanı görülmüş müdür?" sorusunu kendimize soralım.

"Atatürk'ün ölümünden sonra hemen İstanbul'un Vali ve Belediye Başkanı olan Muhiddin Üstündağ değiştirildi, yerine Manisa Valisi rahmetli Doktor Lütfü Kırdar atandı.

"Biz tiyatrocular Üstündağ'ı çok seviyorduk. Onun Belediye Başkanlığı sırasında tiyatromuz yeniden dirilmiş, İstanbullular her gece sürekli oyunlar veren bir tiyatroya kavuşmuşlardı. Onun ayrılması bizi çok üzdü. Sanki cılız tiyatromuz dayanıksız kalmış, bizim de kolumuz kanadımız kırılmıştı. Öte yandan yerine gelen yeni başkanın yapıcılık ününü duymuştuk, ama sanat sevgisi ve tiyatro açısından tutumunun ne olduğunu kestiremiyorduk.

"4 Şubat 1939 Cumartesi akşamı komedi bölümümüz olan şimdiki Dormen Tiyatrosu'na *Yanlışlıklar Komedisi*'ni görmek için yeni valinin geleceğini duyunca sevindik. Piyes bittikten sonra sanatçılarla tanışmak için eşiyle beraber sahneye giren Kırdar, geçtiği daracık burgacık, inişli çıkışlı, zikzak yolu görünce, perde gerisinin acıklı durumunu düşünmüş olacak ki, gözlerinde, bu köstebek yuvasında geçen yaşantımıza acıma duyguları vardı.

"Bu ilk görüşmemizde kendisine Tepebaşı Tiyatrosu'nun bundan da eski olduğunu, oyun oynarken sahnedeki sanatçıların üs-

tüne kar yağdığını, çatısının uçma tehlikesine karşı halatlarla bahçedeki ağaçlara bağlandığını söyleyerek durumu açıkladım, temelli bir onarımın artık kaçınılmaz olduğunu anlattım. Uzun uzun dinledi ve:

– Ben köhne bir yapıyı onarmaktan önce, yeni bir tiyatro yaptırmayı düşünüyorum, dedi."

İyi ki bugünü görmedi Muhsin Hoca!

(27. 5. 1994)

BİR AYDINIMIZ ÖLDÜ

Acı haberi, dostum Server Tanilli'nin geçen hafta burada çıkan yazısından aldım: Nermin Menemencioğlu ölmüş.

Nermin Menemencioğlu çok sevdiğim, az bulunur dostlarımdan biriydi. Bir insanı değerli kılan bütün meziyetler onda toplanmıştı: Bilgili idi, zekiydi, akıllı idi, çalışkandı, tam anlamı ile aydın ve uygar bir kişi idi. Çok yazıklanıyorum, benim için büyük kayıptır.

Nermin Menemencioğlu'nu, edebiyatçılarımız ve edebiyatla ilgili olanlarımız elbette yazılarından tanırlar; bu alanın dışında kalanlara onu biraz olsun tanıtmak için dostum Şükran Kurdakul'un *Şairler ve Yazarlar Sözlüğü* adlı kitabından Nermin Menemencioğlu maddesini aktarıyorum.

"Yazar (1910) İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Amerikan Kız Koleji'nde (1927), yükseköğrenimini Amerika'da Brown ve Columbia Üniversiteleri Siyasal Bilgiler bölümlerinde tamamladı (1936). Londra'da toplanan Dünya Ekonomi Konferansı'nda (1938) New York'ta açılan uluslararası serginin Türkiye Bürosu'nda (1939) kısa süren görevlerden sonra Ankara'ya döndü. Bir İngiliz şirketinin Türkiye temsilciliğini yapan eşinin Londra'ya atanması üzerine oraya yerleşti. 'Yurt ve Dünya', 'Adımlar', 'Forum', 'Yeditepe', 'Yeni Ufuklar', 'Dönem', 'Değişim', 'Varlık', 'Yön', 'Yeni Dergi', 'Türk Dili', 'Şiir Sanatı', 'İmece', 'Demet', 'Dost' dergilerinde çeviri, inceleme ve araştırma yazıları, eleştirmeleri çıktı. Türk yapıtlarından çevirdiği örnekler ve genellikle Türk şiiri üzerine yazıları İngiliz dergilerinde yayımlandı."

Nermin Menemencioğlu'nun, bu ansiklopedik kitaba girmemiş önemli yapıtlarından biri, Prof. Fahir İz'le birlikte hazırladığı ve Londra'da Penguin yayınları arasından çıkan *Türk Şiiri Antolojisi*'dir. Bu kitap, bütün Türk şiiri hakkında derli toplu bilgi veren

eşi az bulunur bir yapıttır. Nermin Menemencioğlu, özellikle modern şiirimizi iyi incelemişti.

Aşağı yukarı elli yıllık bir dostluğumuz vardı. Ankara'da sık sık birlikte olurduk, Abidin Dino ve eşi, Oktay Rifat ve eşi, Orhan Veli ile. Nermin'in eşi Bay Streater'e küçük adından kısaltma "Duli" derdik. Londra'dan bir gelişlerinde Duli, İstanbul'da öldü ve İstanbul'da gömüldü. Duli Türkiye'yi ve Türkleri çok severdi, bir Osmanlı Efendisi idi, rakıya bayılırdı.

Bir tek çocukları var: Osman. Londra'da yaşıyor.

İngiltere'ye göçtüler ama her yaz gelirlerdi, az da olsa görüşür, söyleşir, özlem giderirdik.

Nermin, Namık Kemal'in torunudur. Namık Kemal, bilindiği gibi, sürgününün bir bölümünü Londra'da geçirmişti. Nermin bu evi bulmuş, evin kapısına bir levha koydurmak için Londra Belediyesi'ne başvurmuş, fakat elinde gerekli belge bulunmadığı için yetkileri razı edememiş.

Nermin'i son görüşümü (son görüşümmüş meğer) anlatayım:

Dört yıl kadar oluyor, Londra Halkevi'nin çağrılısı olarak yedi sekiz kişi yola çıkıp İngiltere'ye gitmiştik. İlhan Selçuk'la eşi vardı, Mustafa Ekmekçi, Harun Kolçak vardı, Fransa'dan Server Tanilli gelmişti.

O günlerden birinde biz İlhan'larla birlikte Nermin Menemencioğlu'nu evinde ziyarete gittik. Ne güzel bir gün oldu. Unutmuyorum, Nermin o gün Enver Paşa'dan söz açtı. Bu adla bir kitap yazıyordu da o yüzden.

– Enver Paşa'yı neden büyük adam saydıklarını bir türlü anlayamıyorum, dedi.

Bunu hiç unutmam.

O kitabın el yazıları sanırım Osman Streater'dedir.

Ne yapar, bastırır mı, bastırmaz mı, bilmem.

Nermin Menemencioğlu'nun bütün yazılarını bir kitapta toplamak iyi olur diye düşünüyorum.

Kişi yaşlandıkça, dost kaybı sıklaşıyor. Nermin Menemencioğlu'nun yokluğuna da alışacağım.

(31. 5. 1994)

KURU FASULYE VE BAŞKA ŞEYLER

Adam üç gündür açmış, parası yok ki karnını doyursun, dayanamamış artık, girmiş bir lokantaya, kuru fasulye istemiş, suyuna ekmek banarak yemiş, ama doymamış, arkasından bir kuru fasulye, gene bir kuru fasulye daha. 'Oh!' demiş, artık çıkıyor lokantadan. Oranın sahibi gelmiş,

– E... Hani bunun parası, demiş.

– Param yok.

Verirsin, vermezsin derken kavga çıkmış, polisti, karakoldu, savcılıktı derken adamı nöbetçi mahkemeye çıkarmışlar.

Yargıç, konuyu öğrendikten sonra sormuş adama,

– Ne yedin?

– Kuru fasulye.

– Sonra?

– Kuru fasulye.

– Sonra?

– Bir kuru fasulye daha yedim.

Yargıç aklamış adamı,

– Açlıktan olur, demiş.

Ama yakasını kurtaran yoksulu çağırmış yanına:

– Ulan, demiş, bir etli yemek yemiş olsaydın senin ananı bellemiştim. Unutma bunu!

Eskiden geçmiş bir olay olduğu belli; çünkü şimdi kuru fasulye bakkallarda altmış bin liraya satılıyor. O zavallı bugünlerde mahkemelik olsa, belki de aklanamazdı.

Yeni durumumuzu bir yana bırakıp da, yargıcın davranışını yorumlamaya kalkarsak, ortaya şu çıkıyor ki, aç kalmış olan, ancak kuru fasulye yemeyi göze alabilir bedavadan, etli yemek onun hakkı değildir; dahası, etli yemek yerse suç işlemiş olur.

İşte bizim vicdanımız yoksullara, parasızlara, açlara karşı hep

böyle çalışmıştır. Kapımızı çalan dilenciye bayat ekmek veririz. Taze ekmek nesine!

İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı; yedek subaylığımı yaptıktan sonra Ankara'da yerleşmiştim, Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışıyordum. Ekmek karneye bağlandı. Bekârdım, benim hakkım dörtte bir ekmekti, bunun yarısını öğleyin yer, yarısını akşama saklardım.

Pahalılık şekerle başladı; otuz beş kuruşa satılan şekerin kilosu birden beş yüz otuz kuruşa fırlayıverdi. Tatlı kalktı ortadan. Ben yemeklerimi çoğun bakanlık tabldotunda yerdim, şeker gereksememi de kuruyemişçiden kuru üzüm olarak karşılardım.

Bir akşam Yenişehir'deki Özen Pastahanesi'nde arkadaşlarla oturuyorduk; masamızda bir arkadaşımızın babası olan zengin bir madenci de vardı. Söz şekerin pahalılaşmasından açıldığında, bu zengin madenci,

– Üzülecek bir şey yok, dedi.

– Aman efendim, dedik, halk şeker alamıyor.

– Alamasın, zarar yok, dedi zengin madenci, şeker var ya, satılıyor ya. Önemli olan budur, şeker ortadan kalkmasın da fiyatı ne olursa olsun.

Bu sözü hiç unutmamışımdır. Etkilemişti beni, satın almaya paramız yetmese bile şeker vardı ya, memleket hesabına övünülecek bir şeydi bu. Hiç olmazsa görüyorduk onu, ne görsen faydası var! Gerekirse zenginimiz bizi evine çağırır, tatlı ikram ederdi. Ha bizim evde olmuş, ha onun evinde.

Nerden nereye... Bir zamanlar Tarım Bakanı Cavit Oral, "Yön" dergisine yolladığı bir açıklama yazısında, "Eğer ağa olarak vasıflandırılmam, toprağı iyi ve bilgili işletmek ve bu suretle memleketin istihsaline, ekonomisine ve her yıl ücretle çiftlikte çalışan kimselere sosyal bir hizmette bulunmamdan ileri geliyorsa, bu vasfı kabul etmekte hiçbir tereddüt göstermem" demişti; kendisine 'ağa' denmesinden alındığı anlaşılıyordu. Ben de araya girmiş, "Bilgili olduğunu ileri süren bir toprak ağası, toprak ağalığının bir hukuk ve ekonomi termini olduğunu bilmelidir; toprak ürünlerinin üretimine toprağı ve üretim araçları ile katılan ve

topraksız köylüleri gündelikle ya da yarıcılıkla kullanan kimseye toprak ağası denir" diye yazmıştım.

Burada önemli olan, Cavit Oral'ın 'sosyal hizmet'ten söz etmesiydi. Sanırsınız ki, kazanmak umurunda değil, topraksızlara yardımdan başka bir amacı yok.

Buna benzer sözleri bugünlerde de duyuyoruz. Aşağıda değinme sırası gelecek.

Biz şimdi bıraktığımız yerden sürdürelim konuyu...

O zamanlar Kadirli'de toprak ağalarına karşı olaylar çıkmıştı; İstanbul'da da konu ile ilişkili olarak toplantılar düzenleniyordu. Bu toplantılardan birinde, ağaları savunmaya kalkan biri, "Kadirli ağalarına ağa diyemezsiniz, onların sofraları yoksullara açıktır" demişti.

Doğrusu toprak ağalığını bundan iyi tanımlayan bir söz güç bulunur. Toprak onun, ürün onun, üstelik sofrasına arada bir buyur etmekle suçsuz yoksulu minnet borcuna sokmak da onun. Herkesin aşı kendi sofrasında olsa daha iyi değil midir?

Onun gibi, şekeri madencinin evinde görmektense kendi evimde görmeyi yeğlerim.

Şimdi bir ekonomik bunalım içinde bulunduğumuz söyleniyor. Ne zaman değildik ki! 'Dar gelirli' sözü yeni çıkmadı ki ortaya. Ben kendimi bildim bileli halkımız geçim derdi çeker, onun hiçbir zaman başı göğe ermemiştir.

Buna bakarak ben de hep merak ederim: Bunalım dönemlerinde yöneticilerimiz, sanayicilerimiz, işverenlerimiz, toprak ağalarımız hangi yiyecek ve giyecekten yoksun kalmışlardır? Bulamam yanıtını. Yoksa bunalım onlar için değil de halk için mi? Halk içinse, sorarım kendime, halk ne suç işledi de şimdi sıkıntıya düştü? Ey baştakiler, ey işadamları, yönetim hep sizin elinizde değil miydi? Dışarıya, içeriye halk mı borçlanmıştı ki, şimdi ödeme külfeti ona düşüyor?

Yukarda toprak ağasının söylediği sözler üzerinde dururken, "Benzer sözleri bugünlerde de duyuyoruz" demiştim. İşte şimdi o konuya değinmenin sırası geldi.

TV kanallarından birinde, ekonomik bunalım üzerine konu-

şan ünlü bir işadamımızı dinledim; dedi ki, "Devlet bizden vergi almasın da yatırım yapalım, işsizlere iş alanları açalım"

Hep memleket hizmeti... Dünyada bizimki kadar memleket hizmeti yapılan yer yoktur.

Sanırım, o yüzden ilerleyemiyor, bunalımdan bunalıma yuvarlanıyor.

Türkiye'de ilk yapılacak en büyük devrim, halka bakışımızı değiştirmek olmalıdır.

(3. 6. 1994)

'MÜSTEHCEN' NE DEMEK?

Arapça bir sözcük 'müstehcen', kökeni 'hecin'.

'Hecin' ne demek?

Bir tür devenin adı.

Deveden yola çıkılarak 'müstehcen'e nasıl gelindiğini bilemiyorum, öğrenemedim.

Türkçesi nedir?

Dilimizde bir 'ayıp' sözcüğü var ama 'müstehcen'den daha kapsamlı. 'Ayıp', topluluk kurallarına aykırı düşen söz ve eylemlere denir; sözgelişi, herkesin içinde geğirmek ayıptır, ama müstehcen değildir.

Müstehcen diye, cinsellikle ilişkili söz ve şeylere deniyor. Peki, cinsellik müstehcen mi? Hayır. İnsanoğlunun iki temel ediminden biri cinsellik, öteki de beslenmedir. Beslenmenin cinsellik için gerekli olduğunu unutmazsak, tek temel ilkemiz cinselliktir diyeceğiz. Bunun ayıp neresinde? Doğa bizi üremek üzere yaratmış, üremenin yolu da cinsel ilişkidir.

Öyleyse soralım: Cinsel ilişki müstehcen midir?

Hayır.

İşin içinden çıkamayışımız, sözcüğün anlamını bilmememizden gelmektedir.

Ansiklopediye baktım, şöyle diyor:

"Genel olarak halkın ar ve edep duygusunu inciten açık saçık ve yakışıksız durum."

Ama bununla bitmiyor, sürdürelim okumayı:

"Müstehcenlik kavramının toplumsal önemi, sansürün tarihçesinde ve müstehcen davranışların, özellikle de yayınların önlenmesi için çıkarılmış olan yasalarda yatar. Kavramın yeterli bir tanımının verilmemiş olması, güzellik gibi müstehcenliğin de gözlenen olguyla değil, gözleyenin bakış açısı ile ilgili olduğunu ka-

nıtlar."

Öyleyse olgu değil, bakış açısıdır müstehcen olan.

Adamın biri Nurullah Ataç'a demiş ki, "Bana kalsa bütün müstehcen kitapları yaktırırdım."

Ataç da ona.

"Siz müstehcen değil misiniz?" diye sormuş.

"Nasıl olur? Ne demek?"

"Öyle ya, annenizle babanız müstehcen bir iş yapmışlar, siz dünyaya gelmişsiniz."

Şunu bilmekte yarar var; müstehcenlik kavramı oldum bittim bilinen, uygulanan, sayılan bir kavram değildi. Büyük dinlerin etkisiyle, cinsel ilişki ortaçağda tabulaştırılmış. İlk yasalar ise İngiltere'de, 17. yüzyılın ilk yarısında Püritenlerin tiyatrolara uyguladığı baskılar sonunda ortaya çıkmıştır. Bu yasalar din karşıtı yayınları da kapsıyordu.

İlkçağda böyle bir kavram yoktu.

Lapsekili Priapos'un yonutu için ansiklopedi şöyle diyor:

"Yunan mitolojisinde bereket tanrısı olarak bilinen Priapos, olağanüstü büyüklükteki cinsel organı ile betimlenir."

O zaman bu yonutlar, bahçelere koruyucu tanrı olarak dikilirdi.

İlkçağ Anadolu insanı hayasız, edepsiz miydi?

Sanat yapıtı hiçbir zaman müstehcen sayılmamıştır. Araya din girdiğinde müstehcenlik suçlamaları ortalığı kaplar. Bir zamanlar Karaköy'deki *Güzel İstanbul* yonutunu kaldıranlar Milli Selametçiler. Oysa onlar için yalnız müstehcen yonut değil, yonutun kendisi yasaktır.

Yonutları müstehcen bulanlara bir öğüdüm var: Yolları Avrupa'ya düşerse sakın müzelere gitmesinler. Sözgelişi Paris'teki Rodin müzesine girerlerse tükürük bezleri kurur.

Ah bilirim, müstehcen diye tanımladığımız bir roman, bir film ya da bir yonut bizim hayâ ve edep duygumuza hiç dokunmaz, biz başkalarının hayâ ve edebini korumakla görevliyizdir; elimize bir yetki geçmesin, hemen yasaklamalara girişiriz, toplumun koruyucusu kesiliriz.

Sanat eğitiminden geçmemiz gerekiyor, ancak o vakit müstehcen bakıştan kurtulabiliriz.

(14. 6. 1994)

ALEVİLİK - BEKTAŞİLİK ÜSTÜNE BİR KİTAP

"Aleviliğin tarifinde bugüne değin tam bir birlik sağlanamamış ve Aleviliğin ne olduğu hakkında bir karar birliğine varılamamıştır. Sebep, herkesin gerçeği istediği gibi görmek istemesinden, Alevilerin sosyal hayatındaki bazı gerçekleri görmezlikten gelmelerindendir. Özellikle dini ve siyasi açıdan yaklaşımda bulunanlar, Alevileri ya dışlamışlar ya da bir siyasi potansiyel olarak görmüşlerdir."

"*Geçmişten Günümüze Halk İnançları İtibariyle Alevilik-Bektaşilik*" adlı kitabının önsözünde böyle diyor Ethem Ruhi Fığlalı. Denebilir ki, bu oldukça uzun önsöz, daha çok Aleviliğin ne olmadığını göstermek için yazılmıştır.

"Bugün Türkiye'de ve Türkiye'den yurtdışına giden Alevi toplumuna bakıldığı zaman, tıpkı Sünni kesimde olduğu gibi, monoblok bir yapı oluşturmadığı; özellikle orta yaşlı ve genç kuşak Alevilerin geleneksel Aleviliğin tarihi çizgilerinden zaman zaman epeyce farklı ve tabii ki günümüz ideolojilerinden etkilenen çok çeşitli eğilimler içinde olduklarını görmemek mümkün değildir."

Geleneksel Alevilikten uzaklaşan bu eğilimler nelerdir?

"Bunlarda Aleviliğin bir din veya mezhep, yahut bir inanç sistemi değil, bir yaşam felsefesi veya ilerici, devrimci bir eylem tarzı olduğundan tutunuz, gerçek İslam olduğu iddiasına, yahut İslamın Türklere has biçimi olduğundan, İslamla uzak yakın ilişkisi olmayan ateist bir felsefe olduğuna kadar geniş bir yelpazede yer alan bütün eğilimlerin ileri sürdükleri ortak tez ise, Aleviliğin demokratik, laik, özgürlükçü, çağdaş bir inanç sistemi ve Alevi toplumunun da bu çağdaş değerleri yüzyıllardan beri sergileyen, koruyan, savunan bir toplum olduğu yönündedir."

Yukardaki sözlerden "ateist" sözcüğünü bir yana koyarsanız, benim de Aleviliğe ilişkin kanım, yukarda anlatıldığı gibidir. Ya-

nılmış olabilir miyim?

Yazar Ethem Ruhi Fığlalı, Aleviliği Asya Türklüğünün geleneksel kültür yapısı içinde değerlendirmekten yanadır. Kitabın benim ilgimi çeken özü de budur.

"Anadolu'ya gelen Yesevi Türkmenlerini heterodoxe değil, eski Gök Tanrı (Tengri) inancıyla yoğrulmuş Melami meşrepli samimi Müslümanlar olarak görmek, tarihî vakalara daha uygun düşmektedir; çünkü unutulmamalıdır ki, daima Batı'ya doğru vuku bulan Türk fetih harekâtı ile birlikte ilerleyerek zaviyeler kuran ve böylece fütuhattan önce ve onunla beraber fetih ve iskân edilen bölgeyi Müslümanlaştıranlar; birçok köye adını veren, elinin emeği ve alnının teri ile dağ başlarında yer açıp yerleşen, bağ ve bahçe yetiştiren bu dervişler ve derviş meşrebli Türkmen kitleleri olmuştur."

Şimdi Aleviliğin geleneksel (Asyagil) törenlerine kısaca göz atalım. Yalnız unutmayalım ki, Türkler, İslama girmeden önce Gök-Tanrı'lı bir inanca bağlıdırlar. "Gök-Tanrı inancı ile, İslamiyetteki Allah inancı arasında yakın bir bağ vardır. Göktürk yapıtlarının birçok yerinde Tengri'den (Tanrı) söz edilir."

Kurbanlı Ayinler ve Törenler – Yazar, çoktanrılı Türklerin kurban törenleriyle İslamiyetteki Hac arasında benzerlik bulunduğunu belirttikten sonra, Hunların Ongin nehri bölgesindeki Lung Ç'eng'te, Gök-Türklerle Uygurların Tamir ırmağı kaynağında, yılın ilk ayında atalar ve doğa güçleri için at ve koyun kurban ettiklerini anlatıyor. Bir tür güneş kültüdür bu ve Anadolu'da değişik biçimlerde sürer. Fakat yazar, bu geleneğin Alevilik-Bektaşilikte ne biçim aldığını belirtmek gereğini duymamış. Anlaşılan bize bırakmış orasını.

Yuğ Törenleri – Bunlar ölü için yapılan yas törenleridir. Stanislas Julien, bir yuğ törenini şöyle anlatmış:

"Bir adam ölünce cesedini çadırına koyarlar, oğulları, yeğenleri, ana baba akrabaları birer koyun yahut birer at kurban ettiklerini göstermek üzere çadırın önüne uzatırlar. Sonra onun çevresinde acıklı feryatlar koparırak atla yedi kez dönerler ve çadırın kapısına gelince bir bıçakla yüzlerini çizerler. Ölü uğurlu bir

günde gömülür."

Kaşgarlı "Yuğ" ya da "Yoğ"un şu anlamlara geldiğini söylüyor: "Matem, yas, ölünün gömülmesinden sonra üç veya yedi gün verilen yemek."

Kurban / Saçı Töreni – "Kurban geleneği Anadolu'da 'kanı yere akıtmama' biçiminde görülmektedir. Tahtacılar, Çepniler, Yörükler kurban törenleri sırasında, kanı, yere dökmemek için Kara Kazan'da toplarlar." Anadolu'da tek parça olarak haşlanan kurban eti sonra kuşbaşı durumuna getirilip pay edilir. Türkmenler buna "ülü", "pay", "hak", ya da "lokma" diyorlar.

Yer-Su Kültü – Eski Türklerin inanışına göre, insanoğlu iki karşıt gücün etkisi altındadır. Bunlar ışık ile karanlık'tır. Çatışan bu iki güç arasında bir üçüncüsü vardır ki, Türkler buna "Yer-Sub" (Yer-Su) derler. İnsana yaşaması için gerekli şeyleri sağlayan bu Yer-Su'dur. Ona dua edilir, armağanlar sunulur.

Dağ-Kültü – Dağ, Yer-Su ruhlarının en önemli temsilcisidir. Anadolu'da Yörükler ve Türkmenler ulu dağlara saygı gösterirler. Nerdeyse her tepede, dağ eteğinde birer yatır bulunması bunun kanıtıdır. İslamiyet öncesi inancalar Yörüklerde "Evliya" inancına dönüşerek sürüyor.

"Kazdağı'nın Edremit'e bakan tepelerinde, Baba ve Sarıkız yatırları vardır. Her yıl ağustos ayında o çevrenin Türkmenleri yiyecek, içecek, kap kacaklarını alır, yatırları ziyarete gider, mağaranın önünde kurban keser, orada bir iki gün kalırlar."

Orman/Ağaç Kültü – Türkler için kayın ağacının özel bir yeri vardır. Kurban kestikten sonra kayın ağacı dikilirdi. Dahası kimi boylar ağaçtan türediklerine inanırlardı. Orhan Şaik Gökyay'ın yazdığına göre, "Selenge civarında bir ağaçta bir budak peyda olmuş, bundan beş erkek çocuk çıkmış" Şaman ayinlerinde kayın ağacının yeri büyüktür.

Bu, Alevilikteki "Tuba Ağacı" gibi, mistik bir rol oynar. "Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesinde Balım Sultan Türbesinin önünde bir dut ağacı vardır. Bu ağaç kerametle Horasan'dan buraya atılmıştır." Anadolu'nun birçok yerinde, kutlu tanınan ağaçlara bez (çaput) bağlanır.

Su Kültü – Su kültünün kaynağı, yazar'a göre, Hun Türklerine dek uzanır. "Toroslar'da, Bulgar dağları üzerinde, kutlu sayılan iki veya üç göl vardır. Buranın Yörükleri temmuz veya ağustos ayında, kalabalık halde bu göllere gider, oradaki yatırlara kurban keser ve gölü ziyaret ederek, dilekte bulunurlar."

Benim için ilginç bir konu olduğu için, *Alevilik - Bektaşilik* adlı kitabı merakla okudum. Ama Türklerin Asya'dan getirdikleri inancalar, kültler üzerinde bunca durulmasına karşın, onların Anadolu'da karşılaşıp tanıdıkları inancalara, kültlere boş verilmesi bana bir eksiklik olarak göründü.

Bir Bektaşi fıkrası ile bitireyim yazımı:

Bir Mevlevi şeyhi, Bektaşi babasına:

– Bizim Hazret-i Mevlânâ güneştir güneş, demiş.

Bektaşi şu yanıtı vermiş:

– Bizim Hacı Bektaş Veli buluttur bulut.

(1. 7. 1994)

TÜRKMEN KİME DERLER?
TÜRK KİME DERLER?

Türkmen ozan rahmetli Ker Babayef'le Sovyetler Birliği'ne ilk gidişimde tanışmıştım. Son kez Babayef İstanbul'a geldi, onu evimde konukladım, başka dostlarla da birlikte tatlı bir akşam geçirmiştik.

O akşam Türkmen ozan birkaç şiirini okumuştu, bunlardan birinin ilk dizeleri belleğimde kalmıştır:

Gözler hara hara
Kaşlar hara hara

Buradaki "hara"ların "kara" olduğunu anlamışsınızdır, gırtlaksı sert bir vokal. Türkmence Çağatay dillerinden olduğu için bizim Anadolu Türkçemize biraz uzak düşer. Onları da, Özbekleri de kolay anlayamazsınız. Ama ben, Türkmenceyi Özbekçeden daha yakın bulmuşumdur dilimize.

Türkmenler, Müslüman Oğuzlarla birlikte doğuya göç eden Türk boylarından biridir ve göçer olmalarından ötürü Selçuklularla da, Osmanlı'larla da sürekli çatışık durumda kalmışlardır.

Şimdi elimde Türkçe ve Arapça basılmış *Irak Türkleri* adını taşıyan bir kitap var; kitabın yazarı Erşat Hürmüzlü, "Türkmen" sözcüğünün anlamı üzerine oldukça geniş, kapsamlı bilgiler veriyor. Bunları okurlarıma aktarmak istedim.

Önce şunu söyleyeyim; "Türkmen" sözcüğü Çinceden gelmektedir ve Çincesi "Tokumenk"tir. Rahmetli Doğan Avcıoğlu, *Türklerin Tarihi* adlı büyük yapıtını yazarken, bir ara şöyle demişti:

"Anladım ki, Çince ve Rusça bilmeden Türklerin tarihi yazılamaz."

Şimdi öteki yorumlara geçelim:

1. Kimi tarihçilere göre "Türkmen" sözü, "Türk" ve Farsça "mânend" sözcüklerinin birleşerek "Türke benzer" anlamına gelen "Türkmânend"den doğmuştur.

2. Prof. Dr. Faruk Sümer'in de benimsediği başka bir görüşe göre "Türkmen" adı, XI. yüzyıldan başlayarak İslam ülkeleri ile kurulan ilişkiler sonunda, çoğunlukla İslam dinine giren Oğuz boylarına verilmiştir.

3. İbn-i Kesir ve Mehmet Neşrî gibi yazarlara göre ise Türkmen sözünün "Türk" ve "İman" sözcüklerinin bir araya gelmesinden oluştuğu düşünülebilir.

4. Ebu-l-Fidâ'ya göre Horasan ve Maveraünnehir bölgelerinde yaşayan Türklerin, Müslüman olanlarına "Türkmen" denilmiştir.

6. Önem kazanan başka bir görüş de J. Deny'nin Türk gramerine dayanarak öne sürdüğü görüştür. Buna göre "men", "man" takısı ululuk anlatır, demek "Türkmen", "Ulu Türk" demektir.

7. Claude Cahen'e göre ise, "Türkmen" diye Müslüman olmuş göçebe Türklere denir.

Geçen hafta Türkmenistan Cumhurbaşkanı, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın konuğu olarak ülkemize geldi. Sayın Demirel, karşılama töreninde, iki ulusun adlarının bir olduğunu söyledi. Bunu söylerken yukardaki yorumlardan hangisine dayandı, bilmiyorum.

Şunu da bilmiyorum:

Türk sözcüğü nerden geliyor?

(5. 7. 1994)

HANGİSİ?

Yöneticilerimizi gözümüzde çok büyütüyoruz, başarısızlığa düştüklerinde kızmamız bundandır. Oysa onlara bizlerden biri diye baksak, devletin kör topal gidişini olağan karşılayacağız. Başka bir deyişle, baştakilerin başarısız olmalarına sevinmeliyiz, yoksa başımıza bela olurlar: Dediğim-dedikçi rejimler kurulur, yönetim halktan uzaklaştıkça uzaklaşır, yasalar buyruklara dönüşür, yakınmalar cezalandırılır, bizden yalnızca alkış beklenir... Böylece başımıza insanlar yerine tanrılar geçmiş olur ve istencimizin yerine yazgı geçer.

Montaigne, "Baştakiler ve Biz" başlıklı denemesinde şöyle diyor:

"Bizi yöneten, dünyayı ellerinde tutan kimselerin bizim kadar akıllı olması, bizim yapabileceğimiz kadarını yapması yetmez. Bizden çok üstün değillerse, bizden çok aşağı sayılırlar. Çok şeyler vaat ettikleri için çok şeyler yapmak zorundadırlar."

Büyük düşünürün bu görüşüne kolayca karşı çıkabilirdim, ama son tümce beni durduruyor: O kadar çok şey vaat ettiğine göre, demek sen benden üstün bir insansın, göster bakalım üstünlüğünü.

Gerçekte korkutma var bu sözde. Üstünlük savı ile ortaya çıkan korkutulmalıdır elbet, yoksa söz değerden düşer ve yöneticide sorumluluk duygusu kalmaz.

Öyleyse, Montaigne'e göre en iyi yönetici, çok vaat eden, ama vaat ettiklerini yerine getiren, bizden üstün bir insandır.

Kuşku düşüyor içime, neden derseniz, bizden üstün olan, ya da kendini öyle bilen birinin bize vaatlerde bulunmaya razı olacağını sanmıyorum; başa geçmek için razı olduysa, bizi aldatır aldatmaz bu vaatlerinden vazgeçecektir. Dahası var; üstün insan benim iyiliğimi benden daha iyi bildiği için, beni kandırmaya bi-

le gerek duymaz.

Şunu da söylemeden geçmeyelim, üstün insan olarak yönetici çok kolaylıkla sadizme düşebilir, o zaman biz yönetilenlerde de mazoşist bir ıra belirecektir ve bu iki oluşum birbirini tümleyecektir: İşte bir faşist devlet.

Yönetici olarak üstün insanlara devletimizde yer vermeyecek isek, demek yönetime aday olanlar, bize daha başlangıçta sıradan insanlar olduklarını, dahası kusurlu, başarısız insanlar olduklarını kanıtlayacaklar ve bundan ötürü de bizden oy isteyeceklerdir.

Burada önemli bir soru dikiliyor karşımıza:

O zaman genel seçim bir yeteneksizler savaşımı mı olacak?

Korkacak ne var bunda, şimdi de öyle olmuyor mu?

Söz bizi gerçekten tuhaf bir yere getirdi: Başarısız, işe yaramayan kişileri mi başa getireceğiz?

Öyle olması gerekiyor.

Ya da ben bu konunun içinden çıkamadım.

(12. 7. 1994)

AŞK İMİŞ HER NE VAR ÂLEMDE

Delphoi'deki Apollon tapınağının kapısında "kendini bil" sözü yazılı imiş eskiden. Zorlu bir buyruk! Bilmeye kalktığınız, bilmemiz gereken şeyler içinde en güç olanı 'kendimizi bilmek'tir. Ne içler acısı, ya da ne gülünç bir durum! Yıldızlara bakıyoruz da, kendimizi göremiyoruz. Böyle olmasına karşın, herkes iç dünyasının zenginliği ile övünür, kimsede bulunmayan duygular, düşünceler vardır onun ruhunda. Bu yüzden 'ince ruhlu' sözü çıkmıştır ortaya. Kimsenin ruhu kalın değildir, çünkü sevi, sevgi, sevecenlik barınır orada. Saray gibi bir yer.

Bir ana, "Ben her anneye benzemem, ben başkayım" demişti, çocuğunu sevmekte hiçbir ana yarışamazmış onunla. Ne demiş! "Sen de her ana gibi, her ana kadar seversin çocuğunu" deseniz inanmaz.

Sevi (aşk) konusunda da böyledir bu, kişi bu tutkuya kapıldı mı, kendini benzersiz sanır, bir o'dur böylesine seven. Ölçüsü yok ki tartabilesiniz.

Daha da düşündürücü olanı, sevdalananların, böylesine kutsal bir duygu içinde bulundukları için bizden saygı beklemeleridir. Sanki bir sanat yapıtı yaratmıştır, bir utku kazanmış, benzeri olmayan bir başarıya ermiştir!

Bir arkadaşımın on dokuz yaşındaki kızı, geçende gönlünü kaptırdı bir delikanlıya, evlenmeye kalkmasa bir sorun çıkmayacaktı: Çocuk, öğrenimini yarıda bırakmış, bir uğraşı da yokmuş. Baba dert içindeydi, kızına çatmış, böyle bir evliliğe razı olmayacağını söylemiş. Kısaca evleri cehenneme dönmüş. Kız, "Ne yapayım, seviyorum" diyormuş da başka bir şey demiyormuş.

Ben, yaşlandım mı bilmem ki, arkadaşının tutumunu doğru buldum. İşin içine evlilik girince durum çapraşık bir biçim alıyordu: Kız okumuş, oğlan okumamış; kızın bir işi var, oğlanın yok.

Nasıl geçinecek bunlar?

Şimdilik geçim sorununu bir yana bıraksak da şu sorunun yanıtını arasak iyi olacaktır: Bu sevi, bu aşk nasıl sürer? Ne kadar sürer? Ama bu soru, olaya dışardan bakanlar için söz konusudur; sevdaya kapılanlar içinse hiçbir kuşkuya yer yoktur. "Seviyorum", o kadar!

Ah ne harika bir duygudur sevi! Yüz kez âşık olsanız da hep baştan başlarsınız onu tanımaya, hep ilk kez âşık oluyorsunuzdur. Deneyimlerden yararlanmanın yeri yoktur bu işte, çünkü hep acemisinizdir. Akıl size yol gösteremez. Bırakın sevişenlerin yakasını!

Evet bırakalım, ama konuyu sürdürmekten vazgeçmeyelim.

Sevi, bu eşsiz duygu, nasıl elde ediliyor? Hangi tür çabanın ürünüdür?

Doğrusunu söylemek gerekirse, bunun kadar beleşten, bunun kadar zahmetsizce elde edilen hiçbir şey yoktur. Bedava.

Ne o! Seviyi küçümsemek mi istiyorum? Tanrı beni öyle bir davranıştan uzak tutsun! Ben bu duygunun yüceliğini kendimce tanımak, her kuşkuya karşı saygınlığını korumak için yalın kılıç ortaya çıkıyorum.

Paracelsus'un bir sözü ile girişeyim işe. Gençlik iksirini bulduğunu söyleyen, 16. yüzyılın bu ilginç hekimi şöyle diyor:

"Bir şey bilmeyen hiçbir şeyi sevmez."

Peki ama, karşı cinsten birini sevmek için neyin bilgisi gereklidir? Paracelsus baba, "Bir şey bilmeyen..." diyor, "Hiçbir şey bilmeyen..." demektir bu. Öyleyse hiçbir şey bilmeyen âşık olamayacak mı?

Elbette olacak, oluyor da, ama bu tür sevi, cinsel içgüdünün ürünüdür. Freud, bunu kaşıntıya benzetmişti. Schopenhauer ise, doğa'nın, döl almak için bizi aşkla kandırdığını söyler, o olağanüstü güzellikteki *Aşkın Metafiziği* adlı yapıtında.

Demek, sevi, cinsel içgüdünün ürünü ise, insanlar arasında eşit olarak paylaştırılmıştır ve hiçbir çabayı, hiçbir bilgiyi gerektirmeyen, ortak bir tutkudur. Ama cinsel içgüdüyü doyurmak için bütün uygar ülkelerde genelevler vardır ve buralardaki sevişme

hiç de seviyi yaratmaz. Öyle ise bir erkeğin bir kadını, bir kadının bir erkeği sevmesi için cinsel içgüdü dışında, başka şeyler de gereklidir. Şöyle diyelim, aşk cinsel içgüdünün ürünüdür; ama cinsel içgüdünün her ürünü aşk değildir.

Boşuna *Sevme Sanatı* adını koymamış Erich Fromm kitabına; diyor ki, "Hiçbir şeyin sevmekten daha kolay olmadığı inancının karşıtını doğrulayacak sayısız örnek vardır, gene de bu tutum sevgi konusunda en yaygın inanış olmaya devam eder."

İşte bir bilme konusunu bulduk: Cinsellik içgüdüsünün sevi olmadığını bilmeliyiz. Sevgisiz birleşmenin acılığı ağırdır, kişiyi büsbütün yalnız bırakır. Yalnızlık ise, insanın en büyük sorunudur. Erich Fromm, sevi'nin oluşması için tanımak ve saygı ve sorumluluk duygularının da bulunması gerektiğini öne sürüyor. Yazarın şu sözlerini birlikte okuyalım:

"Sorumluluk, sevginin üçüncü tamamlayıcısı saygı'yla birlikte değilse çabucak zorbalığa dönüşür. Korkmak ya da çekinmek değildir saygı; sözcüğün köküne göre (Latince respicero – bakmak) bir insanı olduğu gibi görebilmek, onun kendine özgü bireyselliğini fark edebilmektir. Bu anlamıyla saygı, bir insanın çıkar için kullanılamayacağını gösterir. Karşımdakini seviyorsam onunla bir duyarım kendimi, ama o odur, benim işime yarayacak bir nesne değildir."

Sonra şunu ekliyor yazısına Fromm: "Saygı ancak özgürlüğün bulunduğu yerde vardır; eski bir Fransız şarkısında da söylendiği gibi 'L'amour est l'enfant de la liberte', sevgi özgürlüğün çocuğudur, hiçbir zaman zorbalığın çocuğu olmamıştır."

(15. 7. 1994)

ÖLÜM BİNYILI

Gazetemizin "3. Binyıl'a Doğru" dizisi için yazdığı yazıda (8 Temmuz 1994 Cuma) ünlü Rus şairi Voznesenski, "İ.S. 3000, kitabın ölüm yılı olacak" diyordu.

Bundan ben de kuşkulanıyordum, ama başkasından okuyunca yüreğimi üzüntü kapladı.

Yanlış anlaşılmasın, kendim için üzülmedim; ben o kara günü yaşayacak denli kalamam bu dünyada, kitapla yaşar, kitapla ölürüm. Ayrıca kitap da biz insanlar gibi birdenbire ölmez, yüzyıllar boyu can çekişir de öyle gider.

Peki, ne içindi, kimin içindi üzüntüm?

Halkımız kitap okumaya alışmadı daha, biz ha alıştı, ha alışıyor diye umutlanırken ortadan kalkıverirse yazık olmaz mı?

Bizim okur-yazar bir ulus olduğumuz kolay kolay söylenemez. Osmanlı döneminde nüfusun ancak yüzde beşi okuma biliyordu. Yazmaya gelince... Yahya Kemal, Osmanlı döneminden söz ettiği bir yazısında, "Biz her şeyi iyi yapmasını bilmişiz, ama yazmamışız" der. Osmanlı, yazı çağı'nın bir uygarlığı olduğuna göre, her şeyi nasıl iyi yapmış olabilir! Roma arşivinde, "Tanrı Pan öldü" söylentisinin bile belgesi vardı. Sırası gelmişken yazıvereyim, o arşivde, İsa'ya ilişkin bir belge bulunmaması, bu büyük adamın yaşayıp yaşamadığından kuşkuya düşürür insanı.

Avrupa'da ilk kitap 15. yüzyılın ortasına doğru (1444) basılmıştır. Bize ise baskı makinesi üç yüz yıl gecikerek geldi. Papa, baskı makinesine *İncil*'in basılması koşulu ile izin vermişti. Bizde Şeyhülislam, bu yeni araca *Kuran* basılmaması koşulu ile müsaade eder. Şunu da ansıyayım; İstanbul'daki hattatlar, baskı makinesinin gelişi dolayısıyla başkaldırmışlardı. Biz kitabı daha başlangıcında sevmedik.

İlhan Selçuk'un da üzerinde dirençle durduğu gibi, biz cumhuriyet dönemiyle aydınlanma sürecini yoğun olarak yaşadık. Okuma yazma bilen oranı, bugün nüfusumuzun yüzde doksan beşine varmıştır.

Ama... Ama kitaba alışmak kolay değildir. Benim yaşımda olanlar, çocukluk günlerini düşünsünler... Evlerimizde kaç kitap vardı?

Dilimizde "kitapsız" sözü dine, Tanrı'ya inanmayan anlamına gelir ve "kitap" sözcüğü *Kuran* demektir. Oysa *Kuran*, okunmayan, sadece duvarda asılı duran kutsal bir şey olarak saygı görmüştür. Okunsa ne anlaşılacaktı ki, ne öğrenilecekti ki!

Biz gerçekte kitapsız bir toplumuz.

Batı, 3. binyılda kitabın yerine neyi koyacak, bilemiyorum. Çok güç bir durum!

Ama bizim için hiçbir güçlük söz konusu değil, çünkü kitabın yeri yok bizde, kurulmamış daha.

İşte buna üzülüyorum. Batı, kitabı okudu, içti, emdi; biz bunun tadını bilemeden yeni bir çağa girersek yazık olmaz mı?

Montaigne diyor ki:

"İki alışveriş (dostluk ve aşk) rastlantılara ve başkalarına bağlıdır; biri aramakla bulunmaz kolay kolay, öteki yaşla birlikte solar gider. Üçüncü alışveriş kitaplarla kurduğumuz ilişkidir ki daha sağlam ve daha çok bizimdir. Ötekilerin başka üstünlükleri vardır ama bu üçüncüsü daha sürekli ve daha yararlıdır. Ömür boyu yanı başımda ve elimin altındadır."

(19. 7. 1994)

KÖYDE

Köye gelip temiz havaya kavuşunca, ameliyat sonrası biraz bozulan sağlığım, yerine gelir gibi oldu. Gökova bana hep iyi gelir; Ören köylüleri iyi insanlardır, onlarla işten güçten konuşmak, yağmuru, bitkiyi, atı, ineği konu edinmek kafaya tazelik verir. Ama bir komşum, çok zeki bir köylü hanım, dün sabah ineğini dövmeye kalkınca deliye döndüm, yanıma çağırıp yaptığı işin yanlış olduğunu ona anlatmaya çalıştım.

– Akıllansın diye dövdüm, dedi.

– Akıllansa sana çalışmaz, dedim.

Sonra da ona, Pir Sultan'ın

Akşamdan akşama gözlerin öpün
İreçberler hoşça tutun öküzü

dizelerini okudum.

Ne dersiniz, şiir benim sözlerimden daha etkili oldu, komşum, "Peki, bir daha dövmem" dedi.

Bilirsiniz: Alman filozofu F. Nietzsche de böyle bir olay sırasında aklını kaçırmıştı. Bir atlı araba duruyormuş kapısının önünde ve nedense arabacı atı dövmeye başlamış, bunu gören ünlü düşünür koşarak aşağı inmiş, "Nasıl döversen hayvanı!" diyerek herifin üstüne atılmış. Aklım onunki gibi çok olmadığı için o gün ben kaçırmadım. Ama derim ki, onun da kaçıracağı varmış, bir daha kendine gelemedi; son günlerinde kendine mi geldi nedir, yatağı başındaki yakınlarına,

– Güzel kitaplar yazdım, değil mi? demiş.

Gözlerimi yaşartır bu sözler.

İlhan Selçuk'un eşiyle Akyaka köyüne geleceğini biliyordum, Oktay Akbal'ın da o köyde evi vardır, telefonla arayarak dostlarımı Ören'e davet ettim.

Bir cumartesi günü öğleye doğru geldiler. Balkonda kurulmuştu soframız. Denize, dağlara bakarak, yiyip içerek konuşmaya daldık. Ne güzel bir gündü! Dostlarla sofra başı söyleşileri denli tadına doyulmaz çok az şey vardır dünyada! Epikuros da bunu övmüştü.

Epikuros kadar hakkı yenmiş düşünür çok azdır, çünkü yanlış olarak, vur patlasın çal oynasın ahlakının öncüsü sayılmıştır.

Sisamlı olduğu sanılan bu ünlü filosof (MÖ 341-270) Atina'da satın aldığı bir bahçeye okul kurdu, orada dostları ile birlikte yaşadı. Bize üç mektubu ve öğrencilerinden biri tarafından bir araya getirildiği sanılan özdeyişleri ulaşmıştır.

"Epikuros, okulu ya da Epikuros bahçesi bir huzur köşesi, içinde azla yetinmenin hüküm sürdüğü bir yerdi."

İşte biz de o gün öyle yaptık, soframızda ne varsa onunla yetindik ve erinç içinde söyleştik.

Söyleşimizde hangi konulara girdiğimizi merak eden olur diye bunlardan birkaçını söyleyeyim...

Örneğin "Yazı nedir? Nasıl yazılır?" konusunu ele aldık. Üç yazar bir araya gelir de kendi sorunlarını ele almaz olurlar mı? Ve uzun konuşmalardan, kimi örneklerden sonra şuna vardık ki, bir yazının başı, ortası ve sonu olmalıdır. Çok önemli ve düşündürücü bir konuşma idi.

Sonra Atatürk'e hayranlığımızı dile getirdik. Onun gitgide daha büyüdüğü, kişiliğinin gitgide daha şaşırtıcı bir kimliğe büründüğü konusunda birleştik hepimiz. Bu büyük adamın kimi eylemleri ve sözleri, bizi onun yetişme koşulları üzerinde durmaya götürdü. Rauf Orbay'ın, Yunus Nadi'lerde konuk olduğu bir gün, yeni yetişmekte olan Nadir Nadi'ye, "Bak oğlum, o olmasaydı biz hiçbirimiz onun yaptığını yapamazdık" demesi düşündürücüdür!

Daha! Başka?

Şiir konusu açıldı elbet. Yahya Kemal'den ve Ahmet Haşim'den şiirler okuyarak bu iki şairimizi karşılaştırdık ve bunların karşılaştırılamayacakları konusunda birleştik. Başka başka dünyalar.

Çok değerli bir dostum (rahmetli oldu) Yahya Kemal şiirini sevenin Ahmet Haşim'i sevemeyeceği inancındaydı. Ben de ona,

– İkisini de sevsem olmaz mı? derdim.
Bu konu her açılışında ise Ahmet Haşim'in,

Bir kuş düşünür bu bahçelerde
Altın tüyü sonbahara uygun

dizelerini okurdum.
Bir zamanlar bir eleştirmen, Yahya Kemal'in,

Durgun suya bir bak göreceksin
Mehtap iri güller ve senin en güzel aksin

dizelerini, Ahmet Haşim'in,

Durgun suya baktım ve dedim ah ölebilsem
Mademki yok ağlayacak mevtime kimsem

dizelerinden esinlenerek yazdığını söylemişti de, Nurullah Ataç, "Bir şair durgun suya baktı diye başka şair bakmayacak mı?" diye yazmıştı.

Epikuros'un "doğaya uygunluk" ilkesi, kurcalanınca, çok karmaşık bir sorun çıkarır karşımıza. Neden derseniz, insanoğlu doğayı kültüre çevirmiştir; daha açığı, doğadan kopmuştur, ona yabancı düşmüştür. "Cennetten kovulma" masalının gerçeği budur.

Köy yaşamı, bunu bana daha yakından, daha derinden düşündürüyor: Ormana, ovada otlayan ata, sığıra, 'üveyik'in uçuşuna... baktığımda ve sessizliği dinlediğimde, bunun bir dil olduğunu söylüyorum kendi kendime, anlayamadığımız ya da unuttuğumuz bir dil. Biz doğaya dışardan bakıyoruz ve onu bilim yolu ile yeniden bulmaya çabalıyoruz. Oysa bu kopukluk ancak şiir, sanat aracılığı ile onarılabilir.

Bu yazımın başı ve ortası yok... Sonu da olmayacak gibi görünüyor. Ama üzülmüyorum. Doğa da öyle değil mi?

(22. 7. 1994)

KULLAN BABAM KULLAN!

Bilmiyordum, yeni öğrendim, meğer dini romanlar yazılıyormuş bizde. Lise öğrencisi bir kız, bu romanlardan birini okuyunca kapanmış.

Romanın etkisine bakın!

Ama çok sürekli olmamış bu etki anlaşılan, sonra gene açılmış o öğrenci.

Hani derler ya, Goethe'nin *Werther*'i o zaman Almanya'da intiharlara yol açmış, demek bu dini romanlar da kapanıp açılmaya neden oluyor.

Doğrusu bu romanlardan birini bulup okumak isterdim: Nasıl yazılmış, hangi konuları işliyor ve etkileme gücünü nasıl yaratıyor?

Bizim şeriatçıların propaganda için romana başvuracakları aklımın ucundan geçmezdi. İslam ile romanı yan yana düşünmek yadırgatıyor beni. Neden derseniz, roman tam bir gâvur icadıdır, onu kullanmak şöyle dursun, ele almak bile günah sayılmamalı mı?

Ama bizim köktendinci, gâvur buluşudur demeden her şeyi kendi amacı için kullanmakta bir sakınca görmüyor. Kurnazca bir yöntem belki.

Ben bu kurnazlığın zayıflıktan kaynaklandığını düşündüm. Öyle ya, kadınları, kızları örtünmeye, kapanmaya yöneltmek için ayetlerin, hadislerin gücü yetmiyor mu?

Romanı da kullanalım!

Ama artık roman değildir ki, o roman olmaktan çıkmıştır, bir tür ahlak dersine dönüşmüştür, ilk başta korkutur, böylece etkili olur, ama sürdüremez bu etkisini. Nitekim liseli genç kız önce kapanmış, sonra gene açılmış.

Burada (yazlıktayım ya) bir ilkokul öğretmeniyle tanıştım,

Ünye'nin köylerinden birindeymiş okulu, çok ilgi çekici bilgiler verdi bana: Ondan başka öğretmen yokmuş okulda, demek bütün sınıflar bir arada ders görüyor. Toplam yetmiş öğrencisi varmış bizim öğetmenin. Bu durumda çocuklarla tek tek uğraşmanın olanağı ortadan kalkıyor elbet. Oysa Ünye'nin içinde öğretmen fazlası varmış.

Gel de Köy Enstitüleri'ni düşünme! O özgün ve ilginç kurumun ortaya çıkış nedenlerinden biri de köyden kaçmayı düşünmeyen öğretmeni yaratmaktı. Arkadaşım Mustafa Ekmekçi, bu konudaki bir toplantıda konuşulanları günlerce verdi ayrıntılarıyla. Ben de ilk fırsatta o konu üstüne düşündüklerimi yazmak istiyorum.

Ama şimdi konuma döneyim ve Ünye'nin bir köyünde çalışmakta olan arkadaşımın söylediklerini size aktarayım.

Diyor ki:

– Okulun onarımı için para gerekti, köylüden toplamaya kalktım, ama yeterli parayı bulamadım. Bu sırada imam da camiye hoparlör koydurmak için köylüye başvurdu ve elli milyon lira topladı.

Roman ve hoparlör... İkisi de gâvur icadı.

Şimdi düşünüyorum da, bu gâvur icatlarını ala ala, kullana kullana bizim köktenciler bir gün dinden imandan olmasın!

(26. 7. 1994)

YENİ YÜZYILA HANGİ YÜZLE GİRECEĞİZ!

Toplumbilimin bize öğrettiği gelişim tarihi, beni hep şu önemli soru ile karşı karşıya bırakır: Geri bir toplumdan görece ileri bir topluma geçiş, neden eskisini tümden yok etmiyor?

Evet, ilkel toplumdan köleci topluma, köleci toplumdan feodal topluma, feodal toplumdan kapitalist topluma, kapitalist toplumdan sosyalist topluma geçilmiş, ama bunlar gene de yan yana yaşamayı sürdürmüşler, sürdürüyorlar.

Demek bu değişik toplumların tarihçe sıralanması hem doğru, hem yanlış.

Ancak şunu da unutmamak gerekir, toplumbilimci bu sıralamayı yaparken tüm dünyanın toptan değiştiğini söylemek istemiyor, her çağın tipik toplum biçimlerini anlatıyor.

Böyle olduğuna göre de çağdışı toplum biçimleri ya olduğu gibi ya da kılık değiştirerek süregitmektedir.

İlkel toplum, bilindiği gibi 20-30 bin yıl önceki toplum değil, çağımızın totem ve tabuya inanan geri kalmış toplumudur. Bu tür toplumlarda tarih başlamamıştır daha.

Geri kalmış İslam ülkelerinin feodal bir düzen içinde yaşadığını biliyoruz.

Sırayı bozup köleci toplumu atladım mı?

Hayır, atlamadım, bu yazımda özellikle o konu üzerinde durmak istiyorum.

Kapitalizm, bütün geri kalmış ülkeleri sömürürken, kara derili insanları uzun süre köle gibi kullandı. Demek kölecilik ve kapitalizm iç içe bulundu.

Bunun ibret verici örneği, kapitalizmin en gelişmiş toplumu olan Birleşik Amerika'da yaşanmıştır ve yaşanmaktadır.

Ancak burada kölecilik, Lincoln'dan sonra ırkçılık biçimine büründü.

Irkçılık nedir.

Irkçılık, üstün ırk savının içerdiği, aşağı ırk varsayımı ile oluşur..

Bu inançla dünyayı ele geçirmeye kalkan Naziler, girdikleri her ülkede; en başta Yahudileri yok etmeye giriştiler. Naziler için kara derili elbette aşağı ırktandı.

Şuracıkta söylemeden geçmeyelim ki, üstün ırk-aşağı ırk bölümlemesini bilim yadsır.

Ünlü beyin cerrahımız Prof. Yaşargil, Zürih hastanesinde yattığım günlerden birinde bana,

– Zenci beyni ile beyaz adam beyni arasında hiçbir fark yok, demişti.

İşte bilimin sözü budur.

Ama Hitler Almanya'sında bilim adamları bu sözü söyleyemiyorlardı. Orda bu söz yasaktı.

Ya Birleşik Amerika'da?

Bizde her zengin olanın ilk işi Birleşik Amerika yolculuğuna çıkmaktır. Zengin olma yolunu tutan (sonra oldu) eski bir arkadaşım da (sonra arkadaşlığımız bitti) bu yolculuğu yapmıştı. Çünkü Birleşik Amerika, zenginlerin Kâbe'sidir. Oraya her giden, dönüşünde zencileri küçümser. Bu arkadaş da, baktım, o havaya girmiş: Birleşik Amerika'nın güney eyaletlerinden birinde bir çiftlik sahibinin evine konuk olmuş; sofrada zenci bir uşak hizmet ediyor, ev sahibi zenciyi göstererek,

– Bunlar çocuk gibidirler, demiş.

Ne demektir bu? "Gelişmemiş" demektir.

İşte köleliğin kaldırılmasından sonra, zengin Amerikalının zenci görüşü budur: Kara derili, gelişmemiş bir insandır, daha çok hayvana yakındır, buna göre davranmak gerekir.

Gazetemizin "3. Binyıl'a Doğru" dizisindeki "Psikiyatride ırkçılık aşılmalı" başlıklı yazısında (14.7.1994) ABD'li siyah psikolog Prof. Alvin F. Poussaint'in söylediklerini okurken ürperdim.

Yazısının başlarında şöyle diyor siyah psikolog:

"Kölelik dönemi sırasında Beyaz profesyoneller, Siyah insanların özgür yaşama yeterlilikleri bulunmaması nedeniyle, Gü-

ney'de bulunan kölelere oranla Kuzey'de bulunan özgür siyahlar arasında akıl hastalıklarının daha fazla olduğunu tartışıyorlardı. Köleliğin, siyahları psikolojik bozukluktan koruyan sevecen bir kurum olduğu üzerinde anlaşmışlardı. Siyahların, rekabete açık bir toplumun insafsız katılığı ile başa çıkamayacak narin yapılı uyumsuz kişiler olduğuna inanılıyordu."

Şu duruma bakın, siyahlar özgür yaşamayacak denli *narin* insanlarmış, onlara en uygun düşeni köle olmakmış! Bunu söyleyen sözüm ona bilim, 20. yüzyılın bilimi! Bu bilimle 3. binyıla nasıl girilir? İşte güneyli beyaz çiftlik sahibinin siyahlar için söylediği, "Bunlar çocuk gibidir" sözünün bilimce onaylanması.

Hayır, ilkçağda bile kölecilik böylesine yüceltilmemişti.

Siyah psikoloğun şu sözleri ise düpedüz korkunç bir durumu ortaya koymaktadır.

"Bazı Siyah topluluklarda psikiyatrdan polis memurundan korkulduğu gibi korkulmaktadır. Bir Siyahın bir psikiyatr ile ilk ilişkisi genellikle doktorun, hastanın toplumdan uzak, hapishane benzeri bir hastahaneye zorla kapatılması için talimat veren bir belgeyi imzaladığı zaman olmaktadır."

Demek Birleşik Amerika'da sözümona psikoloji, siyah adamı şu seçim karşısında bırakmaktadır: Ya kölelik, ya zindan.

Böylesine kirlenmiş bir yüzyıl, yeni yüzyıla hangi yüzle girecektir?

İnsan hakları öncülüğüne kalkan Amerika'nın şu durumuna bakın!

Kapitalizmin en gelişmiş evresi, nasıl olur da köleciliği kendi parçası yapar ve nasıl olur da ırkçılığa sözümona bilimsel bir kılık giydirir!

Yoksa toplumbilimin ortaya attığı tarihsel evreler, sadece adlardan mı kurulu?

Yazımın başında, eski yapısal ilişkilerin yeni yapısal ilişkilerle yan yana yaşadığını söylemiştim; şimdi bunu değiştirmem gerekiyor: Eski yapısal ilişkiler, yenileriyle iç içe girip kaynaşıyor.

Bu nasıl ilerlemedir?

(29. 7. 1994)

ÇİMÇİM VE BAŞKA SORUNLAR

Bu deniz kıyısı köyünde olta avcılığına çıkanlar çimçim denen bir yem kullanıyorlar. Çimçim, bataklıkta yaşayan bir küçük böcektir. Gökova Körfezi'ndeki balıklar başka yeme değil de neden bu böceğe düşkün? Elbet başka sorular da takılıyor insanın aklına: Bir deniz yaratığı olan balığın, karada yaşayan çimçime yakınlığını nasıl açıklamalı? Sonra.. oltanın ucunda çimçim bulunduğunu nasıl anlıyor balık?

"Hayıt" derler orta boy bir bitki vardır kırlarda, kendibiter türünden. Burnuna sinek kaçan at ya da öküz, gidip başını bu otun içine soktu mu sinek kaçıp gidermiş. Zavallı atın ya da öküzün eli yok ki sineği parmağı ile çıkarsın! Peki ama, o bodur bitkinin kokusundan kaçacağı bilgisini nasıl elde etmiştir?

Büyük alıcı kuşlar, besinleri o küçük kuşları, göç sırasında sırtlarında taşırlarmış sıcak ülkelere. Oraya varınca yere indirip afiyetle yemek için mi? Hayır. Böyle olsa, küçük kuş, alıcı kuşun sırtına binmezdi. Çünkü bütün hayvanlar düşmanlarından bucak bucak kaçarlar. Demek burada önemli olan, belli bir düzen'in göçüdür. Elbet sonra büyüğün küçüğü kapıp yemesi süreci yeniden başlayacaktır. Ona kuşku yok.

Çam kese böceğini yiyip ağacı hastalıktan kurtaran bir karınca türü vardır. İlginç olanı şu ki, bu karınca, çam kese böceğini tümden tüketmez, bir bölümünü bırakır. Dahası var, çam kese böceğine düşkün olan ayı, bunları diliyle yuvalarından alıp yer, fakat köküne kibrit suyu ekmez, bir bölümünü bırakır. Anlaşılmıyor değil; yiyici olan, besinini tümden yok etmek istemiyor, geleceğini düşünüyor.

Biliyorum, bilim adamları ya da bilimlere meraklı olanlar, bu saydığım olayları ve benzerlerini içgüdü ile açıklıyorlar. Ama içgüdü'yü açıklamıyorlar. Bunların DNA'larda yazılı olduğu söyle-

nirse, ortaya başka sorular çıkacaktır elbette. DNA'lardaki buyruklar nasıl, ne zaman yazılmıştır? Niçin yazılmıştır?

Diyeceğim, doğanın gizlerini çözdüğümüze ilişkin iyimser görüşün benimsenmesi, kolayından rahata ermektir, böbürlenmektir.

Gerçekte biz doğanın düzenini bozmakta büyük başarı gösteriyoruz. İşte, çalıştırılıp çalıştırılmayacağı sürekli tartışma konusu olan Kemer Elektrik Santralı'nın bacasını, bu yazıyı yazdığım yerden görüyorum. Bildiğime göre, santralın ilk ünitesi, deneme adı altında çalıştırılmaktadır. Çevrecilerimizin çırpınmaları boşa mı gidecek yoksa?

Bilim adamları, insanda artık içgüdü kalmadığını söylüyor ve eski içgüdülerimizin kalıntılarına içtepi diyorlar. Demek bu içtepiler doğa ile ilişkilerimizde doğru yolu gösteremiyor bize. Bizim tek güvencemiz aklımızdır. Doğaya yabancılaşmamızın terslikleriden, kötülüklerinden bizi ancak akıl koruyabilirdi.

Kuşkulanıyorum, yoksa akıl, içgüdü denli sağlam bir araç değil mi?

(2. 8. 1994)

YENİ YÜZYILIN İŞİ GÜÇ

Yüzyılımızın sonu yaklaşırken yalnız bizde değil, bütün dünyada, yeni yüzyılın yaşamımızı nasıl etkileyeceğine, ne biçime sokacağına ilişkin sorular ortalığı kaplamaya başladı. Bu durum, yüzyıl değişmesinin mistik bir yoruma uğratılmasından kaynaklanmaktadır; çünkü yüzyıl bölümlemesi, doğa ile hiçbir ilişkisi olmadığı bir yana, insanlık yaşamındaki sürekliliği de etkilemez.

Ama geçen yüzyıl sonunda başlayan yüzyıl sonu deyimi, nedense bir yazgıcılık felsefesine yol açmış bulunmaktadır: Yeni yüzyıl uğur getirecek mi?

Gerçekte ne beklediğimizi bilmiyoruzdur, kendimizi yeni yüzyılın sürprizlerine bırakmışızdır, bir Tanrı gibidir o, Zaman Tanrı. Bilinçsiz bir Kronos kültü.

Ne rahat ettirici bir sözdür o "Sabah ola, hayır ola!" sözü!

Yılbaşı, yüzyılın dönümü, çağların birbiri arkasına sıralanması bizi bir ölümcüllük ninnisi içinde oyalamaktadır.

Oysa sözgelişi Sokrates, ilkçağda ve İsa'dan önce beşinci yüzyılda yaşadığını bilmiyordu. Çok eskiden gördüğüm bir yerli filmde, II. Mehmed'in İstanbul'u alışı konu edinilmişti; hiç unutmam, yeniçerilerden biri Bizans surlarından içeri atlarken "Ortaçağ kapanıyor" diye bağırmıştı. O zaman ortaçağda yaşandığı bilinmiyordu ki!

Bizim yaşadığımız çağın da ilerde bir adı olacak mıdır dersiniz? Gerçi şimdiden "uzay çağı" sözü dillerde dolaşmaya başladı, ama hiçbir çağ kendi kendini adlandırmadığına göre bunun kalıcı olacağına inanamayız. Gene de en bilinçli çağı yaşadığımızı söyleyebiliriz sanıyorum. Altı yıl sonra gireceğimiz yirmi birinci yüzyıl, güncel konularımızdan biridir ve bundan ötürü, yaşadığımız, bitirmek üzere olduğumuz yüzyılın anlamını kavramaya çalışıyoruz, onun ırasının (karakterinin) yapısal özelliklerini araştırı-

yoruz, dahası böylece bir özeleştiriye giriyoruz...

İyi de ediyoruz, kendini tanımak gibi güzel ne var!

Ama söylemekten çekinmeyelim, ilerde bizim çağımıza ne ad verileceğini gene de bilemeyiz.

Beni daha çok ilgilendiren ise, yüzyılımızdan yeni yüzyıla hangi sorunları aktaracağımızdır. Bu sorunlar yüzyılımızın yüzünü ak edecek gibi midir, yoksa yeni yüzyılın düşünürleri bizi ayıplayacaklar mıdır?

Şunu da soruyorum kendime: XX. yüzyıl bir ilerleme yüzyılı mı oldu, yoksa XXI. yüzyıla birtakım gericiliklerimizi mi taşıyacağız?

Kısacası, övünelim mi, yerinelim mi?

XXI. yüzyılı yaşayacak olanlar çocuklarımızdır, onlara erinçli bir çağ sağlamak için geriliklerimizden, gericiliklerimizden kurtulsak, ya da bunların bilincine vararak kurtulmanın yollarını arasak daha iyi olur gibi geliyor bana.

Yüzyılımızın parlak başarıları yanında acıklı sapmaları oldu. Sözgelişi, biyolojideki bunca ilerleme yanında faşizmi yaşadık; fizikteki, gökbilimdeki şaşırtıcı buluşlarımıza karşın iki korkunç dünya savaşı geçirdik.

Fakat akıl almaz olan, çağdışı sayılması gerekli kimi eylem ve eğilimlerin yeni kılıklar içinde XXI. yüzyıla hazırlanmalarıdır.

Örneğin birbirine yabancı kültürler arasında düşmanlığa dayanan yeni bir ulusalcılık akımı yer yer savaşlara neden olarak insanoğlunun ortak yanlarını ortadan kaldırmaya yönelik bir parçalanmayı körüklüyor gibi görünmektedir. Dünyanın küçüldüğüne ilişkin görüş, bu gidişle, yerini dünyada şimdiye dek görülmemiş bir bölünmüşlüğe bırakacaktır. Yüzyılın başı, sonunu tutmuyor.

Bu gidişle hümanizma yeni yüzyılda ne olduğu bilinmeyen içeriksiz bir kavram niteliği alacağa benzer. "Milletim nev'i beşer vatanım ruy-i zemin" inanışı belki de hainlik anlamına gelecektir. Bu, iyi düşünülürse, tüm kültür mirasının yadsınması demektir. Hümanist ruh, yerini hangi yeni ülküye bırakacak? Bu soruyu sormak bile ürperticidir. Elbet bununla birlikte kozmopolitizm de

tu kaka edilecektir. Oysa en elverişsiz koşullar içinde bile bu düşünce insanlık kültürüne ne büyük adamlar kazandırmıştı. Yeniden yazılacak olan tarihte onlara yer verilmeyecektir anlaşılan.

Dizginsiz kalan ve doğasında çatışkıyı taşıyan kapitalizm, şirretliği ve yırtıcılığı ile belki de dünyanın sonunu getirecektir. Sosyalizm ülküsü, eskisinden daha güçlü olarak yeniden yaratılmazsa, insanlık umut ve güven duygusunu yitirecektir. Bu, bir anlamda, tarihin tepetaklak edilmesi demektir; başka bir deyişle, başa dönmektir.

Sanatlarda yaratıcılığın bir yana bırakılması eğilimi, yeni yüzyılı içinden kolay çıkılamaz sorunlarla karşı karşıya bırakacağa benzer. Doğanın ve insanın araştırılmasından vazgeçilmesi, XXI. yüzyılları geçmişin desteğinden ve gelecek umudundan yoksun bırakabilir.

Edebiyatın, marjinalliği bir yazgı gibi kabullenip tarihin gerisinde kalması, yeni yüzyıl için pek iç açıcı bir kalıt olmayacağa benzer. Sanatlarda ve edebiyatta kılcal damarlar yerine şahdamarları yakalamak ve geleneğin içinde yaratıcılığa en büyük yeri tanımak, özgür kalmanın başlıca koşuludur.

Yazımı bir soru ile bitirmek istiyorum:

Yeni yüzyıl, medyanın tüm insanlığı biteviyeliğe, tekdüzeye indirmeye yönelik saldırısı ile nasıl baş edecek?

(5. 8. 1994)

DİLİNİN KORUNMASI

Fransa Kültür Bakanı, Fransız dilini yabancı sözcüklerden, özellikle İngilizce sözcüklerden arındırmak için bir yasa taşarısı hazırlamış, şimdi orada bu tasarı tartışılıyormuş.

Bu tartışma Fransa'da yeni değildir, yıllar önce bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir dergi çıkarırlardı Fransızlar. Bu derginin bir iki sayısını görmüştüm: İngilizceden gelmiş sözcüklerin Fransızca karşılıklarını verirdi.

Şunu da duymuştum; Fransa Kültür Bakanlığı, bizim Türk Dili Derneği'ne mektupla başvurarak, dilin arınmasına ilişkin savaşımı nasıl yürüttüğümüzü sormuştu.

Gerçekte, burada yapılmış olanla, orada yapılmak istenen iş arasında pek benzerlik yoktur.

Konuya girmeden önce, geçende yitirdiğimiz, sevgili dostum Nermin Menemencioğlu'nun bir sözü üzerinde durayım.

Dilimizdeki her yabancı sözcüğü atmanın gereksiz olduğuna inanan dostum, bir gün bana şöyle demişti:

– Aç bir İngilizce ansiklopedik sözlüğü, göreceksin ki, yabancı dilden gelme sözcüklerin yanında, parantez içinde, hangi dilden alınmış olduğu yazılıdır, o kadar. Kimse o sözcüğü atmaya kalkmaz, kaynağını bilmek yeterli görülür.

Nermin şurada yanılıyordu: Fransızca ve İngilizce aynı dil ailesindendir. Bu dil ailesine Hint-Avrupa dil ailesi denir. Dahası Fransızca ve İngilizce, eski Yunan-Latin kökenli olmakla da akrabadırlar. Hint-Avrupa dil ailesinden olmayıp da İngilizceye ya da Fransızcaya sızmış yabancı sözcük çok azdır. Bu durumda, dilin arınması söz konusu edilemez elbet. Hangi dilde yabancı sözcük yoktur ki!

Şimdi gelelim Türkçeyi arındırma, gereksemesinin hangi nedenlerden doğduğuna...

Türkçemizi din yolundan Arapça, şiir yolundan da Farsça baskına uğratmıştır. Oysa o dillerle bizim dilimiz arasında hiçbir akrabalık yoktur; Arapça Semitik diller ailesindendir, Farsça ise Hint-Avrupa dil ailesinden.

Özellikle Arapçanın Osmanlıcadaki yeri, "yabancı sözcük" sorunundan çok daha başka, çok daha önemli bir nitelik taşır; Arapça sözcük, dilimize tek tek değil, aile olarak girmiştir: Cami, cemi, cemaat, cemiyet, içtima, müçtemi... örneğinde olduğu gibi ve bundan ötürü de Arapça grameri öğrenmek durumu ortaya çıkmıştır. Osmanlı medresesinde Türkçe değil, Arapça öğretilirdi.

Bunu Avrupa okullarında Latince, Yunanca okutulması olayı ile benzeştirmek yanlış olur, çünkü Avrupa dilleri Yunanca, Latince kökenlidir, demek bir Avrupalı için bu dilleri bilmek hem zorunlu, hem de yararlıdır.

"Osmanlıca" dediğimiz dil yapay bir dildir, konuştuğumuz dilden kaynaklanmaz. Bizim ansiklopedik sözlüklerimizde parantez açıp "Arapça" ya da "Farsça" demeye kalksaydık, bütün sözlük parantez içinde kalırdı.

Ben gene de Fransızların, İngilizce salgını karşısındaki duyarlılıklarını doğru buluyorum.

(9. 8. 1994)

SERTLİK

XXI. yüzyıl yaklaştığımız şu günlerde İslamiyetin, bir "İslam enternasyonali" savına bağlandığını görüyoruz. Bu sav, sadece İslam ülkelerinin birleşmesi ülküsünü değil. İslamın bir dünya dini olması, olacağı inancını da içeriyor. İslam ülkücüleri, okuduklarıma, gördüklerime bakarak söyleyeyim, bunu doğal ve doğru bulmaktadırlar. Çünkü İslamiyet, Tanrı'dan indirilmiş dinlerin sonuncusudur, böyle olduğu için de, kendinden öncekilere göre daha tam, daha yetkin bir dindir.

Gerçi buraya gelindiğinde, insanın aklı biraz karışıyor. Öyle ya, Tanrı, bundan önce gönderdiği iki dinle bir deney mi yapıyordu da, onları beğenmeyip yenisini getirdi? Böyle düşünmek Tanrı'ya saygısızlıktan başka bir şey değildir; çünkü Tanrı, deneye gerekseme duymaz, duyamaz. O, her şeyin en iyisini baştan yapar. Yoksa Tanrısal işleri de bir gelişim süreci içinde algılama gereği ortaya çıkar ki, buna düpedüz "dinsizlik" demek doğru olur. Her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, neden deneye girsin!

Gerçekte bütün dinler, doğru yolun kendilerininki olduğunu savunurlar (Budacılığı bunun dışında tutmak gerekir). Başka nasıl olabilirdi ki! Bir yalvaç çıkıyor, "Size Tanrı'nın iletisini getirdim" diyor ve buyrukları sıralıyor... Hiç Tanrı eksik, yarım, son biçimini almamış bir bildiride bulunur mu? Bunu akıldan geçirmek ona en büyük saygısızlık olurdu. Üç göksel dinden birine bağlı olan, önceki dinlere saygılı olduğunu söyleyerek bu sorunu geçiştirmeye bakar; ama eyleme girdiğinde, pek sürdüremez saygısını. Din savaşlarının tarihi bize bunu gösteriyor.

Bırakalım dinler arasındaki çatışmaları, bir dinin mezhepleri arasında bile doğru'nun kimde olduğu tartışması kanlı savaşlara yol açmıştır.

Yazının başında, İslamın, bir dünya dini olma inancına bağlandığını söylemiştim, bu inancı öteki dinlerde ve onların mezheplerinde de görüyoruz.

Katolik sözcüğü, "evrensel" anlamına gelir. Bütün evren için doğru olmadıkça hiçbir din, saygınlığını kuramaz ve koruyamaz. Geri kalmış ülkeleri soyan emperyalistler, bu soygun karşılığında, oralara evrensel doğru'yu götürdüklerini savunuyorlardı.

"Ortodoks" sözcüğü iki sözcükten kurulmuştur; bunlardan "orto" (sanırım doğrusu orta'dır) doğru anlamına gelir, doksa ise bilgi demektir, ikisi birden doğru bilgi. Neyin doğru bilgisi? Elbette Tanrı yolunun.

Görüyor musunuz, Ortodokslar da "En doğru olanı bizimkidir" diyorlar, evrensel olan doğru.

Protestanlığa gelince... Bunlar neyi protesto ediyorlar? Katolik Kilisesi'ni. Luther, Almanya'daki bir Katolik kilisesinin kapısına şu levhayı çivilemişti: "İsa yoksuldu, Papa neden zengin?"

Müslümanlar ise, "Allah'ın gönderdiği son din olan İslamiyet, ondan önce gelmiş dinlerden daha doğrudur" inancını taşımaktadırlar. "Öyle ise bütün dünya İslama boyun eğmelidir."

İnancın ikinci bölümü elbette açık açık söylenmiyor; fakat şeriatla yönetilen kimi ülkelerdeki sertlikler böyle düşünmemize yol açıyor. Bu ülkeler, İslamiyetin gözetici nitemini benimseyerek yargılarını dünyanın her yanında uygulamaya kalkıyorlar. Hint kökenli İngiliz yazarı Rüşti'nin İran makamlarınca ölüme yargılanmış olması başka nasıl açıklanabilir?

Benzeri bir sertlik de Bangladeş'li bayan yazar Teslime Nesrin için kendini gösterdi. Bu yazar, bütün dinlerin kadın haklarını çiğnediğini dile getirdiği için öldürülmek isteniyor. Niçin ölüm cezası? Tartışmaya girer, "Hayır efendim, İslamiyet kadın haklarını çiğnemiyor" dersin olur biter. Ama bunu söylerken belgelerini de gösterirsin. Hırçınlığa ne gerek var!

Yukardan beri sertlik sözcüğünü yineleyişim boşuna değil; din bir gönül ve inanç konusu olmaktan çıkmış görünüyor. Burada "din" sözcüğünü "İslam" için kullanıyorum. Çünkü Musevilik ve Hıristiyanlık tarihsel süreç içinde sertliklerini bırakmak zo-

runda kaldılar. Ancak üzerinde durulması gereken önemli soruna da değinmeden geçmek istemiyorum. Bu üç din içinde İslam, Hıristiyanlıktan çok Museviliğe yakın görünmektedir. Musevilik ile İslamın ortak yanı, ikisinin de vahiy'e (vahy) dayanmasıdır. Vahy, Tanrı tarafından bir buyruk ya da düşüncenin peygamberlere duyurulması demektir. Bu bakımdan Hıristiyanlık çok başka bir nitelikte görünüyor; çünkü bu dinde "vahy"in yeri yoktur. İsa, Tanrı'nın oğlu ya da ta kendisidir. Bu ayrımdan önemli sonuçlar çıkarabileceğimizi düşünüyorum. Tanrı'nın, dünyayı düzeltmek üzere İsa kılığına bürünerek yeryüzüne gelmesi ile peygamberlerine vahiy göndermesi arasındaki ayrımın ne gibi değişik sonuçlar verdiği konusu araştırılmaya değer.

İslam, XXI. yüzyıla girerken enternasyonalini kurma hazırlığı içindedir. Sertlik bundan kaynaklanıyor. Bizim Erbakan hocanın, "İktidar bize açılmıştır, bütün sorun, değişikliğin kanlı mı, yoksa yumuşak mı olacağında düğümlenmektedir" diye konuşabilmesi bunu göstermiyor mu? Ne demektir bu? "İslama uyun, şeriatı benimseyin, yoksa kanınızı dökerim" demektir.

Oysa biz, çok partili demokrasiye girdikten sonra, iktidar için artık kan dökülmeyeceğini sanıyorduk.

(12. 8. 1994)

ŞERİATÇILAR İKTİDAR MI OLDU?

Ankara DGM Başsavcısı'nın Sıvas olayları dolayısıyla Aziz Nesin'i tahrikçilikle suçlaması ve idam istemiyle mahkemeye vermesi beni derin bir karamsarlığa sürükledi ve inanıyorum ki bu demeç, Madımak Oteli'nde 37 aydınımızı ve sanatçımızı dumanla boğarak öldürenlerin yüreğine su serpmiştir; öyle ya "Madem tahrik öğesi kabul edildi, bizim cezamız hafifleyecek" diye düşüneceklerdir.

DGM Başsavcısı böyle davranmakla yobazı suça yüreklendirmektedir.

Aziz Nesin, ne yapmış, ne demiş de Sıvaslı yobazlar tahrik olunmuş?

Bu sorunun yanıtını bilmiyorum.

Bildiğim şu ki, laik bir düşünürün her sözünü, yobaz "katli vaciptir" fetvasına neden olarak gösterebilir.

Düşünce özgürlüğü için bundan daha büyük bir tehlike yoktur.

Benim neyi söyleyip neyi söyleyemeyeceğimi, demek şeriatçı belirleyecektir.

Şeriatçının devlet olduğunda yapacağı bu değil mi?

DGM Başsavcısı'nın amacı nedir?

"Tahrik var" gerekçesi, şimdi aklımızdan geçmeyen nice korkunç olaya neden olabilir?

Aziz Nesin ne demiş, kitap imzalarken bir gün, soru üzerine, tanrıtanımaz olduğunu mu söylemiş?

Ankara DGM Başsavcısı bu demeci verdiği gün gazetemizde yabancı kaynaklı bir haber yer alıyordu: "İngiltere'de Batı Sussex bölgesinde bulunan Aziz Mark Kilisesi papazı Anthony Freeman, Tanrı'ya inanmadığı için görevinden alındı" diye başlayan habe-

rin arkasını birlikte okuyalım:

"The Times gazetesinde yer alan habere göre, 12 ay önce yayımladığı *God With Us (Tanrı Bizimle)* adlı kitabında 'Tanrı diye hiçbir şey yok. Varsa bile biz hakkında bir şey bilmiyoruz' diye yazan Freeman'a 12 aylık düşünme süresi tanınmıştı.

Genç papazların eğitiminden sorumlu olan Freeman'a tanınan 12 aylık süre geçende tamamlandı ve düşüncelerinde bir değişiklik olmadığını gören Piskopos Dr. Kemp, Kilise'nin kapılarını bir daha açılmamak üzere Freeman'a kapadı."

Ama Sussex'te ayaklanma yok, papaza kızıp sanatçı, aydın öldüren yok. Freeman'ı "tahrikçidir" diye idam istemiyle mahkemeye veren savcı yok.

Papazı işinden atmaları doğrudur elbet, Tanrı'ya yalvarmak için kiliseye gelenlere "Tanrı yok" diyen bir papaz elbette görevinde tutulamazdı.

Ama Aziz Nesin papaz da değil, imam da değil, onun hiçbir tapınakta görevi yok. Olsaydı işinden çıkarırdınız. Size ne onun düşüncelerinden, istediği gibi düşünür, konuşur, size ne!

Bundan on beş yirmi yıl önce bir imam, beş yaşında bir kız çocuğuna tecavüzden İstanbul'da mahkemeye verilmişti ve şöyle savunmuştu kendisini, hiç unutmam:

"Bu kız beni tahrik etti, onun ruhunda şeytan var."

Şeytana inanıyorsanız bu adamı en azından ciddiye almak zorundasınızdır. Şeytana inandığınız ise, onu Mekke'de taşlamanızdan belli.

Aziz Nesin'in sanık olarak mahkemeye gönderileceğine inanmak istemiyorum.

Bu olay, burada da kalsa, utanılacak bir olaydır ve sanıyorum ibret olarak tarihe geçecektir.

(16. 8. 1994)

İLM-İ KİMYA VE SİMYA VE MUMYA

Midye dolması yapımında ilk iş, midyenin, kabuğundan çıkarılmasıdır; kabuklar, bir yana konur, midyeler dolmalık pilava karıştırılır, sonra da kabuklar ele alınarak her birine bir midye düşmek üzere pilavla doldurulur. Elbet midye, alındığı kabuğa değil de rastgele bir kabuğa düşer; kendi kabuğuna kavuşsa ne olacak, artık yaşamıyor ki!

Mumya, bana hep midye dolmasını düşündürmüştür. Neden derseniz, ölüyü mumyalayıp saklama işinde en becerikli olan eski Mısırlılar, ölümsüz ruhun bir gün gelip bedenine kavuşacağına inanırlardı. Ben bu konuda kuşkuluyumdur: Ruhun eski bedenini bulacağını, tanıyacağını nerden biliyoruz? Sonra serseri bir ruhun, iyi korunmuş bir bedeni bulunca, benimki mi değil mi diye düşünmeden içeri dalmayacağına bizi kim inandırabilir? Böyle olursa, beden ile ruh yabancılık çekmezler mi? İçinden çıkamamışımdır. Bu konudaki kuşkumu giderecek bir eski Mısır belgesi de elime geçmiş değil.

Eski Mısırlılar, ruhun ölümsüzlüğüne gerçekten inanıyorlardı; ölüyü mumyalamalarının nedeni buydu.

Mumya, Farsça 'Mumiyâ' sözcüğünden gelir. Elbet 'mum' da o aileden. Yoksa mumda ölmüş eti koruma niteliği mi var?

Eski Mısırlılar, mumyalama işinde kullandıkları kimyasal maddelerin en önemlilerini gizli tutmuşlardır. Biz bilinenlerle konuya girelim, ama bu bilgilere dayanarak ölülerimizi mumyalamaya kalkmayacağımız için, kolay anlaşılsın diye bir benzetmeye başvuracağım.

Lakerda yapmaya benziyor. Ben eskiden evde sık sık lakerda yapardım, tuzun tansiyonumu yükselttiğini anlayınca vazgeçtim.

Kocaman bir torik alırsınız, başını atarsınız, ciğerlerini çıkarırsınız, bol su ile yıkadıktan sonra basarsınız tuzu. Dilimleri bir te-

nekeye ya da cam kavanoza yerleştirip tepeleme zeytinyağ koyarsınız. Bir hafta on gün sonra çıkarın, gene bol suda yıkadıktan sonra afiyetle yiyin!

Şimdi gelelim ölüyü mumlamaya...

Ölüyü alırsınız, yürek ve böbrekler dışında bütün iç organları çıkarırsınız, beyni burun deliklerinden çekip alırsınız. Sonra bol su ile yıkayıp tuzlarsınız. Burada işiniz lakerdadan daha güçtür.

Ansiklopediden okuyalım:

"Mısırlılar, nitelikleri kesinlikle bilinmeyen bazı ilaçlardan başka, reçine, talaş, zift, reçineye batırılmış keten, yağ ve sodyum karbonat kullanırlardı. Mumyalama işlemi 70 gün sürerdi."

Durup dururken bu konu da nerden çıktı diyeceksiniz.

Geçen gün gazetede Lenin'in mumyalanmış fotoğrafını gördüm de ondan.

Moskova'ya iki kez gittim, ikisinde de Lenin mozolesini ziyaret fırsatını bulamadım, ya kapalıydı, ya da kapısında uzun kuyruklar vardı.

Hazır açılmışken 'Mozole' sözcüğü üzerinde de biraz duralım. Sözcük, Kral Mausolos adından gelir.

Gene ansiklopediye göz atıyoruz:

"Mausolos (öl. MÖ 353) Karia satrapı, 362'de Artakserkses Mnemon'a karşı satrapların ayaklanmasına katıldı. Lydia, Lykia, İonia'nın ve civar adaların bir kısmına otoritesini hür bir şekilde kabul ettirdi. Atina'ya karşı Rodos ve Bizantion ile birleşti. Mausolos, başkentini Mylasa'dan (Milas) Halikarnassos'a (Bodrum) nakletti ve burayı genişleterek dünyanın en güzel kentlerinden biri haline getirdi. Kız kardeşi ve karısı Artemisia onun yerine geçti ve ona Mausoleion adı verilen anıt mezarı yaptırdı."

Dünyanın Yedi Harikası'ndan biri sayılan bu anıtı, Hıristiyan Rodos şövalyeleri yerle bir ettiler ve onun taşlarını kullanarak şimdi bildiğimiz Bodrum kalesini kurdular. Mausoleion'dan, alçak bir dış duvarla altı yedi parça taş kabartma kaldı bize. Bodrum adı Petrum'dan gelir, Rodos şövalyeleri, Sen Piyer'e (Peter) bağlıydılar. Rahmetli Cevat Şakir, haklı olarak, kentin antik adını (Halikarnas) kullanırdı.

İşte Kral Mausolos'un anıt mezarından bu yana bütün büyük gömütlere 'Mozele' denmiştir.

Lenin de Moskova'da Kremlin alanındaki anıt gömütünde mumyalanmış olarak yatmaktadır.

Çok şükür, sözü bunca dolandırdıktan sonra konuya gelebildim.

Şaştığım şu olmuştur hep: Rus Komünist Partisi'nin ileri gelenleri, Lenin'i mumyalamayı neden düşündüler, nasıl düşünebildiler?

Kalıbımı basarım, Lenin, ruhun ölmezliği inancında değildi, felsefesi buna karşı idi. Öyle ise, mumyalanmış naaş neyi bekleyecekti? Ayrıca naaşım korumak bir büyük adamı ölümsüz kılmaz, düşünler, eylemlerdir kişiyi unutulmaktan koruyan. Naaşa bağlılık, hangi inancın, hangi inancanın ürünü olabilir?

Bakın, eski Mısırlıları bu bakımdan tutarlı saymak zorundayız; çünkü onlar ruhun ölümsüzlüğüne ve bir gün dönüp dolaşıp bedenine döneceğine inanıyorlardı. Gerçi cesedin artık beyni yok ama yüreği ve böbrekleri var ya, belki de yeterlidir buncası ruh için, evsiz barksız kalmış bir ruh için.

Rus Komünist Partisi'nin bu konuda gerçekçi davranmadığını sanıyorum. Bir gün gelir, Lenin de eleştirilir diye düşünmediler, düşünemediler. Nitekim o günü gördük, Rusya'nın şimdiki lideri, "Keşke Lenin hiç gelmeseydi" deyiverdi. Bu durumda mumyanın varlığı düşündürücü olmaz mı?

Gene kalıbımı basarım, mumyalanmak, Atatürk'ün aklının ucundan geçmemiştir. Son söylevinde (Cumhuriyet Bayramı) şöyle demişti:

"Benim naçiz vücudum, bir gün elbet toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti, ilelebet payidar kalacaktır."

Yazımı bitirirken şunu da söyleyeyim, 'Mumya' eskiden bir bilim dalının adı idi; cesedi bozulmaktan kurtaran bilginin.

Zor Nikâhı adlı komedyada bilgiç Üstad-ı Sani, 'İlm-i Kimya ve Simya ve mumyâ' der. Kimyayı bir yana bırakırsak, simya ve mumya karanlık çağların göstergeleridir. Sosyalizm ise Aydınlanma'nın ürünü.

(19. 8. 1994)

"BEN DÂHİ DEĞİLİM"

Menderes'in bakanlarından biri (liseden sınıf arkadaşımdı) istifa etmişti de gazetecilere verdiği demeçte, "Evet, istifa ettim, Allah vatanı korusun" demişti. Ben de o zaman yazdığım bir yazıda, "Senin istifa etmenle yurdu koruma işi neden Tanrı'ya kalıyor?" diye sormuştum. Öyle ya bakanlar değişir, bunların kimi gider, kimi gelir, Tanrı'yı ikide bir rahatsız etmenin anlamı var mı? Alçakgönüllü olunsa daha iyi değil midir?

Milletvekilliği, bakanlık, başbakanlık, cumhurbaşkanlığı gibi görev yerlerinin kişilere büyüklük duygusunu vermesi, geri kalmışlığın öğretici göstergelerinden biridir. Neden bunca şaşırır o kişi, neden kendini durup dururken "dâhi" sayıverir, anlayamamışımdır. "Dâhi" olmadan da yurda yararlı işler başarılamaz mı?

Şu sorular çıkıyor karşımıza: Bir işçi, bir köylü, esnaf, memur, yazar, çöpçü, şair... toplumun vazgeçilemez hizmetkârları değil midirler? İlle görevlendirilmek mi gerekli? İlle devletin yukarı katlarında bulunmak mı gerekli?

Ve ille "dâhi" olmak mı gerekli?

Geçende Köy Enstitüleri'nin kapatılması konusundaki tartışmalı sorunlara karşı köşesinde uzun uzun yer veren dostum Mustafa Ekmekçi'nin yazı dizisini okurlarımız ilgi ile izlemişlerdir sanırım. Tartışmalar, dönüp dolaşıp İsmet Paşa'nın bu kapatma olayına nasıl razı olduğu ve 27 Mayıs'tan sonra yeniden başbakanlığa gelişinde enstitüleri neden açtırmadığı konusuna bağlanıyordu.

İsmet Paşa'nın bu konuda Metin Toker'e söyledikleri arasında özellikle şu söz ilgimi çekti: "Ben dâhi değilim."

Demek devletin en önemli yerlerine yükselmek için deha gerekmiyor; bir devlet adamı ancak olanaklar elverdiğince düşündüklerini, inandıklarını gerçekleştirebilir. Nitekim İsmet İnönü

1946-1950 arasında kendi partisi içinde iktidarı yitirince Köy Enstitüleri'ni koruyamaz duruma düştü. Unutmayalım ki paşa, geçmişi utkular ve başarılarla dolu büyük bir devlet adamı idi; ama ister istemez olanaklara ve koşullara bağlı kalacaktı. "Ben dâhi değilim" sözü, bu büyük devlet adamına hayranlığımı daha da artırdı; kendini dev aynasında görmemek, büyüklüğün niteliklerinden biridir.

Bir Fransız düşünürünün, "Kimi geldiği yerden alır büyüklüğü, kimi ise geldiği yere büyüklük verir" diye bir sözü vardır.

Bizde milletvekilliğine aday olanların çoğu "memlekete hizmet etmek" istediğini söyler ya, sormamız gerekir ona: "Sen parlamentodan başka yerde memlekete hizmet edemez misin?"

Derim ki, herkes kendi işini en iyi biçimde yapmaya çabalasa ülkemiz çok çabuk ilerleyecektir. Başarıya ermek için yüksek görev yerlerinin vereceği olanaklarda değil, hangi işte olursak olalım, kendi çabamıza güvenmeliyiz.

Müziğin babası büyük Bach'a, yaşlılığında bir hayranı, "Bu başarıya nasıl erdiniz?" diye sormuş da eşsiz yaratıcı şu yanıtı vermiş: "Benim kadar kim çalışsa başarırdı."

Deha başka nedir ki!

(23. 8. 1994)

ŞİİRİN BÜYÜLÜ DÜNYASI

Adam Sanat dergisini merakla okurum; güzel şiirler, düşündürücü yazılar bulacağını bilmemden kaynaklanır bu merak. Memet Fuat, başyazılarında önemli sorunları ele almakla kalmaz, ele aldığı her konuyu önemli kılar ve onun zekâsı, titizliği, beğenci derginin her sayfasında kendini gösterir.

Ben bu yazımda, Adam Sanat'ın son (ağustos) sayısındaki iki şiir üzerinde durmak istiyorum.

Bunlardan ilki, yılların sevilen ozanı Nahit Ulvi Akgün'ün "Eski İzmir" adlı şiiri. O şiiri okurlarımla birlikte okumak istiyorum:

ESKİ İZMİR

Eski İzmir sokakları dar
Öyle bir iniş öyle bir yokuş
Sular akar kapı önlerinden
İçlerine güneşler vurmuş

Eski İzmir evleri güleç
Avlusunda küçük bahçeleri
Fısır fısır o söyleşiler
Camdan cama yaz geceleri

Eski İzmir evleri serin
Pencereleri denize karşı
Gemiler kalktı kalkacak
Ortalıkta akşam telaşı

Bir türkü duyulur zaman zaman
İzmir'in içinde vurdular beni

Sevdalar içinde kodular beni
Gülüşmeler gelir cumbalardan

Nahit Ulvi Akgün, yolunu kendi açmış, kendi başına yürümüş, şiirin sabır işi olduğunu kahramanca algılamış, bereketli toprağının ürünlerini sessizce derleyen, kimseyle yarışmadan kendi koşusunu zamanlayan, şaşırtmacasız, dingin ve kendine güvenli bir sesi geliştirmiş bir şairimiz. Onun emeğini seviyorum.

Öteki şiir ise İnci Asena'nın "Eyvanda Toplandık Bütün Aile" adlı şiiri.

Önce şiiri okuyalım:

EYVANDA TOPLANDIK BÜTÜN AİLE

Bir kral oğlu – güneş gözünde belli
Fırtına tanrısı gibi – delidizgin tutulmaz
Tutulmazsa Tanrıça Hepat yüzlü Hurri kızına
Hurri kızı cilvenaz – nasıl tutulmaz
Yazılıkayada pınar başında
Attılar geç Hitit tohumlarını.

Eyvanda toplandık bütün aile
Ortada mangal kuzukestane
Biri bana değdi biri geçmişe

Kafkasya'dan dolu dizgin Kimmerlerden bir atlı
Güney güneşlerine Frigya üzerinden
– Kılıç kanlı, at susuz Gordion'da durmalı
Frigyalı güzeli bir belinden sarmalı –
Lidya koydu genç kız bebeğinin adını.

Eyvanda toplandık bütün aile
İskit pilavı deriz, anneminki ünlüdür
Bir kaşık tabağıma düştü, biri geçmişe

Lidya üzüm eziyor gelecekten habersiz
Şarap yapıyor Troyalı dostuna
Pers kralıyla gireceği gerdeğe ağlayarak
Doğacak çocuk kimdendir, Lidya bilir söylemez
Ağlar ağlar söylemez.

Eyvanda toplandık bütün aile
Tmosol şarabı içiyoruz, lâl
Bir bardak bana, biri geçmişe

Çobanoğlu dünyaya hükmedecek
– Düşünde gördü Babek
Kızını Sasan'a verdi Babek –
Bebek ay yüzlü, çekik gözlü
Sanki bir Halha sultanı
Boğaziçi'nde yıkadı siyah saçlarını
Mavrikos onu görünceye dek

Eyvanda toplandık bütün aile
Acı kahve, fincanları kapattık
Biri benim niyetime, biri geçmişe

Çiftbozmadan bu kentte Mehmet nerede
Cariyeler yükselişte, çöküşte
Her çarıağa bir inci bırakırken
Geceye geçti gece, geceye gece.

Eyvanda toplandık bütün aile

İnci Asena'nın şiirini çok sevdim, hayranlıkla bir daha, bir daha okudum, şiir seven dostlarıma da dinlettim. Elbet ilk karşılaşmam değil bu Asena'nın şiiri ile, birkaç yıldır Adam Sanat dergisinde yayımlıyor şiirlerini, bir de kitabı çıktı.

O şiirleri de alıcı gözüyle izlemiş ve bu şairimizin bir araştırma içinde olduğunu sezmiştim; bir yapı araştırmasıydı bu. İşte

sonuç! Yetkin bir yapı, bu yapıya uygun bir dizim ve inceden inceye ayıklanmış bir sözcük seçkisi... Şiir öylesine şaha kalkmış ki, anlam kendini silip sindiriyor, ona gerekseme duymuyoruz, yapının büyüsü ile bir sezgi dünyasında yaşamaya başlıyoruz. Şiirin müziğe yaklaştığı yerdir bu.

Şiirin müziğe dönüklüğü bir ezgi taklitçiliği sanılmamalıdır, ses olarak kulağa hoş gelen nice dize bir düzyazı tümcesinden başka bir şey değildir. Buna, anlamın mantıksal kesinliğe varması da diyebiliriz. Oysa bu durum müziğe ters düşer.

Müzikte harfler vardır (nota), tümce de vardır (kadansla belli eder kendini), ama sözcük yoktur. Dilde anlamı taşıyan sözcük olduğuna göre, müzikte anlam aramak boşuna olur.

İşini sözcüklerle gören şair ne yapsın?

Müziğe yaklaşmak isteyen şairin yapacağı, mantıksal tümcenin kesinliğinden kaçınmaktır. Böylece sözcükler, uyandırdıkları müziksel yapı içinde belli bir düzene girerler.

Şairimiz İnci Asena'nın başardığı budur işte: Şiirin büyülü dünyası.

Şiir yapılan bir şeydir.

(26. 8. 1994)

ALIŞKANLIK ÜSTÜNE

Bir akşam evde hafiften rakı ile biraz bir şeyler yedikten sonra eşime,

– Hadi Keramos'a gidelim de bir iki votka parlatayım, dedim.

"Keramos" bizim Ören köyünün antik adıdır; köyürnüzde bu adı taşıyan bir de restoran var.

Gittik, ben yarım şişe votka ile soda ve limon istedim. Yaz gecesi çok güzeldi, içinde limon dilimleri ile sodalı votka da doğrusu yakıştı bu geceye. Keyifli keyifli döndük eve.

Ertesi gün, Keramos'un sahibi olan hanım telaş içinde geldi, özür diliyor da özür diliyor. Meğer garson votka yerine yarım şişe su getirmiş bana yanlışlıkla o gece.

Çok güç bir duruma düşmüştüm: Votka yerine su içtiğinin ayrıdına varamayan adam güç duruma düşmüş olmaz mı?

Tutturdum, "Hayır, votka idi" diye.

Hanım "Suydu" diyor, ben "Votkaydı" diyorum.

Sonunda aldandığımı kabul etmek zorunda kaldım ve elbet utandım.

İçki, anladım ki, bir oyalanma işi, kendimize suyu votka diye yutturabilsek (elbet limon ve soda ile) oyalandık gittik demektir.

"Oyalanma" yerine "alışkanlık" sözcüğünü kullanmak pek bir şey değiştirmez. Alışkanlık, sanıldığı gibi, organizmamızın buyruğu değil, belli saatlerin getirdiği bir ansımadır. Biz organizmamızdan çok, anılarımıza bağlıyızdır. Uyuşturucuları hiç kullanmadığım için onlarla ilgili alışkanlığa değinmeyeceğim.

1950 yılında üç arkadaş (Orhan Veli, Oktay Rifat, ben) Nâzım Hikmet'in hapisten kurtulması için iki günlük açlık grevine girmiştik; (Anılarının bir bölümünü içeren *Akan Zaman, Duran Zaman* adlı kitabımda anlatmışımdır) bir pazar günü başlamıştı

grevimiz. O gün de seçim günü idi. Gazeteler, iç politika yasağından ötürü bizim olayı birinci sayfalarına aldılar. Tanıyanlar sokakta meraklı meraklı yüzümüze bakıyorlar. "Şimdi bunlar aç demek" diye düşünüyorlar.

O iki günü ne sıkıntı içinde geçirdiğimizi nasıl anlatsam! Gidecek hiçbir yer yok, lokantaya, meyhaneye, kahveye sadece oturmak için gidilmez ki! Biz de parklara vuruyorduk, ama konuşmanın da tadı tuzu yoktu. İşte o zaman anlamışımdır yemenin içmenin yirmi dört saatimizde ne büyük bir yer tuttuğunu.

Sözü uzatmayalım, ben üçümüz içinde en çok Orhan Veli'nin sıkıntıya düşeceğini sanıyordum. O bizden daha düşkündü içkiye.

Ama bakın ne oldu?

İkinci gün akşamı, orucu bozmak üzere bizim evde toplandık. Abidin ile Güzin de vardı. Biz Oktay'la rakıya el sürmedik, iki gün ara ve açlık duygusunun ağır basması bizde rakıya karşı tiksinti uyandırmıştı. Fakat Orhan,

– Yooo... ben önce bir kadeh içer, sonra yemeye başlarım, dedi.

Dedi ama, tatması ile kadehi bırakması bir oldu.

– İçilmiyor, dedi ve bizler gibi çorbaya daldı.

Hani, nerde alışkanlık!

İki günlük perhiz (elbet açlıkla birlikte) alışkanlığı silip süpürmüştü.

Hele doktor yaşamsal tehlikeden söz etmesin, boynu bükülüverir insanın, hafif yollu şikâyete bile kalkmaz.

Atatürk de, karaciğeri bozulunca, ister istemez kesmişti içkiyi.

Konu açılmışken anlatıvereyim... Bir akşam sevgili dostum seramikçi Füreya'nın evinde dostlarla demleniyoruz... Atatürk'ü andık... Ben,

– Leblebi ile içermiş.. diyecek oldum.

Herkesin bildiği bir şeydi bu.

Fakat Füreya (bir zamanlar Kılıç Ali'nin eşi olması dolayısıyla Atatürk'ün sofrasında çok bulunmuştu) kesti benim sözümü, nerdeyse kızgın kızgın,

– Nerden biliyorsun, dedi, Atatürk yemek yiyerek içerdi içkisini.

Ben şaşırdım. Ne diyeyim şimdi?

– Bize inkılap tarihinde böyle öğrettiler, dedim.

(30. 8. 1994)

AYAĞA TAKILAN DÜNYA

Nedendir bilmem, beğenmekten çok, kusur bulmaya eğilimliyizdir; karşılaştığımız şeylerin, kişilerin, görünülerin iyi yanlarını değil de, kötü yanlarını görüp dile getirmeyi yeğleriz. Doğanın, bizi bu huyla donatarak yarattığını hiç sanmıyorum; biz iyilik, güzellik ölçülerimizi de ondan aldığımıza göre, beğenilerimizde, üç aşağı beş yukarı, ortak olabilmeliyiz. Kimselere benzememek, her yerde sivri ve tek kalmak, yalnızlığı da birlikte getirdiği için erincimizi bozar. Bu yolu yeğleyenler, belki dikkatimizi çekerler, ama sevgimizi kazanamazlar. Çünkü her şeyin en iyisini, en güzelini nerden nasıl bildikleri sorusu yanıtsız kalacaktır. Doğrusu aranırsa, hiçbir şeyin en iyisi, en güzeli yoktur. Gerçi Ahmet Muhip Dıranas, bir şiirinde,

Selam sonsuzluğun aydınlık bahçesinden
Selam senelerce senelerce öteye
Hatıran kalbe ışıklarla dökülen
En güzele, en iyiye, en sevgiliye

diyor ama, burada dile getirilen bir 'idea'dır ve sonsuzluğa, hadi deyivereyim, Tanrı'ya ermekle de geçirilebilir ancak. Şaire bu hakkı bağışlayalım, ama sıradan insanın beğenç üstünlüğü taslamasını hoş görmeyiz. Gerçekte bu tür kişiler görgüsüz kişilerdir. Birini tanımıştım, kimsenin evini beğenmezdi; oysa yoksulluktan gelme idi bu kişi ve bir evin (kendi evinden başka) en güzelini düşünebilmek için gerekli kültürel birikimden de yoksundu.

Ne diyorum? Kültürel birikim bir şeyin en güzelini düşünebilme yeteneğini verir mi bize?

Evet, Ahmet Muhip Dıranas'a verdiği kadar. Bu ise, yaratıcılık demektir. Yaratıcılar bizim beğencimizi değiştirirler, bizde öl-

çülerimizi aşan güzelliklerin özlemini uyandırırlar. Böylece bu özlemlere uygun yeni bir görgüsüzlük başlar.

İlkçağda "Momus" adında bir kusur bulma tanrısı vardı. Alsopos'un bir masalında anlattığına göre, bir gün Prometheus bir insan yaratmış, Zeus bir boğa, Minerva da bir ev. Sonra Momus'a sormuşlar, o da boğayı, boynuzları gözlerinin altında değil diye, insanı göğsünde bir kapısı yok diye, evi de kötü komşulardan kaçmak için tekerlekleri yok diye beğenmemiş.

Tanrı Momus'un kişiliği, ırası üstüne yeterli bilgim yok ama, alınmasın, kusur bulma çok ağır bir sayrılıktır, insanı deliliğe dek götürür. Bir tanıdığım vardı, kıskançlığı öylesine ileri götürmüştü ki, arkadaşlarının basit yaşamları bile onu huysuzlaştırırdı, diyelim iyi geçinen bir karı koca onun erincini kaçırırdı. Yukarda kıskançlık sözcüğünü kullandım ama bu tür kıskançlıkların başka bir adı vardır, eski dilimizde haset denirdi, bize bir kötülüğü dokunmasa da, bizi hiç ilgilendirmese de, başarılı yürüyen her türlü insan ilişkisine düşmanca bakmak anlamına gelir, böyle bakan kişiye de hasut denir.

Yıllar önce haftalık bir gazetede çalışıyordum, görevim yazıları dil açısından okumak, daha doğrusu, gazetede dil birliği sağlamaktı. Oradaki bir hanım yazarımız, bir gün bana:

– Rica ederim, benim yazılarımdaki sözcükleri değiştirmeyin, dedi.

Oysa o gün elimde bulunan yazısında bu hanım, çağrılı olarak gittiği bir evdeki şölenin kusursuzluğunu anlatırken, evin hanımına haset ettiğini söylüyordu, değiştirmedim, ama yanlış kullanmıştı bu sözcüğü, gıpta ettim demek gerekirdi. Haset, kötü bir duygudur, gıpta ise özenmeyi gösterir, o kadar, bir kötülüğü yoktur.

Haset, kıskançlık... Bu neşe kaçırıcı duygulara kendimde hiç rastlamadım, gözlemlerime dayanarak anlatmaya çalışıyorum. Ben yeteneğim ve olanaklarım elverdiği kadarı ile yaşarım, daha çoğunu beklemem de istemem de. Başkasından bana ne! Montaigne, Persius'tan aldığı bir dize ile başlayıp şöyle diyor:

Sağlıklı olmak ve yaşamak
İşte benim, bütün bilgim.

"Böyle iken düşüncemin kendi yetersizliğini yüzüne vurmaktan hiç geri kalmadım. Gerçekten düşüncemin en çok üstünde durduğu şeylerden biri de budur. Herkesin gözü dışarıdadır, ben gözümü içime çevirir, içime diker, içimde gezdiririm. Herkes önüne bakar, ben içime bakarım. Benim işim gücüm kendimledir. Herkes kendinden başka şeylerin peşindedir, hep kendisinin ötesine gitmek sevdasındadır."

Montaigne'nin özellikle sondaki sözlerini yanlış anlamamak gerekir; evet kendimizden başka şeylerin ardına düşmeyelim, doğru ama kendimizi de aşmaya çalışalım, bu anlamda kendi ötemize gidelim. Ben başkası ile değil, kendimle yarışırım. Böyle olunca da kıskançlığa, hasede gerek kalmaz elbette.

Kendimden memnun muyum? Yok canım, dünyadan memnun olduğum kadar. Dünya karşısında ise pek iyimser sayılamam. Dostum Aslan Kaynardağ, geçen haftaki yazısında benim karamsar olamayacağını söylüyordu; bilmem ki ne diyeyim, iyimserlik de bizim için, karamsarlık da, ayıplanmamalı. Montaigne gibi ne denli kendimize dalarsak dalalım, dünya gene ayağımıza takılıyor.

(2. 9. 1994)

İFADE ETMEK - İFADE VERMEK

Şu haberin güzelliğine bakın! Birlikte okuyalım.

"Catanzaro (AA) – İtalya'nın güneyindeki Catanzaro kenti yerel hükümet yetkilileri, mafya davalarına bakan dört yargıcın korunması için gecelerini cezaevinde geçirmelerine karar verdi. Mafyanın öncelikli hedefi arasında bulunan yargıçlar için, hepsinin de korumaları bulunmasına karşın, güvenli yolun bu olduğuna karar verdi."

Yargıçlar içerde, haydutlar dışarda... Adaletin sağlıklı yürütülmesi için hükümet başka yol bulamamış. Korumalar da işe yaramıyor, dışarısı mafyanın egemenliğinde. En güvenli yer cezaevi.

Ne denli ilginç bir yüzyılda yaşadığımızı gösteren önemli bir haber. Yargıç belki mafyacıları yarın hapse atacak, ama önce kendi giriyor.

Tehlike içinde bulunan bütün insanlar için büyük hapishaneler yapılsa da, kiralık katiller, faili meçhul cinayetlerin suçluları dışarda tek başlarına kalsalar daha iyi olmaz mı? Yargıçlar, savcılar, yarın belki polisler, cezaevlerine sığındılar mı, bizi dışarda kim koruyacak?

Gençliğimde sık sık karakolluk olurdum. Bunlardan birini anlatayım.

İlk askerliğimi bitirmiş, Ankara'da, Milli Eğitim Bakanlığı'nda çalışıyordum. Bekârdım. Biz bekârlar akşamlarımızı bir meyhane köşesinde yiyip içerek geçirirdik.

Gene öyle bir akşam, evlerimize gitmek üzere sokağa çıktığımızda, ırkçı-Turancı gençlerin yolumuzu kestiklerini gördük. Nihal Atsız, o günlerde Ankara'ya gelmiş ve Gençlik Parkı'nda yoldaşlarına el öptürmüştü. 19 Mayıs Bayramı'nda da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, ırkçılık-Turancılık üstüne sert bir söylev vermişti.

Ne ise... O gece onlar bize "komünistler" diye bağırıyorlardı, biz de onlara "faşistler" diyorduk.

İtiş kakış.. derken düdükler öttü, bekçiler, polisler başımıza üşüştüler ve hepimizi karakola götürdüler.

Benim ifadem alınırken güçlükler çıktı.

Neden?

Komiser yatmaya gitmiş, kaldırdılar, terlikle geldi, sorguma başlar başlamaz ben kestim onun sözünü:

– İfade vermiyorum, dedim.

– Neden?

– Senin ayakların çıplak.

Komiser kızgın kızgın ayakkabılarını istedi, getirdiler, giydi ve baştan başladı sorguma.

– İfade vermiyorum, dedim.

– Neden be?

– Eski yazı ile alıyorsun da ondan.

Komiser kalemini hızla masaya attı,

– İdareten be, dedi.

Uzatmayayım... Komiser beni nezarethaneye attırdı. Karakolun içinde demir parmaklıkla ayrılmış bir bölümdü bu. İçerde kimse yoktu. Yorgundum, bir sıraya uzandım.

Aradan kaç saat geçmiş.. bilmiyorum.

Bir polis geldi,

– Hadi çık, seni bırakıyoruz, dedi.

– Çıkmıyorum, dedim. Neden buraya atıldığını öğrenmeden çıkmam.

Polis, komisere durumu anlatmış.

Bu kez komiser geldi.

– Yahu başıma bela mı oluyorsun? dedi. Çık git burdan.

Kovuldum.

Bu olayı anlatırken aklıma geldi; bizim devlet siyaset adamlarımız, sık sık, "İfade ettim, ifade ediyorum" sözlerini kullanıyorlar. Bu alışkanlıklarından vazgeçmelerini öğütlerim. Nurullah Ataç,

– Bu söz karakol ya da savcılık için kullanılır, başkaca yeri

yoktur, derdi.

Anlamıyorum, "İfade ettim" demek, "Söyledim" demekten daha mı kibarca oluyor?

(6. 9. 1994)

ÖNCE YAZGI ANLAYIŞINI KALDIRMALI

Bizde eskiden bir kentten başka bir kente sadece trenle gidilirdi. Anadolu-Bağdat hattı ile Şark Demiryollarını bir yana bırakırsanız, ülkemizde demiryolu politikasının önem kazanması cumhuriyetle başlar. İsmet Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında çekilen stratejik sıkıntıların bu politikayı önemli kıldığını söylemiştir.

Çocukluğumda "Demiryolu Kayseri'ye vardı, Sivas'a vardı, Erzurum'a varmak üzere" dendikçe sevinçten uçardım. Gidilmez yerler gidilir oluyordu. İstanbul'dan ilk çıkışımın anısı bugün de tazedir: Trenle Ankara yolculuğu. Bu bir gece yolculuğu idi, sabah olduğunda Polatlı'yı gördüm, hiç bilmediğim Anadolu'daydım. Ne mutluluktu o!

Bir Batılı denemeci, birçok yerin görüldüğü tren yolculuğunda değil de, hiçbir şeyin görülmediği açık deniz vapur yolculuğunda anı defteri tutulduğunu yazar.

Doğrudur, yolculuk yaşantısı kafada geçer. Ahmet Haşim, *Frankfurt Seyahatnamesi* adlı kitabını Kadıköy'deki evinde de yazabilirdi, dışarıyı görmeyi hiç gereksemeden.

Bizde uçakla gidiş geliş başladığında herkesi bir korku almıştı. İlkel bir korku idi bu kuşkusuz. Çünkü ayağımız yerden kesiliyordu. Uçağa binmek nerdeyse kahramanlık sayılır olmuştu. Herkes biribirine sorardı, "Uçağa bindin mi?" diye. Uçağa binmiş olana ise, "Korktun mu?" diye sorulurdu.

Bir şair arkadaşım, uçağa ilk bindiğinde, yanındaki yolcuya, "Paraşütler nerde?" diye sorduğunu bana anlatmıştı. Sanki paraşütü kullanabilirmiş gibi? Ölüm korkusu saçmalatır insanı.

Oysa uçak kazaları, kara yolculuğundaki kazalardan daha azdır. Göklerde daha güvenli durumdayız. Kuşların dünyasında hiç trafik kazası olmuyor.

Karayolları politikasına büyük önem veren, eski cumhurbaşkanlarından Turgut Özal, "Demiryolu komünistliktir" demişti. Neden böyle söylediğini anlayamamışımdır. İsmet Paşa komünist miydi? Şu da sorulmalı: Komünist ülkelerde hiç karayolu yapılmamış mıdır?

Ama bakın sonra ne oldu?

Komünistlikten kaçmak için karayollarına bunca düşkünlük göstermemiz, ülkemizi kısa sürede ölüm tuzağına çevirdi. Gün geçmiyor ki, trafik kazalarında toplu ölüm olaylarını duymayalım. Bakıyorsunuz, bir aile çoluk çocuğu ile yok olmuş gitmiş. İnsanın içi sızlıyor.

Son olarak (dilerim son olsun) Derman'ların başına gelen felaket üzerine yazıyorum bu yazıyı. Doktoru ve eşini tanımazdım, ama onlarla birlikte yok olan Erim Gözen dostumdu, dünyanın en iyi insanlarından biriydi. İnsan inanmak istemiyor.

Karayolları politikasının canilik olduğunu söylemek istediğim sanılmasın. Ama şuncasını diyebilirim: Makineli karayolu gidiş gelişinin gerektirdiği kültürden yoksunuz. Bunun başlıca göstergesi, araba ile yola çıkmayı bir yazgı (kader) işi saymamızdır. Bir gün bindiğim arabanın sürücüsüne, "Hızlı gitme" demiştim de, adam gülümseyerek, "Kaza olur diye korkuyorsanız, alnımızda yazılı ise olur" yanıtını vermişti.

Yazgı bunca kaçınılmazsa kaza elbet olur.

Bir gün de sabah saat 10'da kalkacak otobüsle Ankara'ya gideceğim, sürücümüze Ankara'ya saat kaçta varacağımızı sordum, göğü göstererek "Ona biz karışamayız" dedi.

Demek Tanrı, hareket saatine değil de varış saatine karışıyor.

Bu gibi inançlar trafik kazalarını olağan kılıyor.

(13. 9. 1994)

Bir arkadaşıma Schopenhauer'in *Aşkın Metafiziği* adlı kitabını okumasını öğütlemiştim, "Okumam" dedi, "sonunu biliyorum" Polis romanı okuma alışkanlığından gelen bir davranıştır bu; katilin kim olduğunu bilmek artık merakımızı yok eder. Ama edebiyat, felsefe kitaplarının ilginçliği biçemden ve usavurma özelliğinden kaynaklanır. Biçem ve usavurma ise, o kitabın bir kez okunmasıyla ele geçiriliverecek konular değildir. Evet, Schopenhauer, döl almak için doğanın bizi sevi ile kandırdığını söylüyor, kitabın sonu ya da özü bu, ama buraya varmak için düşünürün geçtiği ussal yollar, sonuçtan daha önemlidir, ya da yalnız o önemlidir, o yapıtın eskimeyen yanıdır bu. Böyle olduğu için hep yenidir, hep merakımızı çeker.

Edebiyat yapıtları için de durum budur. Bir kez okumuş isek, *Vadideki Zambak* romanının baş kişilerinden Madame de Mortsauf'un genç yaşında öldüğünü öğrenmişizdir. Ama Balzac'ın bu ölümü nasıl anlattığı konusudur asıl meraka değen. Onun için de bütün başyapıtlar yeniden, yeniden okunur, okunmalıdır. Bir resme bir kez bakmakla doyulur mu?

Vadideki Zambak'ı bugünlerde yeniden okudum. Balzac'ın en ünlü sevi (aşk) romanlarından biridir bu. Ama yeniden okuyuşumda başka bir yanı üzerinde durdum romanın. Balzac, Madame de Mortsauf'un kişiliğinde Fransız kadınının özelliklerini anlatıyor. Bu anlatımdan kısa bir örnek vereyim:

"Bir Fransız kadını sevdiği zaman değişik bir insan olur; övgüler yağdırılan şuhluğunu aşkını süslemekte kullanır, çok tehlikeli olan boş gururunu bırakır, kendini aşkına adamaya bakar. Sevgilisinin çıkarlarıyla, kinleriyle, dostluklarıyla içli dışlı olur; bir işadamının deneyimle edindiği incelikleri o bir gün içinde kazanıverir. Yasaları inceler, kredi mekanizmasından anlar, bir bankerin kasasını boşaltıverir; belki çılgın ve müsriftir ama, hiç yan-

lışlık yapmaz, tek kuruşu sokağa atmaz, aynı zamanda hem anne, hem dadı, hem hekimdir ve bütün bu farklı işler arasındaki durumlarına en küçük ayrıntılarda bile sonsuz bir aşkı belli eden mutlu bir güzellik verir."

Fransız kadını böyle midir?

Evet, Balzac yazdıktan sonra.

Ulusların ıralarını (karakterlerini) büyük romancılar oluştururlar. Onlar sadece yansıtmakla kalmaz, yaratırlar. Roman sanatı olmasaydı ulusların oluşumu gerçekleşmezdi.

Peki, romandan önce uluslar yok muydu?

Bu soruya rahatlıkla "yoktu" yanıtını verebiliriz. Romanın uluslaşma süreci ile başlaması rastlantı değildir.

Büyük Rus romanı da bu süreç içinde doğdu ve uluslaşmayı biçimlendirdi. Biz Rus insanını Gogol'den, Dostoyevski'den, Tolstoy'dan, Turgeniev'den tanıdık. Bu güçlü romancılar gerçekçi idiler, ama gerçekçiliğin yansıtmakla olup bitmediğini çok iyi anlamışlardı. Çiçikov (*Ölü Canlar*) derebeylerinin yurtluklarını dolaşır, bize onların yaşamlarını gösterir ya bunların tümü Gogol'ün düşleminden doğmadır. Tolstoy, ünlü romanında 1812 savaşı içinde Rusya'nın nasıl uluslaştığını yalnızca romancı olarak değil, bir düşünür olarak da ortaya koyar. Uluslaşma ile roman yaşıttır.

Bizde romanın gecikmesi uluslaşma sürecini de etkilemiştir. Ayrıca romancılarımızın, gerçekçiliği yansıtma olarak anlamaları ve yorumlamaları, Türk insanının ırasal özelliklerinin belirlenmesini geciktirmiştir.

Bir toplumun ulusal ırasını büyük-düşünürler, büyük sanatçılar yaratır. Örneğin, Descartes'tan sonra Fransız ulusu akla baş yeri veren bir ulus olarak tanınagelmiştir. Bu elbette, bütün Fransızların akıllı olduğu demek değildir. Bilim, sanat, felsefe, edebiyat alanında çağdaş anlamda büyük adamlar yetiştiremeyişimiz, Türk insanının akıllı olup olmadığı sorununu boşlukta bırakmıştır. Bunun gibi, korkak mı, yürekli mi olduğumuz da belli değildir daha. Bütün bunlar çağdaş uygarlık içinde yerimizi aldıkça ortaya çıkacaktır.

Demek ulusallaşma, ulusal ıralar kazanma işi çağdaşlaşma süreci dışında düşünülemez; bir toplum çağdaşlaştıkça kendini tanımaya başlar.

Sanat, bilim, felsefe alanında yaratılan yeni görüşler, yalnız toplumu değil, doğayı da değiştirir. Oscar Wilde'in, "İzlenimcilerden sonra Seine Nehri'nin rengi değişti" sözü bunu göstermek için söylenmiştir.

Başa dönersek... Diyeceğim ki, içeriğini bildiğimizi sandığımız kitapları yeniden, yeniden okumalıyız; kitaplarda keşfedilmeyi bekleyen nice hazine vardır. Bir resme yeniden, yeniden bakmalıyız, baktıkça yenilendiğimizi anlarız. Bir müzik yapıtını yeniden, yeniden dinlemeliyiz, dinledikçe dünyamızın değiştiğini görürüz.

(16. 9. 1994)

"ERBAB-I TEŞAÜR..."

Yıllar oluyor, bir gün Memet Fuat'ı Cağaloğlu'ndaki çalışma yerinde görmeye gitmiştim; yanında oturan tanımadığım bir gençle tartışıyordu. Konuşmasının bitmesini beklerken tartışma konusunu anladım: Genç adam şiirlerini getirmişti Memet Fuat'a basması için, Memet Fuat'da, "Beğenmedim, basamam" demişti, çocuk, "Neden beğenmediniz?" diye soruyordu. Konuşma böylece uzayıp gitmişti.

Benim başıma da sıkça gelir bilirim, okuyayım diye şiirlerini getirenler, ya da yollayanlar benden sadece hayranlık sözü beklerler, onca inanmışlardır şiirlerinin güzel olduğuna.

Ama bunlar, bir de başkalarına göstermeye kalktıklarına göre, demek kendi yargılarından kuşkuları vardır; en azından bir görüş almak istemektedirler. Öyle ise bu görüşün olumsuz çıkmasına da hazır olmaları gerekmez mi?

Hayır efendim, sizden övgü alamadıklarında, sizi şiirden anlamamakla suçlamaya kalkarlar.

"Olabilir" desem, "ben şiirden anlamıyorum, başkasına gösterin!", kızgınlıkları dinmek bilmez.

Mozart'a genç bir müzik heveslisi bir bestesini getirmiş, üstat beğenmeyince de, "Siz de bir zamanlar tanınmamış genç bir besteciydiniz, beni niçin kırıyorsunuz?" deyince, Mozart şu yanıtı vermiş: "Ama ben yazdıklarımı hiç kimseye göstermedim."

Gerçi her sanatta usta-çırak ilişkisinin yaşandığı koca bir çağ vardır geçmişte; ama bizdeki halk şiirini, âşık şiirini bir yana bırakacak olursak, şiir için söz konusu değildir böyle bir ilişki. Şiire yeni başlamış bir genç, ya ustaya gitmemeli, giderse de onu can kulağı ile dinlemelidir.

Geçen yıl evime biri telefon etti, benimle konuşmak istediğini söyledi, kendimi tanıtmam üzerine, "Lise sonda olan

kızım şiir yazıyor, bu şiirleri görmenizi rica edeceğim" dedi. Gerçi sıkıcı bir iştir bu tür şiirleri okumak, ama öneriyi geri çevirmek için her zaman uygun bir gerekçe bulunamaz. Bereket ben daha bu sıkıntını çözemeden, adam, "Ben beğeniyorum kızımın şiirlerini" dedi.

Görüyor musunuz, daha baştan beni etkilemek istiyor.

Neden herkes şair olmaya kalkar?

Şiir yazmak kolay olduğu için mi?

Kolay sanıldığı için.

Açayım biraz konuyu:

Şiir, "güzel söz" sanılır; güzel söz ise "güzel duygu"lardan kaynaklanır.

E.... kimde yoktur ki güzel duygu! Herkesin ruhu dolup taşar güzel duygularla.

İşte anlaşılmayan budur: Şiir duygularla yazılmaz.

Bir gün ressam Degas'nın, dostu büyük şair Mallarmé'ye,

"Çok güzel duygularım, düşüncelerim var, şiire dökmek istiyorum, ama başaramıyorum bir türlü," demesi üzerine, büyük şair, dostuna şu yanıtı vermiş:

"Şiir sözcüklerle yazılır."

Genç şiir heveslisi bu gerçeği kavradı mı, güçlüklerle karşı karşıya kaldı demektir. Ne kadar dayanır buna? Belli olmaz.

Bereket vazgeçmek vardır.

Sen sağ, ben selamet!

(20. 9. 1994)

ŞİİRİMİZ ROMANTİK Mİ?

Fransa'da bulunduğu yıllarda Sabahattin Eyuboğlu bir Fransız edebiyatçısına Türk şiirinden örnekler göstermiş de, adam,

– Sizin şairlerinizin tümü romantik, demiş.

Ne demek istedi dersiniz?

"Romantik" sözcüğü bir edebiyat terminidir. Ben, okurum belki gözlemiştir, "terim" demiyorum da "termin" diyorum. Önce bunun ne demek olduğuna değinelim de, sonra benim niçin "termin"i yeğlediğim üzerinde dururuz.

"Terim" için ansiklopedi şöyle diyor.

"Konuşma dilinde pek kullanılmayan, bilim ve sanatla ilgili bir kavram belirten kelime." Ve sözcüğün Türkçe termek, toplamaktan geldiğini belirtiyor.

Oysa romantik sözcüğü ile konuşma dilinde oldukça sık karşılaşırız; bu yüzden onu termin saymayacak mıyız?

Sonra ben termek sözcüğünü bilmiyorum da, toplamak anlamında dermek, derlemek dendiğini biliyorum. Üstelik terim kavramının "toplamak"la bir ilişiği yok.

Bunun Fransızcası olan terme, sanır anlamından başka bitim, son anlamlarına da geliyor. Biz sözcüğün bu ikinci anlamını terminal derken kullanıyoruz. Sınır anlamına gelince Latinlerde sınır tanrısının adı Terminus idi, bundan gelen terme, bilimsel, sanatsal bir kavramın sınırını kesin olarak çizmek anlamını taşır. Terminologie ise termin bilim demektir.

Görülüyor ki sözcüğün Batı dillerindeki karşılığında "r" ile "m" arasında "i" yok. Oysa biz hem "terim" diyor, hem de "terminoloji"yi kullanıyoruz. Eğer bizdeki terim, doğruysa neden teriminoloji demiyoruz?

Aklım almıyor.

Bir iki felsefecimize açtım bu konuyu, "Yapacak bir şey yok, alışıldı terim"e dediler. Daha bunun üzerinde kesinliğe varmadan felsefe terminlerimizi nasıl düzenleyebiliriz.

Şimdi dönelim yazımızın başındaki "romantik" sözcüğüne.

Dedim ya çok kullanıyoruz bu sözcüğü, "Romantik bir adamdır" diyoruz, "kırlarda dolaşır." Ya da "Romantik bir kadındır, duygulanınca ağlar" Sözcüğün bu gibi kullanışlannda doğruluk payı vardır, ama gene de ne olduğu açık seçik olarak bilinmez.

Ben bu gibi durumlarda, o sözcüğün ilk kullanılış biçimini araştırırım. Ama daha o işe kalkışmadan ansiklopedide bir tanım arayalım.

"Davranışlarına aklından çok hayal ve duyguları ile yön veren kimse."

Romantik sözcüğü, içinde hiç öyle bir anlam taşımamasına karşın, alay etme için de kullanılır.

Ama Avrupa'da XVIII. yy. sonu ile XIX. yy. başında ortaya çıkan edebiyat ve sanat hareketi Romantizm'e bağlı olan kimse anlamında sözcük elbette alay taşımaz. Bu akıma önceleri Romantisizm denirdi, ki sözcüğü İtalyancadan alıp Fransızcaya yerleştiren Stendhal'dir.

Romantik sözcüğünü ilk kullanan ise J. J. Rousseau'dur. Paris'teki bir dostuna İsviçre'den yazdığı bir mektupta, "Burada romantik göller var" diyor.

Ne anlamda kullanmış dersiniz? Yoruma yol açan bir tümce. Bana sorarsanız, bu söz, romantiklerin doğaya yakınlığını, doğa sevgisini gösteren bir söz bu. Klasiklerin yapay göllerine, yapay bahçelerine karşı olarak söylenmiş. Romantizm, klasiklerin akılcı kurallarına karşı olma anlamına gelir.

A. Gide ise güncelerinin birinde, "Romantikler, duygularını abartırlardı" der. Kavrama biraz daha yaklaşmamızı sağlayan, ışık tutan bir söz. Tartışmalarda aklın sakin yolunu bırakıp, kendilerini coşkuya kaptıranları gözünüzün önüne getirin, gösteriş değil de nedir bu! "Herkes benim ne denli inanmış, ne denli içten biri olduğumu görsün!" anlamında.

Romantiklerin, klasik tragedyaya başkaldırıp onun yerine getirdikleri dram, duygu, hayal, coşku dolu bir oyun türüdür ve bunların hepsi abartılmış olarak verilir.

Amacım elbette romantizmin ne olduğunu anlatmak değildi bu yazıda; Fransız edebiyatçısının, Sabahattin Eyuboğlu'na, "Sizin şairleriniz tümden romantik" demesinden açıldı söz; romantik sözcüğünün ne anlama geldiğini açıklığa kavuşturmadan bu sözün neden söylendiğini bilemezdik.

Bu amaçla döndük dolaştık, ama gene de kesin bir açıklığa varamadık. İşte böyledir bu romantik sözcüğü, onda bir termin kesinliği yoktur, sınırı tam olarak çizilmiş değildir de ondan.

Ama yılgınlık getirmeyelim, buraya dek ortaya çıkan romantik öğelere dayanarak şiirimizi bir gözden geçirelim.

Divan şiirimiz duygudan, hayalden kaynaklanmaz, duygu ile hayal ile oynar; başka bir deyişle içtenlik yoktur o şiirde, büyüklüğü de burdan gelir.

Şairin kendisini ortaya koyması anlamında içtenlik bizim şiirimizde Tanzimat ile başlar. Tanzimat şairleri Batı'nın romantiklerinden etkilenmişlerdi. Ağlamayı, sızlamayı getirdiler şiirimize.

Fakat romantik nitemini, çağdaş şiirimizi de içerecek denli genelleştirmenin doğru olamayacağını sanıyorum.

Gerçekte romantik öğelere bütün şairlerde, yer yer rastlanabilir; böyle olması bir şairi romantik diye nitelememize yetmez, yetmemelidir. Romantizm tarihe karıştı.

(23. 9. 1994)

ANADOLU

Gidişattan çarçabuk karamsarlığa kapılanlar, ikide bir, "Devlet batıyor" çığlığını koparırlar.

Devlet batar mı?

Neden batmasın!

Batar, gene çıkar; yedi canlıdır.

Anadolu'da batan devletleri saymaya kalksak, iki elimizin parmakları yetmez. Ama Anadolu hiç devletsiz kalmamıştır.

Bir zamanlar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti için, 'Son Türk Devleti' sözünü dillerine dolayanlar ortaya çıkmıştı. Bu yanlış ve acındırıcı söze ben de o vakit, "Son değil, ilk Türk devleti' diye karşı çıkmıştım. Evet, Anadolu'muzun, gelinen son devleti idi bu ve adı ilk kez 'Türk'tü.

Şimdi ise 'Türki devletler' sözü moda oldu. Asya'daki halkların çeşitli adlar altında kurdukları devletler için kullanılıyor bu söz.

Peki, şimdi ben, 'Son Türk Devleti' sözünü yaşlı gözlerle söyleyenlere, "Ağlamayın artık, Türkiye Cumhuriyeti Devleti batabilir, çünkü Asya'da başka Türk devletleri var" diyebilir miyim?

Türkiye Cumhuriyeti Devleti ilk Türk devletidir ve bu devletin Asya'daki devletlerle ırk ilişkisinden başka hiçbir benzerliği yoktur. Irkçı görüş ise bir devleti tanımlamakta işe yaramaz, çağdışıdır.

Bir devlet batar mı, batmaz mı?

Yukarda bu soruyu sormuştuk.

Abdülaziz'in sadrazamlarından Kâmil Paşa, Avrupalı meslektaşları ile konuşurken, bir gün,

– Osmanlı İmparatorluğu çok güçlüdür, demiş, siz dışardan, biz içerden ne kadar çabalasak batıramıyoruz bir türlü.

Ama Osmanlı Devleti battı.

Son padişah Vahdettin'in bir oğlu dünyaya gelmiş, adını 'Osman' koymuşlar. Bunu duyan Neyzen Tevfik,

– Eyvah demiş, biz sonu geldi sanıyorduk, bunlar baştan başlıyorlar.

Rahmetli Burhan Felek'in dostu olan, arkadaşım Agop Arat anlatırdı, Felek dermiş ki, "Çocukluğumdan beri duyarım, battı batıyor derler, bir türlü batmaz."

Ama Osmanlı Devleti battı.

Onun topraklarının bir bölümü üzerinde 'Türkiye Cumhuriyeti Devleti' kuruldu. Bu devlet, Osmanlı'nın süregitmesi değildir; tümden yeni bir devlettir.

Anadolu, düzen kurucu ve barışçıdır.

Dışişleri Bakanımız Sayın Mümtaz Soysal, UNESCO büyük ödülünü kazanması dolayısıyla yaptığı konuşma sırasında ben de Paris'te ve toplantı salonundaydım; Dostumun Anadolu uygarlığını nitelendiren o konuşmasına hayran olmuştum.

Anadolu yıkılmaz.

Biz onun eski halkları ile bir arada yaşıyoruz.

(27. 9. 1994)

EN ÖNEMLİ İŞ

Ben sözcüğü 'filosof' diye 's' ile yazarım hep, ama nedense gazetede 'z' ile 'filozof' diye çıkar. Düzeltmen arkadaşların hakkı var, çünkü Türkçe Sözlük'te de öyle, 'z' ile yazılı. Ansiklopediye baktım, orada 'filozof' diye alınmış.

Şimdi bu Yunanca sözcüğün kökenine bakalım:

Philosophos, görüldüğü gibi, iki sözcükten yapılmadır ve 'bilgelik sever' anlamına gelir. Bunun gibi, felsefe de 'philosophia'dan çıkma, 'bilgelik sevgisi' anlamına.

Öyleyse şu soruyu sormamız gerekiyor: 'Sophia' (bilgelik) sözcüğünün başındaki 's' sesi nasıl 'z' ye dönüştü?

Biliyoruz, Batı dillerinde (özellikle Fransızca'da) tek 's', 'z' diye okunuyor, ondan.

Demek biz Fransızların okuyuşunu sözcüğün kökenine yerleştirmişiz.

Ne hakkımız var!

Görmezlikten gelmeyelim, onlar, Batılılar, gerçi tek 's'yi 'z' diye okuyorlar ama sözcüğün yazılışındaki 's'yi bozmuyorlar, koruyorlar.

Biz ise Fransızın deyişini yazımımıza geçiriyoruz, böylece de sözcüğün kökenini bozuyoruz.

Buraya geldiğimizde bir sakınca çıkıyor karşımıza: *Zophus,* Yunanca karanlık demektir ve bu durumu ile sözcük, 'bilgelik sevgisi' değil, 'karanlık sevgisi' anlamına gelecektir.

Derim ki, biz de Batılılar gibi, sözcüğün kökenindeki 's'yi koruyalım, sonra da nasıl istersek öyle okuyalım. Ama dilimizde tek 's'yi 'z' okuma gibi bir özellik olmadığından elbette gene 's' diye okuyacağız. Ben hem öyle okuyor, hem öyle yazıyorum. Şunu da söylemeden geçmeyeyim:

Hem 'filozof', hem 'felsefe' demekteki tutarsızlık canımızı sıkmıyor mu?

Bir felsefe öğrencisi, öğretmenine:

– Neden bu iki ayrı yazım? diye sorsa, öğretmen ne yanıt verecektir?

Batı'da böyle bir soru, söz konusu olamaz.

Şimdi, gene felsefe ile ilintili, bir başka sözcüğe geçmek istiyorum.

Hitler'in uyandırdığı dehşetten kaçıp İstanbul Üniversitesi'ne gelen profesörlerden biri de belki de en önemlisi filosof Hans Reichenbach'tı. Bizim felsefecimiz rahmetli Prof. Nusret Hızır da onun asistanı ve çevirmeni olarak çalışıyordu o zaman.

Çok sonra bir gün Reichenbach, bir konferans için Ankara'ya geldi. Konferansın konusu 'Olasılık Kuramı' idi. Reichenbach, bu kuramın öncülerindendir.

Şimdilik bu ilginç konferansı bir yana bırakıp, yukarda ele alacağımı söylediğim ikinci bir felsefe terminine gelelim.

Bu termin, eskiden 'ihtimaliyet', şimdi ise 'olasılık' dediğimiz termindir.

Felsefe ile ilgimiz çok az olduğu için 'ihtimaliyet' sözcüğü konuşma dilimizde geçmez, ama o aileden 'ihtimal-muhtemel' sözcüklerini oldukça sık kullanırız.

'İhtimal' için *Türkçe Sözlük,* 'olasılık, olabilirlik' diyor. Fakat 'muhtemel'e gelindiğinde iş karışıyor: "Muhtemel: olası, olasılı, mümkün."

Ne o? 'muhtemel' ile 'mümkün' eş anlamda mı?

Nasıl olur!

Bir şey, hem 'muhtemel', hem 'mümkün' olabilir mi?

Olabilir.

Örneğin, her ev gibi, bizim evde de yangın çıkması mümkündür, üstelik elektrik kabloları bozuk olduğu için muhtemeldir de.

Ama, dünyadaki bütün evlerde bir anda yangın çıkması mümkün ise de muhtemel değildir.

İşte ihtimaliyet kuramının ünlü filosofu Reichenbach, o gün-

kü konferansında 'mümkün' ile 'muhtemel' arasındaki ayrımı anlatmak için bu örneği vermişti.

'Ayrım' sözcüğünü kullandım, ama burada söz konusu olan ayrım değil, taban tabana karşıtlıktır. Öyle ki, mümkün olan, muhtemel olamaz.

Peki, biz bu durumda, nasıl oluyor da 'olası' sözcüğünü hem 'mümkün', hem 'muhtemel' anlamında kullanabiliyoruz?

Doğrusunu isterseniz, bu iki kavram arasındaki karşıtlığa aldırmıyoruz da ondan, ha mümkün, ha muhtemel, ikisi bir kapıya çıkar deyip geçiyoruz. Gazetelerde bu karışıklıkla çok sık karşılaşıyorum ve bundan ötürü, anlamı açık seçik olarak çıkaramıyorum.

Denebilir ki, felsefenin istediği, aradığı kesinlik, konuşma dilinde de, yazı dilinde de aranamaz, beklenemez; ama bir toplumda felsefe yoksa, orada insanlar şöyle böyle anlaşıyorlar demektir. Biz, işte öyleyiz; birbirimizi anladığımızı sanıyoruz, gerçekte ise tek başımıza konuşur gibiyiz. Bu durumdaki topluluğa "toplum" denemez.

Dilimizi tutarlı kılabilsek, birçok anlaşmazlığın ortadan kalkıverdiğini göreceğiz.

Kendisine, "Toplumun en önemli işi hangisidir?" diye sorulduğunda, Konfüçyüs, "Dildir" demişti. Biz ise, yazık ki, dilimizi nerdeyse gözden çıkarmış gibiyiz.

(30. 9. 1994)

BİR KONSER VE BİR UYGARLIK ÖRNEĞİ

Bilkent Uluslararası Akademik Senfoni Orkestrası, Nadir Nadi'nin anısına "Dostu Mozart'tan Nadir Nadi'ye" adlı bir konser verdi. Haberi köyde okudum ve çok sevindim. Ne güzel bir anma! Hasta olmasam köyden kalkıp gelirdim İstanbul'a ve Aya İrini'de çok sevdiğim Mozart'ı coşku içinde dinlerdim. Çünkü ben de bir Mozart sevdalısıyım. *Dostum Mozart* adlı kitabında rahmetli başyazarımız, "Bu kitabı okuyanlardan, birkaç kişi de olsa, Mozart'ı sevmeye niyetlenen çıkarsa kendimi mutlu sayacağım" diyordu. Bense Mozart'ı sevmeyen çıkamaz diye düşünüyorum.

Bu konseri yöneten Gürer Aykal'ı dünya çapında bir orkestra şefi olarak değerlendirmişimdir hep. Suna Kan'ı ne denli sevdiğimi ise, sanırım, okurlarım da bilirler. Onu her zaman hayranlıkla dinledim ve konserlerini kaçırmamaya baktım. Bu yüzden bir müzik eleştirmenimiz bana, "Siz solist seçiyorsunuz" demişti. Neden seçmeyeyim; besteciyi de, solisti de seçmek hakkımız değil midir?

Aya İrini'de seçilen yapıtlar ise benim gözdelerimdir. *Figaro'nun Düğünü* uvertürünü, *5. Keman Konçertosu*'nu, hele hele *41. Senfoni*'yi dinlemeye doyamam. Benim Mozart senfonileri içinde en sevdiklerim 40. ve 41. senfonilerdir.

Keşke orada bulunabilseydim, Nadir Bey'in ruhu ile de karşılaşırdım.

Ben değer verdiğim insanları överken en başta "uygar" nitemini kullanırım. Nadir Bey'i sevmek için elbette bu nitem yetmez; dahası, herkesin uygar olması gerekir diye de düşünülebilir. Ama toplumumuzda uygar insan o denli az ki, bu yüzden onu bir taç gibi kullanıyorum.

Nadir Bey'le baş başa söyleşilerimiz en güzel anılarım arasın-

dadır. Bu söyleşilerde müzik konusu çoğun baş köşeyi alırdı. Ben Mozart'ı ondan okumakla kalmadım, dinledim de.

Gerçekte o kitap, *Dostum Mozart* büyük sanatçının değil, Nadir Nadi'nin yaşantısının bir bölümünü içerir. Okudu iseniz, keman çalmaya özenen bir gencin bir büyük ustaya yavaş yavaş nasıl bağlandığını ve onu nasıl yaşamının en kutsal parçalarından biri durumuna getirdiğini o kitapta görmüşsünüzdür. *Dostum Mozart* yalnızca Nadir Bey'in yaşamının değil, cumhuriyet sonrası toplum yaşamımızın da çok önemli bir yansıtıcısıdır. Türkiye uygarlık dünyasına giriyordu. Bu açıdan bakıldığında da görülür ki, bir dönüşümün, bir değişimin temsilcisidir Nadir Nadi. Onun Mozart'ı sevmesi bir rastlantı değildir.

Nadir Nadi, müziğe de ilgi duymuş, ilgi duyan bir yazar sayılamaz bence. Gerçi ben onu "en iyi başyazar" saydığımı, her zaman söylemişimdir; ama Nadir Nadi'yi yalnızca bu yanı ile açıklamaya kalkmak yetmez, Mozart tutkunluğu bir kişiliğin tam olarak anlaşılması için çok önemli bir anahtardır. Bu kişilik, yazarlığı ve tüm davranışları ile örnek alınacak bir uygar insanın ta kendisidir.

(4. 10. 1994)

NE DUYSA YARAR VAR

Şimdiki Yazarlar Sendikası, 12 Eylül'de kapatılan Türkiye Edebiyatçılar Birliği'nin yerine kuruldu. Doğrusunu isterseniz, ben bu yeni kuruluşa "sendika" denmesini yadırgamışımdır hep. Neden derseniz, üç beş kuruşu bir araya getirerek edebiyat dergisi çıkaran yazar arkadaşlar "patron" sayıldıkları için bu kuruluşa alınmıyorlar.

Neyse... Bu konuyu buracıkta bırakıp Edebiyatçılar Birliği'ne dönelim.

Bir zamanlar bu Birliğin başında bulunmuştum. O döneme ilişkin birkaç anım var, onlara değinmek istiyorum bu yazımda.

Yerimiz yurdumuz yoktu, Yönetim Kurulu'nu o günlerde editörlük de yapan şair Şükran Kurdakul'un işyerinde topluyorduk.

Olağan kongremizin günü gelmiş, çağrıda bulunduk, üye arkadaşlar Gazeteciler Cemiyeti'nin bir odasında bir araya geldiler. En yaşlı üyemiz olan Halit Fahri Ozonsoy Kongre Başkanı seçildi.

Her zaman olduğu gibi, o günlerde düşünce özgürlüğü sorunu güncel durumda idi. Birkaç arkadaşın ön ayak olması ile İstanbul'dan Ankara'ya bir özgürlük yürüyüşü önerisi ortaya atıldı. Herkes coşku içindeydi "Yürüyelim" sesleri yükseliyordu her yandan. Kongre Başkanı Rahmetli Halit Fahri Ozansoy, kalemiyle masaya vurup gürültüyü dindirdikten sonra,

– Arkadaşlar, dedi, hemen karar vermeyelim, önce doktorumuza soralım, bakalım müsaade edecek mi?

Gerçi bu sözü rahmetli ozanımız kendi yaşını düşünerek söylemişti, ama uzun yürüyüş önerisi değiştirilerek, Ankara yerine Beyazıt'a yürüme kararı alındı. O zaman Beyazıt'ta 27 Mayıs'ı

temsil eden demir bir yonut vardı, hızlı hızlı oraya gidip döndük. Bizim yürüyüşü kaldırımdan seyreden bir arkadaş sonradan bana,

– Acele bir işiniz varmış gibi yürüyordunuz, demişti.

Geçen hafta, aydınlar, yazarlar, sanatçılar, gene o amaçla, "düşünce özgürlüğü" amacı ile İstanbul'dan Ankara'ya bir yürüyüş düzenlediler. Ancak doktorlarına danışmış olacaklar ki, yürüyüş İstanbul'un bir caddesinde başladı ve İstanbul-Ankara arası otobüsle geçildikten sonra, Ankara'nın bir caddesinde sürdürüldü. Doğrusu da budur. Aşağı yukarı 400 kilometre tutan bu yol göze alınsaydı, kolluk güçleri birçok yerde zorluk çıkaracaklardı. Nitekim Ankara polisi, oradaki yürüyüşü engellemiş işte.

Bizim polis, yürüyüş sevmez, dahası kızar bu tür yürüyüşlere.

Edebiyatçılar Birliği'ne ilişkin bir anımı daha anlatayım.

Sabahattin Eyuboğlu ile Vedat Günyol'un dilimize çevirdikleri Babeuf'ün *Devrim Yazıları* adlı kitap toplattırılmıştı. Bu konuda ne yapabileceğimizi görüşmek üzere Yönetim Kurulu'nu Şükran Kurdakul'un çalışma yerinde topladık. Kimi arkadaşlar başka birlikleri, dernekleri, kuruluşları da çağırarak birlikte Taksim'e yürüyüş düzenlemeyi önerdiler.

Ama bunun için izin almamız gerektiğini ve bu iznin verilmeyeceğini düşündüğümüzden, eylemi sadece bizim, dernek Yönetim Kurulu üyelerinin gerçekleştirmesini söyledim. Bizim böyle bir eylem hazırlığı içinde olduğumuzu haber alan üniversite öğrencileri bize katılmak istediklerini söylemişlerdi, ama onların bu isteğini geri çevirdik.

Cumartesi günüydü, bir buket çiçek yaptırıp arabalara atlayarak Taksim'in yolunu tuttuk. Niyetimiz, çiçeği Taksim anıtına bırakıp sessiz sedasız dağılmak.

Alana gelince ne görelim, bütün yol ağızlarını polis panzerleri tutmuş, ortalıkta devriyeler dolaşıyor. Belki bir toplantı var, diye düşünecek olduk. Meğer bu hazırlıklar bizim içinmiş. Nasıl şaşırdığımızı anlatamam. Böylesine masum bir girişimi polis neden önlesindi? Dahası, polis bunu nerden, nasıl öğrenmişti?

Biz arabalardan inip elimizde çiçekle anıta doğru yürürken üç beş polis yolumuzu kesti, "Gidemezsiniz, izniniz yok" dediler.

Kısa süren bir tartışma oldu aramızda. Öyle ya, anıta çiçek koymak da izne mi bağlıydı? Memurlardan biri, "İçinizden bir kişi çiçeği koysun, dağılın!" dedi. Öyle yaptık.

Ertesi sabah erken erken bizi evlerimizden alıp Birinci Şube'ye götürdüler. Orada baktık ki, Yönetim Kurulu'muzun üyelerinden başka arkadaşlar da getirilmiş. Neden?

Meğer polis, o saatte alanda bulunanları fotoğrafla saptamış, bir bir almışlar.

Beni sorguya çeken memur önüme bir fotoğraf sürdü, "Kim bunlar?" diye sordu.

Fotoğraftaki iki kişi eski dostum Ercüment Behzat Lâv ile eşiydi.

"Tanımıyorum" dedim.

Memur, başını iki yana sallayarak bir şeyler mırıldandı.

Uzatmayalım, o gün bizi nöbetçi mahkemeye götürdüler. Uzun süren bir sorgudan sonra, yargıç,

– Sizi tutuklamıyorum, davanız tutuksuz olarak sürecek, dedi.

Sonunda aklandık.

Bu olaya ilişkin iki şey daha anlatayım.

Birinci Şube'de beni sorguya çeken memur, bir ara şöyle demişti.

– Bak, içerde arkadaşların gülüp eğleniyorlar, bizse sizin yüzünüzden pazar tatilimizi bok ettik. Cumartesi günü yürüyüşe çıkmanın ne gereği var!

Dedim ya, polis yürüyüşleri sevmez.

İkincisine gelelim.

Beni evden alan sivil polis, Kadıköy iskelesine yürürken bir adım arkamdan geliyordu.

Onu yanıma çağırdım, adını, nerde oturduğunu sordum. Samsunlu imiş, burada kirada oturuyormuş.

– Samsun'da evin var mı?

– Var efendim.

– Seni Samsun'da görevlendirseler iyi olmaz mı?

Adamcağız sıkılarak ve yalvarır gibi,

– Sizden rica edeyim, dedi, bunu amirlerime söyleyin de beni Samsun'a tayin etsinler.

Yazımızın sonuna geldik.

Bu tür yürüyüşler boşuna mıdır?

Hiç boşuna olur mu?

Halkımız, "düşünce özgürlüğü"nün ne demek olduğunu anlamasa da duymuş olur:

Ne duysa yararı var.

(7. 10. 1994)

TROYA'DAN GERİYE DOĞRU

Cumartesi günkü gazetemizde Ege'nin tarihi ile ilgili çok ilginç bir haber vardı. Urla-Limantepe kazılarını üç yıldır sürdüren Prof. Dr. Hayat Erkanal, son bulguların, Ege'nin klasik çağ öncesi tarihi konusunda yeni veriler ortaya koyduğunu belirterek Urla'nın Troya'dan daha eski olduğunu söylemiş.

Troya konusu, gerçekte tartışmalı bir konudur. Kısaca bir göz atalım.

Homeros destanları bulunduğunda, Troya'nın nerede olduğu bütün dünyada büyük bir merak uyandırmıştı. Çünkü bu destanlardan birinde koca şair, Troyalılarla Akhailılar arasında geçen on yıllık bir savaşı konu ediniyordu. Akhailılar karşıdan, bugünkü Yunanistan'dan gemilerle gelip, Çanakkale bölgesinde bulunduğu kestirilen Troya adlı zengin kenti sararlar ve on yıl sonra içeri girip onu yerle bir ederler. Bu başarının altında çok kurnazca bir ala (hile) yatar. Çok bilmiş Odysseus'un buluşudur bu. Akhailılar, çekilir gibi yapıp savaş alanında tahta bir at bırakırlar. Troyalılar düşmandan kurtuldukları için deli gibi sevinirler ve tahta atı kente alırlar. Oysa tahta atın içinde düşman askerleri vardır.

Daha arkeoloji bilmi kurulmamıştı, Schlieman adlı bir Homeros sevdalısı Çanakkale'ye geldi ve giriştiği kazılarda Troya'yı ortaya çıkardı. Oysa acemi arkeolog, Priamos Troyası diye bilinen Troya'yı delip geçmiş ve daha aşağılara inmişti. Bulduğu hazineyi Avrupa'ya kaçırdı.

Kentin adı nerden geliyor?

Masala göre Ege'deki Semadirek (Semendirek) adasında büyük bir deprem olmuş, adayı sular basmış. Bu felaketten bir sala binip kurtulan kral, Çanakkale'ye kapağı atmış, oradaki kralın kızı ile evlenerek tahta geçmiş, iki oğlu olmuş. Birinin adı Tros,

ötekininki Ilos. Kenti Tros kurduysa adı Troya, Ilos kurduysa Ilion'dur. Ama Homeros ikisini de kullanır.

Görüldüğü gibi Troya'nın tarihi, masala karışır gider. Elimizde Homeros'un şiirinden başka bir belge yok. Kentte yazı bulunmadı.

Nasıl olur? Ünlü Troya savaşı sırasında Anadolu, Hitit İmparatorluğu'nun çöküş dönemini yaşıyordu ve Hitit'in yazısı vardı. Kral Priamos burnunun dibindeki bu yazıdan habersiz kalabilir miydi?

Böylece kuşkular başlıyordu Troya kenti üzerinde. Bu kuşkular sürdü gitti.

Homeros'un MÖ dokuzuncu yüzyılda yaşadığı tahmin ediliyor. Onun anlattığı Troya savaşı ise MÖ 1100 yıllarında geçmiş olabilir. Üst üste kurulmuş Troya kentlerinden Priamos Troya'sı yangın izlerini taşımasından ötürü öteki Troya'lardan ayrılır. Akhailılar yakmışlardı kenti.

Nereye gelmek istiyorum?

Yoksa bugün bütün dünyanın Troya diye bildiği kent, gerçek Troya değil mi?

Evet, böyle bir kuşku var. Kimi bilgin, Homeras Troya'sının gene oralarda, ama başka bir yerde bulunabileceği görüşünü savunmuşlardır.

Kral Priamos'un otuz çocuğu olduğu söylenir. Birer odadan hesaba vursak en az otuz odalı bir saray bulunması gerekirdi. Troya öreninde böyle bir sarayın izine rastlanmadı.

Kişisel izlenimime gelince... Oraya her gidişimde tepeden denize doğru bakarken, ovada Hektor ile Akhilleus'un çarpıştıklarını seyrettiğim aldanışına kapılırım; görünü Homeros'un betimlemesine uyar çünkü. Schlieman'a da yol gösteren bu benzerlikti.

Ama Ören'de, şiirin gözümüzde canlandırdığı görkemi bulamayız. Düş kırıklığı yaratır bu durum. Yoksa sadece şiirin görkemi miydi bizi büyüleyen?

Urla-Limantepe kazıları, değerli bilim adamımızın dediği gibi, Troya'dan daha eski bir yerleşimi ortaya çıkarmış olabilir. Ama

ya şimdikinden başka bir Troya bulunursa?

Ama bunların hiçbiri, Batı Anadolu uygarlığının, karşıdaki uygarlıktan daha eski olduğu gerçeğini değiştirmez.

(11. 10. 1994)

FELSEFESİZ TOPLUM

İslam köktenciliğinin toplumumuzdaki gelişimi, çağdaşlaşma ülküsüne bağlı aydınlarımız arasında derin kaygılar uyandırmışa benziyor. Böyle olacaktı, oldu.

Batı, dinsel düzenden laik düzene geçmek için büyük savaşlar vermiştir. Tarih bunu gerektiriyordu da ondan. Çünkü Avrupa'da yeni sınıflar ortaya çıkmıştı, bunların gelişim güçleri, kilisenin buyurduğu yaşam biçimi ile çatışıyordu. Bir ölüm kalım çatışmasıydı bu. Kaç kez yazmışımdır, biz bu çatışmayı ve onun gerektirdiği savaşımları, savaşları yaşamadık. Atatürk'ün eşsiz gücü de bu kaçınılmaz durumu geriye attı. Başka bir deyişle, gericilik, çağdışı başkaldırısını Atatürk korkusundan erteledi.

Gerçi konuyu sadece bununla açıklamaya kalkmak yanlış olur; Anadolu halkı şeriat düzenine özlem çekiyor değildi, tam tersine, laik devlet, ona din yüzünden geçmişte çektiği acıları unutturmuştu. Evet, Sünniliğin saltanatı, köylüyü din buyruğu adına sömürmüştür. Demek, bugünkü korkutucu durumu anlamak için, sinsi köktencilerin fırsat bekledikleri görüşünü yeterli bulmak olanaksızdır.

Sanayileşmenin gecikmesini de önemli nedenler arasında saymak gerekir. Unutmayalım ki, Avrupa'ya çağdaşlaşmakta öncülük eden burjuva sınıfı idi. Nitekim Büyük Fransız Devrimi, başarısının ürünü olan yeni devleti bu sınıfa armağan etti.

Bizde ise gecikmiş burjuvazi bir türlü devrimci olamamıştır. Devrimci olmak şöyle dursun, yaşamını sürdürmenin güvenliğini, "kutsal geleneklerimiz" adı altında, gericiyi okşamakta bulmuştur.

Doğum denetimine önem vermemekten kaynaklanan nüfus patlaması ile toplumun cahil tabakası arttıkça artmaktadır. Bu katman din sömürücüleri için en büyük fırsatı oluşturmuştur. Ca-

hil ve yoksul insanlar, umutsuzluklarını ancak Tanrı düzeninin ortadan kaldıracağına inandırılmaktadırlar. Umarsızlık içinde yaşayanların çoğalması, kökten dinci için bulunmaz bir nimettir.

Elbet dış etkilerin de bugünkü durumun oluşumunda büyük bir payı vardır. Kapitalist-emperyalist Batılı güçlere bağlı şeriatçı İslam ülkeleri, laik Türkiye'nin varlığından rahatsızdırlar. Böyle bir örneğin bulunması onların işine gelmemektedir. Laik Türkiye ortadan kalkarsa bayram edeceklerdir.

Peki, bu duruma gelinmesinde aydınımızın sorumluluğu yok mu?

Olmaz olur mu?

Atatürk'ün laiklik devriminde başarısızlığa uğradığını düşünmek yanlış olur. Her devrimin doğasında süreklilik vardır ve bunu çok iyi bilen. Atatürk laik cumhuriyeti gençlere emanet ettiğini söylemiştir. Bunu süslü bir söz saymak ya da sanmak devrimi anlamamak olur. Yazık ki, cumhuriyet aydını laikliğin sürekliliğini sağlamak için üstüne düşen ödevi yerine getirmemiştir.

Neydi bu görev?

İşte ona geleceğiz.

Cumhuriyet aydını, Tanrı'ya inanmak-inanmamak karşıtlığı ile yetinmiştir. Önemli olan, bu bölümlemenin bir değer yargısı niteliğini taşımasıdır. Söyleyeceğim şudur ki, cumhuriyet aydını Tanrı kavramı üzerinde durmamıştır.

Bu kavram, inanmayı ya da inanmamayı araya katmadan ele alınmalıydı. Nitekim devlet kavramı da, güzellik kavramı da, bilimsel yöntem gereği, böyle değerlendirilir. Bunlar, insanlığın çok eskiden beri bağlı olduğu soyut kavramlardır.

Demek Tanrı kavramını dinden ayrı olarak düşünmemiz gerekiyordu.

Felsefe Batı'da bunu yaptı.

Bizim aydınımız ise felsefesiz aydın olmuştur hep.

Bugün felsefenin hiçbir işe yaramadığı, yaramayacağı inancı oldukça yaygın bir duruma gelmiştir. Felsefeyi yaşam dışı düşünler toplamı sayanlar için elbette doğrudur bu. Ama felsefe hiçbir zaman yaşam dışı olmamıştır. "Nasıl yaşarsam mutlu olurum" so-

rusu, onun temel sorusudur. Bu 'soru'nun yanıtını felsefede bulup mutlu olan yoktur diyeceksiniz; evet, ama soru, sadece soru bile bizim aydınlanmamıza yol açar. Softa, aydınlanmayı istemez.

Peki, bizim, toplumumuzda Tanrı ile ilişkili bu tür bir felsefe yaşanmış olsaydı, felsefeden habersiz halk, din sömürücülerinden yakasını kurtarabilecek miydi?

Hayır.

Ama aydınımız, inanmak-inanmamak sorunundan yalıtlanmış Tanrı kavramı üzerinde aklın diline varmış olacağı için, hem bugünkü şaşkın duruma düşmeyecek, hem de Allah'la korkutarak insanları yanına çekme yolunu tutan siyasetçileri, bir ölçüde de olsa, durdurabilecekti. Çünkü bizde, insanın yazgısını belirleyen Tanrı anlayışı dışında bir Tanrı kavramı hiç tartışılmamıştır.

Bu yapılmış olsaydı, inanıp inanmama konusu bugün çok başka bir biçime girer, daha da önemlisi, Tanrı ile din iç içe geçmezdi.

Aydın, laikliğin temellerini sağlamlaştıramadı, çünkü toplum felsefesizdi.

(14. 9. 1994)

ANAYURDUMUZ ANADOLU'DUR

MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş'in parti kurultayının kapanış söylevinde, Nâzım Hikmet'in ünlü ve çok sevilen bir şiirinden dizeler okuması, basınımızda şaşkınlık yarattı.

Nasıl olur da ırkçı olarak tanınmış bir siyaset adamı, komünist bir şairden söylevine alıntılar yapar?

Alparslan Türkeş'in dünya görüşünde bir değişikliğin göstergesi midir bu?

Solcu ya da liberal bilinen devlet-siyaset adamları bile Nâzım Hikmet'in şiirlerini anmazken, toplumumuzda yasaklı şiire ve yasaklı dünya görüşüne yeni bir yaklaşım mı belirdi?

Bu gibi boş çabalara hiç gerek yok. İkisi de değil,

Alpaslan Türkeş, ırkçı dünya görüşüne Nâzım Hikmet'in o şiirinde destek buldu.

Nasıl başlıyor şiir:

Dört nala gelip uzak Asya'dan
Akdenize bir kısrak başı gibi uzanan
Bu memleket bizim.

Burada dile getirilmiş olan düşünce, kısaca, Türklerin Anadolu'ya Orta Asya'dan geldikleridir.

Elbette bununla bitmiyor. Irkçı ideoloji şu eklemelerde de bulunur:

Orta Asya, Türklüğün anayurdudur. Bugün de orada oturmakta olanlar bizim kardeşlerimizdir.

Daha sürdürelim mi?

Eğer bütün Türklük birleşirse...

Keselim burada.

Orta Asya Türklüğü edebiyatından bir türlü vazgeçilmemesi beni şaşırtıyor. Oradan gelmiş olduğumuza ilişkin kanı bizde öylesine yerleşmiş ki bakın, Nâzım Hikmet bile şiirine öyle başlıyor.

Geldikse geldik, ne yapalım yani, dönüp gene oraya mı gidelim! Hiçbir halk, bugün oturduğu yerin otohton halkı değildir, herkes bir yerden gelmiştir. Artık bunun üzerinde durulmaz.

Üstelik bizim Orta Asya'dan geldiğimize ilişkin bilgi, hiç de bu tür inançlara temel olacak sağlamlıkta değildir.

Evet, Oğuz boylarının Anadolu'ya akın ettiğini biliyoruz, ama kaç kişinin geldiğini, burada kaçının kaldığını bilmiyoruz.

Konu bununla da kapanacak gibi değil.

Oğuzlar geldiğinde, Anadolu'nun nüfusu ne kadardı? Kaynaşma nasıl oldu? Kaynaşan halklar birbirlerinden neler aldılar, birbirlerine neler verdiler?

Bunlar gereğince araştırılmış değildir.

Bizim bildiğimiz ve bütün dünyanın bildiği şudur ki oldukça uzun bir süreç içinde, Anadolu'da yeni bir ulus ortaya çıkmıştır. Bu ulusun en son adı "Türk"tür.

Orta Asya'da bugün oturmakta olanlarla aramızda yakınlık kurmaya kalkmak, eğer altında gizli bir siyasal amaç yoksa, tümden anlamsızdır. Biz başka bir ulusuz.

Bu ulus bu topraklarda oluşmuştur.

İnsanımızı kandıran ya da düşündüren öğelerden başlıcası, dil öğesidir. "Dilimiz aynı" diyorlar; hayır efendim dillerimiz aynı değil, sadece "aynı aile"den. Bugünkü İtalyanca, Fransızca, İspanyolca, Portekizce de aynı aileden, hem de yakın akrabadırlar. Siz hiçbir İtalyanın, Bir Fransıza, "biz kardeşiz" dediğini duydunuz mu?

Duymamışsınızdır, demezler de ondan.

"Asya'dan geldik" edebiyatı yalnızca düşmanlarımızın işine yarıyor: "Anadolu Yunan'dır, Türkler anayurtları olan Orta Asya'ya gitsin" deyiveriyorlar.

Bizim anayurdumuz, Anadolu'dur.

(18. 10. 1994)

KÖYDE GEÇEN AYLAR

İlk askerliğime, savaş içinde, Aydın'da başladım. Sonra alayımız Çanakkale'nin bir köyüne göç etti. Bu görevim iki yıla yakın sürdü. Köylerde oturdum, köylülerle arkadaş oldum. Yaşamımın en ilginç anıları bu döneme ilişkindir. Çünkü o vakte kadar hiç köy görmemiş, daha doğrusu köyde yaşamamıştım.

Bir gün bölük komutanı,

– Teğmenim, dedi, bakıyorum eratla oturup hiç konuşmuyorsunuz. Talim dinlenmelerinde gidip aralarına oturun, birinden bir cıgara isteyin, oturup konuşun.

O güne değin bunu neden yapmadığım için üzülmüştüm. Bölük komutanının dediğini yerine getirdim, sonra da sürdürdüm bunu. Böylece köylümüzü yakından tanımış oluyordum; ama aklımda beliren bir soru benden boyuna yanıt bekliyordu:

Benim yedek subay olarak kentten geldiğim bu alaydaki erler başka bir ulustan mı idiler ki, onları tanımam gerekli olsundu?

Bunun ardından karşıma başka bir soru daha dikiliyordu:

Ben bir sömürge subayı mıydım? Bir ulusun çocukları olduğumuza göre erleri neden tanımaya kalkıyordum? Sanki kentteki insanları gereğince tanımış mıydım ki!

Sonra şu soru: Köylümüzü tanımak düşüncesi, bize bir üstünlük duygusu vermiyor muydu?

Çok şükür kurtuldum artık bu sorulardan. Dokuz yıldır yazları geldiğim bu köyde sadece bir yurttaş olarak oturuyorum. Köylülerle aramda hiçbir uzaklık, yabancılık yok. En iyisi bu değil mi? Aştım köylüyü tanıma merakımı.

Bugünlerde Maupassant'ı okuyorum. Bu ünlü Fransız hikâyecisini yıllar önce okumuş ve kafamda bir yere koymuştum. Unutmak demektir bu. Evet, Maupassant'ı unutmuştum. Onu yeniden okumak bana sevinç verdi. Büyük bir hikâyeci Maupassant.

"Korku" adlı hikâyesinin bir yerinde şöyle diyor:

"Birdenbire aklıma bir anı geldi: Bir pazar günü Gustave Flaubert'in evinde Turgenyev'in anlattığı bir öykünün anısı."

Demek Maupassant varmış, Gustave Flaubert varmış, Turgenyev varmış, bunlar gerçekten yaşamışlar.

Ne o? Bu büyük yazarların gerçek kişiler olduğundan kuşku mu duyuyordum?

Evet, yalnız onlar için değil, bütün ölmüş gitmiş büyük sanatçılar, büyük filosoflar, büyük bilginler için böyle gizli bir kuşku vardır içimde. Ama onların ikisinin, üçünün bir araya geldiğini gösteren böyle anılar okuduğumda, gene o kuşku gibi bir sevinç duyarım içimde. Onlar bugün yaşıyorlarmış gibi gelir bana.

Bir gün Hegel, Goethe'yi görmeye gitmiş, Goethe'nin yanında Beethoven oturuyormuş... Çıldırıyorum sevincimden. Demek bunlar gerçekten yaşamış!

Geçmiş'in uydurma olduğu korkusundan doğar bu kuşku. Yoksa bugün zamanı kaplayan sadece ölüm müdür?

İki buçuk yıldır beni bağlayan uzun şiirimi bitirdim. İki buçuk yıl her gün onun üzerinde çalışmadım, ama hep onu düşündüm.

Bir yandan da kendimi sürekli gözetim altında tutuyordum, ilerleyip ilerlemediğimi anlamak için.

Gerçekte ise, hep aynı nokta üzerinde durduğumu çok geç fark ettim. Bunun ne olduğunu açık seçik olarak bilmiyorum, ama ömür boyu hep bir şiiri düşünmüş olduğum duygusuna kapıldım. Konu ne denli değişirse değişsin hep o şiir.

Belki de bu yüzden olacak, yeni şiirimin adını koyamadım daha.

Okurun hatırı için bir ad koyacağım elbet.

Dün akşam TV'de bir asker türküsü dinledim, gözlerim dolu dolu oldu. Bilmediğim bir türkü değil, ama her dinleyişimde beni tirtir titretiyor:

Çanakkale içinde aynalı çarşı
Anam ben gidiyom düşmana karşı

Yıllardan beri tansiyonumdan sıkıntı çekiyorum. Her sabah bir Minipres alınama karşın akşamları gene yokluyor beni. Pazartesi akşamı ilacımı ikiledim, ama çöküntü sürdü. Erken erken yattım.

Gece Sağlık Ocağı'nın doktoru Mehmet İlhan eşiyle ziyaretimize geldi. Onu odama çağırdım, durumumu anlattım. Meğer tansiyon aleti arabalarında imiş, alıp geldi.

Çok yüksek çıkacağını sanıyordum, çok düşük çıktı: 6-10. Demek yüksek ve düşük benzer etkiyi yapıyor.

Ne tuhaf, sıkıntının nedenini öğrenmek iyileştiriyor insanı.

Bu akşam güneşin batışı öyle güzel oldu ki, çevreme dalmış gitmişim.

Köylü komşum dalgınlıktan uyandırdı beni.

– Nereye bakıyorsun öyle, dedi.

Ovanın sonundaki kızıllığı göstererek,

– Ne güzel akşam oldu, dedim.

Komşum oraya bakmadı da yüzüme baktı, şaşkınlıkla.

– Ne var bunda, dedi.

Çocuktum, Topçu İhsan diye bilinen Bahriye Vekili İhsan beyin Yavuz-Havuz işinden rüşvet aldığı için mahkemeye verilip hapse atılması herkesi sarsmıştı. Şimdi ise bu olayların olağan karşılanması insanı şaşırtıyor. Ne oldu bize, neden böylesine değiştik.

Bir araba sürücüsüne bu konuda ne düşündüğünü sordum.

– Normaldir bey, dedi. Adam oraya gelmiş, çalmaz mı?

Asıl üzülecek sorun bu.

Akdeniz iklimi dedikleri şeyin ne olduğunu gördüm. Hava güneşli ve gök mavi idi; beş on dakika içinde ortalık karardı ve deniz gürültü ile köpürdü, ayaklandı. Arkasından sağanak boşandı. Görünüş korkutucu, ama güzeldi.

P. B. Shelly'nin şiir kitabını açıp o çok sevdiğim "Bulutlar" şiirini okudum.

Erken kalkıyorum, iki bardak çay içtikten sonra balkondaki masada çalışmaya başlıyorum. Balkona sarmaşmış iki begonvil'den başka aklımı çelen hiçbir şey olmuyor.

Bu güzeller güzeli yaratığa, on bir ay çiçekli olduğu için burada "Onbir ay" diyorlar. Ne güzel bir ad takmışlar.

"Sarı Çiçek" dedikleri kendi biter bir kır çiçeği de var ki, ovayı nane kekik kokusuna boğuyor. Verlaine'nin "Şiir Sanatı" adlı şiirinin son dizelerini mırıldanıyorum, bu kokuyu duydukça.

Borges'in hikâyelerini okudum. Bu büyük yazarın esini sadece kitaplardan kaynaklanıyor; okudukları öyle çok ki insan şaşırıyor. Sanat yapıtının başka sanat yapıtlarından doğduğuna ilişkin sözü düşünüyorum.

Sanat-edebiyat yapıtlarının birikiminden yeni bir doğa çıkmış gibidir ortaya, insanı tanıma bilgisini veren bir doğa. Yazarın sonunda kör olması anlaşılır bir şey,

Homeros'un kör olduğu doğru mu?

Bilmiyoruz.

Belki de halk, onun göze gereksemesi olmadığını düşündü.

"Üveyik" denilen kuşu burada tanıdım.

(21. 10. 1994)

ALTYAPI SORUNU

Tanzimat Fermanı'nı (Gülhane Hat-tı Humayunu) okuyup Osmanlı devletinde yeni bir dönemi başlatan Büyük Reşit Paşa için, zamanın düşünürü ve şairi Şinasi, yazdığı şiirin bir yerinde şöyle diyordu:

Bildirir Sultana haddini senin kanunun

Bu söz, bugün de kullandığımız "haddini bildirmek" deyimindeki anlamı yanında padişahın yetki sınırını çizmek anlamına da geliyor.

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı padişahının hangi yetkileri sınırlandırılmıştır?

Örneğin bu fermandan önce, Osmanlı padişahı, istediğinin kellesini vurdurup malına mülküne el koyabilirdi.

Ortadan kaldırılan bu yetkidir.

Büyük Reşit Paşa'nın ön ayak olduğu bu fermanı toplumun iyiliğine saymamak akla gelebilir mi?

"Gelemez" demek doğrusu ise de, Tanzimat Fermanı, Batı etkisi ile çıkarıldığı gerekçesiyle eleştirilmişti.

Batı, Osmanlı ile başlatılan yeni ekonomik ilişkiler içinde kurulacak ortaklıkların yaşamını sağlama bağlamak istiyordu; o ilişkiler ise devlet için kaçınılmaz olmuştu.

Hangi nedenle olursa olsun, fermanın getirdiği yeni düzeni kötülemek olanaksızdır. İsterse dış baskıyla gelmiş olsun!

İsmet Paşa da, İkinci Dünya Savaşı sonunda bizde çok partili dönemi başlattığı için benzer nedenle eleştirilmiştir. Oysa sorulacak soru şu olmalıydı: Tek parti dönem sona mı erdirilmeli, yoksa sürdürülmeli miydi?

Ben bugün tek parti döneminin sürdürülmesinden yana kimseyi görmüyorum.

Dış baskı sorununu bu örnekte de gözden geçirelim.

Türkiye'nin demokratik düzene geçmesi hangi büyük devletin çıkarınadır?

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bu devletin Amerika Birleşik Devletleri olduğu söylenmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ardından bu görüşün daha da güçlendiği ileri sürülebilir. Ama Amerika Birleşik Devletleri'nin bütün dünyada demokrasi istediğini sanmak bile yanlış olur. Öyle olsaydı bugün Kuvet'te çok partili düzen kurulmuş ve genel seçimler yapılmış olurdu. Amerika, uğruna Körfez savaşını çıkardığı Kuveyt üzerinde böyle bir baskıda bulunmamıştır.

Demokrasi Büyük Fransız Devrimi'nin çocuğudur. Bütün uygar ülkeler, "Demokrasi, Fransız malıdır, bize gelmez" demeden onu özümsediler. Osmanlı, bu süreçte geri kaldı; geri kalmasının nedeni ise, altyapısını demokrasi için hazırlayamamış olmasıdır. Oysa İmparatorluk sanayileşebilse ve üstyapısını buna göre kursaydı, demokrasiyi dünyada başlatmak onuru onun olabilirdi.

Şimdi Büyük Millet Meclisi'nde "demokratik paket" adı verilen insan hakları sorunu, benzeri tartışmaları gündeme getirmiş bulunmaktadır.

Vay efendim, insan hakları ve demokrasi için yabancılar bize baskı yapıyorlarmış: Vay efendim, bu bizim bir iç sorunumuzmuş, kim ne karışırmış!

Bütün bunlar boş laflardır. Biz demokrasiyi, şu nedenden, bu nedenden değil, kendisi için istemeliyiz. Bizim için gerekli olduğundan istemeliyiz. Dışişleri Bakanımız Sayın Soysal doğrusunu söyledi, "Biz istiyoruz demokratik hakların yerleşmesini" dedi.

Ama unutmayalım ki, bir an önce girmek için sabırsızlık gösterdiğimiz Avrupa Birliği'nin de birtakım koşulları var; bunların başında da demokratikleşme geliyor. "Dışardan" deyip uzatmayalım bu işi. Avrupa Birliği'ne katılma koşulu bunu çabuklaştırıyorsa buna sevinelim.

Atatürk'ün demokrasiyi neden getirmediği de, Atatürk düşmanlarınca ikide bir tartışma masasına getirilir. Oysa saçmadır bu, çünkü cumhuriyetin başlangıcında toplumumuzun altyapısı demokrasi için hazır değildi.

Bu altyapı ise laiklikti.

Atatürk, ileriyi görerek bu altyapıyı getirdi.

(25. 10. 1994)

BİR İSTİFANIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ...

Sanatında, toplumumuzu uygar toplumlar çizgisine getirmekte büyük payı olan ünlü opera artistimiz, İstanbul Cemal Reşit Rey Konser Salonu Sanat Yönetmeni, eski dostum Aydın Gün bu görevinden istifa etti.

Neden mi?

Çünkü Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nun ciddi müzik ve sanat gösterilerinden bayağılığa kaymamasını, çağdışı eylemlere sahne olmamasını gözetiyordu; kişiliği buna elvermezdi de ondan.

Ama baleyi, "belden aşağı" saydığını söyleyecek denli çağdışına düşen İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı'nın, salonu, sanat dışı amaçlarla kullanmaya kalkması bu büyük sanatçımızı istifa etmek zorunda bıraktı.

Başka ne yapabilirdi! Bir uygarlık savaşçısı ile uygarlığı şeriata aykırı sayan iki kişi karşı karşıya gelmişti.

İşte bizim sorunumuz, bu iki düşünce arasındaki savaşım sorunudur: Aklın, bilimin gösterdiği yolda mı gideceğiz, yoksa hiçbir soruya yer bırakmayan şeriatın buyruğuna mı gireceğiz?

Sanatı, cinselliğin dışında mı tutacağız, yoksa bale seyrederken huylananlara mı benzeyeceğiz?

Evrensel kültürü "Batı taklidi" diye küçümseyenlerdir bizim kuyumuzu kazanlar. Bunlar, dönüp dolaşıp Batı emperyalizminin emir kulu olurlar.

Cezayir Kurtuluş Savaşı önderlerinden biri, hiç unutmam, "Molière, berelilerden daha büyük düşmanımızdır" demişti. Bereliler, bildiğimiz gibi Fransa'nın Cezayir'deki sömürge ordusu idi. Molière'i düşman sayan kafa, gele gele şeriata teslim oldu. Batı, bunu soğukkanlılıkla, belki de için için sevinerek olağan sayıyor.

Çünkü uygarlığa uzak düşen ülke daha kolay sömürülür.

Atatürk; çağımızın kurtuluş savaşları öncüsü olan bu büyük adam, Batı'nın, emperyalizmini kültüründen ayırmakla yaman, eşi bulunmaz bir tanıyı dünya barışının temel taşlarından biri olarak insanlığa armağan etmiştir. Bağımsızlığını elde etmek isteyen geri kalmış toplum, emperyalizmle çarpışacak, ama evrensel olan, kültür ve uygarlığı benimseyecektir. Başka türlü kurtuluş çaresi yoktur.

Bu davranış, Batı'ya karşı bir uyarıyı da içerir: Batı, tarihsel süreç içinde, yakın çağların kültür ve uygarlık temsilciliğini üstlenmiş durumdadır; ama bu, insanlığın ona bıraktığı bir kalıttır, sömürüye araç kılınamaz.

Konumuza dönersek... Devlet Tiyatrosu'nun başlattığı "Sanata Evet" kampanyası, amacı başka da olsa, güncel sorunumuzla rastlaşmıştır: "Sanata hayır" diyenler, açık ve içten olsunlar, onları tanıyalım; dinsel inancın yorumunu tekellerine alıp çağdaş uygarlıktan toplumumuzu yoksun bırakmak isteyenleri bilelim.

(8. 11. 1994)

YİTİKLER

Yıllar önce burada çıkan "Üç Bilinmeyen" başlıklı yazımda (deneme kitaplarımdan birinde vardır o yazı) tarihin üç büyük adamını bilmediğimizden söz etmiştim; bunlar, Homeros, İsa ve Shakespeare idi. İlk ikisinin yaşayıp yaşamadığı bile belli değildir. Destanları kalmasaydı Homeros'un adını hangi kitapta görecektik? O zaman kitap yoktu ki! İmparatorluktan bize kadar kaydı saklanmış olan Roma arşivinde İsa'nın adı yoktur. Shakespeare'in ise elimizde sadece imzası var. O eşsiz oyunları yazan bu şair miydi, bugün de tartışmalıdır.

Oysa bu üç bilinmeyen adamdan birincisi ilkçağa, ikincisi ortaçağa, üçüncüsü yeniçağa egemen olmuştur.

Ne garip bir yazgı! Öyle ki ünlü olmaktan utanır insan.

Yahya Kemal Beyatlı, o çok sevdiğim "Itrî" adlı şiirinin bir yerinde şöyle der:

O ki bir ihtişamlı dünyaya
Ses ve tel kudretiyle hâkimdi
Adeta benziyor muammaya
Ulemamız da bilmiyor kimdi.
Nât'dir en mehibi, en derini.

Alın size bilinmeyen bir büyük adam daha!

Bu durum karşısında "Yapıtları kalmış ya, yeter bize!" diyemeyiz; yapıtların yazgısı da yaratıcıların yazgısına benziyor. Bakın, Yahya Kemal Beyatlı, gene o şiirinde ne diyor:

Kıskanıp gizlemiş kaza ve kader
Belki binden ziyade bestesini
Bize mirası kaldı yirmi eser.

Ne oldu, nasıl yitti bunca yapıt? Belki o zaman nota olmaması, ya da notanın basılmaması bunun nedeni olarak gösterilebilir, ama basılı notanın bulunduğu Avrupa'da bile kimi müzik yapıtlarının yittiği biliniyor. Derler ki, Mendelssohn, büyük Bach'ın bir yapıtını bir kasap dükkânında bulmuş.

Nerden nereye!

Yahya Kemal Beyatlı "kaza ve kader" demekle doğru etmiş. Kim bilir ne değerli yapıtlar yitip gitti bu dünyada!

Doktor Jivago romanının ünlü Rus yazarı Pasternak anı kitabında anlatır; olay gençliğinde geçmiş başından, elinde çantası, çantasının içinde yeni yazdığı yirmi kadar hikâye, trenle bir yerden bir yere giderken çantasını yitirmiş. Ara da bulasın!

Kim bilir ne perişan olmuştur zavallı!

Oturup baştan yazamazsın ki!

Felaket desek doğrudur.

Pasternak, İsa'nın bir sözü ile yatıştırmış kendini: "Yitiren kazanacaktır." Ama nerde, ne zaman?

Sanatçı, yapıtını kendinden çok sever. Öyle olması da akla uygundur; çünkü kendisi ölecek, ama yapıtı yaşayacaktır.

Nerden belli diye sorulacak olursa, deriz ki, bütün sanatçılar yapıtlarını ölümsüz sayarlar. Saymasalar yaratırlar mıydı?

Demek öldükten sonra anılmanın yaşamaya benzer bir yanı var.

Şu da söylenebilir; belki de kimse gerçekten öleceğine inanmıyordur, adının anıldığını öteki dünyadan duyup mutlu olacak.

Garip bir yaratıktır şu insan!

Yukardan beri sanat yapıtlarının yitiminden söz ediyoruz; oysa bütün yitirilenler böyle değildir elbet, yerine konulacak şeylerimizin yitimi de kişiyi üzer. Örneğin bir arkadaşım gözlüğünü yitirmişti, günlerce başımı ağrıttı.

– Canım, büyütme, yenisini alırsın, dedim.

– Almasına alırım da nereye gitti, onu merak ediyorum.

– Bir yere gitmemiştir.

– Öyleyse nerde?

– Ben ne bileyim kardeşim.

Neyse, tuvalette buldu da yakamı kurtardım.

Giysi yitimini hiç bilmezdim, bir ressam arkadaşımdan dinledim, anlatayım:

Rahmetli ressam Sabri Berkel, çok şık giyinirdi, öyle ki şıklığı hiç göze çarpmazdı. Bir gün ona:

– İyi bir terzin var anlaşılan, diyecek oldum, meğer derdine dokunmuşum, "Ah.. ah!" dedikten sonra şöyle anlattı:

– Kaç giysimi yitirmişimdir ben, bilmezsin. Kolay değildir giysi diktirmek. Kumaşçıya gideceksin, bir kumaş beğeneceksin, sonra onu terzine götüreceksin. Bu arada kumaşın başına neler gelmez! Otobüste, ya da dolmuşta, yanında oturan birinin mürekkepli kalemi, yanan cigarası kumaşın üstüne düşer, al başına belayı! Ya da terzinin kalfası ütüyü biraz fazla tutar giysinin üstünde, pantolonun paçası, ceketin kolu filan yanık rengini alır. Gel de kullan o giysiyi. Bir serüvendir giysi diktirmek, her an bir tehlike ile karşılaşılabilir.

Demek yitimin biçimi adamına göre değişiyor.

Bir de zamanı yitirmek diye bir şey vardır ki buna "zamanı kaçırmak" demek daha doğru olur.

Edward Grant *Ortaçağda Fizik Bilimleri* adlı kitabının (V Yayınları) başında şöyle diyor:

"Yunan felsefe ve biliminin Roma dünyasına ilk nüfuz ettiği MÖ ikinci ve birinci yüzyıllardan günümüze gelinceye dek, Batı Avrupa'da bilimin, MS yaklaşık 500 ile 1000 yılları arasında, en düşük düzeyinden geçtiği, sonra da, Yunan ve Arap bilimsel eserlerinin gün yüzüne çıkmasıyla, yepyeni bir birikime tanıklık edildiği 12. yüzyıl ile 13. yüzyıl başlarına dek yavaş bir gelişim gösterdiği tartışılmaz bir gerçektir. Böylesine felaketli bir durum nasıl doğdu ve nasıl oldu da onca yüzyıl sürüp gitti?"

Evet, beş yüz yıl Avrupa için yitmiştir. Bu açıdan bakıldığında bizim yitiğimizin daha ağır olduğunu söyleyebiliriz; çünkü burnumuzun dibindeki bilimsel gelişmeyi görememişizdir.

Yazımızın başına dönersek... Itrî'nin bunca bestesinin elimizde olmadığına üzülen Yahya Kemal Beyatlı, gene de onların yi-

tip gittiğine inanmıyor.

Belki hâlâ o besteler çalınır
Gemiler geçmeyen bir ummanda.

(11. 11. 1994)

BİR OLAYIN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

10 Kasım günü Anıtkabir'de Atatürk düşmanı bir şeriatçının çıkardığı olay dolayısıyla bir gazetecinin sorduğu soruyu yanıtlarken Sayın Cumhurbaşkanı Demirel:

– Altmış milyon içinde bir mezcup çıkabilir, dedi.

Bu adam bir deli mi ve altmış milyon içinde sadece bir kişi mi?

O gün, Atatürk'ü seven, sayan on binlerce yurttaş içine katılıp "Taşlara tapmayın" demek küstahlığını göze aldığına göre bu adama "deli" diyebiliriz, ama bu "delilik", o adamın "hasta" olduğu anlamında yorumlanamaz, bir şeriatçı partizandır o ve altmış milyonluk Türk toplumu içinde sadece bir kişi değildir. Yoksa olayı küçümsemiş oluruz.

Gerçi 10 Kasım günü törene katılarak Anıtkabir'e giren ve elindeki *Kuran*'ı gösterip taşa, kemiğe tapmaktan söz etmeye kalkışan ilk şeriatçı odur, ama biz bütün şeriatçıların böyle düşündüklerini biliyoruz; söylüyorlar, yazıyorlar, dahası Atatürk'e sövüyorlar. Burada sadece saldırganlıktır yeni olan, onu da beklemiyor değildik. Bu tür olaylar hızlanarak sürecektir kanısındayım.

Bir an için, bu küstahın söylediklerini ciddiye alalım ve kendimize şu soruyu yöneltelim:

10 Kasım günü Anıtkabir alanını dolduran on binlerce yurttaş taşa, kemiğe tapınmak için mi gittiler oraya?

Yetiştirdiği büyük adamları belli günlerde anmak için her uygar ulus görkemli gömütler yapar, yonutlar diker. Bunun örneklerini sayıp dökmeye gerek görmüyorum, sadece şunu söylemekle yetineceğim: Meçhul Asker anıtları tapınmak için mi dikilmiştir? Yurdu için ölümü göze alanı, yurduna iyilik edeni unutmamak, onu bilinçte yaşatmak en azından bir vefa borcudur.

Kaldı ki Atatürk, Türkiye'nin kurtarıcısı ve yaşatıcısı nitemini hak etmiş, yaşamımızda yol gösterici olmayı sürdüren büyük adamdır. Onun için "O ölmedi" diyenlere hak veriyorum, çünkü Atatürk bir anı değildir, öncülük görevini bugün de sürdüren bir aydınlanmacı ve esin kaynağıdır.

Peki, 10 Kasım saldırganı din adına konuşurken doğru mu söylüyor?

Hayır,

Ansiklopediden alıyorum.

"Emanet-emanat-ı mukaddese: İslam dini ve tarihi bakımından büyük önem taşıyan kişilerden kalan bazı şahsi eşyalar ile hatıralara verilen ad. Kutsal emanetlerin toplanması Hz. Muhammed zamanında başladı. Bunların en yaygını Hz. Peygamber'in sakalının her kesilişinde ashap tarafından toplanan kıllarıdır (sakal-ı şerif)."

İstanbul'daki eski camilerde bu kıllardan bir tutam bulunduğunu ve kutsal günlerde bu kılların bir cam altında müminlere öptürüldüğünü biliyoruz.

Ya "hırka-i şerif"e ne buyurulur? Kutsal günlerde gösterilen, peygamberin hırkası karşısında müminlerin yerlere eğildiklerini bilmiyor muyuz?

Demek sakal kılı ve hırka karşısında dua etmeye cevaz var da, bir gömüt karşısında saygı duruşunda bulunmaya müsaade yok, öyle mi?

Bu adam "meczup" filan değil, düpedüz azılı bir Atatürk düşmanı.

Şeriatçı, Atatürk adını bir unutturabilse, amacına daha çabuk varacağını düşünmektedir.

Olacak şey mi?

(15. 11. 1994)

ŞİİRLİ YAZI

Antalya'da basılan "İnsan" dergisinin kasım sayısı (4. sayı) köydeki adresime geldi. Ben bu güzel derginin ilk üç sayısını görmemiştim; bundan dolayı da Hasan Şişli'nin "Yanar Döner" adlı şiirinin ilk bölümünü bilmiyorum.

Dergi ile bir de şiir kitabı geldi, Salih Mercanoğlu'nun *Yağmurun Elleri* adlı şiir kitabı. Dergi ve kitap hafta sonumu doldurdu.

Salih Mercanoğlu, "İnsan" dergisinin yayın kurulu üyelerinden. Kitabı Antalya'da basılmış. Bu kitaptan "Zamfir" adlı şiiri okurlarıma sunuyorum:

yarısı gökyüzü
yeryüzü yarısı

yarısı peri mavisi
çayır çimen yarısı

yarısı şarkı söyler
dans eder yarısı

yarısı sabah
yağmur yarısı

yarısı aşk
aşk yarısı

Hasan Şişli'nin şiirine gelince... Ben bu şairimizi yeni tanıyorum.

"Yanar Döner"in ikinci bölümünün adı: "Kabuklu Balık"

yanık çakıl taşı
gezgin güneş altında
yere bakıyor bir yüzü
yuvarlacık damarlı
bir gözünde gökyüzü

tut elinde sıcak çöreği
üfleye üfleye
avucunda çevirdikçe
çift dünyalısın birden
yüreğin yıldız pencereleri

düş gerçek olmuş
döne döne
gerçek düş

destanları düşün masalları
böyle sık sık kime
gökten üç elma düşmüş

Eski sularda yüzer gibi
yanıyor taşın içinde
avuçta tutulmaktan
kabuklu bir balık kristali

Dergi "Dünya Şiiri" başlığı altında ünlü Yunan şairlerine bir sayfa ayırmış. Burada Kavafis'in, Ritsos'un, Seferis'in ve Stellos Yeranis'in çevirilerini okuyoruz.

Kavafis'in "Kent" adlı güzel şiirini bilirdim, Herkül Millas ile Özdemir İnce bu şiiri sanırım yeniden çevirmişler. İşte "Kent";

"Başka diyarlara, başka denizlere giderim, dedin
Bundan daha iyi bir kent vardır bir yerde nasıl olsa
Sanki bir hükümle yargılanmış her çabam;
ve yüreğim sanki bir ceset gibi gömülmüş oraya

Daha ne kadar çürüyüp yıkılacak böyle aklım!
Nereye çevirsem gözlerimi, nereye baksam burada
gördüğüm kara yıkıntılarıdır hayatının yalnızca
yıllar yılı yıktığım ve heder ettiğim hayatımın."
Hep peşinde izleyecek durmadan seni kent
Dolaşacaksın aynı sokaklarda. Ve aynı
mahallede yaşlanacaksın
ve burada, bu aynı evde ağaracak aklaşacak saçların
Hep aynı kente varacaksın. Bir başka kent bekleme sakın.
ne bir gemi var, ne de bir yol sana.
Nasıl heder ettiysen hayatını bu köşecikte,
yıktın onu, işte yok ettin onu tüm yeryüzünde.

Kavafis'in bu çok sevdiğim şiiri, Sokrates'in bir sözünden çıkmış gibidir:

Sokrates'e bir dostu şöyle demiş,

– Arkadaşım sıkılıyordu, sıkıntısını atmak için başka diyarlara gitti. Ama döndüğünde baktık ki iyileşmemiş.

Sokrates,

– Kendisini de birlikte götürmüştür de ondan, yanıtını vermiş.

Stellos Yeranis adlı Yunan şairi ile ilk kez karşılaşıyorum. Dergideki şiiri şöyle:

DÖNÜŞ

"Gene geldiler" diye bağırdı arabacı Lefkipos
korku içinde, kalkanını
kuru kuyuya atmıştı az önce
"Bak" dedi bahçıvana
"Geri dönüyor Kserkes'in askerleri!
kuyunun başında kılıçtan geçirecekler beni.
Yalvarırım ne olur koca yoldaşım
sert şarapla yıkayıp
o ulu kozalat ağacının altına

ek beni; Altik'in gökyüzünü görebileyim
bulutlar estikçe.
Ah! yurdumun tanrıları neden us bağışlamadınız da
savaşın bitimine inandım
ve demokrasimizin barbarları yendiğine."

"İnsan" dergisinde Vecihi Timuroğlu'nun ilginç bir yazısı var. Timuroğlu, "Şiir" başlıklı bu yazıda şiirin tanımlarını bir bir gözden geçirip sinirleniyor, bunların şiiri tanımlayamayacağı sonucuna varıyor, biliyor şiirin tanımlanamayacağını, bile bile yeniden ele almış konuyu, sinirlenmek için.

Öyledir, şiirin tanımı yapılamaz, yapılamamıştır. Bu konuda ne deseniz yarım kalır, kandırmaz, doyurmaz kişiyi.

Ama her şiir anlayışına göre gene de bir tanımı vardır bu sanatın. Örneğin bizde eskiden "Vezinli kafiyeli sözdür" diye tanımlanırdı şiir, o günün şiiri de bu tanıma uyardı. Neylersiniz ki bu sanat boyuna biçim değiştirmiştir, başka başka görünüşlerle çıkmıştır karşımıza, hiçbir tanıma sığmamıştır.

Bunun şaşılacak yanı şuradadır ki, bütün bu değişik biçimlere karşın şiirin değişmeden süregelen bir özü, demek değişmeyecek bir özü vardır. Nedir o öz? İşte tanımlanamayan odur. Böyle olmasaydı, başka bir deyişle, şiirin bize "İşte şiir" dedirten o sürekli özü var olmasaydı, bir şiir sanatından söz edemezdik, her dönemde başka bir ad alırdı bu sanat.

Ne dersiniz, sayın Timuroğlu da tanımlamaya kalkmış şiiri, diyor ki, "Ben şiiri çözülemeyen büyüler tapınağı olarak görüyorum. Şiir, öncelikle duyarlıkları yakalamak işidir, sonra duyguları yansıtacak sözü örgütleme sanatıdır. Duyarlıkların müziğini sözcüklerle seslendiriniz, şiiri kurmuş olursunuz."

İşte size bir tanım daha, ama anlaşılması çok zor. "Duyarlıkların müziği" nedir, bu müzik sözcüklerle nasıl seslendirilir? Açıklanması gerekli düşünler bunlar. Sadece şuracığına dokunuvereyim; sayın Timuroğlu bu tanımına temel olarak "duygu" ve "duyarlık"ı almış, oysa bakın Sabahattin Eyuboğlu, özellikle çağdaş şiirin duygulara değil, duyulara dayandığını söylemişti.

Gördünüz mü, durum birden değişiverdi. Ben şiirin tanımını hiç düşünmüyorum da, ta Homeros'tan beri süregelen ve "şiir" dediğimiz o tanıdık özün ne olduğu üzerinde şaşarak kafa yoruyorum.

(18. 11. 1994)

VATAN HAİNİ

Dışişleri Bakanı sayın Mümtaz Soysal'ın, düşünceyi açıklama özgürlüğünü düzenleyen yasa tasarısı için söylediği nedir?

Diyor ki, "Bu yasa, özelleştirme yasası ile eşzamanlı olarak çıkarılmalıdır; yoksa SHP önümüzdeki ara seçimlere koalisyon ortağı ile eşit şansla giremeyecektir."

Sayın Soysal'ın bu uyarısı çok yerindedir.

Çünkü halk arasında şöyle bir söylenti dolaşmaktadır: DYP, koalisyon ortağını kendi amaçları için kullanıyor ve bunda şimdiye kadar başarılı da oldu; örneğin özelleştirme yasası için ortağının onayını aldı. Oysa SHP, bir sosyal demokrat parti olarak kendisinden beklenen girişimleri bir türlü gerçekleştirememektedir. İşte düşünceyi açıklama özgürlüğünü düzenleyen yasa tasarısı buna bir örnek olarak gösterilebilir.

Halk şöyle düşünüyor:

DYP, ortağının desteği ile, özelleştirme yasa tasarısını Meclis'ten geçirecek ve düşünceyi açıklama özgürlüğü yasasını uyutacaktır.

Bunlar konuşuluyor, tartışılıyor, tanık oluyorum. Onun için de Soysal'dan gelen uyarının yerinde olduğunu söylüyorum.

DYP, SHP'yi gerçekten atlatacak mıdır?

Ankara büromuzun verdiği bir habere göre, DYP'li Sinop Milletvekili Yaşar Topçu, TBMM adalet komisyonunda görüşülen ve düşünceyi açıklama özgürlüğüne yeniden düzenleme getiren değişiklik tasarısına destek verecek milletvekillerini "vatan haini" ilan edeceğini söylemiş.

Şimdiden etmiş bile, düşünceyi açıklama özgürlüğünü istemek vatan hainliğidir, adalet komisyonunda üye milletvekilleri ona göre oy kullansınlar!

Vatan haini!

Ne korkunç bir söz!

Vatanı düşmana satan adam.

Derim ki, bu sözü böyle olur olmaz yerlerde kullanmamalı, alışılır, alışıldığı için de bir gün vatanı düşmana satan biri çıktığında inanılmaz olur.

Bizde oldukça sık kullanılmıştır; öyle ki, bizim düşüncemize aykırı konuşana kolayca "vatan haini" damgasını vurabiliyoruz.

Böyle ağır bir sözü, daha tartışma başlamadan söyleyivermek, tartışmaktan korkulduğunu gösterir. Bir kez söylendi mi de artık onun doğru olup olmadığı üzerinde durulmaz.

Sovyetler Birliği'ne kaçtığı için Nâzım Hikmet'e "vatan haini" denildi ya, artık kimse bu şairimizin vatanı düşmana satıp satmadığı üzerinde durmadı, bir "vatan haini"dir gitti. Şimdilerde söylenmiyor artık.

İkinci Dünya Savaşı içinde iki İngiliz fizikçisi Sovyet Rusya'ya kaçmıştı; İngiliz parlamentosunda bir milletvekili başbakandan bu fizikçiler geri döndüklerinde ne ceza yiyeceklerini sordu. Başbakan "Yasalarımızda böyle bir suç bulunmadığı için hiçbir ceza almazlar" dedi.

"Vatan haini" sözü, değişik görüşlere göre ayrı ayrı yorumlanmıştır hep. II. Abdülhamid'in diktatörlüğünden yurtdışına kaçanlar, padişahın gözünde vatan haini idiler; oysa meşrutiyetçiler için onlar kahramandı.

Düşünceyi açıklama özgürlüğünü isteyenler için bu özgürlüğe karşı gelenler neden vatan haini sayılmasın!

(22. 11. 1994)

YENİ BİR SÖZLÜK

Ansiklopedileri de, sözlükleri de çok severim, bunlardan birini elime aldım mı dalar giderim. Dahası var, bir sözcüğe bakmak için bir ansiklopediye ya da bir sözlüğe başvursam, aradığım sözcüğü unuttuğum bile olur, başka sözcüklerin çekiciliğine kapılırım. Yıldızlara benzetirim onları, göz kırparlar bana, sanki "Bana bak, bana bak!" derler.

Bizde ansiklopedilere büyük bir ilgi uyandığını gazetelerin ansiklopedi dağıtımına önem vermesinden anlıyorum; ama sözcüklere, hele belli bir bilim dalına ilişkin sözcüklere benzeri ilginin gösterildiğini pek sanmıyorum.

Türkçe Sözlük'ü alalım... Nedir bu, ne var bunun içinde? Konuştuğum dilin sözcükleri. Çoğu kişi şöyle düşünüyor: "Canım, ben anadilimin sözcüklerini bilmez miyim?"

Evet, bilmezsin.. Konuştuğun sözcüğün bir değil, birkaç anlamı vardır ve bu anlamların bir çatı altında toplanması çok kez şaşırtıcıdır. Biz tek başına hiçbir sözcüğü tam olarak anlayamayız, onu ailesi içinde tanımamız gerekir.

Belli bilim dallarının sözlükleri ise ilgi alanımızın büsbütün dışında kalmaktadır.

Ne yanlış!

Hiçbir bilgi dalı, öteki bilgilerden tam olarak ayrı değildir. Açın böyle bir sözlüğü, göreceksiniz ilginizin nasıl uyandığını.

Köyden dönüşte evimde böyle bir sözlük buldum, elimden düşmüyor: *Pedagoji Sözlüğü*... Yazarı Paul Foulguié, çevirmeni Cenap Karakaya. Kitap, Sosyal Yayınlar'da basılmış. Bana öyle geldi ki, her evde bulunması gerekir bu sözlüğün.

Bir arkadaşım derdi ki, "Otomobil kullanmasını, yemek pişirmesini öğrenmek için kitap alıp okuyorlar da, çocuklarını yetiştirmek için hiçbir kitaba gerekseme duymuyorlar."

Doğrudur. Gerçi insan denilen akıllı yaratık, bir makine parçası, ya da kuru fasulye gibi ele alınamaz; ama çocuğun ruhu ve zekâsı, işte bundan ötürü, çok daha fazla bilgi gerektirir bize. Oysa ana-babalar çocuk yetiştirme konusunda işi oluruna bırakmış durumdadırlar genellikle. Çocuğu kitaba göre yetiştirelim demiyorum, bu işin önemi üzerinde duralım, bilgi edinelim.

Şimdi, elimdeki sözlüğün konusunu oluşturan "pedagoji" ne demek, ona gelelim.

Yazar, önsözün bir yerinde şöyle diyor:

"Evet, kitabımda tanımlar esası oluşturuyor, ama herhalde en önemli, en önde gelen şeyi – belki paradoksal ama doğru bir deyişle – bizden en fazla çalışma isteyen şeyi değil, kitabımızı başvurulmaya ve karıştırılmaya en çok değer kılan şeyi değil... Bu sözlerimizle alıntıları kastediyoruz. Bizim Sözlük'ümüzü yukarda karşılaştırdığımız eserlerden ayıran, her şeyden önce işte bu alıntılardır."

Gerçekten de, alıntı bakımından böylesine zengin bir ansiklopedik bilimsel yapıt kolay gösterilemez.

PEDAGOJİ

Fr. pédagogie (gr. paidegogia, çocukları yetiştirme sanatı)

A – Çocuğun eğitimini konu alan disiplin. Pedagoji, eğitim tekniklerinin bilgisini ve bu teknikleri uygulama sanatını içerir.

1. Atıl varlığı kullanmakta son derece usta olan zekâ, canlı varlığa gelince, acemiliğini ortaya koyar. Hijyenin ve pedagojinin tarihi, bu konuda çok şeyler söyler bize. (Bergson)

2. Pedagoji, eğitimi gerçekleştirmek ve özellikle de, öğretmek için başvurulan vasıtaların tümüdür. (M. Debesse)

3. Pedagoji'nin iyisi, kişinin kendisinden işe başlar. Sıradan pedagogun kusuru, onun kendi kendisinden emin olmasıdır. Onun eksiği, benlik bilincine erişmemiş, kendi kendisini sorun haline getirmemiş olmasıdır. (G. Gusdorf)

4. Pedagojinin konusu, belli kuramsal çerçeveler içinde icra edilen ve bazı ahlaki ve felsefi amaçların gerçekleştirilmesini hedef alan eğitim faaliyetlerinin incelenmesi, seçilmesi ve uygulanmasıdır. (P. Louchet)

B – Başkalarının kanıları, fikirleri ve alışkanlıkları üzerinde etkili olmayı amaçlayan her türlü aksiyon.

5. Herhalde, uzun süre reklam pedagojisinin etkisinde kalmışlığımızdan olacak, garip bir şekilde objelere bağlı bulunuyoruz. Bu bakımdan bizler barbarız.

6. Normal pedagojiye sürekli ve olağanüstü etkili bir pedagoji daha ekleniyor: Reklam. Kâr temeline dayanan bir endüstri, – eğitim yoluyla – insanlar için çiklet değil de, çiklet için imkânlar yaratmaya çalışıyor. (A. De Saint-Exupéry)

c – Erginlerin pedagojisi: İki unsur arasındaki uyuşmazlık nedeniyle, bu terim, "sürekli eğitim" teriminin doğmasına yol açmıştır.

Konu "Pedagoji ve eğitim", "Pedagoji ve felsefi disiplinler", "Kuramsal pedagoji" yan başlıkları ile sürüyor.

Şunu da eklemeyi unutmayalım, Grekçe paidos çocuk demektir, pedagoji oradan geliyor.

Belli bir bilim dalının sözlüğü, ona yakın bilim dalları ile ilişkisinden ötürü nerdeyse genel bir sözlük, bir ansiklopedi kimliği kazanır. Bu bakımdan korkmayalım mesleksel sözlüklerden, onları kendimize yabancı bulmayalım.

(25. 11. 1994)

SAKALLI CELÂL

Bugünün gençleri Sakallı Celâl Bey'i bilmiyorlar, adını da duymamışlar. Nerden bilsinler, kitap bırakmış bir aydın değildi, konuşmaları ve yaşantısı ile ilgili uyandırmış ve ünlenmişti. Ben Ankara'da iken Sakallı Celâl'i tanıdım, konuşmalarını dinledim.

Bir paşa oğlu, Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra öğretmenlik alıp Anadolu'ya gitmiş, köylerde, kasabalarda çalışmış, öteki beriki ile takışıp çatışmasından boyuna iş değiştirmiş, savaşımcı, bilgili, akıllı ve mantık gücü ile dikkati çeken bir adam.

En ünlü görevleri arasında Ankara Lisesi Müdürlüğü ile şimendifer ateşçiliği var. Ahmet Haşim, anıları arasında, Ankara Lisesi'ndeki öğretmenliğini anlatırken Sakallı Celâl'e de değinir:

"Akşamları bahçede, havuz başında toplanır, Sakallı Celâl'in harikulade saçmalarını dinlerdik."

Kâzım Karabekir Paşa'ya, bir tren yolculuğu sırasında, bir ateşçinin kendisini görmek istediğini söylerler; Paşa'nın "Gelsin!" demesi üzerine Celâl Bey yağlı bir işçi tulumu ile içeri girer ve bir ricada bulunacağı sanılırken Karabekir'e eğitim, öğretim konusundaki düşüncelerini anlatır. Ben onun, insanları şaşırtmaktan hoşlandığını düşünmüşümdür hep.

Nerede olduğunu şimdi unuttum, bir öğretmenliği sırasında, öğretmenler odasının duvarına ünlü bir böcek bilgininin resmini asmış; bilgin bu resimde, başında şapkası, toprağa eğilmiş, böceklerini incelerken görünüyormuş... O zaman daha şapka giymemişiz, öğretmenlere dokunmuş anlaşılan, şapkalı resmin duvardan kaldırılmasını istemişler. Celâl Bey kızmış,

– Adam sizin hatırınız için güneşin altında başı açık mı çalışsın! diye bağırmış.

Ben tanıdığımda işi yoktu, koltuğunun altında Fransızca gazeteler ve kitaplarla düşünceli düşünceli dolaşır, dost ziyaretle-

rinde bulunurdu. Adı komüniste çıkmıştı. Sanırın izleniyordu da. Yaz geceleri gezmeye çıktığımızda, onun evinin önünde durur, açık pencereden gelen Enternasyonal marşını dinlerdik.

Orhan Veli, bir gün Halil Vedat Fıratlı'nın evinde, Salallı Celâl'e.

– Sakal bırakmasaydınız, size Sakalsız Celâl mi diyeceklerdi? sorusunu yöneltmişti de, hiç unutmam Celâl Bey fena halde kızarak, "Kes efendim kes!" diye bağırmıştı.

Bir gün de ressam Rasin yolda karşılaştığı sakallı bir adamı Sakallı Celâl sanıp yanına yaklaşır, saygılarını sunar, ama adamın şaşırdığını görünce, "Siz Sakallı Celâl Bey değil misiniz?" diye sormak zorunda kalır.

Adam,

– Sakallıyım ama Celâl Bey değilim, demiş.

Sakallı Celâl'in ünlenmiş sözleri vardır, insanımızın cahilliğini anlatmak için bir gün,

– Bu kadar cehalet ancak tahsil ile olur, demiş.

Bu sözün yanlış yorumlandığını bir iki kez gördüğüm için açıklamaya girişeyim.

"Üniversitelerimiz cahil yetiştiriyor" anlamında değil o söz, "Cahilliğin bu derecesi kendiliğinden olmaz, çalışıp didinmek gerekir" demek.

Az kalsın unutuyordum; meğer bizim devletimiz sosyalist bir devletmiş, son sosyalist devlet. Yıkmışlar.

(29. 11. 1994)

DEMOKRASİNİN ÖNEMLİ SORUSU

Haftada bir gün yazdığım bu köşede, güncel olayları konu edinmek istediğim, okurun gözünden kaçmamıştır sanırım; tek korkum, düşüncelerimi yazarken erken davranmış olma olasılığıdır. Örneğin bugün "Özgür Ülke" gazetesinin bombalanma olayına değinmek istiyorum, şu ana değin hükümetten yurttaşı aydınlatıcı bir yorum, bir açıklama yok, ama yarın ne olacağını kestiremem.

Bu gibi olaylar karşısında, sorumlu yerlerde bulunan kişilerin, önce "Hükümet işe el koymuştur, yakında her şey aydınlığa kavuşacaktır" diyerek kamuoyunu yatıştırıcı bir tutuma girdiğini, ama yakın vaadi bir türlü gerçekleşmeyince olayı "faili meçhul"ler dolabına kaldırdığınızı biliyoruz. Örnekleri sayıp dökmeye kalksak, görevlerini bir türlü yerine getiremeyenleri rahatsız etmiş olacağız.

"Özgür Ülke" gazetesinin bombalanmasında suçlular kimlerdir, bu olay ne amaçla düzenlenmiştir?

Bu soruların yanıtını beklemek hakkımızdır.

Konu, demokrasi ile yönetilip yönetilmediğimiz konusuna bağlanmaktadır. Bir ülke, demokratik kurallara boş veren, dahası demokratik kurallara tümden karşı bir yönetim altında olabilir, bunun dünyada hiç de azımsanamayacak örnekleri vardır, ama bu örnekler şaşırtıcı değil, gene de bir anlamda tutarlılık içinde görülebilir. Şaşırtıcı ve tutarsız olan, bizimki gibi demokrat olduğunu savunan ve buna dayanarak Avrupa Birliği'ne katılmak için uğraşan hükümetlerin durumudur. Her olayı, sıkışınca "iç işlerimiz" saymak, kurtarıcı bir önlem değildir.

Yıldızlara bakarak evrenin gizlerini çözmeye çalışan eski bir bilgin, önündeki çukura düşüvermiş. Derim ki, her şeyden önce önümüzü görsek iyi olur.

"Özgür Ülke" olayı ile birlikte kamuoyunda sorulara yol açan bir başka olay da, Başbakanımızın eşi Özer Uçuran Çiller'in İngiltere, Fransa, Almanya büyükelçileri ile özel bir yemek çağrısında bulunmasıdır. Bir zamanlar devlet ve siyaset adamlarımızın karıları devlet işlerine burunlarını sokuyorlardı; hadi onu karılıklarına veriyorduk, şimdi de kocalar mı kendilerini göstermeye kalkıyorlar?

Siyasete atılmış kişilerin ne düşündüğünü, neyi gerçekleştirmek istediğini, kamuoyu bilmek isterse haklıdır; ama kocaların ne düşündüğünü merak etmek kimseye düşmez. Bu bir aile sorunudur.

İngiliz Kraliçesi Victoria'nın eşi Prens Albert devlet siyaset işlerine burnunu sokunca, gazeteler, "Sen kendi işine bak!" diye manşet atmışlar. Tarih böyle yazıyor. E...İngiltere de demokrasinin yurdu sayılır ya!

Bilemeyen, yönetemeyen, halkı yanıtsız ve şaşkın bırakan hükümetler dönemi ne zaman son bulacak?

Bence demokrasinin en önemli sorusu da budur.

Olayları görmek, onlara doğru tanılar koymak iktidarların en önemli görevidir.

XVI. Louis, günce tutarmış, 14 Temmuz günü "rien" diye yazmış defterine, yazacak bir konu bulamamış. Oysa o gün Bastille'in halkça ele geçirildiği gündür. Devrimin başlangıcı.

Neyin neyi getireceği belli olmaz.

(6. 12. 1994)

ANLAMAK, ANLAŞILMAK

Charlie Chaplin, bir filminin galasına Einstein ile gitmiş, seyirciler, çağrılılar bu iki büyük adamı ayakta alkışlamışlar. Bunu gören Chaplin, Einstein'in kulağına "Beni alkışlıyorlar, çünkü beni anlıyorlar, sizi alkışlıyorlar, ama sizi anlamıyorlar" demiş.

Bu sözde şaşırtıcı olan, halkın büyük fizik bilginini anlamadan alkışlamasıdır. Ama başka türlüsünü bekleyemezdik, İzafiyet Kuramı'nı anlamak kolay mıdır? "Madem büyük bilgin" diyorlar, buncası yeter bize, alkışlamak için.

Bu olayı geçen akşam telefonda Ali Ulvi'ye anlattım, "Chaplin'i de anlamadan alkışlamışlardır" dedi. Düşündüm, doğruydu Ali Ulvi'nin söylediği, bir sanatçıyı anlamak kolay mıdır? Hele bu sanatçı Chaplin gibi güldürücü bir sanatçı ise, halk onun kullandığı birtakım geleneksel güldürme tekniklerini – çarpışma, yere yuvarlanma gibi – sanatın ta kendisi sayabilir, güldüğüne göre de *Şarlo*'yu anlamış demektir. Ama Chaplin bunca kolay mıdır?

Eski Yunan'daki Tragedya-Komedya bölümlemesi daha sonra anlamını yitirmiş, bu iki öğe iç içe girmiştir. Bunun en çarpıcı örnekleri Shakespeare'de kendini gösterir. Onda çoğu zaman gülme acıya dönüşür. Trajik maske ile komik maske ortadan kalkar. İnsan yüzünde gülmenin ve ağlamanın oluşturduğu çizgiler birbirine benzemektedir. Çağımızın gülmece ustası bence Kafka'dır. Max Brod, Kafka'nın hikâyelerini okuduktan sonra kahkahalarla güldüğünü söyler. Şarlo'yu alkışlamak kolay değildir.

Bana sorarsanız hiçbir sanat yapıtı, hiçbir sanatçı kolay değildir. Evet, duygulanmışızdır, coşkunluğa kapılmışızdır, dahası ağlamışızdır, ama bunlar bizim bir sanat yapıtını, bir sanatçıyı anladığımızı göstermez tam olarak. Sanatçı ne demek istiyordu, biz neyi anladık? Bu soru çoğun yanıtsız kalır, yanıtsız kalacaktır. Shakespeare'in boyuna yorumlanması ona bir türlü varamadığı-

mızı göstermez mi?

Bir kez yazmıştım, olsun, gene yazayım: Orkestra şefi Karayan, bir ameliyat için Zürih'e ünlü beyin cerrahı Gazi Yaşargil'e geldiğinde, bir söyleşi sırasında Yaşargil ona sorar:

– Siz bir Beethoven yorumcususunuz, büyük besteci kimin yorumunu kendine yakın bulmuştur dersiniz?

Karayan:

– Hiçbirini, diye yanıtlamıştır bu soruyu.

Demek Beethoven, ne yaptığı tam olarak anlaşılamadan öldü gitti.

Evet, öyledir, sanatçının yazgısıdır bu. Derim ki, biz de anlayamadığımıza katlanarak değerlendirmeliyiz bir sanat yapıtını. Buna katlanmak zorundayız. Örneğin ben, *Brandenbourg* konçertolarından 2'ncisini (Fa major) ötekilerine yeğlerim, ondaki diyalog beni büyüler, kendimden geçirir, ama gene de anladığımı söyleyemem. Belki böylesi başyapıtlar anlaşılmak için değildir, doğaya benzerler. Çehov'un *Üç Kız Kardeşler* oyunundaki binbaşının (adı neydi?) söylediği gibi,

– İşte kar yağıyor, nedir bunun anlamı?

Doğayı anlamadan seviyoruz da, sanat yapıtını neden ille anlamaya çalışıyoruz? Yoksa yaratıcısı da bilmez mi yapıtının ne anlama geldiğini? Bilmeyebilir. Bir okuru, Goethe'ye,

– *Faust*'ta ne demek istiyorsunuz? diye sormuş.

Goethe,

– Ben de bilmiyorum, diye yanıtlamış adamı.

Ama biz kanmayalım bu söze; anladığıma göre, büyük yazar, yapıtını açıklamaktan çekinmiştir. Böyle ise, yerden göğe kadar haklıdır bunda. Hiçbir sanat yapıtı açıklanamaz, çünkü onun açıklaması kendisidir, yapıtın kendisi. Açıklamaya kalkmak o yapıtın eksikliğini gösterir.

Coleridge, *Hamlet*'i göklere çıkarır, buna karşılık Eliot yerin dibine batırır. Bu yorumlardan hangisi doğru? İkisi de doğru, ikisi de doğru değil.

"Doğru" dediğimiz ne anlama gelir ki!

Bilimlere bir bakalım...

Bilimler eskiden herkes içindi, dahası usun özyapısına uygun bir dizge idi. Örneğin geometri demek, us demekti. Nitekim Sokrates bir öğrencisi ile bunu konuşurken, ordan geçmekte olan bir köleyi yanına çağırır ve toprak üzerinde çizgiler çizerek, "Bu böyle olursa şu da şöyle olmaz mı?" diyerek ona "eşek davası" diye ünlenmiş olan davayı kanıtlatır.

Kısacası, bilimlerle ilişki kurabilmek için us yeterlidir.

Ama çağımızda, özellikle atom fiziğindeki büyük gelişmelerden sonra bilimlerle aramız çok açılmış bulunmaktadır. Diyelim, atom çekirdeği içindeki elektronların durumunu kavrayabilmek için us yetmiyor. Büyük fizikçi Rutherfold, atomun içini anlatmaya kalkmış ve bu amaçla küçük bir kitap yayımlamıştı, bu kitapta atom dünyası güneş dizgesine benzetiliyordu. Bu benzetme çok işimize yaradı, atom dünyasını anladığımızı sandık: Bir protonun çevresinde elektronlar dönüyordu.

Fakat gerçek durum hiç de böyle değildi ve Rutherford o kitabı yazdığına pişman oldu. Çünkü dil bu konuyu açıklamaya yetmiyordu. Dil demek, us demek değil midir?

Dil neden yetersiz kaldı?

Bir fizik bilgini, "Elektronları kullanmıyoruz da ondan" diyor. Çünkü dil, kullandığımız şeylerle sınırlıdır. Bize başka bir dil gereklidir, bu dil de şimdilik matematiktir. Belki ilerde söze dayalı yeni bir dil kurulacaktır.

Eskiden de özellikle bütün bilimleri kendi içinde toplamış olan felsefede benzeri güçlükler ortaya çıkmamış değildi. Örneğin Platon'un *idea*'ları bizi şaşırtıyordu, şimdi de şaşırtmaktadır. Bu *idea*'lar nerede yaşıyorlardı ve bizim usumuza nasıl yerleşmişlerdi? Bunları yanıtlamak kolay değildir.

İşin tuhafı, İngiliz felsefecisi Copleston'un anlattığına göre, diyaloglarında Platon bu konuyu halk için basitleştirmiş, derslerinde daha ayrıntılı olarak anlatmış. O derslerde bulunmak isterdim doğrusu. Hocanın ne dediğini anlar mıydım? Bilmiyorum, belki de anlamadan dinlerdim. Ne iyi olurdu!

Kolayına kaçarsak, kavramlardır idealar yeryüzünde görüp dokunamayacağımız tür adları. Diyelim ağaç böyle bir kavram-

dır, kendisi görünmez de ondan çıkma ağaçlar görünür bize: Çam ağacı, elma ağacı... gibi. Biz ideaların taklitleri ile geçinip gideriz.

Belki de Eski Yunanlıların otuz altı bin tanrı yaratmaları, böyle bir yöntemle gerçekleşmişti: Tanrı kavramından birçok tanrı çıkarmak.

Bu tanrıların kadın ve erkek olarak ayrılmasını anlamak ise daha kolaydır: Sevişme sırasında alta yatan tanrıçadır, toprak anadır. Üstte olan ise gökteki tanrılar.

Ya dilimizi değiştireceğiz evreni, bilimi, sanatı anlamak için, ya da anlamadan bakacağız onlara. Anlamaya neden takmışız kafayı, anlamıyorum.

Aziz Augustinos şöyle demiş:

"Zaman mı nedir? Sormazsanız biliyorum, sorarsanız bilmiyorum."

(9. 12. 1994)

ÖLÜLERİMİZİ ANMAK

Sevdiklerimizin ölümü bizi acılara boğuyor, onların yokluklarına kolay katlanamıyoruz; hele yakınlarımızdan birinin genç iken ölmesi, yaşamımızı karartıyor. Ölüm acısına dayanmak güçtür, ama ayılıp bayılmak kültürce yükselmiş çevrelerde artık ayıp sayılmaktadır. Nâzım Hikmet, eşine yazdığı bir şiirde, ölüm acısının günümüzde en çok bir yıl sürdüğünü söyler. Çok yaşlı, ya da onulmaz bir hastalığa yakalanmış olan kimseler için yanmak daha az olur; bu gibi durumlarda "kurtuldu" sözü iyileştirici bir etki yapar. Bütün sorun, kendi yaşamımızı eskisi gibi sürdürmenin koşullarını yaratmakta toplanır. İnsanoğlu bencildir, bu yüzden "ölenle ölünmez" sözünü bulmuştur; ama kendini toparlar toparlamaz, ölenin anılarını yaşatmakta büyük bir çaba gösterir, onu unutmadığını, acısının hep taze olduğunu söyler. İşte bu nedenden gazetelerimiz ölmüşleri anma duyuruları ile dolup taşmaktadır. Bu duyuruların çoğu bana gereksiz ve inandırıcılıktan yoksun görünüyor. Sanırım aşağıda bunun örneklerine değinme fırsatını bulacağız. Şimdi geçmişe bir göz atalım.

İlkel toplum insanı, ölüleri anmaktan korkuyordu; çünkü ölünün ruhu dönüp gelirse, kim bilir ne kötülükler yapacaktır düşüncesi klana egemendi. Belki de bir kıskançlık sorunu idi bu, "Ben öldüm, sen yaşıyorsun" sorunu. İlkel toplumda ölünün adını anmak yasaktı, dahası ölenin adını taşıyan kişilere başka adlar takılırdı. Demek ruh öcalıcı idi. Günümüze çok ters düşen bir durum!

Ruhlara karşı duyulan bu korku, ilkel toplumlara özgü bir yaklaşım olarak kalmamış, çağlar boyu süregitmiştir. İlkçağda, diyelim bir savaşta, ya da bir kazada ölüp de gömülmemiş olanların ruhları, yaşayanların arasına gelir, onları rahatsız ederdi.

Odysseus bunlardan çok çekmiştir. Damdan düşüp ölen Elpenor'un, kendisini gömmesi için Odysseus'a nasıl yalvardığını Homeros ne güzel anlatır! Demek gömüt, ölüleri bizden uzak tutmanın vazgeçilmez koşulu idi. Troya Savaşı'nda, Kral Priamos'un, oğlu Hektor'u gömmek için Akhilleus'a nasıl yalvardığını da unutmayalım.

Ortaçağ'da ruhlar hem çağırılır, hem kovulurdu; demek onlardan hem yardım istenir, hem korkulurdu. Ama ruhlarla alışveriş kurmak hep kuşku yaratırdı. Cadılık olayı burdan çıkmıştır. Bir Hıristiyan büyüğü, "ruhları hem sayalım, hem onlardan uzak duralım" demiştir.

Bu korkunun Shakespeare'e kadar gelmesi beni hep şaşırtmıştır. Hamlet, babasının ruhu ile konuşurken hiç de saygılı değildir. Anlatayım durumu:

Elsinor şatosunun surlarında gece nöbeti tutan Bernardo ile Marcellus, ölmüş kralın görüntüsü ile karşılaşırlar. İşin tuhafı, o zaman ruhlarla Latince konuşulurmuş nedense. O sırada oraya gelmiş olan Prens Hamlet'in dostu Horatio ruha seslenir:

– Sen nesin ki, gecenin bu saatinde, ölmüş kralın bu güzel ve muharip kılığına giriyorsun. Sana emrediyorum, söyle!

Fakat görüntü yanıt vermez. Horatio da Prens Hamlet'e duyurur olayı. Ertesi gece o yere gelir ve babası kralın ruhu ile karşılaşır. Konuşur onunla, az sonra görüntü çekilir ve yerin altına girer, sesi oradan gelir: "Yemin edin!"

Prens Hamlet, babasını tanımıştır, şöyle diyor:

– Güzel söyledin koca köstebek, yerin altında ne çabuk yol alıyorsun... Tam bir maden işçisi!

Babasının ruhunu görmekten sevinmesi gereken Prens Hamlet'in şu konuşmasına bakın! Saygı nerede kaldı? Ama yanılmayalım, karşıdaki insan değil ruhtur. Saygı gerekmez.

Bizde İslamcı gelenek ölülerimizi anmayı güzel bir törene bağlamıştır. Mevlit'tir bu tören. Arap ve Türk edebiyatında Muhammed peygamberin doğumunu ve kısaca yaşamını anlatan yapıtlara mevlit denir. Mevlitler, mesnevi biçiminde düzenlenmiş ve halkın anlayacağı yalın bir dille yazılmıştır.

İlk Türkçe mevlit, Süleyman Çelebi'nin 1409-10 yıllarında kaleme aldığı "Vesiletü'n Necat"tır. Mevlidi makamlı olarak okuyanlara mevlithan denir. Bunlar güzel sesli hafızlardır. Evde mevlit okunduğunda lokma dökülür, camide okunuyorsa gelenlere birer külah şeker verilir ve sonunda ölmüşlerin adına dua edilir. Ruhları çağırmaya kalkılmaz. Benim yazları gittiğim güneydeki köyde, değişik nedenlerle sık sık mevlit okunduğunu gördüm: Çocuk okula başladı mevlit, çocuk sünnet oldu mevlit, çocuk askere gidiyor mevlit.

Süleyman Çelebi'nin bu güzel şiiri Türk dehasının İslam dinine büyük bir katkısıdır. Neylersiniz ki, softalar buna karşıdırlar; efendim *Kuran* okumak dururken ne gerek varmış böyle şeylere!...

Kısacası, ilkel toplumdan bu yana hep ruhlara inanılmıştır, hem de pek değişiklik yapmadan. İlkel toplum insanı birçok açıdan bize benzer, kendimizi fazla büyütmeyelim. Bilim, teknik ne denli ilerlerse ilerlesin, bizim boş inançlarımız sürüp gidiyor.

Bundan otuz kırk yıl önce ruh çağırma modası çok yaygındı. Masanın üzerine ters çevrilmiş bir fincan konur, parmaklar bu fincana değdirilir, sonra da ruh çağırılırdı. Böyle bir toplantıda, bir arkadaşımızın isteği üzerine, onun amcasının ruhunu çağırmıştık da, fincan yürüyüşe geçtiğinde arkadaşımız coşmuş. "Amca benim ben" diye bağırmıştı. Diyeceğim, inanılırdı ruhlarla konuşulduğuna.

Daha sonra, yaşayanları uyutarak onların ruhlarını öteye beriye yollama, onlardan bilgi edinme merakı aldı yürüdü. Böyle bir ruh göçünü görmek için, bir tarihte, Aziz Nesin ile Harbiye'de bir doktorun yerine gitmiştik, hiç unutmam. Ruh, doktorun istediğini yapamamış, saçmalayıp durmuştu.

Bizde yeni yeni yayılmaya başlayan, dünyaya birkaç kez gelindiğine ilişkin inancın uzun bir geçmişi vardır. Jorge Luis Borges'in dilimize Celâl Üster'in kalemi ile çevrilen o olağanüstü güzellikteki *Yedi Gece* adlı kitabında bu konuya ilişkin bir bölüm var:

"Agrigentum'lu Empedoksles daha önceki yaşamlarını şöyle anımsar: 'Bir genç kızdım, sonra bir dal, sonra bir geyik, daha sonra da denizden fırlayan dilsiz bir balık oldum.' Julius Caesar bu öğretiyi druid'lere, yani eski Kelt bilginlerine yakıştırır. Galli ozan Talies, evrende her biçime girdiğini söyler. 'Savaşta komutan, ellerde kılıç oldum, altmış ırmak aşan köprü oldum, ışık oldum, ağaç oldum, kitapta sözcük oldum." Dario'nun belki de en güzel şiiri şu dizelerle başlar: Eceler ecesi Kleopatra'nın yatağında yatmış bir askerdim."

Herkes böyle talihli olamaz ki!

Son zamanlarda, gazetelerimizde çıkan "ruhlara mektuplar" duyurularının çoğaldığı gözüme çarpıyor. Bunlar, çoğun, şiir biçiminde yazılmış, sevgili ölülere seslenmelerdir ve tümü "Seni unutmadık" konusunu işlemektedir. Ölmüşümüzü unutmamış olabiliriz, dahası onu eskisi gibi seviyoruzdur, onun için gözyaşları döküyoruzdur, ama bunları gazetelerde bastırmakla ne yaptığımızı sanıyoruz, anlayamıyorum.

Ölmüşümüzün gazeteleri okuyacağına mı inanıyoruz yoksa? Öyle de olsa, duygularımız bizimdir, bize yeter, onları başkalarının da bilmesi gereksizdir.

Bunların sözümona şiire benzetilerek yazılması ise ayrıca düşündürücüdür. Şiir yeteneğimizi mi göstermek istiyoruz, yoksa ölmüşümüze içtenliğimizi mi? Oysa bu iki şey bir arada yürütülemez. Bir an, o şiir sanılması istenen sözlerin gerçekten şiir olduğunu düşünsek, anılmak istenen ölü aradan çekilip gitti demektir, şiir ölüden öne geçti demektir. Bu bakımdan, bunların şiire benzememesine şükredilmeli.

Diyelim meyhanede, yitirdikleri bir arkadaşlarını anarken içlerinden birinin şairliği tutuyor, şöyle bir şiir döktürüyor:

Sevgili Kadri
Aramızdan ayrılalı üç yıl oluyor
Meyhanedeki akşam toplantılarında
Yerin hep boş duruyor
Senin için kaldırıyoruz kadehleri

Sevgili Kadri.
(Arkadaşların adına) Kâzım Önol

Diyeceğim, ruhlarla ilişkimiz gitgide yoğunlaşmaktadır, hem de mistiklikten arınmış olarak: Gazete aracılığı ile düpedüz içli mektuplar yazıyoruz ruhlara. Ama yerine varıyor mu, varmıyor mu, umurumuzda değil. Yaşayanlar okuyorlar ya, o bize yeter.

(16. 12. 1994)

KANDİD GELDİ

Aziz dostum Server Tanilli'nin güzel kaleminden çıkan. Voltaire'in ünlü romanının yeni çevirisi, sonunda elime ulaştı. Sonunda diyorum, çünkü epeydir gazeteye gidemedim, demek bana gönderilen kitaplar, dergiler, mektuplar bir süre orada kaldı.

Sayın Server Tanilli'nin bir de Voltaire çalışması var ki bu özgün yapıtından ötürü onu artık Voltaire uzmanımız sayabiliriz. Bu çalışması sırasında dostumla sık sık telefonlaşıyorduk, ne denli coşkuluydu anlatamam; araştırdıkça ünlü filosofun yeni yanlarını keşfediyor, bir bilim adamının ağırbaşlı sevinciyle doluyordu.

Kandid ya da İyimserlik her aydının okuması gereken bir kitaptır. "Roman" demedim, çünkü Voltaire bu yapıtında, Leibniz'in, dünyamızı "olabilir dünyaların en iyisi" biçiminde nitelemiş olmasına karşı çıkar; dünyamızda kötülük vardır, onu Tanrı yaratmış olsaydı kötülüğe ne gerek kalırdı.

İyimserliği ilericilik sayanların, bu kitaptan rahatsız olmalarını istemem. "Kandid" sözlükteki anlamı ile gerçi "saf" dahası "bön" anlamına gelirse de, her iyimseri bu nitemlerle anmak yanlış olur. Hele eylemciler, belli bir amaca yürüyenler, başarıya koşanlar için iyimserlik, "kendine güvenme" anlamında bir güç kaynağıdır. "Eylemci" dedimse bundan anarşistleri ayırmak gerekir. Anarşist, hiç de bir inanç adamı değildir.

Dostoyevski, nihilist Stavrogin'i anlatırken şöyle der:

"Stavrogin bir şeye inanıyorsa, inandığına inanmıyor demektir; Stavrogin bir şeye inanmıyorsa, inanmadığına inanmıyor demektir."

Demokritos her sabah evinden gülerek çıkarmış, çünkü dünyanın düzeleceğine inanmıyormuş; Herakleitos ise ağlayarak çıkarmış evinden her sabah, çünkü "Dünya neden hâlâ kötü" diye düşünürmüş.

Dönelim kitabımıza... Sayın Server Tanilli, bu yapıtı on yıl önce, Voltaire'in 300. doğum yılı dolayısıyla Türkçeye çevirmişti, elimizdeki çeviri onun elden geçirilmişidir.

Bir telefon konuşmamızda (Server Tanilli Strasbourg Üniversitesi'nde profesördür) aziz dostum, "çeviri" denilen işin "biten" bir iş olmadığını söylemişti. "Bir çevirinizi açın bakın, yeniden yazmak gereksemesini duyarsınız" demişti.

Haklıydı. Okuduğunuz bir kitabı yeniden okumak gibidir bu, her okuyuşta yeni bir şeyler bulursunuz onda. Kişi bir çevirisini gözden geçirirken de şu soru takılır aklına "Yoksa şunu şöyle mi deseydim?" Bitip tükenmez bu sorular.

İşte sayın Server Tanilli de on yıl önceki çevirisini böyle gözden geçirdi.

Kitabın bir "Eklenti"si var, buraya Voltaire'in ölümünün 100. yıldönümü dolayısıyla Victor Hugo'nun verdiği bir söylev alınmış. Bu çok ilginç konuşmadan yazıma iki parça almak istiyorum.

İlk parça söylevin başlangıcından:

"Yüzyıl önce bugün bir insan ölüyordu. Ölümsüz olan ölüyordu. Sırtında yılları, eserleri, sorumlulukların en ünlüsünü ve en korkuncunu, yani insan vicdanını uyarıp düzeltmiş olmanın sorumluluğunu yüklenmiş olarak gidiyordu. Lanetlenmiş ve kutsanmış, geçmişçe lanetlenmiş, gelecekçe kutsanmış olarak gidiyordu. Geçmişçe lanetlenmek, gelecekçe kutsanmak, baylar, zaferin iki yüce biçimidir bu!"

İkincisi de şu:

"Devrim'den önce, baylar, sosyal yapı şöyleydi: Aşağıda halk, halkın üstünde ruhbanın temsil ettiği din, onun yanında yargıçların temsil ettikleri adalet.

Şimdi, insan toplumunun böyle bir anında neydi halk? Bilgisizlik. Neydi din? Hoşgörüsüzlük. Ve neydi adalet? Adaletsizlik."

(20. 12. 1994)

GÜNLERDEN BİR GÜN

Zaman birimlerinin çoğulu doğaya, tekili bize ilişkindir, bizim yaşamış olduğumuzu gösterir. "Binlerce yıl" sözü masaldır, "bir gün" ise gerçek.

Sabahleyin, her günkü gibi saat 7.30'da kalktım, yıkandım, iki bardak çay içtim, birkaç cıgara tellendirdim, pencereden dışarı baktım, kar yağıyordu. Yaşadığımı kimse yadsıyamaz.

Jorge Lois Borges, *Yedi Gece* adlı kitabında yer alan "Bin Bir Gece Masalları" adlı konuşmasında şöyle diyor:

"Peki, neden önce bin masal vardı da, sonra bin bir masal oldu? Sanırım, bunun iki nedeni var: Birincisi, o zamanlar çift sayıların uğursuzluk getirdiği yolunda bir boş inanç söz konusuydu. Bu yüzden tek sayı aradılar ve çok şükür ki bine bir eklediler. Kazara dokuz yüz doksan dokuz yapsalardı bir gecenin eksik kaldığı duygusuna kapılabilirdik. Oysa bin bir gece olunca, bize sonsuz bir şey verildiği, bir armağan, bir gece daha sunulduğu duygusuna kapılıyoruz."

Yazar, sonra da, İngilizcede "Forever and a day" diye bir söz bulunduğunu belirtir. Bir gün, sadece bir gün yaşıyoruz ve bu "bir gün" sonsuzdur, değerini bilelim.

İki aydır evden çıkmıyorum. Bu arada üç kez doktora gitmek için çıktım. Önce Sayın Türkân Saylan'a, sonra Sayın Dr. Oryal'e daha sonra da eski dostum Sayın Dr. Özcan Köknel'e. Dr. Oryal kalbimi çok iyi buldu; yalnız tartıda seksenin üstüne çıktığımı görünce,

– Size söz veriyorum, dedim, bir ay içinde üç dört kilo veririm, ama yaşımı seksenden aşağı indirmek elimde değil.

Dr. Oryal,

– Onu da biz indireceğiz, yaşınızı yetmişe getireceğiz, dedi.

Hazır pazarlığa girmişken altmışı isteseydim olmaz mıydı? Ama terbiyeli adamımdır, açgözlülük etmedim.

Dr. Köknel ise, depresyon geçirdiğimi söyledi. Bu kaçıncı? Oysa ben ruhum yok sanırdım. Meğer bu hastalık beyin salgılarından birinin azalması sonucu ortaya çıkarmış. Şimdiye dek bilinebilen altı salgı varmış. Bunları denetlemek elimizde değil elbette. Nasıl baş edeceğiz?

Öğleye doğru, TRT üçüncü programında Şostakoviç'in piyano sanatını dinledim. Çok sevdim. Stalin, bu büyük besteciyi paylamıştı, neden Çaykovski gibi yazmıyor diye. Çaykovski gelmiş geçmiş, yapacağını yapmış. Onu yinelemeye ne gerek var? Müzik, orada dursun mu?

Yıllar önce, ünlü bir yazarımız bana,

– Neden şiir yazıyorsunuz? Nâzım Hikmet gelmiş, ondan sonra şiir yazılamaz, demişti.

Hava kirliliği gözle görülecek duruma gelmiş. Pencereden bakıyorum, hava karanlık. Akşam karanlığı değil bu, zehrin rengi.

Doğayla Sözleşme adlı kitabında (Yapı Kredi Yayınları, Çeviren: Turhan Ilgaz) Michel Serres şöyle diyor:

"Gelişen sanayimizin, atmosfere binlerce ve binlerce ton karbonmonoksit ve daha başka zehirli atıklar boşaltan faaliyetleri ve teknik kapasitemiz yüzünden iklimin bütününde acaba hangi topyekûn değişimi beklemek gerekiyor, bilmiyoruz."

Sonra şu ilginç tümceyi ekliyor:

"Özellikle geçen zaman (le temps qui passe) ile hava (le temps qu'il fait) arasındaki ilişkileri düşünmesini de bilmiyoruz."

Bilindiği gibi, Fransızcada "le temps passe" zaman geçiyor anlamına ve "il fait beau temps" hava güzel anlamına gelir.

Fransızların hava ile zamanı aynı sözcükle, *temps* sözcüğü ile anlatmaları ne düşündürücüdür.

Hava kirlenince zamanımız da kirleniyor.

Şöyle de diyemez miyiz?

Zaman kirlendikçe hava da kirleniyor.

Gazeteleri gözden geçirdim, bir yanılgının süregittiğini gördüm: Biz, Bosnalıların Türk olduklarını sanıyoruz. "Boşnak" Bosnalı demektir. Boşnaklar, Müslüman olmuş Sırplardır. Bunların yaşam biçimleri ve genel olarak kültürleri, Yugoslavya'daki öteki Slavlardan ayrı olduğu için Tito buraya "Müslüman Bosna Cumhuriyeti" adını vermişti. Bu cumhuriyet, bir din devleti de değildir.

Sarajevo'da bir dünya şiir toplantısına katılmıştım, orada on beş gün kaldım, dostlar edindim. Bunların başında İzet (İzzet değil) Sarayliç gelir, ünlü şair.

Sarayliç şimdi orada mı, nasıldır, bilmiyorum, çok merak ediyorum.

Öğle yemeğinden sonra ön odada uzandım ve Abdülkadir Budak'ın *İmzalı Gül* adlı şiir kitabını – kaçıncı kez açtım.

Budak'ın şiirleri bana sevinç veriyor.

İyi şiir sevinç verir.

Öğleden sonra eşim beni sinemaya götürdü, nicedir gitmiyordum.

O gün Kieslovski'nin *Mavi* adlı filmini gördük? Unutamayacağım filmler arasına koyuyorum bu filmi. Büyüleyici idi, hayranlık içinde kaldım.

Kieslovski, sanki büyük bir şair, büyük bir romancı gibi etkiledi beni... Yönetmenliğin ne demek olduğunu bir daha anladım.

Başrolde oynayan Juliette Binoche'u hiç görmemiştim. Ne büyük artistmiş! Başarısı olağanüstü. Bundan sonra onun hiçbir oyununu kaçırmam.

Akşam televizyonda tiyatro üzerine bir konuşma vardı. Genç ve başarılı Mustafa Alabora, "Tiyatro nedir?" sorusunu, "Tiyatro eğlendirerek düşündürmektir" diye yanıtladı.

Epey yaygın olduğunu sandığım bu düşünceye ben katılamıyorum. Tiyatro eğlendirici değildir ve düşündürmez. Biz tiyatroda bütün yerleşik inançlarımızdan, önyargılarımızdan kurtuluruz, kafamız boşalmıştır. Bir tür meditation durumudur bu. Her şeye açığızdır, boşuzdur. Budacı bir olgunluğa ermişizdir sanki.

İşte o zaman uykuyu öldürmek saçma olmaktan çıkar – çünkü bu, tiyatro dışında mantığa aykırıdır – Macbeth uykuyu öldürdü sözünden ürpererek büyüleniriz.

Bu olgunluğu, bu ermişliği, bize yalnız tiyatro verir.

İşte böyle bir gün.

(23. 12. 1994)

FELSEFEYLE İLİŞKİMİZ

Felsefesiz toplum, politikasını, ekonomisini, eğitimini, ahlakını düzeltemez, yoluna koyamaz, iyileştiremez. Bu işleri başarabilmek için bilinçli olmak gerekir ve bilinçlenmenin tek yolu felsefeden geçer; çünkü felsefe soru sorma sanatıdır.

Bizde soru sorma ayıptır, çocuklarımızı bu yasakla eğitiriz. Gene de sormayı sürdüren kişinin ise başına çorap örülür.

Felsefe, özgürlüğün, laikliğin, eşitliğin temelini oluşturur. Özgürlüğe, laikliğe, eşitliğe kuşku ile bakılan yerde felsefe sevilmez, dahası ondan nefret edilir.

Üniversitemizde felsefe dersinin 1912'de başladığını göz önüne alırsak, bu alanda ne denli gecikmiş olduğumuzu anlarız.

Buna karşın, bir avuç felsefecimiz, felsefe eğitiminin yaygınlaşması için çırpınıp duragelmiştir. Felsefeci dostum Sayın Arslan Kaynardağ'ın yeni kitabı, *Bizde Felsefenin Kurumlaşması ve Türkiye Felsefe Kurumu'nun Tarihi,* bu alanda ne gibi etkinlikler gerçekleştirildiğini topluca göz önüne koyması bakımından bana çok ilginç geldi, merakla okudum ve yararlandım.

Bu kitapta verilen bilgileri okurlarıma özetle aktarmak istiyorum.

Felsefe ve bilim etkinliklerinin bizim tarihimizdeki yerine değinirken Sayın Kaynardağ şöyle diyor:

"Osmanlı tarihine bakıldığında, bilim ve felsefe çalışmalarının geciktiği görülür. Okullarda (medreselerde) bilim ve felsefeye uzun süre yer verilmemiştir. Medreseler dışında da, bu alanlara yönelik çalışmalar yok, denecek kadar azdır." Bizde bilim ve felsefe çalışmaları ilk olarak 1820'lerde "Beşiktaş Cemiyet-i İlmiyesi" (Beşiktaşlı Ulema Grubu) ile başlıyormuş, bilmezdim.

Bu demekte Batı kültürüne açık birkaç kişi bilim ve felsefeye

yönelik çalışmalarda bulunuyorlar. Bu durum devletçe iyi karşılanmadığı için cemiyet kapatılıyor.

Bundan sonra, 1851'de Encümen-i Dâniş, arkasından 1861'de Cemiyet'i İlmiye-i Osmaniye kuruluyor. Bunları da Sultan Abdülhamit kapatıyor.

Felsefe ile ilgili çalışmalar Cumhuriyetle başlamış ve hızlanmıştır.

"Batılılaşma, çağdaşlaşma sorunsalı ile karşı karşıya gelen Cumhuriyet aydını, bu konuda soru sormak, konunun temelindeki felsefeyi o felsefenin ilkelerini öğrenmek, bir yandan da öğretmek hevesindeydi."

İlginç olan, felsefe etkinliklerinin sosyoloji ile başlamasıdır. Bunun temsilcisi, Fransız düşüncesinin etkisi ile ortaya çıkan Ziya Gökalp'tir.

"Mütareke yıllarında yani 1918 ile 1921 arasında, ülkedeki sosyalizme karşı ilk tepki kendini gösterdi. Bu tepki Bergson'un yaşama atılımı (élan vitale) düşüncesinden ve onun gibi dinamik psikoloji akımlarından esinlenen felsefe hareketi olarak ortaya çıktı. Üniversitede Mustafa Şekip (Tunç), Prof. Mehmet İzzet, Mehmet Emin (Erişgil) felsefenin bu tepkisini dile getirdiler."

Kitabı baştan sona özetlemek değil elbette niyetim, merak edenler alıp okusunlar. Ben yazımı bitirirken şunun altını önemle çizmek istiyorum, bugün bir felsefe kurumumuz vardır, bunun başında da Felsefe Profesörü İoanna Kuçuradi bulunmaktadır.

"Sonunda çoğu Ankara üniversitelerinden sekiz felsefecinin bir araya gelip kurucu üye olmasıyla 1974'te Felsefe Kurumu adı altında bir dernek ortaya çıktı."

(27. 12. 1994)

YILBAŞI ÜSTÜNE

Yılbaşında ne yapıyorsunuz?

Bugünlerde dostlar, arkadaşlar arasında en çok duyulan soru bu. Yılbaşı, nedense, sevinç getiriyor insanlara. Ömürlerinden bir yıl eksildiğini değil de, en azından bir yıl daha yaşayacaklarını düşünüyorlar da ondan. Haklıdırlar, "Nâzım Hikmet'in dediği, gibi, "Yaşamak güzel şey be kardeşim." Akhileus, öteki dünyada kendisini görmeye giden Odysseus'a, "Burada kral olmaktansa, dünyada köle olayım, daha iyi" diyordu.

Gerçi yılbaşı sıradan bir gündür, çünkü doğanın ayı, yılı yoktur ama, biz o gün seviniyoruz, gülüyor eğleniyoruz ya, yeter bize. İnsan mutlu günler yaratmış, böylece doğanın biteviyeliğini yenmiştir, ona katkıda bulunmuştur. İşte, "kültür" dediğimiz de budur.

Yılbaşı ile Noel, birbirine karıştırılır çoğu zaman; araları yakındır da ondan. Gerçekte bir benzerlik de vardır bu iki törensel gün arasında. Ama yılbaşı eski, Noel yenidir.

Noel sözcüğü, Latince Natalis "doğumla ilgili" sözcüğünden gelir; İsa'nın doğumu onuruna 25 Aralık'ta kutlanan Hıristiyan yortusu.

İsa'nın yaşadığına ilişkin bir belge bulunmadığına göre, doğum günü nerden çıktı ortaya? Noel'in çeşitli Hıristiyan mezheplerince değişik tarihlerde kutlanması da bunu gösterir. Ama üstünde durmayalım; geriye uzandıkça büyük adamların doğum günleri bilinmez olur. Biz İsa'yı söyledikleriyle var ediyoruz, o bize yeter.

"Bir Roma almanağına göre, İS 336'dan önce Noel, Roma'da Hıristiyan yortusu olarak kutlanıyordu. Buna karşılık Kudüs dışında doğu'da 6 Ocak'ta kutlanan Epifanyat yortusunda Hz. İsa'nın hem doğumu, hem de vaftiz edilmesi birlikte anılıyordu."

Şu bilgi önemli:

"Noel gelenekleri çok çeşitli kaynaklara dayanır. Romalılar 17 Aralık'taki Saturnalia (Satürn Şenliği) gününde çeşitli eğlenceler düzenler, birbirlerine armağanlar verirlerdi."

Şunu da unutmayalım, Töton boylarının Galya, Britanya ve Orta Avrupa'ya girişiyle Noel kutlamalarına Germenlerin ve Keltlerin *Yule* (yeni yıl) gelenekleri de eklenmiştir. Diyeceğim ki, hiçbir gelenek, başladı denilen tarihte başlamış değildir, çok daha eskilere uzanır. Bizi aldatan, Tarih'in bölümlere ayrılmış olmasıdır. Oysa zaman bölünemez. Yaprak dökmeyen çam ağacı, kuzeyden inip Noel ve yılbaşı törenlerine katılmıştır.

İnsanoğlu ölüme nasıl karşı gelsin! Doğum'u kutlamaktan başka ne yapabilir!

İşte, Noel'in kökeni olan *Natalis*'e geldik gene. Ölümü değil, doğumu düşünelim.

Gelelim Yılbaşı'na... Bakın Noel ile nasıl benzerlikler bulacağız.

Ansiklopedi diyor ki:

"Kökeni çok eskilere dayanan ve dünyanın hemen her yerinde kutlanan yılbaşı, genellikle nefis köreltme, arınma, canlanma ve yenilenmeyi temsil eden törenleri kapsar."

Görüyor musunuz, gene ölüme karşı direnme. Ancak "nefis köreltme" niteliği artık ortadan kalkmıştır; yılbaşı gecesi, her yerde, bolca yemek ve bolca içmek üzere geçer; öyle ki, ertesi gün hasta olarak kalkılır yataktan, suratlar asıktır, keyifler yerinde değildir. Kısacası, biz yılbaşını gelenekten uzak bir biçimde kutlamaktayız.

Okumayı sürdürelim:

"Değişik kültürlerde değişik biçimlere bürünen bu yenilenme öğesi, evrenin yaratılışının anılması ya da simgesel düzeyde yenilenmesi yoluyla tanrılann, evrenin ve toplumun güçlendirilmesi amacına yöneliktir."

İnsanoğlu'nun anlayamadığı şey ölümdür, doğum, canlanma, yenilenme törenleri bu başkaldırının göstergeleridir.

"Bilinen ilk yılbaşı kutlamaları, bahar ılımına (mart ortası), Asur'da ise güz ılımına (eylül ortası) en yakın yeni-ayda yapılırdı

(İÖ 2000). Mısırlılar, Fenikeliler ve Persler yılbaşını güz ılımında (21 Eylül), Yunanlılar ise İÖ 5. yüzyıla değin kış gündönümünde (21 Aralık) kutlardı. Roma'da Cumhuriyet döneminde, 1 Mart'ta başlatılan yeni yıl İÖ 153'ten sonra resmi olarak 1 Ocak'a alındı. Bu uygulama Julyen takviminde de (İÖ 46) sürdürüldü."

Buraya kadar yazdıklarımızdan anlaşılmıştır sanırım ki, yılbaşı, dahası Noel törenleri dinsel değildir. Bizim köktendinciler pirelenmesinler diye söylüyorum bunu.

Gerçi ben çocukluğumda yılbaşı nedir bilmezdim, böyle bir gelenek yoktu evimizde; ama o zaman toplumumuz dünyaya yabancı idi.

Şimdi yılbaşı geldi diye ona gecikmiş bir özlemle mi sarılacağım?

Yok canım! Takvimimizin yapay olduğunu bilecek kadar aklım var. Uydurmadır bütün bunlar. Bakın, Roma yılı 1 Mart'ta başlıyordu. Neden? Bunun nedeni olur mu! 1 Ocak da uydurmadır.

Ama insanoğlu, kültürünü işte böyle uydura uydura yaratmıştır. Biz kültür yaratığıyız. Başka türlü olamazdık ki!

Sevelim bu törenleri, saçma olsa da sevelim.

Doğa saçma değil mi?

Saçmalıklarımızı sevelim, yarın gece birbirimizi kutlayalım, güler yüzlü olalım.

Ölümü unutalım. Ertesi sabah yenilenmiş olarak uyanalım.

(30. 12. 1994)

GÜN VE GECE

Yunan mitologyasının en trajik kişisi olan Oidipus, Thebai'ye vardığında, Sphinks denilen canavar kentin kapısını tutmuş, sorduğu bilmecelere yanıt veremeyenleri parçalayıp yemektedir. İki bilmeceden biri şudur: Kimi zaman iki, kimi zaman üç, kimi zaman dört ayaklı yaratık kimdir? Oidipus buna "insan" diyerek doğru yanıtı verir.

Şimdi gelelim ikinci ve bu yazıda bizim için önemli olan bilmeceye:

İki kız kardeştirler, biri ötekini doğurur ve ikincisi birinciyi?

Oidipus buna "gece ile gündüz'" diyerek gene doğru yanıtı bulmuş olur ve Sphinks kendini tünediği kayadan uçuruma atarak ölür; böylece Thebai bu beladan kurtulur.

Ama o günün inancına göre "bilmek" iyi değildir, insanı çarpar. Nitekim bilmeden babasını öldürmüş olan (Freud'ün Oidipus Karmaşası dediği ruhsal durum bundan kaynaklanmıştır) Oidipus bu kez annesiyle evlenip ikinci günahını işler; artık yazgısından kurtulamayacaktır.

Biz şimdi onu korkunç sonu ile baş başa bırakıp kız kardeşlere, gece ile gündüze dönelim:

Burada söylenin (mitosun) tuhaf yanı, iki kardeşin birbirlerini doğurmasıdır. İkisi de hem anne, hem annenin kızıdır. Bunca yakınlık, gece ile gündüzün özdeş olduklarını göstermez de neyi gösterir!

Ne diyorum ben, biri karanlık, biri aydınlık olan bu iki zaman parçası nasıl özdeş olur?

Olur işte, usumuz almasa da öyledir.

Bu gerçeği bir de büyük bir filosofun ağzından dinleyelim.

Herakleitos şöyle demiş Demokritos için:

"Öyle bilisizdir ki, gece ile gündüzün özdeş olduğunu da bilmez."

Ama biz Herakleitos'un sözünü unutup gene "günaydın", "iyi akşamlar" (bu ikincisi için eskiden ne güzel bir "tünaydın" sözümüz vardı, tutmadı. Tünemek ordan gelir, elbet tünek de.) demeyi sürdürelim.

Şu soru da takılıyor usumuza:

Bunlardan hangisi, gece mi, yoksa gündüz mü öncedir?

Bu soru şöyle de sorulabilir:

Aydınlık mı baştadır, karanlık mı?

Gönlümüz, günün karanlıkla başladığına razı olmasa da, ne yapalım ki, başta karanlık geliyor, çünkü gün, gece yarısı başlıyor. Bakın, yılbaşı akşamı 1994 yılında, ama yılbaşı gecesi 1995 yılında geçti. Ne buyurulur!

Bütün bu sözler bana gülümsetici geliyor, çünkü doğada karanlık-aydınlık ayrımı yoktur; hele aydınlığın iyi, karanlığın ise kötü olduğuna ilişkin bölümleme düpedüz bizim uydurmamızdır, bizim bir değer yargımızdır ve bütün değer yargıları gibi, kültür alanına girer.

Ama insanoğlunun büyüklüğü de buradadır işte, kültürü yaratmış olmasındadır. Gece ile gündüz özdeş olsa da, karanlık ile aydınlık özdeş olamaz bizim için; bunlardan ilki kötü, ikincisi iyi'dir bizim için. Şu Arapçadan gelme sözcüğümüz "cahil", karanlık içinde olan anlamına gelir, "cehalet" ise karanlık anlamına.

Kavramlar arasındaki bu denkleşme ne güzeldir: Cahil olan karanlık içinde bulunduğu için önünü ardını göremez, tökezler, yuvarlanır. Bilen ise yürüdüğü yolu görür, nereye varacağını kestirir. Bu yüzden ona aydın diyoruz, haklı olarak.

Aydın olmayan özgür de olamaz.

Kişiler için de, toplumlar için de doğrudur bu. Bilisizlik içindeki (karanlıktaki) toplum, bir köleler toplumudur, özgürlük nedir anlamaz, düşünmez, körü körüne yaşar, kendisine aşılanmış dogmaları bellemiştir, seçme, yeğleme gücü yoktur.

Bir çağa adını veren "aydınlanma" ise, (Kant'ın dediği gibi söyleyelim) kendi aklımızı kullanma demektir. Sağduyu insanlar arasında eşit olarak paylaştırılmıştır, aklımızı kullanırsak bize aşılanmak istenen dogmalardan kurtulur ve aydınlığa varırız.

Aydınlık ve karanlık, başka kavramlara yol açmıştır, bunlar iyimserlik ve karamsarlık kavramlarıdır; başka bir deyişle yarına umutla bakmak ya da yarın için umutsuz olmak.

Bir yazımda, pek iyimser bir insan olmadığımı söylemiştim; dahası, eski bir şiirimin son dizesi olan,

Yarınki mutlu insanın

dizesini kaldıracağımı yazmıştım. Öyle ya, yarın insanoğlunun mutlu olacağını nerden bilebilirdim?

O günden bu yana, dünyada ve ülkemizde öyle umut kırıcı olaylar yaşadık ki, beni karamsarlığımdan ötürü ağır biçimde yerenler (ne hakları vardı!) halktan umut kestiklerini yazacak duruma geldiler.

İyimserlikten iyi bir şey çıkmaz, hele sürekli iyimserlik vurdum duymazlığa dek uzanır. Karamsarlıkta kötü gidişe karşı bir dayanma vardır en azından. Yarının nasıl olacağını bilemesek de, iyi olmasını istemeliyiz.

Toplumumuzun içinde bulunduğu bugünkü kötü, çok kötü koşullara karşın ben okurlarıma iyimserliğimi duyurmak istiyorum.

Umut kırıcı olaylar bu kerteye vardığında insanı yaşatacak tek umar iyimserliktir. Kavgaya başka türlü gidilmez. Atmayı düşündüğüm o dizeyi eski yerine koyuyorum. *Bir Halk Düşmanı* oyununda yalnız kaldığını anlayan doktorun, "İşte şimdi güçlüyüm" demesini iyi anlayacak durumdayız artık. Usun utkusuna (zaferine) inanmak anlamına gelir bu. Mustafa Kemal'i düşünün, yapayalnızdı...

Laikliğe kavgasız gürültüsüz vardığımızdan kuşkularımı belirttiğim ve acı günler yaşayacağımızı söylediğim eski yazılarım da

eleştiriler doğurmuştu, bu yüzden yerilmiştim. Keşke o zaman bana karşı gelenler haklı çıksaydılar!

Bir türlü devrimci olamayan, çağın gerisinde kalmış burjuvazimizin yapamadığı işi, gericiliği yenme işini, bir avuç aydın da olsak, başarmak zorundayız.

(6. 1. 1995)

SİZ HİÇ, BİR NEHRİN...

Gazetelerin kültür sayfalarını merakla okurum; yeni şiir kitapları, yeni romanlar, oyunlar beni ilgilendirir. Bunun gibi TV'lerde güzel sanatlara ayrılan saatlerin de izleyicisiyimdir. Sanat-düşün alanında neler olup bittiğinin en azından haberini almak bile ilgimi canlı tutmaya yeter.

Bu alandaki etkinlikleri topluca görmenin bir yararı da genel eğilimlerin topluca algılanışı ve bu eğilimler içinde ne gibi kişisel çizgiler belirdiğini sezinlemektir. Ama bunun gerçekleştirilmesi için medya nesnel olmaya önem vermeli, bizi alışılmış tanıtma söyleminden uzak tutmaya bakmalıdır. Yoksa kültür tanıtımı, diş macunu reklamına dönüşebilir, gösterilen her kitap, her resim, o türün en iyisi olup çıkar.

Bunu sağlamak için medya uzman kişileri araya sokuyor, ya da yaratıcıyı konuşturuyor. Bundan iyisi olamaz diyeceksiniz, bence de öyle; ancak yaratıcının alçakgönüllü, tanıtıcının ise anlaşılır olmasını istemek, hakkımızdır sanırım.

Yaratıcı, alçakgönüllülüğünü az konuşarak, tanıtıcı ise anlaşılırlığı, entelliğe düşmemekle gerçekleştirir.

Yazık ki tersine örneklerle sık sık karşılaşıyoruz: Yaratıcı, yapıtı üzerine çok uzun konuşuyor ve tanıtıcı, herkes anlamasın diye olacak, anlaşılması olanaksız bir biçime sokuyor sözünü. Doğrusu böyle bir konuşmayı, böyle bir yazıyı taklit etmek kolay değildir, ama bir deneyelim:

"Yabancılaşmanın insanda ve toplumdaki sosyo-politik paradigmalarını yansıttığı kadar, çözümün çözümsüzle girdiği trajik düellonun, çelişkileri sürekli etkisi altında tutan karmaşasını sınıfsal ilişkiler prizmasından yansıtıp algılama platformuna getirmekle imgelemin asal motorunu başat kılan bir yaklaşımla maddeyi kişileştirerek ilginç parametrelere varan bu kitap..."

Böyle bir tanıtmayı okuduktan ya da dinledikten sonra, "Peki, öyle olsun!" demekten başka yapılacak şey kalmıyor.

Yaratıcının, kendi yapıtını tanıtmasına gelince... Burada çok başka sorunlar ortaya çıkıyor.

1 – Yaratıcı kendi işini anlatabilir mi?

Daha önemlisi:

2 – Yaratıcı kendi işini anlatmalı mı?

Bugünlerde Arjantinli yazar Jorge Luis Borges'in iki kitabını okudum. Bunlardan biri *Yedi Gece* adını taşıyor; ikincisi, *Borges ile Söyleşi* Alber Sabanoğlu'nun Richard Burgin'den dilimize çevirdiği *Borges ile Söyleşi*'den yazıma, konumuzla yakından ilgili bir parçayı aktarmak istiyorum.

"Borges – Size şunu söylemek istiyorum: İnsanlarda edebiyat duygusu hiç yok. Bu yüzden bir edebiyat parçası hoşlarına gitse, hemen karmaşık nedenler aramaya koyuluyorlar. 'İyi bir şiir olduğu için veya ilgimi çeken bir hikâye olduğu için, okurken kendimi unutup içindeki kişileri düşündüğüm için seviyorum' diyeceklerine, içinde gerçek kırıntıları, semboller, olmayan neden-sonuç ilişkileri aramaya başlıyorlar. 'Hikâyenizi beğendik, ama ne demek istiyorsunuz bu hikâyeyle?' diye soruyorlar. Yanıt şu: 'Hiçbir şey demek istemedim. Anlatmak istediğim sadece hikâyenin kendisiydi. Eğer daha da yalın bir biçimde, daha basit sözcüklerle anlatabilseydim, inanın ki öyle yapardım.' Hikâyenin kendisi zaten kendi gerçeğidir, değil mi? Ama insanlar bunu kabul etmiyorlar, yazarların gizli amaçları olduğuna inanıyorlar. İnsanların çoğu – bunu kendi kendilerine veya başkalarına söylememekle birlikte – edebiyatın Ezop'un masalları türü yazılardan oluştuğunu sanıyorlar. Onlara göre her yazı bir gerçeği kanıtlamak amacıyla yazılmış, sadece yarattığı kişilere veya belirli bir konuya duyduğu ilgiden dolayı yazılmış olamaz. İnsanlar her türlü edebiyat yapıtının arkasında bir tür ders arıyorlar."

Borges'in bu sözlerine katıldığını belirttikten sonra diyeceğim ki, şairlerin, yazarların çoğu da ek açıklamalar yaparak okurun bu kuruntusunu beslemektedirler. O zaman ne oluyor, okur

okuduğu ile yetinmediği için, okuduğunun tadını alamıyor ve böylece edebiyat bir bilmece olup çıkıyor.

Ressamlarla müzikçiler bu bakımdan daha rahattırlar... diyeceğim, ama diyemiyorum. Onlara da soruyorlar "Ne demek istediniz?" diye.

Pirandello'nun bir hikâyesi vardır; bir ressam sergi açacaktır, ama bu tür sorularla karşılaşacağını düşündükçe sıkılmaktadır. Bir arkadaşı ona şu öğütte bulunur:

– Öyle sorular soran olursa, "Siz hiç, bir nehrin aktığını gördünüz mü" de onlara.

Ressam öyle yapar ve rahata kavuştuktan başka daha çoğunu elde eder: O saçma sapan yanıt, resimlerden daha çok hayranlık uyandırmıştır.

Uzun açıklamalara kalkmaktansa, yukardakine benzer kısa sözler hazırlamalı yazar ya da sanatçı.

Şimdi şakayı bırakıp diyeceğiz ki, açıklama yapıta hiçbir şey eklemedikten başka, yaratıcısını da güç durumda bırakır, çünkü yapıtın eksik olduğu kuşkusunu uyandırır.

Bitmedi; biz bu açıklama geleneğini sürdürdükçe, okurun, sanat meraklısının tembelliği de sürüp gidecektir, "Nasıl olsa sorup öğrenirim ya" tembelliğidir bu.

Okuru, sanat meraklısını, yapıtla baş başa kalmaya alıştırmalıyız.

(13. 1. 1995)

ŞİDDET ÜSTÜNE

Şiddetin, öldürürken kullandığı mantık şudur: Nasıl olsa ölecek değil miydi?

Bunda suçun kabulü gizlidir: Ben çabuklaştırdım.

Bütün insanlar öleceklerini bilirler, ama bilmezden gelirler. Yaşamın anlamı budur.

Demek burada şiddet doğanın yerini, ya da konumuz dinsel şiddet ise Tanrı'nın yerini alıyor. Bunlardan ilki akıl dışıdır, ikincisi ise dinsizlik.

Şiddet, kanser uru gibidir, büyümeden yaşayamaz ve bu kez mantık, toplu öldürmeler için, "Nasıl olsa ölmeyecekler miydi"ye dönüşür. Elbet burada amaç kişi ortadan kalkmıştır artık: Kim olursa olsun, ölsünler.

Görüyor musunuz, şiddet, belli bir kişi ile yetinmeyip kişilere yöneliyor: Orada oturanların tümü ölsün!

Televizyonlardan birinin sözcüsü Onat Kutlar'ın kendisine yönelik olmayan bir saldırıdan ötürü öldüğünü söyledi.

Yanlış anlamadımsa, belli bir kişiye ya da kişilere yönelik olmadığına göre ortada suç yok.

Öyleyse suçlu da yok.

Görüyor musunuz, şiddetin genel olarak 'yaşam'a yönelik niteliği olağan sayılıyor.

İşte şiddet, insan kafasına bu olağanlığı yerleştirmek istemektedir, onun amacı budur. "Alışın!" diyor bize, biz de nerdeyse alışıyoruz.

Her insan yaratıcıdır; tarımı bulan, birtakım hayvanları evcilleştiren, yazıyı bulan odur. Sanatçılar, bilim adamları bunun ka-

nıtı olarak ortaya çıkarlar.

Kültür, insanın doğaya katkısı demektir.

Bizim yaşamımız, bir kültür yaşamıdır.

Şiddet, bir insanı ya da insanları öldürmekle yaşamımızı yok ediyor.

Onat Kutlar'ın, yıllar önce *İshak* adlı kitabını okuduğumda yeteneğine, yaratıcılığına hayran kalmıştım.

Onu her görüşümde, *İshak*'ı yeniden bastırmasını ve yeni hikâyeler yazmasını isterdim.

Şeriatçı, bir kişiyi öldürmeyi, ya da bir topluca bulunulan yere bomba bırakmayı kendince nasıl doğru buluyor, anlayamıyorum.

"Benim gibi yaşamayan ölsün" mantığı mıdır bu?

Kendi yolu doğruysa, kurtuluşuna inanıyorsa yetmez mi ona?

Onlar kurtuluş yoluna girmiyorlarsa, onları yazgıları ile başbaşa bırakmak yerine öldürmek hangi mantığa sığar?

Dünyayı sadece kendileri için var etmeyi istiyorlarsa dünyaya ne gerek var?

Ahret onlara yetmez mi?

(17. 1. 1995)

SIRAYA DİZMEK

Gazetemizin dış haberler bölümünde çıkan şu haber beni düşündürdü:

"İsveç'in başkenti Stockholm yakınındaki Huudinge Cezaevi'nde bulunan dört mahkûm, masrafları vergi mükelleflerine ait olmak üzere bir haftalık tatile çıkacak.

Expressen gazetesinde yayımlanan habere göre cezaevi yönetimi ikisi hırsızlık, biri şiddet eylemine katılmak, öteki uyuşturucu kaçakçılığı suçundan hükümlü dört mahkûmun Norveç sınırındaki Taenndalen'de bulunan kış sporları merkezine bir hafta süre ile gitmelerine izin verdi."

Bu demektir ki, İsveç'te devlet, cezalandırdığı yurttaşının insan olduğunu unutmuyor.

Gerçekten de, bir suçtan hüküm giyen kişi, özgürlüklerinin belli bir bölümünden yoksun bırakılmakla hatasını ödemiş olmaktadır; artık onu, insan kalarak yaşamanın vazgeçilmez koşullarından uzak tutmaya kimsenin hakkı yoktur.

Ayrıca, çok iyi bilindiği gibi, hukukun cezalandırma ilkesi, ayağı sürçmüş kişiyi yeniden topluma kazandırmaktır.

Böyle ise, kötü ve zalim davranılarak insanlıktan çıkarılmış kişi nasıl kazanılır?

Yazının başına aldığım haber ister istemez, beni birtakım karşılaştırmalara yöneltti.

Çok değil, birkaç ay önce, cezaevlerimizden birinin tutukluları, hastalandıklarında hekime çıkarılmadıklarından yakınarak eyleme kalktılar. Bunu gene gazete haberlerinden öğrendim.

Bu durumda, ben nasıl kalkıp da mahkûmlarımıza kış sporla-

rı izni verilmesini öne sürebilirim?

Böyle bir girişimde bulunsam, aklı başında kişilerden bile olumsuz yanıt almaz mıyım? Bana, "Daha suçsuz yurttaşlarımızı bile insan gibi yaşatamazken, sıra suçluları eğlendirmeye mi geldi?" demezler mi?

Buraya dek yazdıklarım, toplumumuzda yerleşik bulunan yanlış bir görüşe getirdi beni.

Bu görüş, gereksemelerimizi sıraya dizmektir: Önce okul, sonra tiyatro... Ya da önce hastahane, sonra okul, sonra tiyatro... Ya da önce tiyatro, sonra okul, sonra...

Bu tür bir sıralamaya kalkmayanlar sadece şeriatçılardır. Onlara göre, önce cami geliyor, sonra cami, daha sonra gene cami.

Diyeceğim, uygar bir toplumda böyle bir sıralamaya kalkışılmaz; uygar bir toplumda gereksemeler, eksiksiz olarak bir arada sağlanır; "Daha dur bakalım, ona sıra gelmedi" mantığı tümden geçersizdir.

Mahkûm, hekime görünmek için sıralamanın süresini beklemez, beklememelidir.

Bir yerde daha yol yokken tiyatro açılmalıdır. Açılmalıdır ki yol gecikmesin.

Gereksemelerin başta geleni, sona bırakılanı olamaz.

Daha suçsuz yurttaş kayak sporu yapmadan da, talihsiz hükümlülere kış izni verilebilir.

"Önce bizim kamımız doysun, ondan sonra fakir fukaraya sıra gelir" mantığının iler tutar bir yanı var mıdır?

Konumuzdan biraz aynlmış olacağız, ama gene de anlatayım:

İsveç'te oturan, İsveç yurttaşı olmuş bir dostum geçen yaz buraya gelmişti, bana yolculuk masrafının İsveç hükümetince ödendiğini söyledi. Nedenini sormam üzerine de.

– Yasa var, dedi. Yabancı ülkelerden gelip İsveç yurttaşı olanların, özlemlerini gidermek için yılda bir kez yurtlarına gitmeleri halinde masraf İsveç hükümetince ödenir.

Bana, "Ama İsveç zengin" denecek olursa, şunu söylerim: İsveç bu yüzyılın başında yoksul bir ülke idi.

Kuzum, yoksulluk bizim yazgımız mıdır?

(24. 1. 1995)

OLMAYACAK DUAYA, ÂMİN

Sabah gazetesinin, ramazan dolayısıyla bastırdığı dinsel konulu kitapları tanıtan TV, bunun yanında, bir konuşmacısını halkın arasında dolaştırarak, ötekine berikine, "Ezan nedir?", "Âmin ne demek?" diye sordurdu. Bunlardan ilkini doğru yanıtlayanlardan ikinci soruyu bilen çıkmadı.

"Âmin" ne demek?

Herhangi bir Türkçe sözlüğü açarsanız, bu sözcüğün "Allah kabul etsin!" anlamına geldiğini görürsünüz. Ama bununla bitmez. Biraz daha açalım.

Hıristiyanlar da dua ettikten sonra "Amen" diyorlar, bu benzerlik nerden geliyor?

Sözcüğün kökeni Yahudi dilinde "emn"dir, oradan Arapçaya (Arapça semitik bir dildir) emin, emniyet, emanet olarak geçmiştir. Biz de bu sözcükleri kullanırız. "Emn" sağlam demektir. Tanrı, duadan sonra "Amin" diyenin geçmiş günahlarını bağışlarmış. Yahudiler de "Âmin" derler, çünkü ilk âmin diyen Musa peygambermiş.

Konu, bundan sonra biraz çatallaşıyor, en iyisi ansiklopediden okumak olacak:

"Namaz sırasında 'âmin' denilmesi konusunda değişik mezhep imamlarının değişik görüşleri vardır. Ebu Hanife ile Malik bin Enes, imamın 'âmin' demesinin gerekli olmadığını, cemaatin ise sessizce 'âmin' demesinin yeterli olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Şafii, imamın yüksek sesle, cemaatin de içinden 'âmin' demesi gerektiği, İbn Hambel ise, imam 'âmin' dedikten sonra cemaatin yüksek sesle 'âmin' demesi gerektiği görüşündedirler."

Görüyorsunuz ya, âmin deyip de geçmeyin, o kadar kolay değil. İşler karışıyor.

Dahası var.

Kutsal kitap metinlerindeki ilk kullanımında "Âmin" (amen)

sözcüğü, bir konuşmacının kendisinden önce konuşanın sözlerini doğruladığını belirtiyordu. Ant verirken bu sözcük kullanılırdı. Yahudiler eskiden dualarına son verirken "Amen" derlerdi. Hıristiyanlar da her duayı "Amen"le bitirirlerdi.

Buraya gelindiğinden karşımıza bir soru dikiliyor: Dua ve âmin, yazgımızla ilintili olduğuna göre, insanın yazgısı dünyaya gelirken mi saptanmıştır, yoksa her gün yeniden mi yazılmaktadır?

Dilimizde "Olmayacak duaya âmin" biçiminde bir deyim var, buna göre, biz kendimiz için ya da yakınlarımız için her dua edişimizde, dileklerimizin kabul edilmesini istiyoruz demektir. Öyle ise yazgı baştan belirlenmiş değildir. Tanrı acırsa, bundan sonrası daha iyi olabilir.

Peki ama, böylece biz Tanrı'nın işine karışmış olmuyor muyuz? Bir Avrupalı düşünür "Dua, bir dinsizliktir" diyor; çünkü dua eden hem inanmakta, hem de yüksek gücün istencini değiştirmeye yelteniyordur. "Âmin" sadece onaylama olduğu sürece sorun yok, ama dileklerimizin ardından gelirse iş değişir.

İşte yazgıcılığın (kaderciliğin) düğümlendiği yer burasıdır.

Yazgıcılık (Kadercilik, Fatalisme), evrenin ve insanın önceden belirlenmiş olduğunu ileri süren bir anlayıştır, düşün tarihine girmiştir.

Yazgı ya da alınyazısı, hiçbir zaman değiştirilemeyecek olan bir sonucun önceden belirlenmesidir ve bu bakımdan insana en küçük bir özgürlük tanımaz.

Böyle ise, neden dua ediyoruz?

Şu soru da geliyor elbet:

Dua etmedikçe neye "Âmin" diyeceğiz?

Bu ikinci soruya yanıt var:

Bize söylenenlere, bize okunanlara âmin deriz, olur biter. Böylece İslam mezhepleri arasındaki anlaşmazlığı da çözmüş oluruz. Fatiha suresini okumak imamdan, âmin demek bizden.. İşimiz kolaylaşıyor.

Buraya gelindiğinde önemli bir sorunla karşı karşıya kalıyoruz:

İnsanın, yazgısını değiştirmek yolunda en küçük bir özgürlüğü bile yoksa "doğruluk, iyilik" kavramları ortadan kalkacak demek-

tir. Nasıl yaşarsan yaşa, kötülük de etsen varacağın sonuç değişmez.

Ancak şunu da eklememiz gerekiyor; yazgıcılık öğretisi, metafizik alanda insanın Tanrı karşısındaki sorumluluğu ilkesiyle çatışmış, bu çatışma elindelik (irade-i cüziye) öğretisi ile çözümlenmek istenmiştir.

Yazgıcılık, bilimsel gerekircilikle karıştırılmamalıdır. Başımıza ne gelirse katlanacak değiliz elbet, önlemlerimizi savsamayacağız.

Yazımızın sonuna gelirken Chaplin'in (Şarlo) şu sözlerine bir göz atalım:

"Dogmatik açıdan dindar biri değilim. Bilgi birikimine ve bilimdeki ilerlemelere karşın ne geçmişte, ne de şimdi hiçbir felsefeci bu konuda insanların ufkunu aydınlatabilecek somut bir gerçek ileri sürmemiştir.

Hiçbir şeye ne inandım, ne de inanmadım. Benim için herkesin gerçeği farklıdır. İnsanlar her zaman gerçeğe somut bir nedenden ötürü yaklaşmazlar. Rüyamızda ölümü görür ve ölü olarak gördüklerimizin yaşadığını biliriz ama, öte yandan da, aynı zamanda onların öldüklerini düşünebiliriz. Rüya sırasında insan beyni hiçbir somut nedene dayanmadan çalışmasına karşın rüyanın da kendi mantığı yok mudur? Bu tür şeyler neden kavramının çok ötesindedir. Saniyenin binlerce milyarlık bölümünü nasıl algılayabiliriz! Ama bu, matematiksel görüşe göre çok geçerli bir kavramdır.

Yaşlandıkça kader konusunu daha fazla düşünmeye başladım. Bu kavramla sandığımızdan daha iç içe yaşıyor ve onun bize çizdiği yolda yürüyoruz. Kaderin, tüm fikirlerimizin habercisi olduğuna inanıyorum.

Kader olmasaydı ne varsayımlar, ne kuramlar, ne bilim ya da ne matematik olurdu. Kaderin, beynimizin bir uzantısı olduğuna inanıyorum. Olumsuzu bizden uzaklaştıran bir anahtar niteliğindedir kader."

(27. 1. 1995)

BAŞKANLIK OYUNU

Geçen yüzyılın ünlü İngiliz başbakanı Disraeli, iktidardan düştüğünde evine çekilir, roman yazarmış. Romanlarından birinin adı *Dorian Gray*'dir. Oscar Wilde *Dorian Gray'in Portresi* romanını buna bakarak adlandırmış.

Disraeli'nin siyasette rakibi olan Gladston ise, başbakanlığı yitirdiğinde, köyüne çekilir, odun yararmış.

Bizim siyasetçiler politikadan ayrıldıklarında ne yaparlar?

Sayın Bülent Ecevit şiir yazar. Sayın Erdal İnönü fizik problemleri çözer...

Ya roman? Roman yazan çıkar mı?

Belki Başbakan Sayın Çiller, iktidardan düştüğünde roman yazabilir ve adını, "Hatırla Ey Peri" koyabilir.

Üst yanı? Üst yanı çoğunlukla odun kırar.

İki parti, SHP ile CHP, bize güzel bir oyun oynadılar: Birleşmeye karar verdiler, bunu aylarca konuştular, sonunda "Anlaştık" dediler, bir bütünleşme protokolü de hazırladılar ve kurultaylarını topladılar. Biz ne bekliyorduk? Bu kararın ortak kurultayda alkışlarla onaylanmasını, değil mi?

Ama öyle olmadı; parti başkanlığı konusunda ve son dakikada çıkan anlaşmazlık yüzünden birleşme, alkışlar arasında suya düştü.

Bizde en önemli sorun, baş olmaktır, hiç son dakikaya bırakılır mı?

Deniz Baykal, bir SHP olağanüstü kurultayında Başkan Erdal İnönü'ye karşı adaylığını koymuştu, kazanamayınca ayrıldı partiden, başka bir parti, CHP'yi kurdu ve onun başkanı oldu. Peki, neden SHP ile birleşmeye kalktı yeniden? Gene başkan olmak için.

Bu oyuna "Başkanlık Oyunu" diyebiliriz. Gözümüzün önünde oynandı, başarılı da oldu; biz seyirciler mutlu son beklerken, şaşkınlıktan dona kaldık.

Başa geçme hırsı, politikada çok olağan sayılır; öyleyse bırakmalı başa geçmek isteyeni, geçsin.

Ertesi gün de bütün üyeler o partiden ayrılıp başka bir parti kurmalı.

Böylece siyasal partilerimiz çoğalır, demokrasiye daha da yaklaşılmış olur. "Varılır" demiyorum, çünkü varamayacağımız anlaşıldı, biz olsa olsa yaklaşabiliriz. O kadarı bile büyük başarıdır.

Pazar sabahı liderler, anlaşamadıklarını açıkladılar. Ayların heyecanı böylece sona erdi.

Derken telefon... Karşımda Gani Girgin.

– Yahu, dedi, bunlara bir iş bulmalı.

Ben oyun bitti sanırken, pazar akşamı, yeni bir olay çıktı ortaya:

Anlaşmışlar.

Doğrusunu isterseniz, buna inanamıyorum.

Çünkü bu tür kişisel anlaşmalar, kişisel bozuşmalar kimseyi ilgilendirmez.

Önce şunu öğrenmemiz gerekir:

Sosyal demokrat ne demektir?

(31. 1. 1995)

OKUMA ÜSTÜNE

Yeni çağlar bizi kitaba boğdu; öyle ki, hangisini okuyacağımızı bilemiyoruz. Modalara uyarak, en çok hangi kitap satılıyorsa onu alıyoruz, en beğenileni biz de beğeniyoruz.

Bir kitap kurdu olan, yaşamını kitaplar arasında tüketen Arjantinli yazar Borges, "Ortaçağ ne güzel çağdı, çünkü çok az kitapları vardı" demek zorunda kalmıştır.

Kant'ın kitaplığında da çok az kitap varmış, koca filosof döner döner her yıl Homeros'u, Shakespeare'i baştan okurmuş.

Öylesi daha güzel değil mi? Hiçbir kitap bir okuyuşta bitmez; müzik gibidir kitap, her okunuşta bize yeni görüşler, yeni tatlar verir.

Günümüzde okur, kitap seçmek için eleştirmenlerin yardımına gerekseme duyuyor. Ama eleştirmenler belli bir kitap üzerinde birleşmedikleri için de gene şaşkına dönüyor. Demek okur, kitap seçmeden önce bir eleştirmen seçmek zorundadır, beğencine güvendiği bir eleştirmen.

Peki ama, o eleştirmenin beğenci nerden kaynaklanıyor?

Bunun yanıtını bulmak kolay değildir.

İyisi mi, biz "eleştiri" kavramının kaynağına gidelim.

İngilizce eritical eleştirmen, critique-eleştiri anlamına geliyor; Fransızca critique eleştirel, eleştirme, eleştirmen demek. Batı dillerindeki bu sözcükler, Yunanca Kritikos sözcüğünden çıkmadır.

Peki, okurlar eskiden beri mi eleştirmene gerekseme duyuyorlardı?

Hayır. Kritikos sözcüğü ilk kez İskenderiyeli üç Yunan bilgini için kullanılmıştır. Bu üç bilginin üstlendikleri görev ise, Home-

ros'un destanlarına sonradan katılmış olabilecek dizeleri ayırmaktı. Homeros'un şiiri sözlü idi. MÖ altıncı yüzyılda kitaplaşmıştır.

Homeros'un MÖ dokuzuncu yüzyılda yaşamış olduğu varsayımını temel alırsak, bu destanlar aşağı yukarı üç yüzyıl ağızdan ağıza geçmiş demektir. Bu geçiş süreci içinde elbette katmalar, eklemeler olmuştur. Ama o üç İskenderiyeli bilgin, özgün olanla, katma olanı neye dayanarak ayırıyorlardı?

Bunu bilmiyoruz, ama şunu biliyoruz ki, bugün elimizde bulunan *İlyada* ile *Odysseia* destanlarında köşeli parantez içine alınmış dizeler, katma olduğu sanılan dizelerdir.

Sonuca varalım; bu üç eleştirmen, okura kitap seçiminde yardım etmek için ortaya çıkmamışlardı, çünkü o zaman Homeros destanlarından başka kitap yoktu ortada. Eh, kendini bilene iki kitap yeter.

Gerçekte kitaplığımızın büyümesine sevinmemiz gerekir. Seçme güçlüklerine karşın zenginizdir bu konuda. Başyapıtlar çoğalmıştır çünkü. Abur cubur kitaptan kurtulmanın tek yolu, geniş anlamı ile klasikleri yeğlemektir. Bu yol tutulduğunda, belki yeni değerleri, ilerde klasik olabilecek yazarları atlama tehlikesi belirebilir, fakat ölümsüzlüğü kesinleşmiş büyük yazarların bize verdiği zenginlik yeter de artar bile, kaygılanmamalı.

Yazımın sonuna yaklaşırken, kitap sever okurlarıma yeni çıkan bir kitabın muştusunu vermek istiyorum.

Geoffrey Chaucer'in *Canterbury Hikâyeleri* adlı kitabıdır bu.

Bu ünlü yapıta ilişkin kısa bir bilgilendirme için çevirmen Nazmi Ağıl'ın önsözünden bir tümceyi aktarıyorum:

"Ortaçağ İngiliz şiirinin en önemli temsilcisi Geoffrey Chaucer tarafından yazılan *The Canterbury Tales (Canterbury Hikâyeleri)* hem dönemin Avrupa şiir geleneğini yansıtan yanları, hem de kendine has özellikleriyle her dile kazandırılması gereken başyapıtlar arasında yer alır."

Yapı Kredi Bankası'nın yayınları arasında çıkan bu çok önemli kitaptan ilk şiirin bir parçasını sunmak istiyorum:

Nisan tatlı yağmurlarıyla gelip
Kırınca marttan kalan kurağı ve delip
Toprağı köklere işleyince kudretiyle
Çiçekler açtıran bereketli şerbetiyle
Yıkayınca en ince damarları
Zephirus da dolaşarak kırları, bayırları
Soluyunca can katan ılık,
Tatlı nefesini körpecik
Filizlere, toy güneş yazı edince
Koç burcundaki devrini, bütün gece
Uyumayıp börtü böcek
Şarkılar söyleyince (tabiat dürtükleyerek
uyanık tutar onları) işte o dem
Hacca gitmeye büyük bir özlem
Duyar insanlar. Eski hacılarsa
Değişik memleketler, uzak kıyılarda varsa
Azizler, kutsal bilinen yerler,
Onları görmeye niyetlenirler.
İşte bu Azizlerden çok özel biri de
Bir din şehidiydi İngiltere'de
Canterbury'de.

(3. 2. 1995)

KÖPRÜ EDEBİYATI

Toplumumuz "sosyalizm", "sosyal demokrat" sözcüklerine kolay alışmadı; bir zamanlar sosyalizm, komünistlik anlamına geliyordu, polis kovalaması altında idi.

Peki, ne oldu da sosyalizm aklandı?

Şöyle oldu: Sosyalizmin komünizmi önleme aracı olduğu ortaya sürüldü.

Demek biz sosyalizmi, kendisi iyi olduğu için değil, başka bir işe yaradığı için benimsedik.

Yıllar önce oldu bu; şimdi Avrupa Birliği'ne katılmak için nasıl çırpındığımızı gördükçe, o günkü mantığımızın hiç değişmediğini anlıyorum. Neden derseniz, Avrupa Birliği bizim önümüze demokrasi ve insan hakları koşulunu koyuyor; biz de "yapıyoruz", "yapacağız" diyerek onları yatıştırmaya çalışıyoruz.

Demek 'demokrasi'yi, ülkemizde insan hakları kurumlarının yerleşmesini, bunlar iyi olduğu, gerekli olduğu için değil, Avrupa Birliği'ne girelim diye istiyoruz.

Tersi olmalıydı, biz önce demokratik yaşamı kurmalıydık, insan haklarını gözümüzün bebeği saymalıydık ve böylece Avrupa'nın demokratik ülkeleriyle omuz omuza gelmeliydik.

Şimdi ise ne istediğimizi açık seçik olarak anlayamıyoruz.

Evet, bugünkü dünyada Avrupa Birliği'nden başka katılacağımız bir topluluk yok, bizi aralarına almazlarsa dünyada yapayalnız kalacağız, öyle bir durum ise katlanılacak şey değil.

Neden değil?

Bu sorunun yanıtını bulmak için, başka soruları yanıtlamamız gerekir önce:

Biz siyasal bir zorunla mı, yoksa ekonomik bir zorunla mı geldik bu duruma?

Her şeyden önce aydınlatılması gereken budur.

İkinci olarak, "köprü" edebiyatından vazgeçmeliyiz.

Nedir köprü edebiyatı?

Yalvarıyoruz "Bizi de aranıza alın!" Avrupalılar yan çizdikçe de, "Ama biz, Kafkasya ile Ortadoğu ile Avrupa arasında köprüyüz" diyoruz.

Kimse anlamıyor ne demek istediğimizi.

Gerçekte biz de bilmiyoruz ne demek istediğimizi.

Bu duruma nasıl düştük?

Bilmeyecek ne var, "İçişlerimize karışamazsınız" diyerek düştük, insanlık ailesinin bir üyesi olduğumuzu unutarak, kendimizi başka bir dünyada varsayarak düştük.

Çünkü bu halkın demokratik bir yönetimle yaşamak istediğine inanmıyoruz.

Çünkü yöneticiler kendilerini bu halktan saymıyorlar.

İnsan haklarını kurmak için gerekli değişiklikleri gerçekleştirmek bunca güç mü ki boyuna geriye bırakıyoruz?

(7. 2. 1995)

BİR DEFTERDEN

Unutulan Yaşam :
Nâzım Hikmet bir mahpusane şiirinde şöyle der:

Bugün pazar
Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar
Ve ben ömrümde ilk defa
Gökyüzünün bu kadar benden uzak
Bu kadar mavi
Bu kadar geniş olduğuna şaşarak
Toprağa oturdum
Dayadım sırtımı beyaz duvara
Bu anda ne düşmek dalgalara
Bu anda ne kavga
Ne hürriyet
Ne karım
Güneş, toprak ve ben
Bahtiyarım.

Yaşamın elimizden alınamayacak sevincidir bu, yaşamın özüdür, ta kendisidir.

Ama insanoğlu bununla yetinmez, daha çoğunu, daha çoğunu, daha çoğunu ister.

Hakkıdır, bir şey denemez.

Ama yaşama sevincini yitirmeden.

Yazık ki, daha çoğunu isteyenler "en az"ı ellerinden kaçırıyorlar.

Duyguları duyulara yeğlemek demektir bu.

İnsanın çılgınlığı.

Elindekini kaçırmak.

Acı çekmek:

İnsan zalimdir, Dostoyevski'yi okumadıysa zalim olarak ölür.

Kendimizi herkesten başka görme:

Çocuklu bir hanım, "Ben başka, ben öteki anneler gibi değilim" dedi.

Kadıköy vapurunda çay ocağından yolculara tepsi içinde çay getiren garsonlardan biri, yalnız o, "ben geldim" diye sesleniyordu.

Ana, bildiğimiz ana, çay aynı çay.

Kendimizi benzersiz görme tutkusu nerden kaynaklanıyor?

Sivrilme, bireyleşme.

Her ayakkabıcı, kendi yaptığı ayakkabıların eşsiz olduğuna inanıyor.

Zenaatçılardan sanatçılara çıktığımızda, bu bireyleşme tutkusu deha niteliği kazanıyor.

Hiçbir anneye, hiçbir ayakkabıcıya dâhi nitemini vermiyoruz.

Belki sanatlar da, annelik gibi, ayakkabıcılık gibidir, bir ortaklığı paylaşmaktır. Sivrilme, bireyleşme bu ortaklık içinde gerçekleşir.

Özgürlük:

Montaigne diyor ki,

"Özgürlüğüme öyle düşkünüm ki, koca Hindistan'ın bir köşesini bana yasak etseler dünyanın tadı kaçar nerdeyse."

Ve şöyle bitiriyor sözünü:

"Benim hizmet ettiğim kanunlar küçükparmağımı bile köle etmeye kalksalar, nereye olsa gider, başka kanunlar arardım."

Geliştirme :

Ünlü Rus bestecisi Şostakoviç, İstanbul'a geldiğinde, bizim alaturkacılarımızın bir gösterimi ile karşı karşıya bırakılmıştı: Teksesli bir konser.

Sonra sormuşlardı, kendilerine güvenerek ve onu şaşırttıklarına inanarak, "Nasıl buldunuz?" diyerek.

Şostakoviç'in yanıtı şöyleydi:

"Ben her türlü müziği severim, fakat sizin müziğiniz geliştirilmemiş."

Çağdaş uygarlığın dayandığı temel gelişme, geliştirmedir; müzikten dine değin.

Değiştirilemeyen :

Publius Syrus'un ünlü sözü:

"Değiştirilemeyen bir düzen, kötü bir düzendir."

Şaşırtıcı Bir Kitap :

Bilim, ortaya çıktığında, gözlemlere dayanıyordu; gözlem ise sağduyu demekti, sezgi demekti.

Şimdi ise sağduyunun ve sezginin dışında bir bilimle karşı karşıyayız.

Lewis Wolpert, *Bilimin Doğal Olmayan Doğası* adlı kitabında bunu anlatıyor.

Şöyle diyor Wolpert önsözünde:

"Bu kitabın yazılmasına, taşıdığım hoşnutsuzluk ve şaşkınlık yol açtı. Hoşnutsuzluğumun kaynağını, bilimin toplumsal imajı ile medyanın yanı sıra akademik çevrelerin, özellikle de felsefecilerle sosyologların, bilime ilişkin yazıları oluşturuyor. Şaşkınlığıma ise, bilimin doğasının niçin anlaşılmaz olduğu ve bilimci ol-

mayanların niçin bilimsel düşünceleri anlamakta bu kadar zorlandıkları neden olmakta. Bu anlayış eksikliği, öyle görünüyor ki, bilimin kendisine duyulan korku ve düşmanlıktan kaynaklanıyor."

Şunları da söylüyor:

"Ve onun işleyişinin tabi olduğu kurallar gündelik deneyimlerimizle uyuşmaz. Hatta biz, dünyanın güneşin çevresinde döndüğü gerçeğini bile sahiden inanarak değil, Daha çok bilimsel otoritenin zoru altında kabul ederiz. Bertrand Russel'ın işaret ettiği gibi, hepimiz şeylerin gerçekten olduğu gibi göründüklerine kanan 'safdil bir gerçekçilik'le yola çıkarız ve çimenin yeşil, taşın sert ve karın soğuk olduğuna inanırız. Oysa fizik bize çimenin yeşilinin, taşın sertliğinin ve karın soğukluğunun, bizim kendi deneyimlerimizle bildiğimiz yeşillik, sertlik ve soğukluk olmadığını, tamamen farklı şeyler olduğunu öğretir. Hattâ aynı şey ekonomi için de doğru olabilir. Nobel ödülü sahibi James Meade, mezar taşına şu sözlerin yazılmasını istemişti: Bütün yaşamı boyunca ekonomiyi anlamaya çalıştı, ama sağduyu her zaman onu yolundan alıkoydu."

Bir okur mektubu.

"Şiirlerinizde imgeleri nasıl kuruyorsunuz?" diye soruyor.

İmge, bilinen bir düşünceyi, bir duyguyu saklamak, başka kılığa sokmak için değil, bilemediğimizi, ancak sezer gibi olduğumuzu dile getirmek için kullanılır.

Dilin düşüncemizi kısıtlamasındandır bu.

Şöyle de diyebiliriz: Hem sözcüklerle düşünüyoruz, hem de sözcükler düşüncemizi engelliyor.

(10. 2. 1995)

MÜZİK DİNLEYİN

1950 seçimlerinde Demokrat Parti büyük bir çoğunlukla başa geçti; CHP, 30-35 milletvekili ile azınlıkta kaldı. Ama İsmet Paşa olacağı görmüştü, çok partili yönetim (demokrasi) onun başlıca ülküsü idi, Köşk'ten bilgece çıkıp evine gitti, muhalefet görevine pekyürekle hazırlıyordu kendini, bundan ötürü de CHP merkezine her gün gidiyordu; fakat orası çok tenha idi, ancak birkaç CHP'li ile karşılaşıyordu.

Bu birkaç CHP'liden biri, bir gün Paşa'ya,

– Bize yapacak bir iş kalmadı galiba Paşam, der, boşta kaldık.

İşte Paşa, o partili arkadaşına, o gün,

– Yabancı dil öğren, öğüdünde bulunmuş.

Şimdi politika yaşamımız öylesine canlı ki, kimse yabancı dil öğrenmeye vakit bulamıyor.

Biz gene o günlere dönelim...

Tek parti döneminin, içi yükselme hırsı ile dolu bir yoldaşı olan Menderes, anlaşılan yeni bir tek parti aşamasına gelindiğini düşünmüş olacak ki, bir gün arkadaşlarından birine,

– İsmet Paşa neden bu çığırı açtı, demiş, anlayamıyorum.

Öyle ya, iktidar o partiden bu partiye geçti, artık CHP'ye ne gerek var, beni rahat bırakın da ülkeyi tek başıma yöneteyim.

İsmet Paşa haklı çıktı, toplumumuz tek partili döneme dönmedi.

Ama çok partili döneme girdi mi?

Hiç sanmıyorum.

Çünkü çok partili dönem, devlet yönetiminde birden çok yaklaşımı gerektirir; oysa bugün başta bulunan iktidar, biri sağ, öteki sol bilinen iki partinin koalisyonundan oluşmuştur ama, uygulanan ekonomi politikasında hiçbir ayrım yok aralarında.

Peki, ya öteki partiler?

Öteki partileri ele aldığımızda da görünüm değişmiyor.

Buraya geldiğimizde bana şu soru sorulabilir:

– Köktendincilerle laikleri ayırmıyor musun?

Yazık ki ayıramıyorum, bütün partilerimiz köktendincilik alanında birbirleriyle yarış ediyor. Anlaşılan, "Halk bunu istiyor" diye düşünüyorlar.

Halkımız bunu istiyorsa, kimin için gerekli bu demokrasi?

Beş on aydın için mi?

Ama o beş on aydın da polisten, yargıdan yakasını kurtaramıyor.

Bir oyun oynamaktayız.

Sol denilen iki partinin çatı tartışmasını ele alırsak, sadece bu bile halka boş verildiğini anlamaya yeter. Evet, halka boş verilmesi doğrudur, çünkü halkın demokrasiyi isteyip istemediği bilinmemektedir. Bu durumda demokrasi, sadece siyasetçilerimize özgü bir uğraşıdır.

Halkımız ne istiyor öyleyse?

Ürettiğini daha çok paraya satmak, ödemelerini ise daha aza indirmek istiyor.

Bir geçim sorunudur bu, işte o kadar.

Ya özgürlük?

Ah onu isteyecek duruma gelebilsek!

Bu durumda, hani o günler İsmet Paşa'ya sorulan bana sorulsa ne derim?

"Müzik dinleyin" derim.

(21. 2. 1995)

ANNEM VE BALİNA

Anneme ilişkin anılarımı tazeledikçe şaşkınlıktan şaşkınlığa düşerim hep. Nedenine girmeden önce onu size kısaca tanıtayım.

Annem güzel ve tatlı dilli idi, konuşmaya başladı mı dinletirdi kendini, Kürt (Malatyalı Mencikoğlu ailesinden) ve Çerkez karışımı idi. Bu karışımdan ötürü olacak, ruhça ve bedence çok sağlamdı. İlaç kullanmaz, doktora görünmezdi. Can boğazdan gelir diyerek canı ne çekerse yerdi. (Oysa İsmet Paşa, "Can boğazdan gider" demiştir). Ölümü de sanırım bu yüzden oldu.

Şimdi gelelim annemin garipliklerinden birine:

Annem evimize kedi, köpek sokmazdı. Bu yüzden ben çocukluğumda kedi, köpek sevgisini tadamadım.

Çok sonra, onun yaşlılığında, bir gün soracak oldum,

– Anne, sen hayvan sevmez misin? dedim.

Kaşlarını kaldırarak,

– Hiç sevmez olur muyum, dedi.

– Peki, hangi hayvanları seversin?

Şöyle saydı:

– Arslan, kaplan, balina...

Dona kaldım; bunlar evcil hayvanlar değildi, böyle olduğu için de onları sevmenin olanağı yoktu, yakınlık kurulamazdı çünkü.

İşte İzmir koyuna giren iki balinanın serüveni bana annemin hayvan sevgisini düşündürdü.

Cetecea, takımını oluşturan, suda yaşamaya ayarlanmış memeli türlerinin ortak adıdır. Dişli balina, çubuklu balina gibi çeşitleri vardır. Bütün balinalar için bir üreme mevsimi vardır; döllenme de genellikle ilkyazdan güze kadar olan zaman diliminde gerçekleşir. Çubuklu balinaların çoğu, beslenme ve üreme için,

belirli mevsimlerde 3.000 millik uzun, göçlere girişirler.

Eti ve yağı için avlanan balinaların yağından sanayide sabun, yağ asitleri ve yağlayıcı maddeler yapılır. Balina avı, soyun tükenmesini önlemek için kısıtlanmıştır.

Balina deyince büyük romancı Hermen Melville'i ansımamak olmaz; *Moby Dick* (*Beyaz Balina*) adlı başyapıtı ile tarihe geçmiş olan Melville, 1819'da New York'ta doğmuş, 1891'de ölmüş bir Amerikan romancısı. *Moby Dick*'i okumamayı büyük eksiklik sayarım. Kaptan Ahab'ın Okyanus'ta bir balina ile savaşımı soluk kesicidir. Balinalar ve balina avcılığına ilişkin her şeyi bu romandan öğrenebilirsiniz. Kaptan Ahab yenilir sonunda, ama göze aldığı umutsuz savaşımı ile belleklerde bir tragedya kahramanı gibi kalır. Sabahattin Eyuboğlu'nun çevirisi olağanüstü güzelliktedir.

Arslanları, kaplanları, balinaları evlerimize alamasak da, onların ormanlarda, okyanuslarda rahatça yaşamalarını sağlamalıyız. Hayvan kıyımı, unutmayalım, bizim ömrümüzü de kısaltır. Doğadaki dengeyi bozmayalım.

(28. 2. 1995)

TELEFONDA HIÇKIRIK

Bayramlaşma artık dertleşmeye dönüştü. Tatlı dil, güler yüz ortadan kalktı; bir yakınmadır gidiyor. İnsanlarımız kendi sorunlarını bir yana bırakıp geleceğimizin kaygısına düştüler.

Evden pek çıkmıyorum, bayramda dostlarımı telefonla aradım, onlar da öyle yaptılar. Baktım da, kiminle konuşsam ağlamaklı. Ama dostlarımdan biri gerçekten ağladı, hıçkıra hıçkıra ağladı.

İyi okumuş, iyi yazmış, özellikle dış politikada uzmanlaşmış bir arkadaşımdır. Bayramın ikinci günü telefon etti:

– Avrupalılara gıpta ediyorum, diye başladı söze. Geçen gün bir yazında André Clot'nun *Fatih Sultan Mehmet* adlı kitabından söz ediyordun. Clot dostumdur, gazetecilikten emekli olduktan sonra araştırmalara girişti, işte bildiğin gibi *Fatih Sultan Mehmet*'i yazdı, *Kanuni Sultan Süleyman*'ı yazdı; Güney Fransa'daki evinde şimdi Memlûkler üzerine çalışıyor.

Azizim, çalışmanın ilk koşulu erinçtir, huzurdur. Seni bilmem, ben huzursuzum, her gün beni sinirlendiren bir sürü konu ile karşılaşıyorum. Örneğin, al şu Avrupa Birliği'ne girme konusunu.

Yahu, Atatürk, Çanakkale'de İngilizleri yenmişti, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurduktan sonra Sovyetler'le dost oldu; Avrupalı politikacılara, sırası geldiğinde çok yerinde dersler verir, uyarılarda bulunurdu. Buna karşın onlar, izzet ikram, Türkiye'yi Cemiyet'i Akvam'a davet ettiler. Şimdiki durumumuzla karşılaştıralım... Biz şimdi, süklüm püklüm, Avrupa Birliği'nin kapısında bekliyoruz.

Nasıl üzülmem! Ben Atatürk'ün sağlığında çeşitli Avrupa ülkelerinde bulundum, okudum; o zamanlar Türkiye'nin ne kadar saygın bir durumda olduğunu çok iyi bilirim.

Bak, sana bir anımı anlatayım... 1938 yılında Belçika'nın baş-

kentinde öğrenci olarak bulunuyordum, bir evde pansiyonerdim. Bir akşam salonda briç oynarken radyo yayını birden kesildi ve spiker, Atatürk'ün ölüm haberini verdi. Arkasından İstiklal Marşımız çalınmaya başladı. Salonda bulunan herkes ayağa kalkmıştı... Ben ağlıyordum.

Telefonda bir sessizlik oldu.

– Alo.. alo... dedim.

Karşıdan hıçkırıklar geliyordu.

Dostum ağlıyordu.

Bir süre bekledim.

Sonra, gözyaşlarını silmiş olacak ki gür bir sesle sürdürdü konuşmasını:

– Hasan Âli Yücel – Kenan Öner davasını anımsar mısın?

– Evet, hem de çok iyi.

– Kenan Öner adlı avukat bir demecinde, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'i ima ederek, "Hükümette komünist bir bakan var, komünistleri koruyor" dedi. Daha sonra da açıkladı bu bakanın kim olduğunu. Hasan Âli Yücel hakaret davası açtı ve.. davayı kaybetti.

Ne demektir bu? Yücel komünisttir demektir, Yücel'e hakaret edilebilir demektir.

Aziz Nesin, kendisine hakaret eden bir gazete yazarını geçende mahkemeye vermişti. Mahkeme, hakaret eden gazeteciyi aklamakla kalmadı, karar gerekçesinde Aziz Nesin'i suçladı.

Ramazan ayında, üniversitelerimizin ırkçı-dinci, öğrencileri ellerinde bıçaklar, sopalarla, oruç tutmayan öğrencilerin üzerine yürüdüler. Sonuçta ne oldu, biliyorsun; polis oruç tutmayan öğrencileri yaka paça gözaltına aldı.

Bu koşullar içinde sen bana, 'Aldırma, işine bak!" diyebilir misin? Çalışmanın ana koşulu toplumsal huzurdur.

Birader, T.Ö.nün kızını TV'ye çıkarıyorlar, "Efe'nin Amerika'da villası var mı?" diye soruyorlar, kız çok sakin bir sesle, "Evet, orada villalar ucuzdur" diyor. Çıldıracağım monşer!

(7. 3. 1995)

ŞİİR VE MATEMATİK

Yıllar önceydi, Doktor İzzettin Şadan'ın şiir tanımına ilişkin bir yazısını okumuştum; "Şiir ifrazattır" diyordu, demek şiiri tere, sidiğe benzetiyordu. Bunlar bedenden atılması zorunlu olan maddelerdir, bu açıdan bakıldığında, denebilir ki, şiirin de doğasında dışarı çıkma özelliği vardır, kısacası benzeşirler. Ancak şiir, ter gibi, sidik gibi ağulu değildir, zarar vermez.

Neye benzetirsek benzetelim, şiir gerçekte bir şeye benzemez. Onun için de, benzetme yolu ile yapılan şiir tanımlarının hiçbiri doyurucu, kandırıcı değildir.

Yahya Kemal Beyatlı, bir yazısında "Duyguların" diyor "şiire dönüşmesi, üzümün şaraba dönüşmesine benzer." Gene bir benzetme, ama gene doyurucu değil, kandırıcı değil. Bence duygular değildir şiire dönüşen, dildir. Sonra da dil ile (ya da duygu ile) şiir arasındaki ilişki, üzüm ile şarap arasındaki ilişkiye hiç benzemez. Üzümü kendi başına bırakırsanız şarap olur. Ama duygular, bütün insanlara eşit olarak paylaştırılmış duygular, istediğiniz kadar bekletin, şiir olmaz. Çünkü şiir duygularla yazılmaz.

Şiiri tanımlamaktan vaz mı geçelim demek istiyorum?

Hayır, bayılırım şiir tanımları içeren yazıları okumaya; gerçi bir şey öğrenmem, ama olsun, bütün bu çabalar gene de şiire bir yaklaşım isteğinden doğmuştur, insanı sevindirir. Ben yeni bir şiir yazmaya kalktım mı, şiir sanatıma baştan başlıyor bulurum kendimi. Demek her şiir, yeni bir tanım gerektirir, yeni bir tanım doğurur.

Şöyle de diyebiliriz, her iyi şiir yeni bir şiir tanımıdır. Böylece şiir tanımları çoğaldıkça çoğalır ve bu yüzden hiçbir şair başka bir şairle ölçüştürülemez. Yahya Kemal hayranları, Ahmet Haşim'i beğenmemekte dirençli olmuşlardır hep; çünkü "Hangisi

büyük?" sorusuna yanıt bulmayı hayranlıklarının gereği sayıyorlardı. Oysa şiirin sayısız yolu vardır.

Montaigne, bu konuda şöyle diyor:

"Şiirin orta hallisi beylik ölçülerle, sanat bilgisiyle yargılanabilir; ama şiirin iyisi, Tanrısal olanı, kuralların ve aklın üstündedir."

Belki tuhaf gelecek, ben şiirin en iyi, en işe yarar tanımları ile bilim kitaplarında karşılaşmışımdır. Elbet o kitapları yazan bilim adamları şiiri araştırmıyorlardı, kendi konularını açıklamaya çalışıyorlardı çalışmalarında, fakat bilimlerin ve sanatların aynı ustan kaynaklanmış olmasından mıdır, aralarındaki ortak nitelikler insanı şaşırtır.

Örneğin ünlü İngiliz matematikçisi G.H. Hardy'nin *Bir Matematikçinin Savunması* adlı kitabını okurken böyle sevindirici bir şaşkınlığa düştüm.

Şöyle diyor Hardy:

"Bir satranç problemi gerçek matematiktir; ancak, bir bakıma 'önemsiz matematik'tir. Hamleler ne kadar ustaca ve karmaşık, ne kadar özgün ve şaşırtıcı olursa olsun çok gerekli bir şeyden yoksundur. Satranç problemleri önemsizdirler. Matematiğin en iyisi, güzel olduğu kadar 'ciddi' de 'önemli' de diyebiliriz; ancak, bu sözcük çok belirsiz olduğundan 'ciddi' sözcüğü, söylemek istediğimi çok daha iyi anlatıyor.

Matematiğin 'uygulama'daki sonuçlarını bir yana bırakıyorum; şimdilik sadece şunu söyleyeceğim: eğer bir satranç problemi, günlük konuşmadaki anlamı ile 'yararsız' ise en iyi matematiğin büyük bölümü de yararsızdır. Matematiğin çok küçük bölümü pratik yarar sağlar; o küçük bölüm de oldukça sıkıcıdır. Bir matematiksel teoremin 'ciddi' olup olmaması, uygulamadaki sonuçlarına değil (ki bunlar genellikle çok azdır), aralarındaki bağlantı kurduğu matematiksel fikirlerin taşıdığı 'önem'e bağlıdır. Kabaca diyebiliriz ki, bir matematiksel düşünce, eğer öteki matematiksel düşüncelerin büyük bir bölümü ile doğal ve aydınlatıcı bir bağlantı kurabiliyorsa 'önemli'dir. Hiçbir satranç problemi bilimsel düşüncenin genel gelişmesini etkilememiştir; oysa Pythagoras, Newton, Einstein, kendi zamanlarında bilimsel düşünceye tüm-

den yön değiştirtmişlerdir.

Bir noktayı daha çok kısa değinerek geçiştireceğim; nedeni de onun ilgi çekici olmaması değil, konunun zorluğu ve benim estetik konusunda tartışmaya girecek yeterliğimin olmaması. Nasıl ki, şiirde bile güzellik, bir ölçüde içerdiği fikrin önemli olmasına bağlıysa, bir matematik, probleminin 'güzelliği' de büyük ölçüde, onun ciddi oluşuna bağlıdır."

Özetlersek, Hardy'ye göre, bir matematik teoremin iyi sayılabilmesi için onun, a) güzel ve b) matematik düşünceye katkıda bulunur olması ilk koşuldur.

Neden benzer düşünceyi şiir için de doğru ve geçerli saymayalım!

Bir şiirin iyi sayılabilmesi için onun, a) güzel ve b) şiir düşüncesine katkıda bulunur olması gerekir. Bu yoldan şiir, dili ve genel düşünceyi etkileyecek, böylece insanlığa yeni çevrenler açacaktır. Peki ama, 'güzel'in ne olduğu gene de açıklamasız kalmadı mı?

Evet, açıklamasız kaldı; çünkü biz onu araştırmıyorduk, araştırmaya kalksak da bir sonuca varamayacağımızı biliyorduk.

Nitekim Hardy de benzer bir yaklaşımla, bir matematik teoremin güzelliğini açıklamaya kalkmıyor, estetikteki yetersizliğini buna neden olarak gösteriyor. Hangi estetikçi 'güzel'i tanımlayabilmiştir ki!

Bir sanat yapıtının güzelliği formüllerden çıkmaz, yaratıcı çalışma içinde birden ortaya çıkıverir.

İşte bunun için yapısalcılar, bir şiirin, bir resmin, bir müziğin yapısal özelliklerini araştırırlar, güzelliğini değil. Yapısal özellikleri bakımından kusursuz olan bir sanat yapıtı yüzde yüz güzel midir?

Bu soruyu yapısalcılar şöyle yanıtlıyorlar:

'Yapısal bakımdan kusursuz olan bir sanat yapıtı güzel olmayabilir; ama güzel bir sanat yapıtı, yapısal açıdan kusursuzdur."

İşte çeviri şiirin zorluğu, dahası talihsizliği burada ortaya çıkıyor; çünkü en başarılı şiir çevirisi bile özgün şiirin yapısını ister istemez bozar.

Bu zor durum, aynı aileden olan diller arasındaki çevirilerde en aza iner. Şiir çevirmenin boşuna ve yanlış bir iş olduğunu mu söylemek istiyorum.

Hayır, çeviri şiir kitaplarını sevinç duyarak ve merakla okurum. Yazık ki yerim doldu, yeni basılan çeviri şiir kitaplarından başka bir yazımda söz edeceğim. Başka ülkelerin şairlerini çeviri yoluyla da olsa tanımak, edebiyatımız için büyük kazanç olur kanısındayım.

(10. 3. 1995)

AÇIKLAMALAR

Osmanlı tarihçileri, her yenilgiyi, her başkaldırıyı, her karışıklığı açıklamaya kalktıklarında şu beylik nedenleri sıralayıverirler: Yukarı katın eğlenceye düşkünlüğü, pahalılık, rüşvet, vurgun, adam kayırma...

Ama bunlar hiçbir zaman eksik olmamıştı ki, belli bir yenilgi, belli bir karışıklık ya da başkaldırı için inandırıcı bir gerekçe olarak kullanılabilsin!

Alevi yurttaşlarımızın saldırıya uğramaları sonucu ortaya çıkan olaylar dolayısıyla yetkililerce yaptırılan açıklamalar da Osmanlı tarihçilerinin beylik gerekçelerini anımsatıyor.

Şunlara bir göz atalım:

Deniyor ki, "iç ve dış odakların kışkırtmasıyla karşı karşıyayız. Aman dikkatli olun!"

Ne yüzeysel, dahası ne boş bir açıklamadır bu! İç ve dış odakların neler olduğunu, kimler olduğunu bilemedikten sonra nasıl rahat edebiliriz! İktidarların her ülkede haber alma kuruluşları vardır ve bundan ötürü yöneticiler olayları önceden bilip önlem alırlar, bunu yapamadıktan sonra, Osmanlı tarihçisi gibi, ezbere nedenler söylemek ne saçmadır!

Şu da var; bir olayın, bir kışkırtmanın her zaman ya iç, ya dış bir nedeni vardır ya da bunların ikisi bir aradadır; ayrıca iç ve dış bölümlemesi, nedeni göstermez, nedenin çeşitliliğini belirler. Demek bunu bir açıklama sayamayız.

Ayrıca Türkiye, tarihi boyunca "Alevi kıyımı" diye bir olayı yaşamıştır. Sünni iktidar Alevilere kıymıştır. Bugüne geldiğimizde, Diyanet İşleri Bakanlığı'nın bir Sünni mezhep başkanlığı olduğunu ve din dersleri adı altında Sünni mezhebinin inançlarının öğretildiğini biliyoruz. Bu durumda Alevi yurttaşlara, "Kışkırtmalara kapılmayın!" demenin bir anlamı var mıdır?

Türkiye'de dinsel politika, Sünni mezhebinin iktidar olma hırsını gösteriyor. Konuyu 'iç ve dış odaklar" diye karmaşıklaştırmaktansa bu gerçeği değerlendirmek daha doğru olur.

Son zamanlarda oldukça sık kullanılan açıklamalardan biri de, kıskanıldığımız. Kalkındığımız için düşmanlar bizi kıskanıyorlar ve anarşik olaylar çıkararak bizi yolumuzdan alıkoymak istiyorlar!

Bu da boş bir açıklama.

Çünkü kalkındığımız filan yok, ayrıca hiç kıskanılacak durumda değiliz. Kalkınan bir ülkeyi kıskanma diye adlandırılabilecek bir olaydan söz eden hiçbir tarih kitabı yoktur. Hükümet demokratikleşme paketini gerçekleştiremedi daha, hep hazırlık içinde. Bu durumda dış odakların demokrasimizi kıskandıklarını nasıl söyleyebiliriz!

Cumhurbaşkanımız Gazi mahallesi, Ümraniye olayları dolayısiyle Hindistan'dan yolladığı demeçte, "Korktuğum başıma geldi" diyor. Bir baba, "Bizim çocuk derslerine çalışmıyordu, sınıfta kalacak diye korkuyordum, korktuğum başıma geldi" diyebilir, ama bir devlet başkanı diyemez. Onun korktuğu an önlemlerini alması gerekir.

Son olayların gerçekten bir Sünni-Alevi çatışması olduğunu mu söylemek istiyorum?

Hayır. Ali ile Muaviye arasındaki kanlı çatışmaları, bugün burada, Türkiye'de çözmeye kalkma şaşkınlığını yurttaşlarınıza yakıştırmak ayıp olur. Elbette kışkırtma var, böyle olduğuna göre kışkırtıcılar da vardır, ama bu gerçeği "iç ve dış odaklar" diye süsleyerek örtbas etmeye gerek yok. Çaresizliğin anlatımıdır bu.

Bugün tanık olduğumuz üzücü olaylar geçecektir, unutulacaktır elbet; ama, devlet bunlardan ders almalı ve devlete yakışanı öğrenmeye bakmalıdır.

(21. 3. 1995)

SANATLAR ARASINDAKİ BİRLİK

Ünü bütün dünyayı tutmuş olan Hayyam'ın şiirleri büyük batı dillerinin tümüne çevrilmiştir. Avrupalı sever onun şiirini, fakat biz denli anlayabilir, duyabilir mi, kuşkuluyum. Çünkü doğunun yaşam görüşünü, rintliğini, fanilik anlayışını bilmek gerekir bunun için. Biz eski şiirimiz aracılığı ile bu görüş ve anlayışlara yakınızdır. Hayyamın şu dörtlüğünü ele alalım:

Bir dem toy idik tâlib-i üstâd olduk
Bir dem de biz üstâd olarak şâd olduk
Fehmeyle sözün sonunda encamımızı
Biz âb idik evvel giderek bâd olduk

Yahya Kemal Beyatlı'nın bu çevirisine benzer bir çevirinin İngilizcede, Fransızcada gerçekleştirilmesi olanaksızdır. Ayrıca bu dörtlüğün (rubai) son dizesinin ürpertici güzelliğini duyumsamak için akılcı olmayan bir duyarlık gerekir.

Elimdeki kitapta, Yahya Kemal söyleyişi ile dokuz Hayyam dörtlüğü (rubai) yer alıyor. İşin güzel yanı, bu çevirilerin, ta'lik hattı ile yazılmış Farsça özgün deyişleriyle birlikte verilmesidir. Burada iki sanat; şiir ve hat sanatı, biribiriyle kaynaşmış durumda ortaya çıkıyor. (Yahya Kemal Beyatlı, *Seçmeler*, Yapı Kredi Yay.).

Kitapta, Yahya Kemal Beyatlı'nın şiirleri yanında yazılarına epey yer ayrılmış. Bu yazılarda birbirinden ilginç konular işlenmektedir. Bunlardan birini, "Sade Bir Görüş" adlı olanını okurlarıma tanıtmak istiyorum. Yahya Kemal Beyatlı bu yazısında, eski sanatlarımızın nasıl iç içe ve uyumlu bir birliktelik sürdürdüklerini çok güzel anlatıyor. Bir alıntıda bulunacağım:

"Şair bütün öteki sanatlara bağlıydı. Divanını yazıp bitirdikten sonra hattata veriyordu, hattat o divandan ta'lik hattını son kıvraklığı ile bir sanat eseri daha yaratıyordu, mücellit deriden, sah-

tiyandan temâsın bir hazzına daha misal gösteriyordu, müzehhib, gözleri arabkâri çizginin oyunları ile, zevkiyle bir daha kamaştırıyordu."

Güzel sanatların şiir merkezli birlikteliği bununla bitmiyordu, okumamızı biraz daha sürdürelim:

"Şairin divânındaki şarkıları bestekâr birer makamdan besteliyor, Boğaziçi yalılarını, Rumeli ve Anadolu'nun konaklarını, meşeden, hüzünden mestediyordu; gazellerini hanende Kâğıthane'nin ve Osmanlı ülkesinin Budin'den Mısır'a kadar, semasına yükseltiyordu, naatlerini naathân mevlidlerde okuyordu. Şaire, mimar camilerinin, mescitlerinin, saraylarının, hanlarının, medreselerinin, çeşmelerinin, şadırvanlarının cephelerinde bir yer ayırıyordu, taşçı kitabe taşını kesiyor, hattat kitabeyi yazıyor, hakkâk oyuyordu."

Osmanlı sanatları arasındaki bu uyum birliğinin güzel anlatımını okuduktan sonra, vakit geçirmeden ekleyeceğiz ki, o uyumlu birlik tümden ve geri dönmemecesine tarihe karışmıştır. Şöyle sıralayalım:

Hat sanatını baskı makinesi ortadan kaldırdı, buna bağlı olarak da tezhibe gerek kalmadı; ciltçiliği bir yana bırakırsak, bugünün şairi artık şarkı ve gazel türünde şiir yazmıyor, demek besteciye, hanendeye gereksemesi yok, naat yazmıyor ki, naathâne gerek duysun; ama eskiden mimarın, hakkâkin gerçekleştirdiği iş, istenirse bugün de sürdürülebilir.

Ancak eskiden güzel sanatlarımız arasındaki bu güzel işbirliği başka bir yandan ilginçliğini bugün de korumaktadır; sanat dallarının çeşitlenmesi, dünya görüşü açısından sanatçıların buluşmasına engel değildir. Engel olmasını bırakalım, böyle bir buluşmayı çağ zorlar.

Batı'daki belli başlı sanat çağlarını ele alacak olursak görürüz ki, bu çağlarda edebiyat, müzik, resim, yontu.. ortak görüş yönünde ürünler vermişlerdir. Burada çeşitli sanat türleri artık birbirlerinin tamamlayıcısı olarak değil, yoldaşı olarak işlev görürler. Öyle ki, belli bir çağın estetiğini sanatın bütün dallarında gözlemleyebilirsiniz.

Bir örnek üzerinde, Rönesans müziği ile klasik müzik arasındaki aşağı yukarı yüz elli yıllık bir süremi kaplayan barok üzerinde durursak burada barok anlayışın artık yalnızca müziğe özgü olarak kalmayıp bütün öteki sanatları da içerdiğini görürüz.

Şimdi Ahmet Say'ın *Müzik Tarihi* adlı kitabından şu satırları birlikte okuyalım:

"Müzik tarihinde 1600 ile 1750 yıllarını kapsayan ve kendi karakteri içinde gelişen çağa barok denir. Bu kavram, resim, heykel, mimarlık gibi sanat dallarının tarihinde de kullanılır."

Bir de *Ana Britannica*'ya göz atalım:

"Edebiyatta baroğa örnek olarak İtalya'da Giambattista Marino'nun, İspanya'da Luis de Gongoray Argote'nin ve Almanya'da Martin Opitz'in yapıtları verilebilir. İngiliz metafizik şiiri de (özellikle John Donne'unki) barok edebiyatı ile bağlantılıdır."

İşte Batı'daki sanat etkinlikleri belli çağlarda böyle bir ortak anlayış içindedirler.

Yahya Kemal Beyatlı'nın anlattığı, Osmanlı dönemi sanatlarının birbirlerini tamamlayıcı nitelikteki konumlarını, bir yana bırakacak olursak, Cumhuriyet döneminde durum nedir?

Bu dönem içinde güzel sanatların üç dalında ve ancak tek bir yaklaşımda benzerlikten söz edilebilir, o da "köye yönelme" yaklaşımıdır. Şiirde Ahmet Kutsi Tecer'in başını çektiği bir küme şair, çoksesli müziğimizde, halk ezgilerine, ilâhilere eğilen Beşler, resimde ise CHP'nin desteği ve aşılaması ile ressamlarımızın Anadolu'ya yayılarak yaptıkları resimler.

Ama bu benzerlik, sanatsal bir gereksemeden çok, siyasal-toplumsal bir itkinin ürünüdür. Bunun dışında, yaratıcılarımızı bağlayan ortak bir felsefi davranıştan söz edilemez.

Yazımı bitirirken, elimdeki kitaptan bir Hayyam dörtlüğünü daha alıntılamadan edemeyeceğim.

Yaş döktü bulut çayır çemenden geçerek
Mümkün mü kızıl şerâbı nuş eylememek
Gerçek bu çemende şimdi biz gezmedeyiz
Bizden bitecek çemende kimler gezecek.

(24. 3. 1995)

DİLENCİLİK

Dilenci ortadan kalktı; buna enflasyonun neden olduğunu sanıyorum. Pahalılıktan ötürü dilenciye ayıracak paranız kalmadı mı demek istiyorum? Hayır, ondan değil; dilenciye hangi kurdan ödeyeceğimizi bilememekten doğdu bu. Daha biz günlük alışverişlerimizde her gün şaşkınlıktan kurtulamadığımız için dilenciye ne vermemiz gerektiğini saptayamıyoruz. Bugün en küçük paramız beş yüz liradır, ekmeğin yedi bin beş yüz liraya satıldığını düşünürsek, dilenci bizim sadakamızla bir somunun ancak on beşte birini alabilecek demektir, bu da yarım dilim ekmek eder. Hangi dilenci buna katlanabilir!

Dahası var, biz eskiden dilenciye yarım dilim ekmek mi verirdik? Böylesi yakışır mıydı bize? Haysiyetimize dokunmaz mıydı? Evet, dilenciye para vermek, verenin de, alanın da haysiyeti ile ilgili bir ölçüt gerektirir. İşte biz bu ölçüyü yitirdik ve dilenciyi güç duruma düşürdük, o da vazgeçti dilenmekten. Olacağı buydu.

Türkiye'deki dilenciliğin tarihini yazmaya kalksam, günümüze yaklaşırken epey güçlüğe düşeceğimi sanıyorum. Neden derseniz, ekonomik değişiklik bu mesleği de büyük ölçüde değiştirmiş bulunmaktadır. Eskiden dilenci toplumun vazgeçilemez bir parçasıydı, saygın bir durumu vardı; ama sonradan görmelerin ortaya çıkmasıyla bu durum değişti. Eski bir şiirimde şöyle demişim:

Ahlak kalmadı dünyada
Kiracısı öyle, işçisi öyle
Hani köylü saftır derler ya
İnanma
Cırr
Kapı
Kim o?

Dilenci
Kuru ekmek verirsin beğenmez
Taze ekmek senin nene!
Kalmadı dedim ya kalmadı
Ahlak kalmadı meyhanede.

Demek eskiden insanın insanlığı dilenciye davranışı ile belirlenirdi, bunu dilenci de bilirdi. Kuru ekmek ise sonradan görmenin dilenciyi köpekle bir tutması anlamına gelir.

Bizde ve genellikle Doğu'da, dilencilik bir meslektir; Batı'da ise büyük ekonomik bunalımlarda ortaya çıkar. Bu bakımdan karakterleri birbirini tutmaz. Örneğin sanayi ülkelerinde üstü başı temizdir onun, Doğu'da ise yoksulluk önce giysileri pılı pırtı durumuna getirir, "dilenci gibi" sözü burdan kaynaklanır.

Bir başka karakteristik özellik de sakatlıktan doğar. Anadolu'da çiçek hastalığından adamın gözü kapandı mı, doğru dilenciliğe başlar, bunu herkes olağan bulur ve saygı ile karşılar. Hele bacak ya da kol kesildi, el koptu mu, dilenme için en büyük olanak doğdu demektir: Dilenci kırık, sakat organını sergileyiverir, gözümüze sokarcasına.

Ünlü şairimiz Ahmet Haşim 1932 yılında tedavi için Frankfurt'a gitmişti, bu yolculuktan *Frankfurt Seyahatnamesi* adlı o güzel yapıt ortaya çıktı. O yıllar Avrupa'da ekonomik bunalım yıllarıydı, elbet bu yüzden dilencilik de doğmuştu. Haşim, Frankfurt sokaklarında üstü başı tertemiz kişilerin, göğüslerine astıkları levhalarla hiç konuşmadan dilendiklerini anlatır ve bunu bizdeki sakat dilencilerin görünümü ile karşılaştırarak, "Bizde dilenci korkutarak para alır" der.

Tuhaftır, enflasyon dünyanın her yerinde dilenciliğe yol açarken, bizde bu mesleğin kökünü kazıdı.

Veren için de, alan için de uygun, yani bir sadaka değerlendirmesi üzerinde anlaşmaya varılırsa dilenciliğimiz canlandırılabilir.

(4. 4. 1995)

NAMUS BEKÇİLİĞİ

Rahmetli Doğan Nadi, yazılarını gazetemizin birinci sayfasındaki "Bir Dakika" sütun başlıklı yerde yayımlardı. Bunlar kısa, çarpıcı, gülmecemsi yazılardı ve okuru bir anda kendine bağlardı...

Kısa yazmak güçtür, çok vakit alır. Ünlü bir Fransız yazarı, "Uzun yazdım, çünkü vaktim yoktu" demişti. Ama Doğan Nadi'nin yazıları, konuşmaları gibiydi, esprisi bir anda patlardı ve okuru en kısa yoldan konu ile karşı karşıya getiriverirdi.

Yazarımızın ölümü üstünden yirmi beş yıl geçmiş, şimdi onu neden andığım sorulabilir.

Bir yazısını ansıdım da ondan.

Bir gün polis haberleri arasında okumuştuk: Adam mühendis miydi, mimar mıydı, geçmiş gün, unutmuşum; sevgilisini özel arabasına almış, kentten çıkmış, Küçükçekmece'ye yollanmış, orada yoldan ayrılıp göl kenarına gitmiş, bir ağacın altında tam siper yapmış. E... ne olacak? Elbet öpüşecekler.

Derken efendim, polisi, jandarması, nerden gördülerse, gizli gizli yaklaşıp baskına uğratmışlar çifti. Karakoldu, mahkemeydi, olay gazetelere yansıyor.

Ertesi gün Doğan Nadi, "Bir Dakika" köşesinde şöyle yazıyordu (Aklımda kalanı aktarıyorum):

"Adamın dikkatine, kibarlığına bakın! Kentten çıkıyor, gözlerden uzak bir köşe buluyor, orada sevgilisiyle öpüşüp, koklaşacak. Ama olmuyor, polisi, jandarması bastırıp ikisini de karakola götürüyorlar. Peki bu adam nerde öpüşsün?"

Uzun yazmaya vaktim yok, sonuca gelivereyim.

Bu olayda baskın düzenleyen devlet güçleri genel ahlakı koruma görevini mi yerine getirmektedirler?

Ben bir çiftin tenha bir yere gitmesinde genel ahlaka herhangi bir aykırılık görmüyorum; gönüllü namus bekçiliğidir bu ve gönüllü namus bekçilerinin sayısı erkek nüfusumuza eşittir diyebilirim.

Geçmiş bir olayı örnek diye almamın nedeni ise Doğan Nadi'nin haklı sözlerini ansıtmak amacına yöneliktir. Yoksa günümüzden de örnekler bulabilirdim.

Karma liselerimizde okuyan kız-erkek öğrencilerimiz arasındaki arkadaşlıktan kuşkulanan okul müdürlerinin artık çok iyi bildiğimiz gereksiz duyarlılıkları namus bekçiliği değil de nedir?

Soruya geldik:

Bu nasıl bir namus bekçiliğidir?

Kimse öpüşmeyecek.

"Demokrasi bir yaşam biçimidir" sözü dilimizden düşmüyor; evet, öyledir, demokrasi bir yaşam biçimidir ve bu yaşam biçiminin içinde sokaklarda öpüşmek de vardır. Öpüşen çiftlere kimse bakmaz, bakarsa ayıp olur.

Gümrük Birliği'ne girmek için çırpınıyoruz, yarın Avrupa Topluluğu'nun kapısına dayanacağız. Neden? Gerekçe şu: Biz de Avrupalıyız, Avrupa'nın dışında kalamayız. Gümrüğümüzü, ekonomimizi, maliyemizi ona göre hazırlıyoruz. Ama cinsel ahlak ve terbiyemizi gözden geçirme gereğini duymuyoruz. Konu oraya geldiğinde, "belden aşağı" deyip yasakları sürdürüyoruz.

Bu kafayla zor Avrupalı oluruz.

Avrupalılık "aşağı"dan başlar.

(18. 4. 1995)

BEKLEYECEĞİZ

Sovyetler Birliği'nin dağılması olayı, bütün dünya komünistlerini çetin bir soru ile karşı karşıya bıraktı: Tarih boyunca insanlığın beklentisi olmuş hakça bir yaşam idealinin bunca bağlanılan bu ilk gerçek uygulaması nasıl ve neden birdenbire çöküverdi?

Ortaya çıkan şaşkınlık sadece bu soruda bulmuyordu anlatımını. Sovyetler Birliği'nin çökmesinin hemen ardından Doğu Avrupa'daki sosyalist devletlerin çarçabuk tarihe karışması, kuşkusuz birincisine bağlı, ama gene de başka bir soru çıkarıyordu ortaya: Bu devletlerin Sovyetler Birliği'nden bağımsız hiçbir varlık nedenleri, kendilerine özgü bir kimlikleri yok muydu?

Bununla da bitmiyor; bu ülkelerdeki, özellikle Sovyetler Birliği'ndeki KP üyelerinin çöküş olayı karşısında alacakları tek tavır sessizlik mi olmalıydı?

Sıralanan bu sorular hiç yanıtlanmıyor değil, komünist kaynaklı yorumların çoğunda Stalin'in tek suçlu olduğu öne sürülüyor.

Uzun yıllar yalnızca Sovyetler Birliği'nin değil, bütün dünya komünistlerinin önderi ve öğretmeni olarak sayılıp sevilen Stalin, meğer öyle yanlışlar yapmış ki, yolundan sapan komünizm iflasa sürüklenmiş!

Dahası, "O bir faşistti" diyenler de var.

Bitmedi; bugünkü Rusya'nın başında bulunan Yeltsin, suçluyu daha da gerilerde arayarak "Keşke Lenin hiç gelmeseydi" dedi.

Böylece suçlu sayısı birden ikiye çıkmış oldu.

Ama biz, Lenin ve Stalin zamanındaki Polit Büro üyelerinin tümünü suçlular listesine katarsak yanlış mı yapmış oluruz?

Ancak Marksist teoride "birey"in toplumsal gücü gereğince aydınlık değildir..

Bu konuyu J. P. Sartre incelemeye girişti diye Komünist Partisince "CIA Ajanı" diye saldırıya uğradı. Diyeceğim, teoride bireyin gücü oldukça arkalara atılmış durumdadır.

Öyleyse suçu bireylerde değil de, sistemde mi arayacağız?

Bugüne değin bu konuda inandırıcı bir araştırma yapılmış değil.

Kapitalist kampta koparılan sevinç çığlıkları ise işimize yaramayacaktır, çünkü bunlar dünyayı boş bulmanın biraz aceleci sevincinden başka bir şeyi göstermez.

Peki, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Avrupa'daki halk demokrasilerinin dışında hiçbir ülkede komünist partisi kalmadı mı?

Kalmaz olur mu?

Örneğin Hindistan Komünist Partisi bunlardan biridir.

Türkiye'deki İşçi Partisi Başkanı aziz dostum Doğu Perinçek'in sahibi bulunduğu "Teori" dergisinde Hindistan Komünist Partisi'nin 15. Kongresi'ne (3-8 Nisan 1995) sunulmak üzere Parti Merkez Komitesi'nce hazırlanan rapora ilişkin önemli bir yazı yer almaktadır.

Bu yazıdan öğrendiğimize göre, raporda şu konular üzerinde duruluyor:

Emperyalizmle Sosyalizm Arasındaki Çelişki

Emperyalizm meyvelerini toplamak üzere iç yıkıcılık silahını kullanmaktadır.

Küba'ya karşı uygulanan ölümcül blokaj, Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti'ne uygulanan yaptırımlar ve kendi pazarını sömürüye tümüyle açması için Çin Halk Cumhuriyeti'ne uygulanan baskı politikası bunun başlıca göstergeleridir.

Emekle Sermaye Arasındaki Çelişki

İleri kapitalist ülkelerde ekonomik durumun iyileşmesinin duraklaması, bu ülkelerde yaşayan halk ile sermaye arasındaki çelişkiyi şiddetlendirmektedir.

Emperyalistler Arasındaki Çelişkiler

Son üç yıl içinde, bölgesel bütünleşme süreci her biri kendi konumunu pekiştirmeye çalışan kapitalist merkezler olan ABD, Almanya ve Japonya için apaçık hale gelmiştir.

Kapitalizmle Üçüncü Dünya Arasındaki Çelişki

Emperyalistlerarası çelişmelere rağmen emperyalizm, Üçüncü Dünya'nın sömürülmesinde belirli derecede bir birlik göstermiştir.

Eski Sosyalist ülkeler

Kapitalizmin geri getirilmesi ve pazar ekonomisi, halkın sorunlarına çözüm olamaz ve bunlar çarpıcı bir şekilde, sosyalist sistemin halka sağlamış olduğu toplumsal güvencenin bütünü ile tasfiyesi sonucunu doğurdu.

Görüldüğü gibi, bu raporda dile getirilen görüşler, bütün dünya komünistlerinin eskiden beri ortak oldukları konulardır ve iktidarda olmayan Hindistan Komünist Partisi'nin bu ilklerle sosyalizm bunalımını nasıl aşacağı belli değildir.

Raporun sonundaki şu sözlerin üzerinde durulması gerekiyor:

"Çin'de, Ekim 1992'de toplanan Çin Komünist Partisi 14. Kongresi, ekonomik büyüme ve gelişmeyi ileriye götürmek için bir 'sosyalist piyasa ekonomisi' geliştirmek sürecini yürütme kararını almıştı..."

Hindistan Komünist Partisi raporunun 4. bölümünde yer alan pazar ekonomisi karşıtı sözlerle, Çin Komünist Partisi'nin "sosyalist piyasa ekonomisi" uygulaması pek bağdaşır görünmemektedir.

Gerçi sosyalist piyasa ekonomisi kapitalizmden dönüş anlamına gelmez, olsa olsa merkezi planlamanın gevşetilmesi dileğini ve önerisini içerir.

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere birtakım sosyalist ülkelerde sosyalist uygulamadan vazgeçilmesi olayı, ayakta duran komünist devletlerce eleştirilmiyor, tersine olarak, Çin örneğinde gördüğümüz gibi, "sosyalist pazar ekonomisi" adı altında bir ekonomik değişikliğe yol açılıyor.

Hindistan Komünist Partisi'nin raporu, sosyalizmin geçirdiği bunalıma bir açıklık getirmiyor.

Anlaşılan daha bekleyeceğiz, hiçbir olay anında yorumlanamaz.

(21. 4. 1995)

MUTLULUĞUMUZUN TEMELİ

'Beni kimselerin görmediğinden emin olduğum için öldürdüm onu.' Ben de bir açıklama getireyim; tanıdığı bir adam değil öldürdüğü, demek ondan bir kötülük görmemiş, içinde ona karşı bir düşmanlık yok, öldürmek için öldürüyor. "Saf şiir" gibi, "sanat için sanat" gibi.

Çok değerli oyun yazarımız Memet Baydur'un Max Aub'dan çevirdiği *Örnek Suçlar*, adlı kitaptan aldım bu sözü. Alışmadığımız, yadırgadığımız, kısacası "saçma" nedenlerden ötürü işlenmiş cinayetlerin öyküsüyle dolu küçük bir kitap.

Yemin ederim, bunca ilginç bir kitap okumamıştım bugüne değin. Şundan ki, mantığının ne saçma bir yapıda olduğunu anladım okurken.

Yukarda "saçma nedenlerden ötürü işlenmiş cinayetler" sözünü kullanmam da gösteriyor mantığımın saçmalığını. Demek ben, bir kan davasından, kıskançlıktan, hakaret görmüş olmaktan kaynaklanan cinayetleri doğru, yerinde buluyormuşum! Ahlak bunu gerektiriyor da ondan.

Oysa okuduğum kitaptaki katiller ahlak kurallarına uymuyorlar:

– Lokantada yemek yerken karşımda oturan adam boyuna dişlerini temizliyordu kürdanla. Bıçağımı ensesine sapladım.

– Sırtımdan aşağı, yakamdan içeri bir parça buz attı. Ben de onun kanını dondurdum:

– Tabancam olduğu için öldürdüm onu.

"Bunlar deli" demek geliyor insanın içinden. Öyleyse alıştığımız nedenlere, ahlak kurallarına göre öldürenler akıllıdır.

Şimdi yazımızın başındaki söze dönelim: Kimsenin görmediğinden emin olduğu için öldürmüş.

Ürpertici bir itiraf!

Görecek kimse yoksa öldürebiliriz.

Kimse görmüyorsa çalabiliriz.

Gören yoksa suç da yoktur.

Bir filosof "Tanrı yoksa suç da yoktur, istediğimizi yapabiliriz" demişti. *Örnek Suçlar* adlı kitaptan aldığımız söze göre, "Başkası" Tanrı'nın yerini tutuyor demektir. Başkası olduğu için suç işlemekten korkuyoruz. Öyleyse bizim ahlak kurallarımızın kaynağında "başkası" ölçütü yer almaktadır, vicdanımız değil. İkide bir kullandığımız "Sonra ne derler!" sözü de bunu gösteriyor.

J. P. Sartre, "Cehennem başkalarıdır" demişti. Mutluluğumuz, mutsuzluğumuz kendi elimizde değil, başkalarının elindedir; bizi değerlendiren, bizi yargılayan başkalarıdır.

Bu gerçeği ilk gören İsa idi: "Yargılamayın!" dedi.

Haklıdır İsa, insanoğlu yargılamaktan hoşlanıyor, kendisi yargılandığında çileden çıkıyor, bundan korktuğu için de "başkalarına" çok önem veriyor: "Sonra ne derler!"

Kadın yeni tuvalet yaptıramadığı için çağrılı oldukları şölene gitmeyecektir, kocasına "Gidemem" diye bağırır, "şimdiki tuvaletimi herkes gördü. Sonra ne derler!"

Biz başkalarınca yargılanmaktan gelen bir korku içinde sürdürüyoruz yaşamımızı. Ya o "başkaları" değer yargılarını nerden edindiler?

Bizden.

Çünkü biz de başkalarıyız; hem "biziz", hem "başkası." Demek topluca yaratıyoruz o değer yargılarını. Birbirimize eziyet etmeden yaşayamayız. "İnsan insanın kurdudur" denmesi bundan.

Yahudi peygamberlerinden İşaa (Yuşa tepesinde yatan ermiş o olabilir), puta tapanlara demiş ki, "Kendiniz, elinizle yapıyorsunuz putlarımızı, sonra karşısına geçip tapınıyorsunuz."

Putunu kendi yapar kendi tapar.

İşte "yabancılaşma"nın (şimdi olur olmaz kullanılan bu kavramın) en güzel anlatımını İşaa peygamber dile getirmiştir. Demek

bizim etika (Nietzsche bu sözcüğü, "moral" sözcüğü ile nöbetleşe kullanır) karşısındaki durumumuz tam bir yabancılaşmadır. Yarattığımız kuralların tutsağı oluyoruz çünkü.

İlkel toplumda tabu, eylemlerimizi sınırlandırması, kimi ilişkilere yasaklar getirmesi açısından etikanın yerini tutuyordu.

Bizim etik kurallarımızın birtakımı büyük dinlerden (Tektanrılı dinlerden) gelir, ama tümü değil. İyi ile kötü'nün araştırılması açısından ilk moralist Sokrates'tir. (Yaşamış olup olmadığını bilmediğimiz Zerdüşt'ü de ona katabiliriz). Sokrates çoktanrılı idi ve araştırmalarını tanrılar dışı alanda yürütüyordu. Felsefe böyle doğdu.

Dinlerden gelme ahlaka pek güvenim yoktur, çünkü insan korktuğu için iyi oluyorsa, gerçekten iyi değildir. Dinsiz bir adam iyi ise ben ona iyilik derim. İyi'yi kendi başımıza gerçekleştirmeliyiz, buyruklarla değil. Yeni ahlakı, gerçek ahlakı bize bilimin getireceğine inanıyorum.

Nietzsche (Sokrates ve Zerdüşt'e hayran olan ve *İncil*'i kıskanan Nietzsche) çağımızı şaşırtan bir moralist oldu. Felsefe profesörü, Avrupa Felsefeciler Birliği Başkanı dostum İoanna Kuçuradi, bundan yirmi beş yıl önce çıkardığı, tadı bugün de damağımda olan *Nietzsche ve İnsan* adlı yapıtını yeniden bastırmış, eksik olmasın bana da yolladı, o eski tadı tazeleyerek yeniden okudum.

Kuçuradi, Nietzsche'yi anlatırken diyor ki, "Bugün insanın insanlararası ilişkilerinde araştırılması etiğin konusudur."

Nietzsche'nin şaşırtıcı yanı şuradadır, birlikte okuyalım:

"İyi ile kötü, yani değerlerin değerlendirilmesi böylesine göreli olunca, özgür ve yaratıcı kişilerin moraldışı kişiler olması tabiidir. Özgür insan, yaratıcı insan realiteye çevresini ve zamanını yöneten moralin gözlükleriyle bakarak fikir yürütmez, insanlar karşısında yargıç, rolünü oynamaz."

Öyle ya, herkes zengin olmanın peşindeyse biz de mi onlara katılacağız.

Yazımızın başındaki söze dönelim gene. Kimsenin görmediği yerde doğru ve iyi olabilirsek, çağımızın ahlakını yaratmış olu-

ruz. Şunu unutmayalım, doğruluk ve iyilik bizim mutluluğumuzun ilk koşuludur.

(28. 4. 1995)

DEMOKRASİ SADECE ÇOK PARTİLİ OLMAK DEĞİLDİR...

Başlangıçta Atatürk'e karşı yöneltilen eleştirilerden çoğu padişahçılardan ve halifecilerden gelmiştir. Onun en yakın arkadaşları bile cumhuriyet kurulmasını en azından yadırgadılar. Rauf Bey, "Ben padişahın ekmeğini yedim, ona karşı olamam" demiştir. Ekmek konusu ise şurdan kaynaklanıyor : Aylıklarımızı padişah kendi kesesinden vermektedir. *Doğmayan Hürriyet* adlı kitabın yazarı rahmetli Hasan Amca'dan dinlemiştim, "Subay çıkmıştık, aylıklarımızı padişah bahşediyor sanırdık" demişti.

Limancı Hamdi Bey de tanıştığımız gün bana şu hikâyeyi anlatmıştı: Bir gün Atatürk'e, "Paşam, siz ne isterseniz yapabilirsiniz, fakat ne olur, yapacaklarınızı din adamlarına onaylatın!" demiş de, ondan "Yo onu yapamam, sonra yol olur" yanıtını almış.

Bunlar cumhuriyetin ne demek olduğunu bir türlü kavrayamayanlardır.

Atatürk'e karşı olanlara eski İttihatçılar, Çerkez Ethem olayından ötürü Çerkez aydınları, gâvur oluyoruz diye korkanlar, "Bu fesi başıma babam giydirdi, onu kimse çıkaramaz" diyenler, laikliğe "Din elden gidiyor" diye tepki gösterenler ve elbet Saray'dan geçinmiş olanlar da katılıyorlardı.

Daha sonra solun eleştirisi geldi: Atatürk, elinde bunca olanak varken neden komünizmi getirmedi?

Marksçı düşünceye aykırı bir görüştü bu; çünkü komünizm sadece isteğe bağlı bir düzen değildir, onun gerçekleşmesi için burjuva sınıfının gelişmiş ve işçi sınıfının bilinçlenmiş olması gerekir. Atatürk "acilci" değildi, yapılabilecek olanları yaptı; toplumumuzun tarihçe olgunlaşmış beklentilerini gerçekleştirdi. "Bir gün sömürgeciler ortadan kalkacak ve mazlum milletler istiklal

ve özgürlüklerine kavuşacaklardır" diyor, hangi gün olacağını söylemiyor. Onun şu sözü üzerinde de biraz duralım; bir yabancı konuğuna, "Benim isteyip de yapamayacağım bir şey yoktur" demiş. Bu tümcedeki "isteyip de" sözcüğünü iyi anlamak gerekir. Atatürk, isteklerinin, toplumsal, tarihsel koşullarla sınırlı olduğunu bilen büyük bir gerçekçi idi. Büyüklüğün özünde vardır bu.

Şimdilerde ise Atatürk'ün demokrat olmadığı eleştirisi ortaya çıktı. Bu eleştiriyi dillerine dolayanların, bugün örnek aldığımız demokrasilere bu rejimin hangi aşamalardan geçilerek yerleştirildiğini bilmezlikten geldiklerini düşünmek zorunda kalıyorum. Batı demokrasilerinin ardında uzunca bir aydınlanma süreci ve Fransız Büyük Devrimi var. Atatürk, toplumumuzu hızla (çünkü tarihsel gelişimi adım adım izlememize çağ izin vermiyordu) bu süreçten geçirmek isteyen kişidir.

Atatürk devrimleri denilen kökten değişimler, özgür olarak düşünmemizin koşullarını getirmiştir ve bunların başında laiklik vardır. Laiklik, aklımızı kullanmanın başlıca yoludur. Felsefenin doğduğu eski Yunan'da düşünürler, bu tansığı tanrılardışı düşünmeye yöneldikleri için başardılar. Hümanizma, on sekizinci yüzyıl aydınlanmacılığı ve Fransız Büyük Devrimi insanoğluna özgürlüğün ve eşitliğin kapılarını açtı. Bize bu süreci yaşatan Atatürk'tür. Atatürk yalnız cumhuriyeti değil, demokrasiyi de kuran adamdır. Çünkü demokrasi sadece çok partili olmak değildir.

Atatürk'e yöneltilen bu eleştiriyi bir an ciddiye aldığımızı varsayalım, o vakit karşımıza şu soru çıkıyor: Öyleyse demokrasiyi biz kuralım, bunu yapmak için ille Atatürk'ü suçlamak mı gerekir? Böyle bir suçlama, her şeyi ondan beklediğimizi göstermez mi? Hani tek adamlık yanlıştı?

Sosyalist, geçmişinin ileri atılımlarını alır başına koyar. *Stalin,* Rusya'yı Batılılaştıran Büyük Petro'yu övmüştü; Mao, Çin'de cumhuriyeti kuran Sun Yat Sen'e hayrandı.

(2. 5. 1995)

TANIKLIK

Genç bir kızın "amca" demesinden üzüntüye kapılan Karacaoğlan, şu dizeleri söylüyor:

Sakal seni matkap ile yolayım
Bir kız bana emmi dedi neyleyim

"Amca" sözü gerçi bir yakınlık (akrabalık) gösterir, ama bir genç kızın ağzından çıkınca iş değişir, "Sakın bana niyetlenmeye kalkma, inceste olur" anlamına bir yasak koyuculuk. Karacaoğlan bu sözü duyduğunda kaç yaşındaydı bilmiyoruz, ancak sakal koyuverdiğine göre gençliği geride bıraktığını söyleyebiliriz. Çünkü o zaman yaşlı adam sakalından anlaşılırdı. Şimdi ise gençlerin sakallı olduğunu bir yana bırakıp, Karacaoğlan'ın bir genç kız karşısındaki ruhsal durumunu anlamaya çalışalım.

Şunu rahatlıkla söyleyebileceğimizi sanıyorum: Ünlü ozanımız yaşlanmasına karşın genç kızlardan umut kesmeye yatkın değildir, listeden düşmüş olduğunu anlayıverince üzüntüye kapılması bundan. Oysa sakalını kesseydi kurtulurdu bu duygudan, matkap ile yolmaya ne gerek var!

Yaşlı erkeğin genç kıza sevdalanması bir tragedyadır, çünkü burada istek ile doğa çatışması söz konusudur. Sonuç yenilgidir. Kesin yenilgiye karşın savaşım ise trajiktir. Bunu göze alana kahraman denir.

Bütün ömrünü sevi sarhoşluğu içinde sürmüş olan Goethe'nin başından da yaşlılığında böyle bir olay geçti. Ünlü şair kendini hâlâ genç sanıyordu ve bu sanı içinde, konuk olduğu bir dostunun evinde, gönlünü kaptırıverdiği evin küçük kızına ilan-ı aşk etti. Kız kibar davrandı, nişanlı olduğunu söyleyerek Goethe'nin niyetini boşa çıkardı. Uğradığı yenilgiden büyük bir mut-

suzluğa düşen şair, hemen o akşam arabası ile yola koyulup gece boyunca o ünlü "Marienbad Ağıdı" adlı şiirini yazdı. Acılar da sanatçının yaratıcılığını kamçılar kimi zaman. "Sanat uzun, yaşam kısa" diye bir söz vardır ya, o söz uyarınca biz de "Sevda uzun, gençlik kısa" diyebiliriz.

Bakın, yaşlıları bu mutsuzluktan kurtarmak için eski Yunanlılar şu umarı (çareyi) bulmuşlardı. Evlenme yaşına gelmiş olan kızı önce yaşlı bir adamla baş göz ediyorlar, birkaç ay sonra da ayırıp kendi dengine veriyorlardı. Elbet kızın buna razı gelip gelmemesi söz konusu değildi; gelenek böyle buyuruyordu, kız zorunlu idi. Zorla olmasa nasıl gider!

Genç olmanın bunca üstünlüğüne karşın, yaşlılar da üzüntülerini yatıştıracak kimi sözler bulmuşlardır, örneğin "Her yaşın bir güzelliği vardır" gibi. Yaşı yetmişi bulan bir sanatçı dostum (genç kızlar bilmesin diye adını vermiyorum, çünkü yaşını hiç göstermez) çok kızıyor bu söze, "Yalan" diyor, "yaşlanmanın ne güzelliği var ki!"

Dostumun kızgınlığını onaylayamıyorum tam olarak, fakat o sözü, "Her yaşın bir güzelliği vardır" sözünü de biraz değiştirerek söylemek gerektiğini düşünüyorum: "Yaşam her yaşta güzel" biçiminde. Dahası, yaşlandıkça dünya güzelleşiyor belki de. Çok çapraşık bir sorundur bu. Ayrılışa yakın olduğumuz için mi onu daha güzel görmeye başlıyoruz, yoksa gençlikte bunu anlamak olanaksız da ondan mı? Genç iken dünyanın güzelliğini anlamadığımız söylenemez, ama onu gereğince değerlendiremediğimiz düşünülebilir. Ancak neşe ile yaşam sevincini karıştırmamamız gerekir. Yaşayan herkes, hangi yaşta olursa olsun o sevinci duyar, ama neşe gençlere özgüdür.

Yok, ölüme yaklaştıkça dünyayı daha güzel bulduğumuz söylenirse, buna "olgunluk" demek doğru olur mu?

Bacon, bir denemesinde şöyle diyor: "Gençlik, çoğunluk, sonradan edinilenler kadar bilgece olmayan ilk düşünceler gibidir, çünkü yaşta gençlik gibi, düşüncede de gençlik önemlidir. Bununla birlikte gençlerin buluş gücü yaşlılarınkinden çok daha canlı, kafalarında geçen düşler ise daha Tanrısal bir niteliktedir.

Büyük, çılgın isteklerle dolup taşan, ateşli yaradılışta kişilikler, orta yaşı geçmeden olgunlaşmazlar."

Julius Caesar, bin bir güçlükten, birçok çatışmadan geçerek ancak kırk bir yaşında konsüllüğe erişebilmiştir. Septimus Severus imparatorluk tahtına çıktığında kırk yedi yaşındadır; onun için "Gençliği yanılgılarla, çılgınlıklarla dolu idi" denmiştir.

Ama II. Mehmet, İstanbul'u aldığında yermi bir yaşında idi ve ondaki inat olmasa bu başarı gerçekleşemezdi.

Bu örnekler, gençliği ve yaşlılığı, başarı ölçüsüne göre değerlendiren anlayıştan kaynaklanmaktadır. Bilimlerdeki ve sanatlardaki başarıları gözden geçirirsek, böyle bir karşılaştırmanın, konumuza hiçbir katkıda bulunmadığını görürüz. Yaratıcılığın yaşı yoktur demek istiyorum. Deha, coşku içinde de gelir, çalışma sonunda da. Şunu da eklememiz gerekiyor; yaratıcılar azınlıkta olduğuna göre, yaşın sıradan insan üzerindeki etkisidir önemli olan diyebiliriz. Hastalıklara uzak, ya da dayanıklı olması bakımından genç elbette yaşlıdan daha iyi durumdadır. Buna karşılık, yaşlı daha bilgilidir, daha anlayışlı ve öngörülüdür.

Beni en çok şaşırtan, yaşlılarda, diyebilirim ki yaşlıların tümünde gördüğüm mal mülk edinme tutkusudur. Sağduyu diyor ki, yaşlandıkça (ölüme yaklaştıkça) bu tutkunun insanı bırakması gerekir. Oysa böyle olmuyor, yaşlı, dünyaya kazık atacakmış gibi yaşıyor; önünde bunca yıl bulunan genç ise, çoğunlukla, gelecek korkusundan uzak yaşıyor, kendine sonsuz bir güven içinde.

Çocukluk, gençlik, yaşlılık... İşte insanın ömrü bu aşamalardan geçiyor, insan bu aşamaları yaşayıp ölüyor. Öyleyse "insan yaşamı" deyince üçünü bir arada ele almalıyız. Kimi çocukluğunu sever, kimi gençliğini, kimi de... Yaşıllığını. Evet, yaşlılığını seven çok kişi tanıdım. Yaşam bizim dışımızdadır ve ölümsüzdür; biz ona bir süre tanıklık edip gidiyoruz. Başka bir deyişle, ölümsüz yaşamın zaman içindeki simgeleriyiz biz.

Gerçekte şaşırtıcı olan yaratıcılığımızdır. Ölüme şiir yazan şair, yaratıcılığı ile onu yenmek atılımındadır.

Yahya Kemal Beyatlı, bir şiirinde şöyle diyor:

Gördüm ve anladım yaşamak macerasını
Bâkıyse ruh eğer dilemezdim bekasını.
Hulyâsı kalmayınca hayatın ne zevki var?
Bitsin, hayırlısıyla, bu beyhûde sonbahar!

Doğmak, yaşamak, ölmek bizim uydurduğumuz içi boş kavramlardır. Ne doğan var, ne ölen; yaşam süreklilik içindedir. Cahit Sıtkı şöyle diyor:

Ne doğan güne hükmüm geçer
Ne halden anlayan bulunur
Ah aklımdan ölümüm geçer
Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.

(5. 5. 1995)

BİR KAMPANYA

"Sanata Evet" kampanyasından söz etmek istiyorum.

Önce şunu söyleyeyim, bu girişimin daha adından, toplumumuzda sanata gereken önemin verilmediği anlamı çıkmaktadır ve bu tanı, yazık ki, doğrudur. Kampanyanın olumlu sonuçlar verip vermediğini bilmiyorum, ama ben bu konuda pek iyimser değilim. Neden derseniz, bizde kimse sanatın gereksiz olduğunu söylemez, başka bir deyişle değişmesini istediğimiz, kalkmasını dilediğimiz ilgisizliğin savunucularını karşımızda bulamayız. Şunu da ekleyeyim, "sanat olmasa da olur" inanışı toplumun malıdır ve böyle olduğu için de değiştirilmesi kolay değildir, zaman ister.

Burada sadece kendi toplumumuzu yerdiğim sanılmasın, sanat her zaman her yerde, "eğlence" anlayışı içinde ele alınmış ve küçük görülmüştür. Sanatçıya ve onun işlevine saygı gösterilmesi alışkanlığını olağan kılacak tarihsel nedenlerden yoksunuz. Batı'da bile sanat terbiyesi yeni yeni oluşmaktadır.

Büyük İskender çok güzel flüt çalarmış, daha prensliğinde bir gün babası Kral Filip'in karşısında çalmış da kral yerinden kalkıp sinirli sinirli bağırmış, "Bu kadar güzel çalmaya utanmıyor musun?" demiş.

Firavun'un sarayında çalgıcıların tümü köleydi.

Eski Yunan'da tiyatronun gördüğü ilgiye bakıp da yanılgıya düşmemeli, o zaman oyuncular ikinci sınıf yurttaş sayılırlardı.

İmparatorun beğenisini kazanmış olan Mozart, yemeğini uşaklarla birlikte aşçı dairesinde yerdi.

Bizde kadının sahneye onca geç çıkması, orospu sayılma korkusundandır.

Bedia Muvahhit Hanım tatlı tatlı anlatırdı, bir oyundan sonra, hayranı bir kadın kulise gelmiş, "Ah efendim" demiş, "ben de artistliğe atılmak isterdim, ama orospu olurum diye korktum." Be-

dia Hanım, en azından dikkatsizce söylenmiş olan bu söz karşısında taşı gediğine koymakta gecikmemiş elbet, "Sonra nasıl orospu oldunuz?" diye sormuş.

Şair olduğum için bilirim, "Ne iş yaparsınız?" sorusuna, "şairim" yanıtını verirseniz, karşınızdakinin yüzünde bir gülümseme belirir, dahası sizden bir şiirinizi okumanızı da isteyebilir.

İlk yedek subaylığımda terhisim gecikmişti, durumu anlatmak için tugay komutanına çıktım, adam beni dinledikten sonra "Sivilde ne iş yaparsın asteğmen?" diye sordu ve şair olduğumu söylemem üzerine, "Bir şiirini oku, terhisini getirteyim" dedi. Ben de ona, "Şiirin ilk kez bir işe yaradığını görüyorum efendim" dedim.

Şiir ne işe yarar ki!

Ressam olmak isteyen bir gence annesi şöyle demişti:

"Önce bir işe gir, sonra boş vakitlerinde resim yaparsın."

Boş vakit, eğlence demektir.

Ankara'da bulunduğum yıllardaydı, bir tanıdığım kendine bir katlı bir ev yaptırmıştı, üç oda bir mutfak. Sen misin bu evi yaptıran, adam kendisini mimar saymaya başlamaz mı? Bir gü rastlantı işte, bir mimar arkadaşımla birlikte onu ziyarete gittim. Ev sahibi, yanımdaki arkadaşın mimar olduğunu anlayınca bize evini gezdirdi, (gezdirecek ne var) sonra da şöyle konuştu:

– Bu evi, yanımda bir usta çalıştırarak ben yaptım. Öğrendim bu işi, mimar sayılırım. Daha büyüklerini de yapabilirim. Ama stadyum yapamam mesela.

Mimar arkadaşımın yanında yerin dibine geçtim o gün.

Müzisyenlere:

– Ben de müzik severim, arada bi de şarkı söylerim, diyenleri görmüşümdür.

Bu anlattıklarım tekçe (münferit) olaylar değil, toplumca sanata olan yaklaşımımızı gösterir örneklerdir.

Bir toplumun, sanatı olmazsa olmaz sayacak duruma gelmesi için on fırın ekmek yemesi gerekir.

"Sanata Evet" ama bunu yalnızca sanatçılar söylerse sonuç almak gene zamana kalır.

(9. 5. 1995)

HİTİT GEYİĞİ

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı RP'li Melih Gökçek resmi evrak üzerinden Hitit geyiği amblemini kaldıracakmış. Bir TV programında bunu kendi ağzından dinledim.

Bunca sorunumuz çözülmemiş durumda iken bu konuyu gazetede ele almanın ne anlamı var diye düşünenler olabilir. İçte ve dışta bunalımlı olaylar yaşıyoruz, bunların nasıl bir çözüme bağlanacağını bilemiyoruz, bu durumda bir amblem kaldırılmış, kaldırılmamış, kime ne!

Evet, ama ben amblemden sonra sıranın Yenişehir'deki o anıt yonuta geleceğinden kuşkulanıyorum, Hitit geyiğine.

Öyle de olsa, denebilir, önemli mi?

Çok önemli bence.

Neden derseniz, özel tarihleri üzerinde anlaşmaya varamamış insanlardan kurulu bir topluma çağdaş toplum denemez. Bir ulusu ortaya çıkaran öğelerin içinde "tarih" büyük önem taşır.

Biz bir imparatorluktan devraldığımız bir toprak ve o toprak üzerinde yaşayan insanlarımızla yeni bir ulusu oluşturma devrimini yaşadık. Orta Asya'dan gelmişlik edebiyatını bir yana bırakmamız yaşamsal bir zorunluluktur. Bütün uluslar gibi biz de yurdumuzun tarihini benimseyeceğiz, bu yurtta gelip geçici olmadığımızı dünyaya duyuracağız, özellikle Anadolu'ya özgü karışma sürecini, sadece gerçek bir olgu olarak değil, varlığımızın nedeni ve kaynağı diye övünçle benimseyeceğiz.

Oysa Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı diyor ki

– Hititler Müslüman değildi, üstelik ben onları atalarımız olarak görmüyorum. Ben Osmanlı'dan ve Selçuklu'dan gelmeyim, işte o kadar, daha eskisi bizim değildir.

Konu böyle konulunca da, Selçuklu'dan öncesini tarihimizden siliyoruz demektir.

Oysa biz Hitit'ten bu yana sürmüş olan bir karışımın ortaya çıkardığı bir halkız. Alpaslan'la birlikte Anadolu'ya giren Asya kökenli insanların sayısını bilmiyoruz. Bilmemize de gerek yok, çünkü bu insanların o zaman burada oturmakta olan halkları kılıçtan geçirdiklerine ilişkin ne bir belge, ne de bir söylenti vardır. Gelen buradaki ile karışmıştır, işte hepsi bu.

Çelik Gülersoy dostum, Anadolu halkının kimliği konusunu çok güzel üç yazı ile gazetemizde işledi bu ay içinde. Rica etsem, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı RP'li Melih Gökçek bu yazıları bulup okur mu?

Kendimizi burada yeni ve yabancı görmekten ne sağlamayı umduğumuzu bilmiyorum. Bense korkuyorum bu davranıştan, bu tutumdan. Osmanlı ve Selçuklu'dan öncesini benimseyenler çıkar diye korkuyorum.

Sultan Orhan, İznik'i aldığının ertesi günü İznikli kadınların ziyaretine uğramış; ağlaşan bu kadınlar, Sultan Orhan'a "Evlerimizde erkek kalmadı" demişler. Bunun üzerine padişah, subaylarını, çavuşlarını, erlerini yanlarına alarak ev ev dolaşıp bunları İznikli kadınların yuvalarına yerleştirmiş.

Şunu unutmayalım, tarihimiz bu yurdu benimsemekle başlar. Başka bir yerden gelmiş olmanın hiç önemi yoktur. Ona bakarsanız Hititler de başka bir yerden gelmişlerdi.

Herkes bir yere bir yerden gelmiştir.

Bütün dünya için böyledir bu.

Ve dünyada tarihini kısaltmaya kalkan hiçbir ulus yoktur.

(16. 5. 1995)

SANAT-DEVLET İLİŞKİSİ

Geçen hafta bir TV programında, devlet-sanat ilişkisi konulu, Kültür Bakanı Sayın Ercan Karakaş'ın da katıldığı bir açık oturum izledim.

Bu ilginç konuya ilişkin düşüncelerime geçmeden önce, o gün Sayın Karakaş'ın verdiği bir bilgi üzerinde kısaca durmak istiyorum: Kültür Bakanlığı'nın bütçesi 6.5 trilyon lira imiş, bunun 5 trilyonu memur aylıklarına gidiyormuş. Demek Kültür Bakanlığı toplumumuzda sanatın desteklenmesi için ancak 1.5 trilyonu kullanabiliyor.

Bir an bu bütçenin 5 trilyon olduğunu düşünsek, bu paranın tümü memur aylıklarına gideceğine göre bakanlığa yapacak hiçbir iş kalmayacaktır. Peki, memurlar o vakit bu parayı hangi iş karşılığı almış olacaklar? Böyle bir durumda bakanlığın varlık nedeni ortadan kalkmayacak mıdır?

Bunu geçelim ve sanat-devlet ilişkisi konusuna gelelim.

Sanatçılarımızın tümü, edebiyatçıları katmazsak, devletten yardım beklemektedirler. Sözgelişi o gün orada dinleyici olarak bulunan birkaç bale öğrencisi, sanatlarını göstermek için sahne bulamadıklarından yakındılar. Film yapımcılarının sinema salonu bulamadıklarını biliyoruz. Opera sanatının gösterime çıkabilmesi için gerekli masrafı karşılamaya amatörce bir özverinin yetmeyeceğini herkes bilir. Ayrıca özel tiyatrolarımızın parasal sıkıntı içinde olduğunu da bunlara eklersek, şu sonuç ortaya çıkar ki, toplu çalışmayı gerektiren gösteri sanatlarının devlet yardımı beklemekten başka bir çıkar yolları yoktur. Bizim özel girişimci zenginlerimiz ise bu gibi etkinliklere şimdilik uzak duruyorlar. Maliyemize gelince, devlet, sıkıntı içinde olduğunu söyleyerek sanata para ayırmakta eli sıkı davranmaktadır.

O günkü açık oturumda konuşmacı olarak bulunan çok de-

ğerli tiyatro sanatçımız Sayın Zeliha Berksoy, konu buraya geldiğinde çok ilginç bir anımsatmada bulundu; cumhuriyetin ilk yıllarında konservatuvarların, halkevlerinin, devlet tiyatrosunun nasıl kurulduğu konusunu dile getirdi. Yanıt bulamadı elbet, çünkü o sırada herkesin kafasında, "Yoksa geriledik mi?" sorusu belirmişti.

O açık oturumda öne sürülen, devletin bir sanat felsefesi olması gerektiğine ilişkin görüş, beni düşündürdü. Devletin sanat felsefesi olur mu, olmalı mıdır soruları beni durdurmuştu çünkü.

Ne kolay kullanıyoruz şu "felsefe" sözcüğünü! Devlet, kendine özgü bir sanat felsefesi kurar da, yeni bir 8. madde karşımıza dikilirse ne yaparız?

Bu gibi iri lafları bir yana bırakıp, "devletin sanat politikası" desek daha iyi olmaz mı?

Ama ben ondan da korkarım. Devlet sanattan anlamaz ki! Bakın yıllardır uygulanan "Devlet Sanatçısı" kurumu beni hep tedirgin etmiştir. Bugüne değin devlet sanatçısı olarak seçilmiş sanatçılarımız içinde gerçekten çok sevdiğim, hayran olduğum sanatçılar var; ama devletin böyle bir seçim yapması beni yadırgatıyor. Seçilmemiş olan sanatçılarımızı devlet dışlamakta mıdır? Şu soruyu da yanıtlamak güç: Devletin bu seçimde kullandığı ölçütler nelerdir?

Çünkü ben bu ölçütlere uymuyorsam devletle çatışıyorum demektir; bundan da çok gereksiz bir anlaşmazlık çıkar ortaya, benim yaratıcılık anlayışım sorguya çekilmiş olur.

Sanat devletten önde gider, bundan ötürü de sanatın koruyucusu yoktur, olamaz. Yaratıcı tek başınadır. Devlet gençlerimize, halkımıza güzel sanatlar eğitimi vermelidir, verebilir, ama yaratıcılığı yönlendiremez.

Güzel sanatlar eğitimi konusu, "sosyal devlet" kavramına girer.

Sonra şunu da düşünmeli: Liselerden felsefe dersini kaldıran devlet, felsefeyi nerden öğrenecek?

(23. 5. 1995)

CİDDİYE ALMADIM

Nurullah Ataç'ın "Devrimler Yok Devrim Var" başlıklı yazısı, cumhuriyetle girdiğimiz aydınlanma çağına eşsiz bir yaklaşımın belgesidir. Ona göre devrimler tek tek değerlendirilemez, bunların tümü bir arada ele alınmalıdır ki gerçek anlamı ortaya çıkarılabilsin.

Ne demektir bu? Cumhuriyetle başlayan yenileşme etkinliklerinin kimini beğenip, kimini yanlış, gereksiz saymak olayın özünü kavramamak demeye gelir: "Latin abecesine evet, ama şapka giymem" gibi.

Bizde gericiliğin başkaldırması böyle oldu, dilin özleşmesine karşı gelenler, giderek cuma namazı iznine dayandılar.

Ben dilde özleşme çabasının başarıya erdiği kanısındayımdır, bundan hiç kuşkum yok. Bugün "Osmanlıca" diye andığımız, Türkçe, Arapça, Farsça karması dil, tarihsel bir gerçektir, bundan ötürü doğru ya da yanlış olduğu tartışılamaz, ama dilde özleşme akımının dayandığı ilkeler onu yadsımayı içerir kuşkusuz.

Şundan ki, Türkçe, Arapça, Farsça başka başka dil ailelerindendirler (Türk dilleri, Semitik diller, Hind-Avrupa dilleri), böyle olduğu için o iki yabancı dil Türkçeyi zenginleştirmedi, kısırlaştırdı. Avrupalılar, dillerini zenginleştirmek için Yunanca ve Latince kökleri ve ekleri işletirken doğru yoldaydılar; çünkü Batı dilleri o iki (klasik) dille bir ailedendirler. Bizim için ise, yeni sözcük gereksemelerimizi karşılamak için Türkçe kökleri kullanmaktan başka yol yoktu. Bunu yaptık.

Şimdi bu konuyu açmamın nedenine geleyim.

Pazar günleri gazetemizin "Penaltı" köşesinde yazılarını yayımlayan arkadaşımız Memet Baydur, 7 Mayıs ve 14 Mayıs günlerini bir mektuba ayırdı. Bu uzun mektubu yazan, Türkçenin özleşmesini vahim diye nitelendiriyor. Bu mektubu başka bir ga-

zetede, başka birinin köşesinde görseydim, üzerinde durmaz geçerdim.

Şöyle başlıyor: "Seninle fikrî ve kalbî dostluğumuzun başladığından bugüne kadar sık sık konuştuğumuz mevzulardan biri, Türk dilinin bugünkü kısırlaşmış, acı hali. Gazetelerde ve mecmualarda neşredilen yazılar hemen her muharririn kendi kendine uydurduğu, İngilizce ya da Fransızca'dan büyük bir cömertlikle serpiştirdiği kelimelerle dolu."

Bir "mevzu" yerine "konu", "mecmua" yerine "dergi", "neşretme" yerine "yayımlama", "muharrir" yerine "yazar" dediğimiz için mi Türkçe kısırlaştı? Anlayamadım. Türkçe kısır bir dil mi? Şunu da belirteyim: Her yazar kendi kendine uydurmuyor. Keşke öyle olsa. Arapçadan uydurulan sözcükler tatlı da, Türkçeden uydurunca mı acılaşıyor? İngilizce ve Fransızca sözcükler konusuna girmiyorum şimdilik. Ancak şuncasını söylemeden geçmeyeyim; Arapçadan, Farsçadan serpiştirince doğru da, İngilizceden, Fransızcadan serpiştirince mi yanlış?

"Ben dilini, Türkçeyi seven herhangi bir kimseyim. Binaenaleyh aşağıda senin nazarı dikkatini çekmesini istediğim şahsi görüşlerim bir hezeyan olabilir. Buna rağmen sana bu uzun mektubu yazmaktan da kendimi men edemiyorum."

"Binaenaleyh" sözcüğüne orada hiç gerek yok, ayrıca ne demek olduğunu da kimse bilmiyor o sözcüğün.

"Nazarı dikkat"e gelelim: "Nazar"ın sonundaki "ı"yı bir tire ile ayırmak gerekirdi. Neyse... "Dikkat" sözcüğünü Ziya Gökalp uydurmuştu ve fesahatçılar bunun yanlış olduğunu söylemişlerdi. Bu uydurmaya bir de "nazar"ı eklemeye ne gerek vardı? İlle "terkip" mi yapılacak. Üstelik Farsça bir tamlama. İki Arapça sözcükle bir Farsça tamlama. Katmerli yanlış.

"Osmanlı düşüncesi veya Türk düşüncesi her medeniyette olduğu gibi nesirle başlar."

Doğru değil. Düzyazı bizde çok gecikerek, Tanzimat'la başlayabilmiştir ancak. Sonra mektubu yazanın "güzel nesir yazmışlardır" diye örnek getirdiği adlar arasındaki Kâtip Çelebi, doğrudan Arapça kaleme almıştır yapıtlarını. Bunu bilmeyenin o mektubu

yazmaktan kendini men etmesi gerekirdi.

"Cumhuriyet devrine geliyoruz. Lisan tekrar bir siyasi mesele olarak karşımızda. Cumhuriyet Türkiyesi, Osmanlı Türkiyesi ile bütün bağlarını koparmak mecburiyetinde. Hâkim olan düşünce, eğer bütün bağlar kopmazsa Cumhuriyet yaşayamaz... Madem ki Osmanlı medeniyeti İslâm'a, İslâm da Arapçaya bağlı, evvela yazımızı değiştiriyoruz. Ve sonra İttihatçıların başlayıp da bitiremediği dili sadeleştirmek meselesini ele alıyoruz."

Dil elbette bir siyasal sorun olarak çıkmıştı karşımıza. Bir uygarlık değiştirme sorunu. Başka deyişle, yaşayıp yaşamama sorunu. Osmanlı, İslam-Arap uygarlığı içinde çökmüştü. Onun yerine gelen Türkiye Cumhuriyeti "Aydınlanma" yoluna girecekti çünkü. Bunun için de dili ile tarihi ile kendi ulusal kimliğini yaratacaktı.

Ah Ataç!.. Nasıl anmam senin o yazını: Devrimler yok, devrim var. Bunlardan birini yoksadın mı ötekileri yoksamak da çorap söküğü gibi gelir birbiri ardı sıra: Laikliği kaldır, şeriat gelsin; pazar dinlencesini at, cuma tatilini dirilt; soldan yazıyı bırak, sağdan yazıya geç! Siyaset değil mi bu?

Dili sadeleştirmek... Hayır efendim, dilimizi kurmaktı gerekli olan. Unutulan Yunus Emre'den yola çıkarak.

Yine mektuptan bir söz:

"Osmanlı Türkleri ihtiyacı olan kelimeleri Rumcadan ve Latinceden alamazdı. Osmanlı düşüncesi, düşmanı olduğu bir milletin lisanından değil, dinen ortak olduğu Arapça ve Farsçadan istifade etmek mecburiyetinde idi."

Neresini düzelteyim, bilemiyorum. Osmanlı, Rumcadan ve İtalyancadan yığınla sözcük almıştır. Düşman konusuna gelince; yenenler her yerde yenilenlerin kültürüne yenilmişlerdir. Tarih bunun ilginç örnekleri ile doludur. Nitekim Osmanlı da İstanbul'a yerleştikten sonra geleneklerinden birçoğunu bırakmış ve devlet düzenini yeni örneğe göre baştan kurmuştur. Müziğini kiliseden almıştır. Şunu da belirtmek yerinde olur: Fatih Mehmed, Bizanslıları düşman saymıyordu kendine, onlara birçok ayrıcalıklar tanıması, kaçanları kente çağırması, Bizanslı bilginlerle dost-

luklar kurması bunu gösterir.

Bizim III. Selim'den bu yana Batı'ya dönük olmamızı büyük bir yanlışlık olarak göstermek istiyor mektup yazarı. Başka türlü olabilir miydi? Arap'ta, Acem'de hangi bilimi, hangi felsefeyi, hangi sanatı bulabilirdik ki?

Memet Baydur, bu uzun mektup sona erdikten sonra yazısını şöyle bitiriyor.

"Dil konusu, hayatımın yüreğinde durmakta devam ediyor. Katılsanız da, karşı çıksanız da bu mektubun sorduğu soruları ciddiye almadan yapabilir misiniz?"

Ben yapabilirim, çünkü ciddiye alınacak hiçbir soru ile karşılaşmadım bu mektupta. Baştan başa yanlışlarla dolu, Cumhuriyet devrimine ve aydınlanmaya karşı bir mektup. Sayın Baydur bize bu mektupta bulduğu olumlu yanları anlatırsa sevinirim.

Şunu söyleyerek bitireyim yazımı:

Osmanlı medresesinde okutulan dil Arapça idi. Arapça bilmeyenlerin, şimdi kalkıp Osmanlıcaya övgüler düzmelerini nasıl anlayabilirim? Mektupçunun "lisan silahşörü" diye nitelediği Ziya Gökalp'ın uydurduğu sözcüklerle akıl hocalığına kalkmasını nasıl ciddiye alabilirim?

Biz uyduruyorsak Türkçe kökleri işleterek uyduruyoruz, bilmediğimiz dillerden değil.

Nedir bu Türkçe düşmanlığı!

(26. 5. 1995)

FETİH TÖRENLERİ

İstanbul'un II. Sultan Mehmed tarafından alınışı ile ilgili olarak her yıl gerçekleştirilen törenler, öz bakımından da, kutlanış biçimi bakımından da doğru, yerinde ve yararlı görünmüyor bana, tedirginlik duyuyorum.

Önce şundan ki, genellikle "fetih" olayı, gerekçesi, mantığı ve amacı ile göz önüne alındığında, tarihin malı olmuş, insanlığın geçmişine ilişkin bir inceleme konusudur. Fatihler, bugün, başka kılık ve kimlikte, finans dünyasının başbuğularına dönüşmüş durumdalar. Biz İstanbul'un fethine ilişkin törenlerle, bu tarihsel olayı ne denli taklit edersek edelim, çağdışılık gösterisi yapmış olmaktan başka bir sonuca varamayız.

Ayrıca bu etkinliğimiz, taklide dayandığından her taklit gibi sahte, eğreti, özden yoksun bulunduğu için belli bir anlamı içeremez; dahası gülümsetici de olur.

Nitekim öyle oluyor. Fethin öyküsünü iyi okumuş biri olarak, törenden çekilmiş gazete fotoğraflarına bakarken, gülmedim de acıma duygusuna kapıldım.

Yeniçeriyi taklit edenlere mi?

Hayır, kendimize acıdım: Tarihi ne az biliyoruz, geçmişimize ne yanlış bakıyoruz!

Bununla bitmiyor.

1453 Fethini kutlamakla İstanbul'a yabancı olduğumuz izlenimini uyandırıyoruz dünya kamuoyunda; "Biz buraya dışardan geldik" diyoruz. Böylece de İstanbul'da gözü olanların ekmeğine yağ sürüyoruz. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İtilaf Devletleri, Türkler'in Asya'ya sürülmesinden söz ediyorlardı.

Oysa biz Asyalı değiliz, soyumuz sopumuz buralı. Ne zaman bilincine varacağız bunun?

Dahası var; Fetih törenleri bir Müslüman-Hıristiyan savaşı biçimine sokuluyor, böylece dinlerarası bir düşmanlık havası estirilmiş oluyor. Refah Partisi de destekliyor bu çağdışı davranışı.

Fatih Sultan Mehmed, Yunanca bilirdi, konuşurdu bu dili; girdiğinde kenti boşalmış görünce kaçanlara haber saldı, çağırdı onları İstanbul'a; Bizanslı din adamları ve bilginlerle iyi ilişkiler kurdu. Unutmayalım ki, Fatih talancı, yıkıp geçici bir saldırgan değildi, bir uygarlık kurucusu idi. Bu amaç, yenileni yok etmeyi içermiyordu; tam tersine, yenilenin kültürü ile yenenin kültüründen yeni bir uygarlık yapısı kurmaktı onun isteği. Nitekim öyle oldu.

Her topluluk bir yerden bir yere gelmiştir, bunların içinde varlıklarını sürdürenler, geldikleri yeri unutanlardır. Fatih yerleşti, onun yolunu izleyen Osmanlı, İstanbul'a damgasını vurdu. Bugünse yabancılığımızı dünyaya duyurmak için elimizden geleni yapıyoruz. İnsan nasıl tedirgin olmaz.

Her yıl 29 Mayıs'ta bu gülünç törenleri yürütmektense, olayı bir kültür şenliğine dönüştürmek yerinde olur diye düşünüyorum: Bilimsel araştırmalara, özgün sanat etkinliklerine açık, barışa ve kardeşliğe yönelik, uluslararası bir kültür şenliği.

Bırakalım savaş taklitçiliğini!

(6. 6. 1995)

BİR ANTOLOJİ

Sayın Ahmet Necdet'in, Adam Yayınları'nca bastırılmış olan *Bugünün Diliyle Divan Şiiri Antolojisi* günlerdir elimden düşmüyor. Severim Divan Şiiri'ni, çağı geçmiştir, dili eskimiştir ama o zenginlikten gençlerimizin yoksun kalmasına gene de gönlüm razı değil. Divanların okutulmasını istediğimi sanmayın, o zahmete değmez. Nurullah Ataç bir gün bana demişti ki, "Divan şiirinde güzel beyit azdır, taranmalı bu şiir."

Bu konuyu değerlendirerek sayın Ahmet Necdet, antolojisine Divan Şiiri üzerine yazılmış yazılardan da örnekler alıyor: Agâh Sırrı Levent, Sabahattin Eyuboğlu, Abdülbaki Gölpınarlı, Nurullah Ataç, Rauf Mutluay, Hilmi Yavuz vb...

Ataç'ın yazısından bir bölüm alıntılıyorum:

"Bizim için şiir, sanat, tarihi yazılabilecek bir şeydir. Şiirin tarihi yazılırken de yalnız şiirin geçirdiği değişmeler anlatılmaz, her ozanın şiire neler getirdiği, şiirde hangi duyguları söylediği anlatılır. Bizim şiirimizin tarihine böyle bir şey konulamaz. Bakî, Nailî, Nefi, hatta Nedim şiirimize yeni duygular getirmemişlerdir. Bir Bakî Efendi dili vardır, ama bir Bakî Efendi düşünce, duygu âlemi yoktur, onun şiiri bize kendisinden haber vermez, şiir âleminde zaten bulunan mazmunları yeniden söyler, o kadar."

Şiir güzel söylemek ise, işte onu Divan şairleri başardılar, bunlar büyük dil işçileri idiler. Şunu da ekleyeyim; Divan şiirini sevmemde Ataç'ın büyük payı vardır. Ne güzel beyitler keşfeder, ne güzel okurdu!

Ben size bu seçkiden sadece bir beyit sunacağım. Sanırım belleğinizde kalacaktır. Bu tür kitapları yıllardır okurum, her okuyuşumda yeni beyitler bulup hayran kalışım ne şaşırtıcıdır!

Alacağım beyit, Nev'îzâde Atâyî (1583-1635)'nin bir gazelinden:

Eskimiştir güzelim kıssa-i Kays ü Ferhâd
Kendimizden yeni efsaneler îcâdedelim

Anlamını da yazayım: "Eskimiştir güzelim Ferhâd ve Kays efsanesi – Kendimizden yeni efsaneler icâd edelim."

Türkçe sözlük "efsane" için şöyle diyor:

"Efsane (Farsça) 1. Eski çağlardan beri söylenegelen olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayali hikâye, söylence. 2. Gerçeğe dayanmayan asılsız söz."

Sözcüğün ikinci anlamı (yalan) için şu Divan dizesini örnek vereyim:

Söyletir efsane efsane beni

Biz dönelim Atâyî'nin beytine...

Oradaki güzelim sözcüğü, bugün çoğu kez yanlış kullanılıyor. Oysa "güzelim" sözcüğü "yok olmuş, çökmüş, çirkinleşmiş, yaşlanmış eski güzel şeyler ve insanlar" için geçerli ve yerinde olur: O güzelim kadın ne hale gelmiş, güzelim ağaçları kesmişler... gibi.

Atâyî'nin, güzelliklerini yadsımadığı eski masallardan bıktığını söylemesi çok hoşuma gitti; şair umut da veriyor bize, "yenilerini bulalım" diyor. Öyle ya, bir Ferhâd mıdır âşık olan? Biz de âşık olmuyor muyuz? Neden tek örneğe bağlanıp kalalım! "Kendimizden" demekle, Atâyî, bizlerin birer efsane kahramanı olabileceğimizi söylüyor ve sanırım, asıl bunu söylüyor, ama... gizleyerek.

(13. 6. 1995)

İSVEÇ'TE ŞİİR GÜNLERİ 1

Geçen haftayı İsveç'te geçirdim, eşimle. Bu ülkeyi ilk görüşüm; iki gün Stockholm'da, dört gün de Malmö'de kaldım. Malmö'de her yıl gerçekleştirilen Uluslararası Şiir Günleri Festivali'ne çağrılıydım. Güzel bir rastlantı olarak İsveççe bir şiir kitabım basıldı ben orada iken, Stockholm Hava Limanı'nda eski dostlarım şair ve fotoğraf sanatçısı Lütfi Özkök'ü, eşi Ann Marie Özkök'ü ve öykücümüz Demir Özlü'yü görmekten nasıl sevindiğimi anlatamam.

Bu ülkenin toprağına ayağımı ilk basışımda temiz hava beni bir tansık gibi etkiledi. Depresyona ve tansiyona karşı ilaçların vardır, düzenli olarak kullanırım, ama gene de sarsılırın ikide bir, yorgun ve sinirli düşerim. İsveç havasını ilk soluduğumda, bu havanın bütün ilaçlarımdan daha etkin olduğunu oracıkta duyumsayıverdim ve şaşkınlık içinde bunu dostum Demir Özlü'ye söyledim.

Özlü:

– Burada hava mikropsuzdur, dedi.

Sonra Özkök'lerin arabasına atlayıp kente yollandık.

İkinci şaşkınlığım, gözlerimin önünde serili duran yeşillikten geldi. İsveç toprağının yüzde yetmiş beşinin orman olduğunu duymuştum, biliyordum, ama bilmek başka, görmek başkadır. Stockholm'da iki gün kaldıktan sonra trenle Malmö'ye giderken (bu yolculuk altı saat sürdü) çıplak toprak görmedim. Elbet bu yeşil uygarlığa doğa yardım etmişti, ama doğa onu sevene yardımcı olur.

Stockholm'da bizi Yazarlar Birliği'nin Konukevi'ne götürdüler. Kalacağımız yer şirin bir apartman dairesi idi, gazeteci, şair Turhan Kayaoğlu da bize katıldı, rakı içerek (evet, yanlış okumadınız, ben götürmüştüm) güzel bir akşam söyleşisine daldık.

Ertesi gün İsveç Yazarlar Birliği, orada basılan şiir kitabım dolayısıyla, yukarı kattaki salonunda bir tanıtma-tanışma toplantısı düzenlemişti. Çevirmenim Ann Marie şiirlerimden örnekler okudu, ben de Türkçelerini okudum. Sonra sofraya geçildi.

İşte Stockholm'u görmemiz bu iki günle kaldı. Ama eşim de, ben de çok sevmiştik İsveç'in başkentini. Yabancı ülkelerde gördüğüm kentler içinde Paris'i bir yana bırakırsak, kendini bunca çabuk sevdiren bir başkası yoktur. Ertesi gün gideceğimiz Malmö'yü de böylesine seveceğimi pek düşünemiyordum. Stockholm'daki gezilerimizi sonra anlatacağım.

Malmö'ye tren yolculuğu altı saat sürdü. Bu altı saat içinde İsveç'in aşağı yukarı yarısını görmüş olduk ve büyülendik. Orman, ekili tarla, olağanüstü güzellikteki kuzey mimarlık biçeminde yapılmış evler... Refah toplumu ne demekmiş, bilmezdim.

Malmö istasyonunda bizi editörüm Jonas Ellerströms karşıladı. (Lütfi Özkök onu Yunus diye çağırmayı yeğliyor, Yunus Emre'yi sevdiğinden.) Gene ormanlar içinden geçerek, güzel köşkleri, villaları seyrederek kente vardık ve bütün çağrılıların konuklandığı Baltzar Oteli'ne indik.

Akşam bir lokantada hem yenilip içilecek, hem de şiirler okunacaktı. Bu lokantayı bir Türk işletiyordu. Bizi çağrılılar arasında görmek Saadettin'i sevindirmişti, sevinci yüzünden okunuyordu. Elbet en büyük ikram da bize oldu.

Masamızda, dördümüzden başka İranlı bir bayan şair ile Hollandalı bir bayan şair de var. İranlı şair hanıma,

– İran nasıl? gibisinden bir soru sordum.

– Ben Humeyni zamanında kaçtım İran'dan, dedi, oturulmaz.

Bu yanıt kafamdaki çelişkili soruları çözmeye yetmişti. Öyle ya, İran İslam Cumhuriyeti'nden olan bir hanım böyle Avrupalılar gibi giyinebilir, boyanabilir miydi? Dahası, böylesine rahatlıkla erkek içine çıkabilir miydi?

Ona Mevlânâ'dan (elbet Farsça) bir beyit okudum.

Hemişe men çünin mecnun nabudem
Zi akl-o afiyet birun nabudem

Jila Mossaed güldü.

– İranlı değil ki, dedi.

"Mevlânâ"yı, "Molânâ" diye söylüyordu.

Gene bol içkili bir yemekten çıkarken, bu kez ona gene Mevlânâ'dan şu dizeyi okudum.

Çi didem hâb şeb k'imruz mestem

Çok güldü Mossaed. Gülünmeyecek gibi değil ki! Ünlü şair, "İşte gece gördüğüm düş çıktı, bugün sarhoşum" diyordu. İçki içmenin çeşitli gerekçelerini bilirim, ama böylesini hiç duymamıştım.

Hollandalı şair hanım sıkıntılı görünüyor, kimseyle konuşmuyordu. Onu yalnızlığından kurtarmak için iki kez içmeye çağırdım. Gülümsedi, içti, fakat gene içine kapandı. Hafta boyunca hep içine kapalı kaldı.

Malmö Şiir Günleri'nin benim için sevindirici olan bir yanı da, başka ülkelerde katıldığım uluslararası şiir toplantılarından tanışlarla, eski dostlarla karşılaşmaktı. Bunlardan biri olan Romanyalı şair Marin Sorescu ile yirmi yıl önce Sarajevo şiir günlerinde birlikteydik. Karşılaşmamız akrabaların karşılaşması gibi oldu. İkimiz de yaşlanmıştık. Bir ara Romanya'da Kültür Bakanlığı'nda bulunmuş, sonra ayrılmış. Nedenini sordum.

– Şiir yazamıyordum, dedi.

Ona, Sarajevo'da bize ev sahipliği yapan, eski dostum İzet Sarayliç'i sordum.

– Ne durumda, çok merak ediyorum, dedim.

Marin Sorescu,

– Merak etmeyin, yaşıyor, dedi.

Her gün bombalanan Sarajevo'da yaşamak bir tansık olsa gerekti.

Sorescu ile aramızda geçen bu konuşmayı anlattığım Lütfi Özkök,

– Benim bildiğime göre, dedi, İzzet Sarayliç'i Avusturya'ya kaçırdılar.

Peki, ya eşi, ya oğlu?

Dilerim birliktedirler.

Malmö'deki şiir toplantıları, kafelerde, kitapçı dükkânlarında, tiyatrolarda sürdü gitti.

Kimi gün, öğle-akşam olmak üzere iki kez toplanılıyordu. En güzeli, şiir okumaları arasında konserler verilmesiydi: Gitar, çift gitar, akordeon, saksofon, piyano konserleri.

Sanırım, gelecek yazılarımda İsveç izlenimlerini anmak için fırsat çıkacaktır.

(16. 6. 1995)

İSVEÇ'TE ŞİİR GÜNLERİ 2

İsveç'ten yeni dönmüştüm, İstanbul'da çıkan Evrensel gazetesinde "Melih Cevdet'siz Dünya Çekilmezdi" başlıklı, İsveççeden çevrilmiş bir yazı okudum. Stockholm'lu yazar Tuula Kojo, ablasına mektup biçiminde kaleme aldığı yazısında, yabancıların İsveç'i neden sevdiklerini alaycı bir dille şöyle anlatıyor: "Ünlü futbolcu Jonas Thern ülkesini doğa için seviyor. İsveç dünyanın en güzel ülkesi diyor: Bir teyze de futbol ve kral için seviyor bu ülkeyi. Torbjörn adlı bir yurttaş İsveç'i güzel, becerikli ve sarışın kızları için seviyor; Hasse adında biri de nihayet Avrupa Birliği üyesi olduğu için ülkesini bu yıl daha çok seviyor..."

"On dört yaşındaki Sture'nin mesajı ise, yaşasın İsveç ve İsveç devletinin korkunç dış borçları! Evet abla, Sture herhalde postahaneden bayrak alıp kralı selamlamaya gitmemiş, ben de gitmedim. Refah toplumunun sarsıntısını bu güneşli günlerde unutmak kolay, ama Sture'nin okulunda da yemek belki bedava değil, belki de geçen gün metroda öldürülen genç onun arkadaşı idi. On yedi yaşındaki katil bugün gazetede 'Öldürmek için değil, benden uzak dursun diye bıçağı çıkardım' diyor. Acaba bıçağı neden taşıyordu bu genç? Belki Sture'nin annesi babası işsizdir, birçok anne babalar gibi... Eskiden belki Sture'nin parası vardı, herkesin vardı, şimdi hem Sture'nin hem devletin borcu var."

Bu yazı, benim hayran olduğum İsveç'in arka yüzünü anlatıyor, değil mi? Yalnız onunla kalmıyor, beni de uyarıyor, "görünüşe aldanma" diyor sanki bana, "evet bir refah toplumu idik, ama şimdi gırtlağımıza dek borca batmış durumdayız"

Şöyle sürdürüyor sözünü,

"Keşke sen de burada olsaydın! Türkiye'den bir konuğumuz vardı. Melih Cevdet Anday ulusal günde İsveç'i gördü ve hayran oldu. Bir gün az, fakat bu memleketi sevdim, siz doğaya çok

borçlusunuz, belki de doğa size, doğa ile barışık güzel yaşamayı biliyorsunuz, diyor. Mutlulukla gülümseyen İsveçlilerin memnun oldukları belli her hallerinden. Anday'ın dilimize yeni çevrilen şiirlerini dinliyorlar, güneş hiç batmıyor, doğa güzel, sessiz, sakin. Anday Türk spesiyalitesi olarak rakı ikram ediyor. Dünya ne kadar güzel, ulusal gün uluslararası gün olsun, şiir dinleyelim, dost olalım."

Sayın Tuula Kojo'nun yazdıklarından çıkarıyorum, ben o sözleri Stockholm'daki ikinci akşamımda İsveç Yazarlar Birliği'nin düzenlediği tanışma toplantısında söyledim. Evet, İsveç'in bende bıraktığı izlenim böyle anlatılabilirdi ancak. O izlenimim sürüp gidiyor, hiçbir değişiklik olmadı. Şimdi kendi kendime soruyorum, Sayın Kojo, Türkiye'ye gelse, aldanarak da olsa benzer sözleri söyleyebilir mi? Hiç sanmıyorum. O yazıdaki yakınmalar, zengin bir ülke yurttaşının yakınmaları.

Ayrıca mutluluğun baş koşulu zenginlik değildir ki! Dostum Lütfi Özkök, daha Stockholm'a ayak bastığım gün bana İsveç'in gırtlağına dek borca batmış durumda olduğunu anlatmış ve sözlerini şöyle bağlamıştı:

– Herkese, önüne gelene para dağıttılar. Ama bunlar akıllı insanlar, beş altı yıl içinde eski durumlarına kavuşacaklar, borçlarını ödeyeceklerdir.

Malmö'de Baltzar Oteli'ndeki odamız beşinci katta idi, asansörden çıktıktan sonra odalara gitmek için kilitli bir kapıdan geçmek gerekiyordu, o kapının anahtarını da yanımızda taşıyorduk. Bir güvenlik önlemiydi bu. Demek işler böylesine sarpa sarmıştı. Evlerini, sokaklarını, kentlerini tertemiz tutan, yeşilin barışçı havası içinde sakin bir yaşam sürdüren bu insanlar, birden gençlerde başlayıveren serkeşlik dalgasını kim bilir ne zor anlamışlardı!

Bu, kuşkusuz, İsveç'e özgü bir sorun değildir. Malmö halkı, şairlere büyük ilgi gösterdi. Son gece koca tiyatro salonu ağzına kadar dolmuştu. Burada Devlet Tiyatrosu artistlerinden bir genç hanım, yabancı şairlerin şiirlerinin İsveççelerini okudu. Katedrali ile ünlü, üniversite kenti Lund'da da öyle oldu.

Katılan şairlerin adlarını vereyim

Anna Enquist (Hollanda) José Luis Gimenez-Frontin (İspanya), Judith Herzberg (Hollanda), Miroslav Holub (Çekoslovakya), Ernst Jandl (Avusturya), Ryszard Kreynicki (Polonya), Natasha Lako (Arnavutluk), Marianne Larsen (Danimarka), Jila Mossaed (İran), Cees Nooteboom (Hollanda), Henrik Nordbrandt (Danimarka), Lolta Olsson (İsviçre), Jesus Ortega (Şili), William Pitt Root (USA), Eva Runefelt (İsviçre), Marin Sorescu (Romanya), Tétérehu Ali-Tagba (Togo), Pamela Uschuk (USA), Yan Li (Çin).

Bu şairler içinde Danimarkalı Henrik Nordbrandt çok iyi Türkçe konuşmaktadır. Onunla Bopal (Hindistan) Şiir Günleri'nde de birlikte olmuştuk. Şimdi Türkiye'de, Bodrum'da oturmakta. Dilimizi iyi bildiği için, Lütfi Özkök onu "Hayri Bey" diye çağırıyor.

Bu şairler içinde Avusturyalı Ernst Jandl, dinleyicinin çok ilgisini çekti. Şiire dadaizm akımı içinde başlamış olan Jandl'in bir şiirini yazıma alıyorum

fran fran till till
fran till till fran
fran fran till fran
fran fran till till
fran till till till
fran till till fran
fran fran till till
Och tilbaka

Dört gün bu şairler arasında dostluk ilişkileri kurulmasına yetmişti. Sabahtan akşama, otelde, yemekte ve elbet şiir okuduğumuz yerlerde bir arada idik. Birbirimize imza verdik. Şiirler yazdık.

Bir gün de bizi İsveç'in ta güney ucuna, Viking krallarının mezarlarını görmeye götürdüler. Bu mezarlar bir buçuk insan boyunda, daire biçiminde konmuş kaba taşlardan oluşuyordu.

Sonra da bir köy evine öğle yemeğine gittik. Unutamayacağım bir anı oldu bu benim için. Köy evi dediğim, bir av köşkü

idi, burada oturan aile bizi ağırladı, genç bir karı koca. Birbirinden güzel iki çocuk onca konuktan habersizmişçesine ortada oynayıp duruyordu, ama kimseyi rahatsız etmeden. Bahçe görülmemiş bir güzellikte idi, göz alabildiğine uzanan yeşillik, ilerde, ta ötede ormana varıyordu. Şarap içtik, güzel yemekler yedik. Bizi konuklayan aileye mutluluklar dilerim.

(23. 6. 1995)

MARTILAR

Oturduğumuz apartımanın aydınlık boşluğunda güvercinler ve kumrular yuvalanmıştı. Şimdi onlara martılar da katıldı.

Güvercinlerin, kumruların dili tekdüzedir, sürekli yinelemelerden oluştuğu için de sıkıcı. Biz onların sözlerini Türkçeye yakıştırırız. Bu sevimli kuşların Paris'te de "Üsküdar'a gidelim" dediklerini duyduğumda dilimizin yaygınlığına şaşıp kalmıştım. Elbet yalnızca bununla yetinmiyorlar, "Ben iyiyim, ben iyiyim, ben iyiyim..." ve "Sıramı bekliyorum, sıramı bekliyorum, sıramı bekliyorum" da diyorlar.

Martı dili ise, genellikle, bir haykırıştır; onu zaman zaman çocuk çığlığına, zaman zaman köpek havlamasına benzetebilirsiniz. Martı sesi deniz kıyısında güzeldir, ama bu hayvan karaya yerleşince sesini yadırgar oldum.

Martılarımız neden deniz kıyılarını bırakıp kente göç ettiler?

Denizlerimizde balık kalmadı da ondan.

Martı (Charadriiformes) denizden başka, göllerde, göletlerde böcek, yumuşakça, kabuklularla geçimini sağlar, ama onun temel besini balıktır. Bu güzel hayvanlar sabahları kıyıda sıralanıp güneşin doğmasını beklerler; tapınma törenine benzer bu bekleyiş. Güneş doğunca, balık deniz dibinde uyanıp su yüzüne doğru çıkar. İşte şölen o vakit başlar. Martılar çığlık çığlığa denize doğru uçarlar.

Fakat bu şölende kapışma yoktur; başka bir deyişle hiçbir martı ötekinin kısmetine engel olmaz. Burada adalet egemendir.

Kadıköylü eski dostum eczacı Melih bey, her pazar Büyükada'ya gider. Anlatmıştı; vapura binmeden simit alır, yolculukta vapura eşlik edecek olan martılara atarmış. "Hiçbir martı ötekinin payına ortak çıkmaya kalkmıyor" demişti bana.

Samsun'dan İstanbul'a kamyonla balık getirmiş olan bir balık-

çıdan alışveriş ediyordum. Biraz ötemizde martılar terbiyeli terbiyeli duruyorlardı. Balıkçı, benim onlara baktığımı görünce,

– Bunlar, dedi, Samsun'da takıldılar bize, ta buralara kadar geldiler.

– Yolda balıklara saldırmadılar mı? diye sordum.

Balıkçı,

– Hayır, dedi. Ama ben, yolculuk sırasında onları besledim arada bir. Birbirlerinin haklarını da yemiyorlar.

Martının sesi, deniz kıyısındaki sesi değil artık gibi geliyor bana. Deniz balığından yoksun kalan bu soylu hayvanın şimdi sokak aralarındaki çöp tenekelerini karıştırması ne hazindir!

Biz yalnızca denizdeki balığı yok etmekle kalmadık, martıların da yaşamlarını bozduk. Çöp tenekelerinden geçinme zorunda kalan bu zavallı hayvanların, bundan sonra beden yapısı bakımından değişikliğe uğrayacaklarını sanıyorum; belki bacakları kısalacak, gagalarının ucundaki kıvrım ortadan kalkacak.

İşte türler böyle değişir, biçimden biçime geçer.

Elveda Türk martısı!

Üzülme sevgili kuş, biz de değişmek üzereyiz açlıktan, işsizlikten, doğayı çölleştirmekten. Beynimiz küçülecek, belimiz bükülecek, belki yeniden dört ayak olacağız.

(27. 7. 1995)

BİR OKUMA

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek'i ziyaret ederek, Hitit Güneşi'nin Türk tarihindeki yerini ve önemini anlatan Sayın Bülent Ecevit'i yürekten kutlarım.

Gazetemizde okuduğuma göre, Bülent Ecevit, Büyükşehir Belediye Başkanı'na şu bilgileri vermiş:

"Malazgirt savaşıyla, Anadolu'da Türk egemenliğini kuran Selçuklular, Hititlerin, Asurluların, Yunanlıların, Romalıların, Bizanslıların ve daha nicelerinin bu topraklardaki kültür ve sanat birikimini özümsediler. Çin, Hitit, Fars ve Arap kaynaklarının da katkısıyla zenginleşen kendi kültürlerini ve sanatlarını Anadolu'nun o engin birikimine karıp yeni sentezlere ulaştılar: Anadolu'nun halkıyla da, uygarlıklarıyla da kaynaşarak bu toprakların geçmişi ile geleceğini bütünleştirdiler."

Daha ne desin! Yetmez mi!

Sayın Ecevit, "Anadolu halkıyla kaynaşarak" diyor haklı olarak. Bugün tersi düşünülebilir mi? Selçuklular 1071'de girdikleri Anadolu'da yoksa bütün halkı kılıçtan mı geçirdiler? Böyle bir kıyımın sözünü eden bir tek tarihsel belge yoktur.

Dünyanın her yerinde olan, burada olmuştur; yeni gelen, yerleşik olanla kaynaşmıştır.

Atatürk'ten beri, yurdumuzun tarihi, ulusumuzun tarihidir. Bundan vazgeçmek sürekliliğimizi tehlikeye düşürür. Başka bir yurdumuz varmış gibi davranmaktan sakınmalıyız.

Oysa Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı tam tersi anlayışta; diyor ki:

– Ancak biz Türk tarihini 1071'den sonra kabul ediyoruz. Dünyadaki hiçbir millet, egemen olduğu topraklardaki eski uygarlıkları kendine simge seçmez. Bunun ırkçılıkla bir ilgisi yok. Biz egemen olduğumuz topraklara kendi simgemizi yerleştirmek

istiyoruz.

Ben Sayın Gökçek'in adını, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı olduktan sonra duydum; ondan önce Anhadolu tarihi, uygarlık tarihi üstüne araştırmaları, çalışmaları var mıydı, bilmiyorum. "Biz" diye konuşmasının anlamını çıkaramadım da onun için söylüyorum bunu.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı'nın "Dünyadaki hiçbir millet egemen olduğu topraklardaki eski uygarlıkları kendine simge seçmez" sözü üzerinde biraz durmak istiyorum.

Şuncasını söyleyeyim: İngilizler, Ada'nın tarihini İngiliz tarihi sayarlar; böyle öğrenir, böyle öğretirler. Ada'nın bilinebilen en eski halkı ise, İS 6. yüzyılda başlayan Anglo-sakson akımlarından önce Britanya'da yaşayan "Britonlar"dır. Bunlar, İngilizlerin yurduna adlarını vermişler, daha ne olsun!

Bizler ise, Hititlerin çarığını ve çıkrığını yüzyıllarca kullandık; onların çocukları, torunları bugün Kızılırmak büklümü içinde yaşıyorlar. Bu durumda, "Hayır, biz Türküz!" demek, kuşkusu, ırkçılıktır.

Gazetemizin 18 Haziran tarihli sayısında dostum Enis Batur'un güzel bir yazısını okudum. Nasıl karşılanacak diye merak ediyorum.

Konu şu: Bir müzikçinin, "Ben müzik sevmem" demesi, bir şairin, "Ben şiir sevmem" demesi ne demektir?

Bilmiyordum, Sayın Batur anlatıyor:

"Mozart'ın yaşam öyküsünde bir anekdota rastlamıştım: 'En çok hangi müziği seversiniz?' sorusuna, üstadın, 'Ben aslında müzikten hoşlanmam' yanıtını verdiğini anımsıyorum."

Dünyanın en büyük müzisyenlerinden biri nasıl olur da müzik sevmez? Sevmediği bir işi nasıl yapmış, peki?

Bu soruların yanıtları bulunamaz; bulunsa da işe yaramaz.

Enis Batur şöyle diyor: "...görünen anlama, karşımıza çıkan ilk anlama çok fazla güven duyamayız. Dediği bu belki, ama de-

mek istediği ne?"

Tırnak içindeki bu sözler, Mozart'ın yanıtı için değil, benim bir yazım için söyleniyor gerçekte. Ben de "Üstelik şiir sevmem ben" diye yazmıştım.

Yazmıştım da, Oktay Akbal'dan sert bir karşılık gelmişti: "Bir şair nasıl şiir sevmez!" diye sormuştu dostum Akbal.

Enis Batur konuyu çok güzel aydınlatmış. Ben de şunları eklemek istiyorum.

Sandığıma göre, yaratma, gerçekte karşı çıkma'dır; karşı çıkma ise beğenilmeyen sanat için ortaya konur.

Hiçbir sanatta ileri gitme yoktur, sadece değişmedir söz konusu olan. Diyelim Mısır yonutu mu daha güzeldir, Rodin yonutu mu, sorusuna yanıt bulunamaz. Ama değişikliğe uğramayan sanat çöker.

Ben şiiri sevmediğimi söylerken bunu anlatmak istemiştim. Başka türlü nasıl şair olabilirdim? Garip akımı da bir tür şiire nefretten doğdu.

İonesco'nun bir sözünü anıyorum şimdi.

Uyumsuz tiyatronun bu ilginç yazarı şöyle diyor:

"Çocukluğumda ailem beni Bükreş'te tiyatroya götürürdü. O günlerde gördüğüm oyunlardan nefret etmiştim. Bu yüzden oyun yazarı oldum."

Arkadaşımız Mustafa Ekmekçi'nin dil sorunumuz üstüne Prof. Cem Eroğul ile gerçekleştirdiği konuşmaları kıvançla okudum.

Dostum Ekmekçi, 18 Haziran tarihli gazetemizde şöyle diyor:

"Türkiye'de Osmanlı'dan beri dil ile din çatışageldi. 1876 Anayasası'nda, din önde, dil şöyle 'Devletin işleri Türkçe yapılır' gibi, kıyıda bir maddede, arkalarda yer almıştı. 1923'te Cumhuriyet ilan edilirken, yapılan anayasada 'Devletin dini İslamdır, dili Türkçedir' denilerek bir eşitlik sağlandı. Burada başa baş geliyorlardı. Daha sonra, 'Dini İslamdır' tümcesi kalktı, Türkçe sivrildi. Atatürk döneminde de, İnönü döneminde de hep böyle oldu.

1945 Anayasası'nda, Türkçe en başarılı dönemini yaşadı, taa Demokratların iktidara geldikleri 'karşı-devrime' değin. Ezan 1950'de Arapçalaştırıldı. Anayasa 1952'de, Osmanlıcaya çevrildi yeniden. Bu, 1960 devrimine değin sürdü."

Ekmekçi'nin bu yazı dizisini, özellikle Türkçeleşmeye karşı olanların okumalarını isterdim.

İşte gazetemizin 18 Haziran tarihli sayısı beni bu yazılarla hem coşturdu, hem kıvandırdı. Elbet bu kıvanca, arkadaşımız Şükran Soner'in Şakir Eczacıbaşı ile yaptığı konuşma da katkıda bulundu.

Yazımı burada bitirdiğimi sanıyordum. TV'de bir konuşma kulağıma çarptı. Masadan kalkıp TV'nin karşısına geçtim. Geçtim ve dinlediklerime inanamadım.

Konuşmacının,

– Meclis'teki 24. madde tartışmalarına ne dersiniz?

Sorusuna, ANAP Başkanı Mesut Yılmaz şu yanıtı verdi:

– CHP laikliği sömürüyor, RP dini. Biz ise bu ikisi arasında bir uzlaşma arıyoruz.

Laiklik sömürülmez, sömürülemez. Din sömürülür. Ne demek istiyor ANAP Başkanı? Laiklik ile din arasında uzlaşma aramak ne demektir? Laiklik ya benimsenir, ya benimsenmez; bunun uzlaşması yoktur. Ne demek istiyor ANAP Başkanı?

Anlayamadım.

(30. 6. 1995)

İMGE BOLLUĞU...

'İmge'nin ne demek olduğunu ve şiirdeki yerini bilirim; daha doğrusu, bildiğimi sanırdım. Ama genç şairlerimizin şiirlerini okurken bu konuda yanılmış olduğum kuşkusuna düşüyorum. Önce şundan ki, benim için imge bir araçtır; oysa genç şairlerimizin şiirlerinde onun amaç olarak kullanıldığını görmek beni durduruyor ve düşündürüyor. Hele bu amacın imge bolluğuna dönüşmesinden bayağı tedirgin oluyorum.

Dostum Mehmet H. Doğan'ın hazırladığı *1993 Şiir Yıllığı*'nı okurken (Adam Yayıncılık) bunun ilginç örnekleriyle karşılaştım.

İşte gelişigüzel bir parça:

Bir attım ben çok zaman önce, kartalların çığlıkları
Vadileri boğarken ve yarı açılmış sandukasında gecenin
Bakirelerin gözyaşlarıyla parçalanmış gerdanlık
Ne çok yaraşırdı size, uzun gölgenizin
Ve savrulan saçlarınızın içinden geçerken karanlık
Gökyüzünü iki yarım küreye biçen kılıcınızla
Takımyıldızların arasında ilerleyen
Bir attım ben, ikiz güneşlerin parladığı yerlerde
Yalnız patikasında Samanyolunun
Ama...
Kimse bilmiyor artık nereye gittiğimi.

Okuduğumuz bir şiirin güzelliğine varabilmek için çaba harcamamız gerektiğini bilirim; bir kez okumakla kalmam, alt anlamları çözmeye, bütünü kavramaya, yapıyı ortaya çıkarmaya çalışırım. Bu okuma yöntemini, yukardaki örnek için de tümüyle uyguladım, ama sonunda başımın dönmesiyle yetinmek zorunda kaldım: At, kartal çığlıkları, gecenin yarı açılmış sandukası, baki-

relerin gözyaşları ve bu gözyaşlarından parçalanan gerdanlık, savrulan saçlara, ikiz güneşlere, Samanyolu'nun patikasına karıştı; hayır, karışmadı, tümü tek tek ve birbirine yabancı, soru imleriyle donanarak, hiçbir bütüne, hiçbir yapıya yardımcı olmadan kalakaldılar.

Uzak çağrışımlı imgenin tek başına şiiri yoktur, olamaz kanısındayımdır ben; hele bu tür imgelerin birbiri ardına sıralanması sadece baş dönmesi verir. Ama şair "Benim amacım baş dönmesi vermek" derse, onu başarılı saymamamız için hiçbir neden kalmaz.

Şiir, ille de imgelerden çıkarılır diye bir kural olduğunu ben bilmiyorum; dahası, düz sözün şiirini yadsımaya gönlüm hiç yatkın değildir.

Bakın, gene o seçkide, bir başka genç şairimiz, imgesiz yaşanamayacağını şu dizelerle açıklıyor:

Hayat anılardan geçer ve onlar kullanılmaz
Geçmişe yanlış bir tarihi koyanlar
İçinizdeki çölde bir vaha arandınız
Yüreğine borçlu bir insan nasıl yaşar
İmgesiz, üstelik talan edilmiş bir aşkla.

Büyük şairimiz Ahmet Muhip Dıranas'ın şu sakin dizelerini ansıyorum şimdi:

Yeşil pencerenden bir gül at bana
Işıklarla dolsun kalbimin içi
İşte mevsim gibi geldim kapına
Gözlerimde bulut, saçlarımda çiy.

(4. 7. 1995)

DUA VE ENTERNASYONAL

Bosna-Hersek için toplanan yardım paralarını Refah Partisi'ne aktardığı savı ile mahkemeye verilen Mercümek'in ilk duruşmasını televizyondan izlemiştim geçenlerde: Mercümek, yargıcın sorularını yanıtlamak için ayağa kalktı ve başladı yüksek sesle dua etmeye.

Mahkemede dua edildiğini ilk kez görüyordum. Neydi bunun anlamı?

Ne olacak, Mercümek aklanma için Tanrı'ya yalvarıyordu kuşkusuz, ama ne yaptığının ayırdında değildi. En başta şundan ki, böyle yapmakla Tanrı'yı da mahkeme kapısına getirmiş oluyordu. Ayıp, günah değil mi? Mercümek, suç işlemedi ise, bunu hukuk yolundan kanıtlayabilir, Tanrı'yı yardıma çağırmasına gerek yoktur; suç işledi ise, Tanrı'yı suç ortağı durumuna sokmuş oluyor demektir, bundan büyük günah düşünülemez.

Dahası var, Mercümek araya ille de Tanrı'yı sokmak istiyor idiyse duasını evinde edebilirdi, duruşma sırasını neden yeğledi?

Bitmedi. Hadi duruşma sırasını yeğledi diyelim, duayı içinden okuyamaz mıydı?

Boşuna bütün bu sorular... Mercümek yargıcı korkutmak istedi.

Halil Nebiler'in gazetemizde yayımlanmakta olan "Çeçen Direnişinde Şeriat Gölgesi" adlı yazı dizisini merakla okuyorum. Çeçenistan üstüne çok az bilgim var, onun için öğrenmeye çalışıyorum. Okudukça da şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüyorum.

Neden mi?

Bunu 30 Haziran tarihli gazetemizden yapacağım bir alıntı ile

göstermeye çalışayım;

"Mihmandarımız 'çabuk olun' anlamında 'tez, tez, tez' diye kısık sesle bizleri hızlandırmağa çalışırken alçak tonda bir ezan sesi duyuyoruz. Donup kalıyoruz. Aklımıza gelen başımıza da gelirse, yandık demektir.

"Savaş koşulları içinde bulunduğumuzu, bu koşullarda aklımıza gelenin mümkün olamayacağını düşünüp rahatlamak istiyoruz, ama iki Çeçen gencinin ve gazetecilerin dışında bütün kafile yere çöküp toprakla aptes (teyemmüm) alıyorlar. Saf kuruluyor. Namaz başlıyor. Mihmandarımıza soran gözlerle bakıyoruz. O da çaresizliğini gizleyemiyor ve üstelik gidip o da namaza katılıyor.

"Gözlerimiz Hazar'ın öte yanından başını uzatmaya başlayan güneşe takılı, donup kalıyoruz. Düşünmeye ve anlamaya çalışıyoruz. Mutlaka ki, 'Allah Rusların gözüne perde çekecek, bizleri koruyacak' diye inanıyorlar. Belki de 'Ve Allah mücahitlerin üstüne görünmez bir örtü örttü, onlar da Rusların saflarının ortasından gün ışığında yürüyüp gittiler' diye anlatacaklar kendilerini. Ama somut koşullarda ne Rusların gözlerine perde, ne mücahitlerin üstüne görünmez bir örtü mümkün."

Demek Tanrı hem mahkemeye geliyor, hem savaş alanlarına. Bunlardan ilkini "ayıp-günah" diye niteledik yukarda. İkincisine gelince...

Tanrı'nın savaş alanlarında bulunduğunu varsaymak çoktanrılı döneme ilişkin inançlardan biridir. İlkçağda tanrılar savaş alanlarına iner ve yanı tutarlardı. Örneğin Troya savaşında böyle olmuştur. Bu savaşta tanrıların bir bölümü Troya'dan, bir bölümü Akhaia'lardan yanaydı.

Çoktanrılı dönem için bu anlaşılır bir şeydir. Ama Tanrı bire indikten sonra savaşta onu paylaşmak güçleşmiştir, çünkü her din Tanrı'yı kendinden sayar, ama Tanrı'nın hangi yandan olduğu kesinkes bilinemez. Sonunda güçlü olan kazanır savaşı. "Görünmez örtü" benzeri uydurmalar felaket getirir.

En iyisi Tanrı'yı savaşa karıştırmamaktır; çünkü savaşların nedeni ekonomik ve siyasaldır, Tanrı'nın ise bu gibi bayağı işlerle

bir ilişkisi olamaz. Bunu düşünmek Tanrı'yı yadsımak anlamına gelir.

İspanya iç savaşında yalnızca bu ülke değil, bütün dünya ikiye ayrılmıştı; kimi devlet Madrid'deki cumhuriyet hükümetini, kimi devlet de Franco'yu tutuyordu. Cumhuriyet hükümetini tutan devletlerin solcularından, sosyalistlerinden, komünistlerinden bir bölümü Madrid'e yardım için gönüllü olarak İspanya'ya gittiler. Orada bu yabancı gönüllüler için bir enternasyonal tümen oluşturulmuştu. İdealist solcular cepheye vardıklarında, ayağa kalkıp faşistlere karşı Enternasyonal marşını söylüyorlar ve vuruluyorlardı. Çünkü kurşun karşısında marş yenik düşüyordu.

Bu yüzden o vakit, cumhuriyet ordusu başkomutanı General Mijaha, orduya yeni katılan yabancı gönüllülere,

– Sakın cephede ayağı kalkıp Enternasyonal'i söylemeye kalkmayın, diye uyarıda bulunurmuş.

(7. 7. 1995)

AZİZ NESİN'İN ÖLÜMÜ

Perşembe sabahı erken erken telefon çaldı. Köydeki komşumuz Leyla Uğurlu, üzüntü içinde, Aziz Nesin'in öldüğü haberini veriyordu.

Sarsıldım, dahası var, inanamadım.

Gerçekte hiçbir ölüme inanılmaz; ama ölen Aziz Nesin ise, hiç inanılmaz. Yaşarken ölümsüzlüğünü ortaya koymuştu o, ölmeyecekmiş gibi yaşadı. Başka nasıl yaşanır ki!

Yaşıttık. İki yıl önce (demek biz 78 yaşında iken), Edebiyatçılar Derneği'nin çağrılısı olarak Ankara'da buluştuğumuz akşam, bizlere armağanlar verileceğini görünce, Aziz'in kulağına eğilmiş.

–Yaşlandığımız için bize armağan verecekler, demiştim.

Aziz Nesin, kızgınlığa benzer bir şaşkınlık içinde,

– Ne yaşlanması, dedi. Daha bunun sekseni var, doksanı var. Dur bakalım!

"Yüzü var" dememişti aziz dostum.

Ama doksanı da bulamadı.

Kalbinden hasta olduğunu biliyorduk, biliyorduk da öleceği aklımızdan geçmiyordu; çünkü Aziz Nesin, savaşımı ile gür üretimi ile adını yaşamın ta yüreğine kazımıştı.

Aziz Nesin, savaşımı ve hamarat yazarlığı ile hep anılacaktır.

Aziz Nesin'in yaşamı, haksızlıklara uğramakla geçti, diyebilirim. Hangi özgür ruhlu, üretken, yürekli insan haksızlığa uğramamıştır ki! Sanki toplum, onu aşan, sıradanlığı bozan, doğruluk uğruna başkaldıran üyesini yok etmek istiyordur. İşte Aziz Nesin, bu yok edilme tehdidi altında yürüttü savaşımını. Sivri gelmişti çünkü. Rahata düşkünlük, sıradanlık, tembellik, sivri olana katlanamaz.

Aziz Nesin, yaşamı boyunca uğradığı haksızlıkların en büyüğü, en inanılmazı ile Sıvas olayında karşılaştı: Otuz yedi aydının

yakılmasını azgın kalabalıkla birlikte seyreden, seyretmekle yetinen devlet, sonunda bula bula, suçlu olarak Aziz Nesin'i ortaya koydu.

Ne imiş, halk Aziz Nesin'in tahriki sonucu ayaklanmış!

İnsanın aklı almıyor.

Bu mantık yürürlükte olduğu sürece, o yerde hukuk, adalet, insan hakları kavramlarından söz edilemez.

Demek bir yurttaşımız, Tanrı'ya, dine inanmadığını söylerse, yobaz her istediğini yapmakta özgür olacaktır.

Adaletin toplum saygısı buysa, artık orada toplum yok demektir, din adına vahşileştirilmiş kalabalığa toplu kıyım hakkı tanınmış demektir.

Oysa Sıvas olayında tahrikçi düpedüz yobazdı.

Aziz Nesin, bu apaçık gerçeği anlatamamanın yürek yangınından öldü.

Sevgili Aziz, daha doksan var, yüz var, yüzyıllar var; bu dünya Molla Kasım'lara, Hızır Paşa'lara kalmaz. Sana kalacaktır.

(11. 7. 1995)

TULUİ SÖNMEZ ÖLDÜ

Bir gün Tului Beye,

– Otomobil kullanmayı bilir misiniz? diye sordum.

Tului Sönmez,

– Hayır efendim, dedi, ben çok güzel asansör kullanırım.

Dostum, arkadaşım, kardeşim Tului Sönmez, akıllı, zeki, bilgili ve uygar bir insandı. Okurlarımız onu, arada bir gazetemize yazdığı yazılardan bileceklerdir. Üzerinde dirençle durduğu konu, devlet taşınmazlarının, alavere dalavere, özel ellere bırakılması idi. Tului Sönmez yıllardır savaşımını sürdürdüğü taşınmaz devlet malı sorununu tarihi ve hukuku ile derinden bilirdi: Osmanlı'daki durumunu, günümüz durumu ile karşılaştırır, yasaların her gün artan bir hızla çiğnendiğini ve talanın korkusuzca yürütüldüğünü, yana tutuşa, gözler önüne sererdi.

Bu konu, onun genel ahlak anlayışının bir parçası idi, dünyaya doğruluk kavramı açısından bakıyordu, ahlak, ona göre, dinlerin getirdiği bir kurallar bütünü değil, çağımızın bilimsel ve ilerici ahlakı idi. Buna sıkı sıkıya bağlıydı.

Tek tek bilim dallarındaki yaratıcı çalışmalara baksak, ahlaksal doğruluğun başta gelen ilke durumunda olduğunu görürüz. Hiçbir bilim adamı tek başına yaşadığı çalışmalar sırasında, başkasını aldatmak, yalana dolana başvurmak yolunu tutmaz, tutamaz, çünkü bütün insanlıkla bir aradadır. Yalnızca bu bile, bilim ahlakının korku temeline dayanmayan akılcı tutumunu ve insansal niteliğini kanıtlamaya yeter.

Bakın, geçen hafta çarşamba günü gazetemizde, "Bilimde Yüksek Hırsızlık" başlığı altında, gerçekten utanç verici bir olayın haberi çıktı. Şöyle deniyordu bu haberde:

"İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yapılan yüksek lisans ve doktora tezleri incelemeye alındı. Bazı tezlerin

aynen tercüme, bazı tezlerin de başka tezlerin fotokopisi olduğunun ortaya çıkması üzerine anlaşılan sahtekârlık üzerine YÖK Denetleme Kurumu devreye girdi."

Rahmetli Tului Sönmez'in bu haberi görmemesi iyi oldu demek geçiyor içimden. Kader'in oyunu ne garip sözler söyletiyor insana!

Bir ülkede hırsızlık bilim alanına da girerse, durum çok umut kırıcı demektir. Devlet taşınmazının özel ellere aktarma edilmesine başkaldıran Tului Sönmez, sanırım bundan çılgına dönerdi.

Yazımın başında, Tului Sönmez'in örnek olacak niteliklerini sayarken "uygar" sözcüğünü de kullandım. Benim övgü sözcüklerimin başında bu gelir. Bilgili, akıllı, zeki insanlar arasında, yazık ki uygar olmayanlar, olamayanlar da var, hem bunların sayısı hiç de az değil. Ne demektir uygar olmak? Uygar olmanın özelliklerinden başlıcası alçakgönüllülüktür. Bu da başkalarını rahatsız etmemek anlamına gelir.

Tului Sönmez bütün bilgisine, zekâsına, aklına karşın alçakgönüllüğü bir an bile savsamamakla dostlarının dikkatini çeker olmuştu sürekli. Kendini beğendiğini hiç görmedim. Hepimiz, bütün dostları ona "İstanbul efendisi" nitemini yakıştırmışızdır.

Tului Sönmez'in taşlama şiirler yazdığını bilmiyordum, bana hiç bundan söz etmemişti. Son günlerinden birinde arkadaşımız Mehmet Saçlıoğlu'na şiir defterini vermiş, "Sende kalsın" demiş. O da başka dostlarla işbirliği ederek bu şiirleri bastırdı. Köyde olduğum için daha görmedim bu kitabı. Sanırım gelecek yazılarımdan birinde okurlarıma bu kitaptan söz edeceğim.

Başta eşi Bilgen Sönmez olmak üzere bütün dostlarına sabır dilerim.

(18. 7. 1995)

ÖLDÜKTEN SONRA

Yaşarken beklentileri bitmez insanoğlunun, öldükten sonra azalır ama gene bitmez. Dinsel nitelikli beklentilerden, sözgelişi cennetten söz ettiğim sanılmasın; dünya ile ilgili beklentileri öldükten sonra da sürüyor insanoğlunun.

Ne diyor Yunus Emre:

Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun
Arkamızdan hayır dua
Kılanlara selam olsun

Yahya Kemal, bir kurnazlık edip, kendinden önce ölenlere selam yollar:

Evvel giden ahbaba selam olsun erenler.

Yahya Kemal'in bir beklentisi de, ölüm gelip çattığında, onu sevgilisi ve içkisi ile baş başa bulmasıdır:

Cananla meyle son günü ey mevt sendeyiz.

Orhan Veli'ye gelince, bu sevgili ozanımız, ölümden ne beklediğini Yunus Emre'ye yakın bir duygululuk içinde dile getiriyor:

Ölünce biz de iyi adam oluruz.

Bu beklentinin "hayır dua" ile ilişkisi açıktır.

Biraz daha açalım.

Hadis, "Ölüleri hayırla anın!" diyor. Hayırla anılan iyi adam olup çıktı demektir.

Yıllar önceki bir yazımda, bu hadisin buyruğu gereğince davranılacak olursa, tarih denilen bilimin ortadan kalkacağını söylemiştim.

Neden derseniz, bütün ölüleri iyilikle analım derken geçmişin eleştirisi elimizden kaçar. Başka bir deyişle, geçmiş bir "harikalar diyarı" olur:

Ah ah, o mübarek Hitler zamanında – toprağı bol olsun – ne güzel günler görmüştük!

Ah Ah, o dünya iyisi Neron – yattığı yer cennet olsun – Roma'yı yakarken, ortalık ne güzel aydınlanmıştı!

Geçen ay kimi ünlülerimizi birbiri arkasına yitirdik ya, laik yazarlarımız onları hadis uyarınca andılar; gelgelelim şeriatçılarımız bastılar sövgüyü.

Övgü ve sövgü...

"Ölüleri hayırla anın!" diyen hadisi yeniden yorumlamak gerektiğini sanıyorum: Laik olmayan Müslümanlar mı iyilikle anılacak yalnız, yoksa bütün ölenler mi?

Tarihçinin işine gelince...

Tarihçi, toplum yasalarının işleyişi içinde bireyin yerini inceler; bunu yaparken de sevme-sevmeme, beğenme-beğenmeme gibi öznel ölçütlere başvurmaz, elinden geldiğince nesnel davranmaya bakar. Nesnel yaklaşımın övmekle de, sövmekle de bir ilintisi yoktur.

Ölülere karşı ciddi olalım. Kendimize karşı ciddi olmak anlamına gelir bu.

(25. 7. 1995)

KÖYÜN ESKİ ÖYKÜLERİ

Bizim köy, antik Keramos'un kalıntıları üzerine kurulu. "Ören" sözcüğü "viran"dan bozmadır. Rahmetli dostum Tului Sönmez geçen yıl eşi ile bir süre kalmıştı burada; dönüşünde İstanbul'dan yolladığı mektubun altını "Keramos'lu Tuluius" diye imzalamıştı. Ben de yanıt mektubumda, "Tuluius olmaz, doğrusu Tuluios olacak" diye bir düzeltmede bulundum.

Bugünkü Ören halkı Yörükten azma köylü ile adalardan (özellikle Girit'ten) gelme göçmenlerden oluşur. Tümü güler yüzlü ve tatlı dillidir bu insanların. Onlardan köyün eski öykülerini dinlerim arada bir. Size de anlatayım.

DALGACI

Alaattin Akarca diyor ki:

"Ben çocuktum, o zaman burda doktor moktor ne gezer! Hastalarımıza bakan eden yok. Yalnız bir adam vardı (eliyle santralın bacasını gösterdi), orada, dere içinde tek başına, bir kulübede otururdu, sarhoşun da biriydi, hastalarımızı okuyup üfler, muska yazardı. Köylü ona Dalgacı adını takmıştı.

"Bir gün babamın bir arkadaşı, komşumuzdu, nedense bunalıma girdi. Sıkılıyor da sıkılıyor, ağzını bıçaklar açmıyor. Babam Dalgacı'ya haber saldı, Dalgacı geldi buraya, Yalı'ya. Hastayı aldı, deniz kıyısına götürdü. Orda okuyup üflüyor. Sonra birden ne olduysa oldu, ne bileyim, Dalgacı kıyıdan kopup ha babam içeri doğru koşmaya başladı. Ama ne koşma! Tutabilene aşk olsun! Bizim evin önünden geçti, dağlara vurdu. Arkasından koşanlar da var. Dalgacı'yı ormanın orda yakalıyorlar. Soluk soluğa imiş. Oturtmuşlar, 'Ne oldu?' diye sormuşlar.

"Meğer Dalgacı, hastanın içindeki cinleri kovarmış. O gün de öyle yapmış, bizim bunalıma giren komşumuzun içindeki cinleri

çıkarmış. Fakat cinler kaçıp gideceklerine bizim Dalgacı'nın başına üşüşmüşler. Dalgacı hastayı bırakıp kendi derdine düşmüş, cinlerden kurtulmak için başlamış koşmaya. Koş babam koş!

"Ne olmuş sonra?

"Herhalde cinler, Dalgacı'nın ardından köylünün de koştuğunu görünce korkup kaçmışlar. Senin anlayacağın, bizim doktor, hastasından mikrop kapmıştı bey."

MUSKA

Eşinin uğraşı dolayısıyla köyümüzü eskiden tanıyan bilen Sayın Nezihe Pancar Hanımefendi ise, Dalgacı'nın muskacılığını şöyle anlattı:

"Köyde birinin başı ağrıyormuş, adam derdinden ölecek, ne yapsa kâr etmiyor. Hadi gene Dalgacı'ya başvurmuşlar. Dalgacı bir muska yazmış, 'Bunu boynuna as, hiç çıkarma ha!' diye tembihte bulunmuş.

"Ama bu kez işler tersine dönüyor, Dalgacı'nın muska yazdığı adli makamlarca duyulmuş, savcı adamı yakalatıp mahkemeye vermiş. Tanık da kim? Başı ağrıyan adam. Tuhafı şu ki, tanık boynunda muskası ile gelmiş yargıcın karşısına.

"Yargıç sanığa sormuş.

"– Sen muska yazıyormuşsun, öyle mi?

"Dalgacı,

"– İşte efendim, muska dediğiniz onun boynunda, açın okuyun!

"Açmışlar muskayı, okumuşlar. Şöyle yazmış Dalgacı:

"Aktaş, göktaş

"Bu herifin başındaki ağrıyı

"Al da kaç.

"Yargıç aklamış Dalgacı'yı."

KÖYCEĞİZ'DE ARSLAN VAR

Bir gün de, gene çok eskiden bir söylenti çıkmış köyde, "Köyceğiz'de arslan var" diye.

Bu söylenti bütün komşu köylere yayılmış. Merak bu ya, ars-

lanı görmeye gitmek için toplanmışlar Ören'de. Buradan sandallara binip Akyaka'ya doğru yola çıkmışlar. O zamanlar motor yok teknelerde, bir gün bir gecelik yolculuktan sonra Akyaka'ya varmışlar, karaya çıkmışlar. Otobüs, minibüs ne gezer o dönemde! Rastladıkları kömür kamyonlarına atlayıp Köyceğiz'in yolunu tutmuşlar. "Arslan nerde?" diye sormuşlar.

Köyceğizliler "Dalyan'da" deyince hadi Dalyan'a. "Arslan nerde? Biz arslanı görmeye geldik" demişler. Orada bir köylü, "Şu dağın ardında" demiş onlara. Hadi dağın ardına! Arslan yok ortada. Bir köylü öteki dağı göstermiş, "Şunun ardında" demiş. Oraya vardıklarında ne görsünler? Köylü toprağı kazarken alttan bir arslan yonutu çıkmış meğer. Tümü ile de değil, sadece başı ve ön pençeleri görünüyormuş. Bizimkiler arslanı gördükten sonra dönüş yoluna düşmüşler. Aralarında "Ne arslandı ha!" diye konuşuyorlarmış.

AHMET ZOGO

Buranın köylüleri birbirlerine ad takmakta çok beceriklidirler. Balıkçı Ahmet'e de, durup dururken "Zogo" deyivermişler. Ben de dostum Ahmet'i Zogo diye çağırırım, ama bu adın neden takıldığını bilmeden.

Ahmet de anlayamamış; dahası başlangıçta "Bunda hakaret mi var, alay mı?" diye epey dertlenmiş.

O zamanlar köyde emekli bir tahsildar varmış; Ahmet Zogo, "Devlet adamıdır bilse bilse o bilir" diye düşünerek ona başvurmuş.

Emekli devlet adamı:

– Üzülme oğlum, demiş, sana Arnavutluk kralının adını vermişler.

Böylece Ahmet Zogo rahatlamış ve benimsemiş takma adını.

Ah Gogol olsaydı bu öyküleri ne güzel yazardı! Şimdi onun *Mirgorod Hikâyeleri* adlı kitabını düşünüyorum. Bulsam da gene okusam o kitaptaki eşsiz hikâyeleri.

(28. 7. 1995)

KILIK KIYAFET ÜSTÜNE

Ünlü tarihçi Robert Mantran'ın başkanlığında bir küme bilim adamınca yazılmış olan *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi* adlı yapıtın (çeviren: Prof. Server Tanilli) II. Mahmud'un gününde başlatılan yeniliklere ilişkin bölümünden şu satırları birlikte okuyalım:

Bu Batılılaşma, bizzat sultanın yaptığını örnek tutup, halkın çeşitli kesimlerine yayılır gitgide. Gerçekten de sultan, Avrupa giysisini kabul eder. Topkapı Sarayı'nı terkle, Batı usulü düzenlenecek ve 1853'te yeniden düzenlenecek olan Dolmabahçe Sarayı'na yerleşir (1814); arabayla dolaşır, halkın içine girerek taşrada yolculuklara çıkar. Fransızca öğrenir, davetler, şenlikler örgütler, ünlü İtalyan bestecisinin kardeşi Giuseppe Donizetti'nin katılımıyla, konserleri, baleleri, operalarıyla Batı müziği girer saraya ve orduya da Batı türünde askeri bir müzik. Bu örneğe bakarak devlet görevlileri ile eşraf, Avrupa giysisiyle fesi kabul ederler. Aslında bu tür bir giysi, 1829'da görevliler için zorunlu kılınmıştır."

Yaklaşık yüz elli yıl önce başlatılan bu çağdaşlaşma girişimlerinin bugün, özellikle kılık kıyafet konusunda, nasıl korkunç bir gericilikle karşılaştığını şaşkınlık içinde görüyoruz. Bu gerici başkaldırının bayrağı türbandı. "Avukatlar türbanla mahkemeye çıkamaz" dediği için Gümüşhane Baro Başkanı'nı, Adana'dan gelen bir gözü dönmüş öldürüyor.

Kimi Atatürkçü (laik) yazarlarımız ise, insanlarımızın istedikleri gibi giyinmekle özgür olduklarını, ancak asker, polis örgütlerinde, adalet kuruluşlarında belli kılıklara uyma zorunu bulunduğunu söylemekle yetiniyorlar. Gerici tepkinin gerçek amacı ise ortadadır: II. Mahmud ile başlayan ve Atatürk'te en köktenci biçimini alan çağdaşlaşmanın yıkılması, şeriat düzeninin egemen kılınması.

İşte Danıştay, avukatlık mesleğine yakışmayacak tutum ve davranışları hükme bağladığı son kararında bu konuya ağırlık vermekle çok yerinde bir saptamada bulunmuştur. Bu kararın bir bölümünü birlikte okuyalım:

"Bir kısım kadın ve kızlarımız, çağdaş giyim ve kuşama dışsal bir tepki ve Atatürk ilke ve devrimleri ile laikliğe karşı koyma eylemi olarak başlarını örtmektedirler. Bu dünya görüşünde olanların, din kurallarını vicdanlardan alarak bir yaşam biçimine dönüştürmek ve devleti de yine din temellerine dayamak istedikleri bilinmektedir. Cumhuriyet devrim ve ilkeleri sayesinde özgürlük, eğitim, öğretim, yurttaşlık haklarını kullanabilme olanağını elde etmiş olmalarına karşılık, bazı meslek sahibi kadın ve kızlarımızın da demokrasi ve temel özgürlüklerle bağdaşmayan bu dünya görüşünü benimsedikleri ve bunun simgesi olarak başlarını örttükleri görülmektedir."

Bu güzel kararı alkışladıktan sonra konumuzun bamteline parmak basmak istiyorum.

Evet, askerlikte, polislikte, adalet örgütü ile ilintili çalışmalarda belli giyim kurallarına uymak zorunludur; ama bunların dışında insanlarımızın istedikleri gibi giyinip kuşanmakta özgür olduklarını söylemek bana hiç de doğru gelmiyor. Bir ulusun da belli bir kılığı olması gerektiği gerçeğini yadsıyacak mıyız?

Nasıl olur! Ülkemizin ortaoyununa dönmesini kim hoş karşılayabilir?

Şeriatçılarımız bu konuda çok tutarlıdır; devleti ellerine geçirdiklerinde tümümüzü bir ve benzer kılığa sokacaklardır.

(1. 8. 1995)

HAVADAN BAKMAK

İstanbul Üniversitesi'nde fizik doçenti dostum Türkhan Sencer anlattı: Bir yakını Eskişehir'de yıllarca yargıç olarak çalıştıktan sonra, başka bir ile atanması için Adalet Bakanlığı'na başvurmuş, oradan üç yer önermişler (Fethiye, Muğla, Artvin), bunlardan birini seç, şu güne kadar bize bildir, demişler.

Bizim yargıç o gün şehir kulübüne gitmiş, arkadaşlarını bulmuş, danışmış onlara, bu üç yerden hangisini seçsem diye.

Arkadaşlarından biri, Hava Kuvvetleri'nden bir pilot, Fethiye'yi öğütlemiş, "Çok güzeldir Fethiye" demiş.

Bunun üzerine yargıç yerinden kalkıp doğru telefona gitmiş, Adalet Bakanlığı'ndaki arkadaşına Fethiye'yi seçtiğini söylemiş ve masasına dönmüş,

– Anlat bakalım, demiş, pilota, Fethiye'nin evleri nasıl, sokakları nasıl, insanları iyi midir, geçim durumundan ne haber, pahalı bir yer mi?

Pilot,

– Valla ben o kadarını bilmem, hiç gitmedim Fethiye'ye, ama birkaç kez uçağımla üstünden uçtum, havadan görünüşü çok güzeldi, demiş.

Eski dilimizde "afaki" diye Arapça bir sözcük vardı, (afak, ufuklar'dan afaki) dereden tepeden konuşmak anlamına. Söyleşide belli bir amaç gütmeden şundan bundan açacaksınız. Bizim çok iyi başardığımız bir iştir bu.

Sözcük, nesnel – objektif anlamına da gelirdi. İşte bizim anlamakta güçlük çektiğimiz, sözcüğün bu yanıdır; bir konuya, bir olaya, bir kişiye, kendi duygularımızdan sıyrılarak bakmayı beceremeyiz kolay kolay.

Bunun da nedeni, eğitimimizde bilim kültürünün, temel bilimsel ilkelerin gereğince yerleştirilememiş olmasıdır diyeceğim.

Biz, Doğu ülkelerine özgü bir mistisizm ile dünyaya baktığımızdan, maddenin şaşmaz doğasını, bu doğanın bizim dışımızda kendi yasaları uyarınca işlediğini benimsemeye yatkın değilizdir pek; nesnel olmayı, nesnel davranmayı aklımız almaz.

Ama bizim yargıcın dostu olan havacıyı bu açıdan bakarak eleştirmeye kalkmak saçma olur elbet; söz bizi aldı, Fethiye'yi havadan görmekten nesnel kavramına getirdi. Pilotun hakkını vermemiz gerekir; bütün kentler, uçaktan bakıldığında güzel görünürler. Güçlük, yere indirdikten sonra başlar: Yukarıdan düzenli görülen sokaklar yürünemez durumdadır, trafik sıkıntısı insanı bezdirir, hava kirliliği boğar, susuzluk paslandırır.

Buna karşın bir yeri içinden tanımak elbette daha öğreticidir; sıkıntılara, eziyetlere katlanacaksınız ki öğrenesiniz. Havadan bakmakla olmaz.

Olmaz mı?

Konuyu bir de kentin içindeki adamın durumu açısından ele alalım.

Kentin içindeki adamın ne denli sıkışık bir durumda olduğunu gördük, burnunun ucuna bakmaktan kenti tanıması olanaksızdır. Kent büyüdükçe yaşam darlaşır. Bir karıncalar dünyasıdır orası, başı önde gidip gelme, yiyecek toplama, bunları yuvaya taşıma, sonra içeri kapanıp dinlenme, uyuma hamaratlığı içinde geçen bir yaşam... Kent soyut bir kavram olup çıkmıştır artık, görülmez, tutulmaz, nerde olduğu belli değildir, yaşanmaz.

Öyleyse kenti yukardan da tanıyamıyoruz, içinden de; bunların ikisi de eksik kalıyor.

Ne yapmalı?

Bu soru yaşamın her yönü için geçerlidir.

Yaz geçirdiğim köyün insanları basınımızdan yakınıyorlar, diyorlar ki, "Gazeteler, parti başkanlarından, parti yöneticilerinden baş alıp tabana bakamıyorlar bir türlü, sanki politika birkaç ünlü politikacının özel işidir, onların çevresinde olup biter. Oysa politika yaşamını tümü ile görmek gerekir."

Peki, bu ünlü politikacılar ülkeyi yukardan nasıl görüyorlar? Tanıyabiliyorlar mı onu? Yoksa bizim pilotun Fethiye'yi tanıdığı

kadar mı tanıyorlar?

Bu soruları halkımızın politikayı anlayıp anlayamadığı konusunda da yineleyebiliriz. Kendi dar çevreleri, geçim sıkıntıları içinde ülke sorunlarını görebiliyorlar mı onlar?

Sanırım yukardan bakanlar için de, tabandakiler için de yönetimin işleyişini tümü ile görmek olanaksızdır. Ayrıca iki yanda bulunanlar arasında bir uyumdan da söz edilemez, başka başka şeyler görüp başka başka şeyler düşünüyorlar.. ve ülke kendi başına devinip duruyor.

Olaylara ortak bir tanı koyamıyoruz, toplumsal olayların neden - sonuç ilişkisini bir türlü bulamıyoruz, kişilerin olaylar üzerindeki etkilerine tanı koymakta güçlük çekiyoruz. Böylece de kaderci bir toplum olup çıkıyoruz. Bu durumdan da yalnız Refah Partisi yararlanıyor, halkı namaza çağırıyor, "Düşünme" diyor ona, "ibadet et, ahıretini hazırla, bu dünya boştur" Halk da bu öğüdü doğru buluyor.

Kendimizi bilinçle yönetemediğimizi söylemek istiyorum. Belki bütün toplumlar için doğrudur bu yargı.

Ama uygarlıkta ilerlemiş toplumlarda "bilinç"i temsil eden aydınlar vardır, onlar gidişi etkileyemezlerse de uyarıcılık görevini yerine getirirler. Böylece insanların haysiyetini kurtarmış olurlar.

Bir düzeltme

Gazetemizin 23 Temmuz 1995 tarihli Dergi ekinde benim İsveç gezim üstüne güzel bir yazı çıktı. Gürhan Uçkan dostuma teşekkür ederim.

Yalnız bu yazıda çeviri anlaşmazlığından olduğunu sandığım bir yanlışı düzeltsem iyi olacak.

Ben, Asa Beckman'a "Şiir geleneğimiz yok" demedim, diyemem. Bizim tek övüneceğimiz gelenek şiir geleneğimizdir.

(4. 8. 1995)

KORKULAN SANAT

Tektanrılı dinlerde cennet ile cehennemden kurulu bir öteki dünya tasarlanmış olması bu dünyada mutlu bir toplum, düzenli bir devlet kurulamayacağı inancını gösterir; başka bir deyişle, umutsuzluktan kaynaklanmıştır. Ama bu umutsuzluk, dinci yazında böyle ortaya konmaz da, "Bu dünya geçicidir" gibi bir sözle üstü örtülür sorunun.

Ben mutlu toplumu, düzenli devleti bu dünyada yaşamak isterim, bulurum bulmam, o başka; ama bulamadım diye cennet, cehennem masalına inanacak değilim. Önce şu cenneti ele alalım... Ben cennetten hiç hoşlanmamışımdır. Gidip gördüğümden değil elbet, betimlemelerden çıkardığıma göre söylüyorum. Cehenneme gelince... İslamlığın peygamberi Muhammed gerçi şairlerin cehennemde yanacaklarını söylüyor; ama ben, bir halk ozanımızın dediği cehennemde ateş olduğunu sanmıyorum.

Cehennem yerinde hiç ateş yoktur
Herkes ateşini kendi götürsün.

Ben de götürmem, olur biter.

Mutlu bir toplum, düzenli bir devlet ülküsü, dindışı yazında da büyük yer tutar. Bu konuyu işleyen yapıtlara "Utopia" denir.

Bu sözcüğü bulan Thomas More'dur (Yun. u, yok ve topos, yer'den). İdeal bir yönetim biçiminin hayali kavramı anlamında kullanılır. Anlam yayma yolu ile, gerçekleşmesi olanaksız tasarı demeye de gelir. F. Engels, tarihsel ve bilimsel incelemeye dayanan bilimsel sosyalizme karşılık Saint Simon'culuk, Fourier'cilik gibi duygusal ve reformcu kuramlara Utopia sosyalizmi adını vermişti.

Thomas More'un yapıtı ise siyasal ve toplumsal bir romandır. Bu romanında yazar, ideal toplum düzeninin gerçekleştiği bir yer düşler, uzak bir adadır bu.

Utopia'nın başka benzerleri de vardır. Okudum tümünü, hiçbiri bana çekici gelmedi; ne bileyim, bir kışla düzeni, bir yatılı okul disiplini bulur gibi oldum onlarda. Demek ideal toplumu düşünmek bile zor!

Platon'un *Devlet* diyaloğu için, ilk utopia denilir; çünkü bu yapıtında büyük filosof kuracağı ya da kurulması gereken ideal toplumu bütün ayrıntıları ile anlatır.

Tuhafınıza gidecek, Platon ideal devletinde şaire yer vermez, dahası "Demek Homeros'u sınırlarımızın dışına uğurlayacağız" diyerek o eşsiz şaire hakarette de bulunur.

Nedir bu şairlerin peygamberlerden, filosoflardan çektiği!

Nedir, yoksa korkuyorlar mı ondan?

Bugünlerde Gustav Janouch'un *Kafka ile Söyleşiler* adlı kitabını okuyorum, orada da karşılaştım bu sorunla.

"Eugen Diederich Yayınevi'nde çıkmış bir baskısını okuduğum Platon ideal devlet yasaları üzerinde söyleşiyorduk. Platon'un, ozanları kendi devletinin kapsamı dışında bırakmasını kuşku ile karşıladığımı belirttim.

Kafka şöyle söyledi: 'Bunda anlaşılmayacak bir şey yok. Ozanlar insanların kafalarına kendi gözlerinden başka gözler oturtarak gerçeği değiştirmeye çalışır. Dolayısıyla, devlet için tehlikeli kişilerdir; çünkü var olanı değiştirmeyi amaçlarlar. Oysa devlet ve onun tüm sadık hizmetkârlarının tek istediği, varlığını sürdürmektir.'"

Burada devleti korkutan, anlama dayalı dil dizgesi değil; şiir dilidir, "Ne demek istiyor?" sorusu bundan dolayı sık sık gündeme gelmekte. Gramerin gereklerini yerine getirmeyip imgelerle konuşmayı sürdürdükçe bu dil daha da korkunç bir görünüm alır, devleti çileden çıkarmaya başlar. Çünkü onu güdümleme olanağı kalmamıştır.

Konuyu şiirle bağlı tutmayalım. Bütün sanatlar arılaşmaya yönelmiştir tarih boyunca.

Ne demektir arı sanat?

Bunu bir örnekle ele almak doğru olacaktır.

Arı sanata örnek olarak hep müzik gösterilmiştir; çünkü müzik gösterilen'i olamayan bir gösteren'den kurtulmuştur; bu da ses'tir.

Biraz daha açalım...

Karşımızdakinin söylediği bir sözcük kulağımızda bir işitim imgesi bırakır. Buna yeni dilbilimde gösteren denir; gösteren beynimizdeki bir kavramı uyarıyorsa, bu uyarılan kavrama gösterilen adını takıyoruz.

Müziğe gelince... Müzik sadece gösteren'lerden, başka bir deyişle, ses imgelerinden oluşur, beynimizde herhangi bir anlama kavuşmaz.

İşte arı sanatın tanımına varmış bulunuyoruz.

Öyleyse müzikten korkmaya ne gerek var?

Öyle bir gerek var ki!

Yaşlılığında bütün büyük yapıtlarını yadsıyarak mistik bir bunalıma giren Tolstoy, çok sevdiği Beethoven'e lanetler yağdırmaya başlamıştı.

Romain Rolland, Tahsil Yücel dostumun dilimize çevirdiği *Tolstoy'un Yaşamı* adlı yapıtının bir yerinde şöyle diyor:

"Tolstoy yaşı ilerledikçe daha çok korkar müzikten... Bunca baştan çıkarıcı besteci arasında ne diye bunların en arısını, Beethoven'i seçmişti? En güçlüsü oydu da ondan... Nedir Tolstoy'un Beethoven'in başına kaktığı? Gücü. Ut minör senfoni'yi dinlerken o da Goethe gibidir, altüst olur, kendisini istencine tutsak eden güçlü öfkeyle tepki gösterir."

Daha şaşırtıcı olanı, Tolstoy'un bu konuda devlet denetimi istemesidir, diyor ki:

"Bu müzik beni hemen yazanın bulunduğu ruh durumuna götürüyor. Müzik Çin'de olduğu gibi devlet denetiminde bulunmalıydı."

(11. 8. 1995)

KADINLARLA ŞERİATA DOĞRU

İslamın kutsal kitabı *Kuran* erkeklere indirilmiştir, kadınlara seslenmez; onlara davranış biçimlerini, tutumlarını erkek bildirir. Başka bir deyişle, bir kadınlar hapishanesidir İslamiyet.

Bakın bir Müslüman ülkede kıtlık mı oldu, deprem ya da sel baskını mı, bütün suç kadınlara yüklenir: saçını örtmedin de ondan, burnunu gösterdin de ondan.

Demek doğa, kadının örtünüp, örtünmemesine bağlı olarak işliyor, ama yalnız İslam ülkelerinde.

Arkadaşımız Ergun Aksoy, cuma günkü gazetemizde, 38 yaşındaki Ferah Ahmedi'nin İran'daki baskı rejimine dayanamayıp Türkiye'ye nasıl kaçtığını anlattı. Bense kaçamayanların çektikleri acıyı düşündüm.

Bayan Ferah Ahmedi diyor ki:

"Saçım göründüğü için her an 80 kırbaç cezası alabilirdim. İran'da kadına her şey yasak. Eşimizle el ele yürüyemiyoruz. Kozmetik ürünleri kullanmamız yasak. Kadınların hukuk, mühendislik ve sanat dersleri okuması yasak. İran parlamentosunda kadınlarla erkeklerin yürüdükleri kaldırımları ayırma yönünde tartışmalar bile yapılıyor. Kadınların, evlerinin penceresinden dışarı sarkmaları suç. Zina yapan kadını diri diri kuma gömüp taşlıyorlar. İnce kadın çorabı satan dükkânları kapatıyorlar."

Mollaların baskısı altında ezilen İranlı kadınlara acımamak elde değil. Onlar, bu alçaltıcı yaşam biçimine gönüllü olarak katılacak değiller ya!

Burada bir soru çıkıyor karşımıza:

Dinsel buyrukların egemen olduğu İslam ülkelerinde yaşayan kadınlar arasında, Tanrı'nın dediğini yapıyorum diye düşünerek seve seve örtünen, sevine sevine kapanan, saklananlar da yok mudur?

Akla aykırı gelecek ama, bu soruya "Yoktur" yanıtını veremeyeceğiz.

Bunu, şeriatçı, İslam ülkelerini gereğince tanıdığım için değil, Türkiye'yi bildiğim için söylüyorum.

Bizde, ille başımı örteceğim, saçımı erkeklere göstermeyeceğim diye direnen, direnme ne demek, eyleme geçen, savaşıma giren avukat hanımlar, hemşireler, üniversite öğrencileri yok mu? Onları, böyle davranmak için zorlayan biri mi var?

Hayır yok; onlar ikinci sınıf yurttaşlığa, erkek buyruğuna gönüllü olarak razı kişiler değil midir?

Kadın hakları konusunda pek duyarlı olan feminist hanımlarımız niçin bu hemcinslerini uyarmıyorlar?

Biliyorum, burada kimsenin özgürlüğüne karışma hakkımız olmadığı gerekçesi öne sürülecektir.

Daha özgürlüğe gereğince varmadan, çağdışı davranışlara özgürlük hakkı tanıma inceliğimize bayılıyorum.

Mahkemelerde, hastanelerde, yüksekokullarda başları örtülü olarak çalışmak isteyen görevli hanımlara, bu gibi yerlerde uygar, çağdaş giyimin zorunlu olduğunu söylüyoruz ya, peki, plajda denize girmenin de belli bir kılığı gerektirdiğini söyleyemez miyiz?

Bulunduğum köyde, denize kat kat giysileriyle giren, büyük kentlerden gelme, saygın mesleklerden, okumuş, yazmış hanımları gördükçe, içimden, "İşte bunlar çağdışı yaşama gönüllü kadınlar" diyorum. Yarın RP Başkanı, "Ben mi zorladım onları denize örtülü girmeye?" diye sorarsa, verecek yanıt bulamayacağız.

Bizi şeriat rejimine bu türden kadınlarımız götürecektir.

(15. 8. 1995)

ZENGİNLİK VE ZENGİN GÖRÜNME HASTALIĞI

Sezar'ın (Julius Caesar MÖ 101-44) karısı Calphurnia, evini geçindirmekte güçlük çektiğini söylermiş. Nasıl olur, Roma imparatorlarının en büyüğü, Galya Fatihi, o zamanki dünyanın tümünü ele geçirmiş, Britanya Adası'na ilk çıkmış Avrupalı olan Sezar yoksul muydu?

Onun yaşam öyküsüne kısaca göz atarsak, görürüz ki, Sezar eski bir Patriçi (patricius) ailesindendi. Bunlar Roma'nın soyluları sayılıyorlardı. Roma'da Patriçi'lerden başka, bir de Plebler vardı (köleler sanılmasın), Plebler esnaf ve zenaatçılardan oluşan halkı temsil ederlerdi; devlet yılda bir, kimi yasaları bunların onayına sunardı, buna da "plebisit" denirdi. Pleblerden büyük zenginler çıkmıştır.

Sezar hep borç içindeydi, fethettiği ülkelerden Roma'ya getirdiği zenginlikleri halka dağıtırdı. Onun için önemli olan zenginlik değil, şeref'ti.

İlkçağda, eski Yunan'da olsun, Roma'da olsun, zenginlik köle sayısı ile ölçülürdü, kölelerin azlığı çokluğu ise övünme nedeni değildi. İnsan o zaman, cesareti ve bilgisi ile değerlendirilirdi. Sokrates yoksul ve saygındı. Eski Atinalılar konuşmayı yemekten üstün sayarlardı, önce yemeklerini yerler, sonra şarap içerek konuşmaya başlarlardı. Böylece felsefeyi yarattılar. Orada bir baba çocuğuna "Zengin olmaya bak!" demez, "Homeros'u oku!" derdi.

Biz bu zenginlik tutkusuna nasıl kapıldık, bu zengin görünme hastalığına nerden tutulduk.

Buna uygun olarak bir sözcük, aristokrasi sözcüğü çok kullanılır oldu bizde; zengine, çalışmadan kazanana, halkı küçük görene aristokrat denmeye başlandı. Bununla bir tür ruh soyluluğu

anlatılmak isteniyor. Kocasından kalma emekli aylığı ile zar zor geçinen dul bir kadın, işsiz güçsüz oğlunun yabancı cigara içmesini, bana,

– Aristokrat ruhludur, diye açıklamaya kalktı.

Ben de,

– Oğlunuz yabancı cigaraya doğuştan mı alışık? diye sordum.

O zaman zavallı dul kadın,

– Arkadaşlarından görüyor, onlardan aşağı kalmak istemiyor, diye söyledi.

Tarihi görgüsüzlüğümüze uydurmaya çalışıyoruz.

Aristokrasi, (Yun. aristos, yetkin ve kratos, iktidar'dan) iktidarın soya bağlı bir sınıfın elinde bulunduğu siyasal hükümet şekli demektir. Bütün toplumların gelişmesinde monarşi yerini oligarşiye bıraktığı zaman aristokrasi ortaya çıkar.

Aristokrasi uygarlık ile birlikte gelişti ve çok geçmeden gücünü toprak zenginliğinden çok paradan almaya başladı, eski ailelerin direnmesine karşın aristokrasi, plütokrasi durumuna geldi. Sonunda bu söz, bir soydan çok bir partiyi belirtmek için kullanıldı. Gelişim hep şöyle oldu: Toprak sahibi soylu bir asker sınıfının ortaya çıkması (Derebeylikte), sonra bir para aristokrasisinin doğması.

Sanırım, günümüze yaklaştıkça konumuz aydınlığa kavuşacak.

Şimdi biraz da şu "derebeylik" üzerinde duralım.

Ben bu "derebeyi" terminini ne denli araştırdımsa da doyurucu bir bilgiye varamamışımdır. Sonunda, ölmüş bir öğretmenin bir kitapçığı bana yol göstericilik eder gibi oldu.

Bu kitapçıkta yazıldığına göre, derebeyi termini, tirbeyi sözcüğünden gelmedir. "Tir yer", dilimizde yüksek yer anlamına geliyor; Tire, Tirebolu adları buna örnektir. Tirbeyi (Derebeyi) oturduğu tepedeki konağından ovada çalışmakta olan köylülerini gözlüyor.

Bunun Batı'daki karşılığı Senyör'dür, onun oturduğu yer şatodur. Ortaçağın toprak aristokrasisi köylülerin yardımına koşmayı yasa gereği sayardı. Senyör, köylüsünün sağlığından sorumlu ol-

makla kalmaz, doğum, ölüm, evlenme vb. gibi olaylarda onun yanı başında yer alırdı. Kısacası, feodalitede bey ve köylü sürekli bir ilişki içindeydi.

İşte kapitalizmin egemen olduğu dönemde bu ilişki tümden değişmiştir: Bugün imalatçı, işçiden yalnızca emeğini ister; işçi de ondan yalnızca üretimi bekler. Tocquville şöyle diyor, "İşçi ve işveren arasında ilişkiler sıktır, ama gerçek ortaklık yoktur; sonuç olarak, gözlerimizin önünde yükseldiğini gördüğümüz imalatçı aristokrasisinin, yeryüzünde ortaya çıkmış en katı aristokrasilerden biri olduğunu söyleyebiliriz."

Ancak bu yeni aristokrasiyi, geçmişteki aristokrasilerle bir tutmak çok yanlış olur; çünkü bu yeni zenginlerin ne ortak anlayışları, ne ortak amaçları, ne ortak gelenekleri, ne de ortak umutları vardır.

İşte bizim insanımıza zenginlik tutkusunu aşılayan, aylaklarımızı ise zengin görünme aptallığına iten bu yeni aristokrasidir.

Bizim geleneğimizde ise bunların hiçbiri yoktur. Biz bu dönemlerin hiçbirini gerçekten yaşamamışızdır, uluslararası kapitalist aristokrasisinin köksüz yaşam biçimine öykünmekten başka bir şey değildir bizimkisi. Babasının arabasını eski model diye küçümseyen yeni yetmelere baktıkça, şaşkınlıktan şaşkınlığa düşüyorum.

Schiller'in şu sözü ile bitireyim yazımı:

"Maddi zorunlulukların yerine ahlaki zorunlulukları geçirmeliyiz."

(18. 8. 1995)

ESKİ KÜLTÜRÜMÜZ DEDİKLERİ

Osmanlı aydını genç yazarımız, Tanzimat'tan bu yanaki Batılılaşma akımı içinde yetişmiş olan okur yazarlarınıza "yapay aydın" yakıştırmasında bulunuyor. Hem "yapay", hem "aydın" Bir kızgınlık, bir aşağılama var bu sözde, ama tam olarak anlayamadım kızgınlığın, aşağılamanının nedenini; sezer gibi oldum ancak: Kopmuş geleneklerimizden o Batılılaşma ardındaki aydın, kültürümüze, geçmiş kültürümüze yazık etmiş, kaldırmış onu ortadan, ama yerine bir şey koyamamış...

Hani Necmettin Erbakan'ın, başını iki yana sallayarak "Ah sizi Batı taklitçileri sizi" demesine benzer, örtülü bir paylama. Ama onu anlamak daha kolay bence, "dininizden, imanınızdan oldunuz, bırakın şu laikliği de, şeriata gelin" demek istediği belli. Osmanlı aydını genç yazarımıza gelince, onun "yapay aydın" tanımını aydınlığa kavuşturmak nerdeyse olanaksız.

Önce şundan ki, yapay olan aydın aşağılık ise, yıkıcı ise, toplumumuza yabancı düşmüş ise, bunun doğrusu doğal aydın'dır ki, onu anlamak daha da güç. Doğal aydın ne demek? doğaya uygun, kendi biter, alıştığımız, bizi yadırgatmayan, kültürsüz bir yaratık. Ne zaman, hangi toplumun böyle bir aydını olmuştur ki!

Bana sorarsanız, aydın yapaydır, yapay olmalıdır; çünkü kültür yapaydır, insanın doğaya eklediği şeydir o; aydın (sanatçı, bilim adamı) bu yüzden göze batar, yadırgatır, sarsar.

Yok bizim Osmanlı aydını genç yazarımız, sadece yabancı kültürü yapay sayıyor ise, bir yerli-yabancı kültür ayırımına önem veriyor demektir ki, o zaman ona, geleneksel kültürümüz dediği kültürün gerçekten bir arı kültür, gerçekten yalnızca bize özgü bir kültür olup olmadığını, dünyanın başka bir yerinde salt oraya özgü bir kültürün bulunup bulunmadığını sorabiliriz.

Kültür uluslararası değil midir diye sorabiliriz.

Şöyle diyor:

"Yapay aydın şimdi sahneden çekiliyor. Geleneksel kültürü büsbütün inkâr edişi, kendi hayatına – eşyanın tabiatı gereği – bir türlü uyarlayamayan, belki de güçlü bir sezgiyle uyarlamak istemeyen büyük kitle, eski yöntem arayışına şimdi dört elle sarılıyor."

Yazının sonunda da şu tümce:

"Uçurumun kenarındayken, sabuklamaları bir yana bırakıp, eski kültürümüzün sönmemiş birikimini algılamakta büyük yarar var."

Osmanlı hayranı genç yazarımızın izniyle ben sabuklamalarımı biraz daha sürdüreceğim.

Eski kültürümüz dedikleri nedir?

Bir göz gezdirelim.

Eski kültürümüz içinde bilim vardı da onu mu bıraktık? Olmayan bir şey nasıl bırakılır? (Adnan Adıvar'ın *Osmanlı'da İlim* adlı kitabı okuna!)

Eski kültürümüz içinde felsefe vardı da onu mu bıraktık?

Felsefe yasaktı.

Roman yoktu. Mesnevilere mi dönmemiz isteniyor?

Yonut yoktu.

Piyes yoktu.

Ya müzik? Teksesli Bizans müziğine mi dönmemiz isteniyor?

Osmanlı aydını genç yazarımız "Eski kültürümüz"ün ne olduğunu söylese de öğrensem!

Yoksa yere bağdaş kurup siniden yemek yemek mi?

Biz uçurumun kenarından aydınlanma devrimi ile döndük. Osmanlı kültürsüzlükten battı.

(22. 8. 1995)

UĞRAŞ SEÇMEK KOLAY MI?

Ortaöğrenim gençlerimiz için sıkıntılı günler başladı; kurslar, özel derslikler ve en başta belli bir uğraşa yönelme, ona göre hazırlanma kararı. Kolay mıdır uğraş seçmek? Hangi uğraşta başarılı olunacağı o yaşlarda saptanabilir mi? Yeteneklerimizi daha başlangıçta tanımak, bilmek elimizde midir?

Başka bir alanda, politika alanında da, kurultaylar, yaklaşan genel seçimler nedeniyle bir hamaratlıktır gidiyor. Ama o alanda yeteneğin saptanması diye bir kaygı yok; politikacılarımızın tümü, kendilerini bu uğraş için biçilmiş kaftan saymaktadırlar.

Nedir politika?

Bir toplumu yönetme sanatı, değil mi? Bizde buna "memleket hizmeti" deniyor ve çok şükür, bu ağır işin sayısız gönüllüsü var; tümü de yeteneklerinden kuşkulanılmayacak, özverili kişiler.

Şimdi okurlarıma, uğraş seçme ve yeteneklerimizi tartma konusunda, dünyaca ünlü, büyük İngiliz matematikçisi G.H. Hardy'nin neler düşündüğünü aktaracağım (*Bir Matematikçinin Savunması* – Çev. Nermin Arık – TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları).

"Varlığının ve yaptıklarının gerekçesini açıklamaya karar veren bir insanın şu iki soruyu ayırt ederek düşünmesi gereklidir. Birincisi, yapmakta olduğu işin yapmaya değer olup olmadığı, ikincisi de, değeri ne olursa olsun, onu neden yapmakta olduğudur. Birinci soru çoğu durumda, oldukça zordur; yanıtı da çok umut kırıcıdır. Buna rağmen ikinci soru çoğumuza kolay gelecektir. Bu soru eğer dürüstçe yanıtlanırsa, yanıtlar iki şekilde olacaktır. İkincisi, birincisinin daha alçakgönüllü bir şeklidir, bu nedenle de üstünde durulması gereken birinci yanıttır.

(1) Bu işi yapıyorum; çünkü bu iyi yapabildiğim yegâne iştir. Avukatım, veya borsacıyım, veya profesyonel kriket oyuncusu-

yum; çünkü bu iş için gerçekten yetenekliyim. Avukatım, çünkü iyi konuşurum ve hukukun inceliklerine ilgi duyarım. Borsacıyım, çünkü piyasa hakkında tahminlerim süratli ve isabetlidir. Profesyonel kriket oyuncusuyum; çünkü topa vuruşum olağanüstüdür. Şairliğin ya da matematikçiliğin daha iyi olduğunu kabul ederim; ancak ne yazık ki bu işler için hiç yeteneğim yok.

Çoğunluğun böyle bir savunmada bulunacağını söylemek istemiyorum; çünkü insanların çoğu hiçbir işi iyi yapamaz. Fakat bir iş doğru dürüst yapılabiliyorsa verimli de olur. Pek de az olmayan bir azınlık bunu başarabilir. İnsanların yüzde beşi, hatta yüzde onu bir işi oldukça iyi becerebilir. Herhangi bir işi gerçekten iyi yapabilenler küçük bir azınlığı oluşturur; iki işi iyi yapabilenler ise sözü bile edilmeyecek kadar azdır. Eğer bir kimse gerçekten yetenek sahibi ise, o yeteneği olabileceğince geliştirmek için hemen her özveriye hazır olmak zorundadır.

Çeşitli iş kollarındaki değer farklarını da dikkate almamız gerekir. Ben bir yazar veya ressam olmayı, aynı ölçüde başarılı bir devlet adamı olmaya tercih ederim. Üne kavuşmanın birçok yolu vardır; ancak çoğumuz bunları riskli bularak kabul etmeyiz. Bununla beraber, bu değer farkları insanın meslek seçimini nadiren etkiler; bu seçimde hemen her zaman doğal yeteneklerin koyduğu sınırlamalar hâkimdir."

Burada keseyim alıntıyı ve kendime sorayım: Belli bir iş için yeteneğimiz olup olmadığını nasıl anlayacağız?

Sanırım uğraş seçiminde rastlantılara kapılıp gidiyoruz.

Hardy'nin söylediklerinden epey yararlandım. Ama iş işten geçti, seksen yaşındayım, bu yaşta yeni bir uğraşa heves duyulamaz.

Ancak dünyaya yeniden gelseydim, bahçıvan olurdum.

Ama bahçıvanlığa yeteneğim var mı?

Bilmiyorum.

(5. 9. 1995)

DÜNYA ÇAPINDA BİR OLAY

Çok değerli sanatçı, uygarlık müziğimizin yorulmaz yapı ustası dostum Aydın Gün'ün girişimi ve Yapı Kredi Bankası'nın desteği ile gerçekleştirilen "Uluslararası Leyla Gencer Şan Yarışması"nı cumartesi akşamı TRT'den izlerken coşku ve sevinçten uçayazdım. Çağdaş uygarlık içindeki göze çarpıcı yerimiz ve etkinliğimiz övünç verici idi.

Yapı Kredi Bankası Genel Müdür Yardımcısı'nın, açış konuşmasında belirttiğine göre, böyle bir uluslararası yarışmaya kırk kişi başvurursa iyi bir katılım sayılacağı düşünülmüş, ama şu sevindirici sonuca bakın ki, dışardan ve içerden gelen başvuruların sayısı sekseni buluyor. Elemeden sonra yarışmaya girme hakkı kazanan adayların sayısı ise on ikidir. Arjantin'den Çin'e, Kore'ye değin dünyanın dört yanından kadın, erkek opera sanatçısı, büyük müzisyenimiz, dünyaca ünlü Leyla Gencer'in adına düzenlenen bu yarışmada yer almak için ülkemize koşup geliyor. İşte cumhuriyet devrimimizin yüceltici sonuçlarından biri daha!

Dünyanın sanatta buluşması olayıdır bu. Sayın Aydın Gün, yarışmanın kapanış konuşmasında bu önemli olayın anlamını, tarihe geçecek unutulmaz sözlerle belirtti. Sağ olsun!

Bu olayın çeşitli kesimlerce küçümseneceğini, daha eleştirileceğini sanıyorum. Gene sanıma göre, küçümseme ve eleştiri "Batı taklitçiliği" görüşü, inancı içinde biçimlenecektir. Sadece şeriatçıları ve ırkçıları söylemek istemiyorum; teksesli müzikten ya da folklorik müziğimizden yana olanlarla, "kendi kültürümüz" diye anlaşılması oldukça güç görüş içinde yer alanların da bu eleştiride birlik içinde bulunacaklarını söyleyebilirim.

Elbet bu olayda birliği sağlayan, teksesli müzik karşıtlığıdır.

Bir anımı anlatayım:

Rahmetli Nadir Nadi Bey'in ön ayak olduğu, Tarabya'daki çarşamba öğle yemeklerinden birine Sayın Zülfü Livaneli de gelmişti. Sofrada karşı karşıya oturuyorduk. Sanırım Livaneli, Atina'daki bir konserinden yeni dönmüştü; kesin karara varmış, inancı tam insanların kendine güveni okunuyordu yüzünde. Karşı gelinmeyeceğini düşünerek,

– Artık her millet kendi müziğini çalıp söylüyor, dedi.

Ben de,

– Folklorik müziği mi söylemek istiyorsunuz? diye sordum.

– Evet, dedi.

– Her ulusun folklorik müziği vardır, diye sürdürdüm sözümü. Ama her ulusun bir de uygarlık müziği vardır. Örneğin Osmanlı'nın uygarlık müziği, teksesli Bizans müziği idi. Şimdi uygarlık müziğimiz ise çoksesli müziktir. Folklorik müziğimiz ne denli bizimse, yarattığımız çoksesli müzik de o denli bizimdir.

Bilmem ansır mı Sayın Livaneli?

Yazımın başına dönerek, cumartesi akşamı gerçekleştirilen övündürücü yarışmaya adı verilen büyük sanatçımız Leyla Gencer Hanımefendi'ye derin saygı ve hayranlıklarımı sunmak istiyorum.

(12. 9. 1995)

MİZAH NE DEMEK?

Büyük İtalyan yazarı Pirandello'nun (1867-1936) bir hikâyesi vardır, çok severim. Kısaca anlatıvereyim. Sicilya'da haydutlar, yaşlı bir zengini kaçırıp dağa kaldırırlar, dağda bir mağaraya koyup, adamın ailesine kurtulmalık istediklerini bildiren bir mektup gönderirler. İşin tuhaf yanı bundan sonra başlıyor.

Aile yaşlı adamdan bıkmıştır, ne hali varsa görsün diyerek haydutların istediği parayı vermezler. Haydutlar ise para ha geldi, ha gelecek düşüncesiyle, mağarada adamın başını beklemektedirler. Günler geçer, paranın gelmeyeceğini anlayan haydutları bir kaygıdır alır. Şimdi ne yapmalı? Adamı geri göndermek olmaz, yiğitlik bozulur. Peki, biz de bekleyemeyiz başında, yeni bir işe girişmemiz gerek... Haydutlar, köydeki eşlerini getirip zengin yaşlının başına gözcü olarak koyarlar.

Gel zaman git zaman, kadınlar da bıkarlar bu işten; küçük çocuklarına bırakırlar gözcülüğü, kendileri günlük işlerine dalarlar. Kısacası, kaçırılan adam sonunda çocukların eğlencesi olur çıkar.

Pirandello, konusunu gerçek bir olaydan aldıysa, olay tıpkı böyle mi geçmiştir, yoksa bu gelişme yazarın yarattığı bir durum mudur?

Hikâyenin başı, kurtulmalığın verilmemesine değin olan bölümü bir olaydan alınmış olabilir, ama sanırım gözcülüğün önce kadınlara, onlardan çocuklara geçmesiyle oluşan gelişim yaratıcılığın ürünüdür. Büyük yazarlar böyledir, gerçek olayı anlatmakla yetinmezler, bırakırlar istediğince gelişsin, serpilsin, bakalım nereye varır!

Ve işte burada, çoğun gülmecenin tatlı yüzü görünmeye başlar.

Peki, gerçeklik alanında bir olay, böylesi bir gelişme, yazarın

araya girmesine lüzum kalmadan ortaya çıkamaz mı?

Şimdi arkadaşım Muzaffer Beyin başından geçen olayı anlatayım.

Muzaffer Bey, Gümüşlük'ün övgüsünü çok duymuş ötekinden berikinden, öyle ki, eşini ve iki çocuğunu alıp bir haftalığına Bodrum'a gitmeyi aklına koyar, yola çıkılacağına yakın eşine der ki,

– Bak ne düşündüm, annemi de alalım yanımıza, çocuklara o bakar, biz seninle Gümüşlük'ün keyfini çıkarırız.

Gümüşlük'e giderler, deniz kıyısındaki lokantalardan birinin üst katında iki oda tutarlar; bunlardan biri kendilerinin, öteki çocuklarla babaannenindir.

Akşam olmuş, aşağıda iki kişilik bir masa ayırtmış Muzaffer Bey. Soğuk rakı, balık, salata... Program başlıyor böylece değil mi?

Ne gezer! Muzaffer Beyin annesi inmiş aşağı yukardan, gelip masaya oturmuş, kendine bir kadeh rakı almış ve gelinine,

– Hadi hanım, yukarı çık da çocuklarına bak, demiş.

Bir haftalık dinlence de böyle geçmiş işte.

Olayın gelişimi burada da gülmeceyi ortaya çıkarıyor.

Ama şimdi bir açıklamada bulunacağım.

Arkadaşım Muzaffer Beyin anlattığı olay, gerçekte böyle bitmiyordu; annenin sofraya oturup gelinini çocukların yanına yollamasını, Pirandello'nun geliştirme yöntemine uyarak ben uydurdum. Gerçi anne masaya gelmiş ama, "Çok içiyorsun, içme!" diyerek oğlunu çimdiklemiş durmuş.

Konuyu geliştirme yöntemi gülmeceye (mizaha) vardığı gibi, trajik durumların yaratılmasına da yol açabilir. Örneğin Macbeth, şatosunda konukladığı Kral Duncan'ı öldürdükten sonra korkuya kapılır, korku öyle bir kerteye ulaşır ki, bunalıma düşen katil, şatonun boş avlusuna bakarak, "Kim var orda?" diye bağırır.

Biz gene gülmeceye (mizaha) dönelim...

Edebiyatta "mizah" türü diye bir türü yoktur. Büyük büyük yazarların, dünya ustalarının bıraktıkları başyapıtlara bu açıdan bakarsak, mizahın trajik olanla iç içe bulunduğunu görürüz. Ama

bu ustalardan hiçbirinin amacı bizi güldürmek değildir. Öyle olsaydı gülmezdik. Çünkü tek başına mizah, mizah için mizah, güldürmez. En büyük mizah ustaları, Cervantes, Shakespeare, Gogol, Kafka, Pirandello, mizahın ardına düştükleri bir biçimde ortaya koydukları için ölümsüzlüğe kavuşmuşlardır.

Don Kişot'u değirmenlere saldıran deli diye yorumlayarak gülmek, aptallıktan başka bir şey değildir. Shakespeare'in Falstaf'ı eğlenceli olmaktan çok, düşündürücüdür. Gogol, bizi kahkahaları boğan *Ölü Canlar*'ın sonuna geldiğinde deli olur; çünkü ortaya çıkardığı tragedyadan korkmuştu.

Buna karşılık... Bizi bunalımlara sokan *Şato* tam bir mizah başyapıtıdır. Şatodan çağırılan kadastrocu Bay K., bir akşamüstü şatonun dibindeki köye varır, ama bir türlü şatoya giremez, yıllarca köyde oturur kalır.

Tragedya ile komedya, bir kâğıdın iki yüzü gibidir. Gülmeyi, eğlence ile karıştırmamak gerekir. Mizah, şaka demek değildir.

(15. 9. 1995)

ÖZVERİ

"Birlik ve beraberlik içinde..." sözü politikacılarımızın dilinden düşmüyor; ama ne anlamda kullandıklarını kavramakta güçlük çekiyorum ben. Biraz kurcalayalım bakalım, belki işin içinden çıkarız.

Bu sözün ilk sözcüğü Türkçe, demek onu biliyoruz, sözlüğe bakmamıza gerek yok, ondan sonra gelen "beraberlik" sözcüğü ise Farsça, sözlüğe baktığımızda "beraber"in "birlikte" anlamına geldiğini görüyoruz.

Öyleyse baştaki sözü Türkçe yazarsak, "Birlik ve Birliktelik içinde.." dememiz gerekecektir.

İşte, güç bir durumla karşı karşıya olduğumuz ortaya çıktı; hem birlik, hem birliktelik içinde olacakmışız... Ne demektir bu? Ya usumuzu aşan bir derinlik içeriyor, ya da düpedüz anlamsız.

Usumuzu aşan derinlikteki bir sözle halka seslenmek yanlış olacağına göre...

Demek anlamsız.

Çıkabildik mi işin içinden?

Hayır.

Açık seçik anlamıyoruz ama sezer gibi oluyoruz bizden ne istendiğini. Yöneticilerimiz bir bunalım (ekonomik ya da siyasal) içine düştüklerinde bize hep bu sözle seslendiklerine göre, demek bizden yardım bekliyorlar.

Bunun sürgünü de doğrudur: İşler tıkırında ise bizi unutuyorlar.

Biraz güçlük çekerek de olsa anlamaya başladık: Yöneticilerimiz bizden özveri istediklerinde bu söze başvuruyorlar ve nezaketlerinden Türkçe sözcüğü Farsça bir sözcükle örtüyorlar, birden kavrayıp korkuya kapılmayalım diye de bir derinlik katıyorlar.

Özveri, eski sözcükle fedakârlık ne demek?

Bir başkasının, başkalarının, ya da kamunun iyiliği için gereksemelerimizin bir bölümünden vazgeçmek demek.

Demek yöneticilerimiz bir bunalımla (ekonomik ya da siyasal) karşılaştıklarında bizden az sarf etmemizi ve kendileri gibi düşünmemizi istiyorlar.

Konumuz çapraşıyor gittikçe, daha da çapraşacak.

Diyelim, ekonomik bir sıkıntı mı başladı (bizim ekonomik sıkıntı içinde olmadığımız bir dönemi ben bilmiyorum), yöneticiler bizden az yiyip içmemizi, az ısınmamızı, az okumamızı, az gezmemizi, özveri adına rica ediyorlar.

Bu durumda halk, örneğin ayda üç kez et yiyor idi ise bunu bire indiriyor, sobayı elektriği erken söndürüyor, bir gazete alıyor ise bunu kaldırıyor, ayda bir sinemaya gidiyor ise gitmeyiveriyor.

Ne özverili halkmış bizim halkımız!

Yok canım, hiç de öyle değil, halk parası yetmez duruma düştüğü için bu gibi kısıntılara zorunlu kalıyor. Başka bir deyişle, hükümet onun parasını kestiği, ya da paranın değeri düştüğü için (ikisi bir anlama gelir. Çünkü para başına buyruk değildir, gerekli önlemler alınmadığı için, ya da yönelimdekiler öyle istediği için değer yitirir) harcayamıyor artık.

Peki halkın özveride bulunmasını isteyen, özveride bulunmanın zamanı geldiğini bilen, bunun bilincinde olan yönetici özveride bulunuyor mu?

Şöyle diyelim; yemeğini, evinin ısısını, içkisini azaltıyor mu?

Yok canım! Gerçekte ondan böyle bir şey beklemek yanlış olurdu. Böyle sıkıntılara düşen, kısıntılara zorunlu kılınmış bir yönetici bizi nasıl yönetebilir? Bırakalım, istediği gibi yesin içsin de halkı bir güzel yönetsin ve sırası geldiğinde halktan özveri istesin.

Anlaşılıyor ki, özveri diye bir şey yok ortada, çünkü kimse buna gönüllü değil. Unutmayalım ki, özverinin ırasında gönüllü olmak vardır.

Ortada özveri diye bir şey yoksa, neden bunun sözü ediliyor?

Nezaket yerini bulsun diye.

Şimdi bunalımın biraz da öteki örneği üzerinde siyasal bunalım üzerinde duralım.

Kabaca bir bölümleme yaparak, iki tür devlet örneğini ele alalım. Bunlardan biri diktatörlük olsun, öteki demokrasi.

Diktatörlükte halktan özveri istemenin hiç gereği yoktur; çünkü baştakinin dediği dediktir. Diktatör, tüm halkın dileği ile başa geçtiğine inanmaktadır. Onun isteği, halkın da isteğidir. Ve nedense, halkın bu isteğe seve seve katıldığı varsayılır.

Ama konu demokrasilerde epey değişik bir durum alır; çünkü orada değişik düşünceler, türlü görüşler ortaya çıkmıştır ve bunlara saygı gösterilmesi gerekir. Çok partili düzenin yapısı budur.

Bir siyasal bunalıma mı girildi, orada çeşitli amaçlar ortaya atılır, iktidar kendi görüşünü ulusa mal etmeye kalkmaz. Böylece de tek umara bel bağlamak gerekmez.

Görüldüğü gibi, "Birlik, beraberlik içinde..." sözünün anlamı olmadığı gibi, uygulamada da yeri yoktur. Özveri istemeden yönetmeyi öğrenmek gerekiyor.

Dil Köşesi:

30 Ağustos şenliklerini anlatan TV konuşmacısı, "Şimdi resmi geçit başlıyor" dedi, böylece "resmi" sözcüğünün son hecesini uzatarak yanlışa düştü. Madem eski deyişle söyleyecek, "resm-i geçit" demesi gerekirdi.

Sonra efendim, bunun Türkçesi dururken başımıza iş açmak neden? "Geçit töreni başlıyor" dese olmaz mı?

(22. 9. 1995)

AŞAĞI GÖRME

Köylü dostum Alâettin, balkona tırmanmak isteyen sarmaşığı yukarı çekerken,

– Arsızdır, dedi, çabuk boy atar.

– Alâettin, dedim, İstanbul'da sardunya için arsız derler. Ne haksızlık! Yaprakları ile, çiçekleri ile gözümüzü gönlümüzü şenelten bu bitkileri niçin aşağılıyoruz?

Alâettin,

– Bereket duymuyorlar, dedi.

İnsanımızda çiçek sevgisi, yeterince gelişmiş değildir; biz genellikle meyve ağacını yeğleriz, işe yarayan, gelir sağlayan ağaçları. Onların bizim için yaratıldığına inanırız. Doğrudan işe yarar lığı olmayan ağaçlar umurumuzda değildir. Diyelim keresteciliğin gelişmediği yerde çam kesilip yakılabilir.

Bunun gibi, bir iki dönümlük tarla oluşturmak için ormanı yakabiliriz.

Doğrusu "bizim için" yaratılmış inancını tutarlı saymamız çok güç. İşimize yaramayan bitkiler kimin için yaratıldı? Bu soruyu yanıtlayamıyoruz.

Hayvanlara karşı tutumumuz daha da yakışıksız, zalimcedir. Onlar da bizim için yaratılmış, kes ye! Öyle ki, kurban töreni binlerce yıldır dinsel sayılmakta. Ama törenin kaynağı nedir, kimse merak etmiyor. Kurban bayramı sabahı çoluk çocuğun gözü önünde koyunları, kuzuları boğazlatırken adamın şişinmesini gözünüzün önüne getirin bir! "Tanrı'nın buyruğunu yerine getiriyorum" diyor.

Bitkiyi, hayvanı aşağı görme davranışı, "İnsan eşref-i mahlukattır" inancından kaynaklanır: İnsan yaratıkların en şereflisi.

Demek Tanrı yaratırken bir sıralama yapmış, bir değer sıralaması, insanı da en başa oturtmuş...

Sen misin bunu yapan, biz de kırar geçiririz ortalığı, her yanı çöle çevirirız, sevgi diye bir şey bırakmayız.

Batı'ya bakarsak... Durum daha da korkunç bir gelişme göstermiştir Batı'da.

Kısaca gözden geçirelim.

Bilemediniz beş yüz yıllık bir geçmişi olan Batı uygarlığı, insanı yüceltmekle başlamıştır.

Ama, bakın, bu yüceltme ne ters sonuçlara vardı. Batılı uygar insan, önce, kendi uygarlık anlayışı dışında kalan öbür insanları, başka anakaralarda, başka gelenekler ve inançlar uyarınca yaşayan dünya insanlarını küçümsedi. Hıristiyanlık dışında kalan topluluklardı bunlar.

Öyle oldu ki, keşifler sonucu yeni anakaralar bulundukça, buralarda yaşayan insanlar "vahşi" sayıldı ve uygar Avrupalı, bu vahşileri doğru yola getirmek görevini üstlendi, kıyıma yöneldi, zalimliğe vurdu işi. İlkel toplum insanı, insan sayılamazdı, onu hayvan gibi çalıştırmaktan, dövmekten, gerekirse öldürmekten başka yapacak iş yoktu.

Tanrı buyuruyordu bunu, ceza çekmeliydiler. İlkel toplum incelemeleriyle insanlığa bakışımızdaki bu körlüğü ortadan kaldıran büyük budunbilimci ve insanbilimci Claude Lévi-Strauss, Avrupalının bencilliğini kökünden sarsmıştır.

Konumuzu, ondan yararlanarak biraz daha sürdürelim. Demek Avrupalı, hayvan-insan ayırımından, insanlar arası ayırıma geçmiş, ilkel-uygar bölümlemesine varmış, ama burada durmamıştır; kendi insanını sınıflara bölmüştür: Soylu insan-aşağı insan, bey ve köylü, giderek işveren ve işçi. Görüyor musunuz, insan yanlış bir çizgiden yola çıkınca kendi kendisini yiyip çürütmeye nasıl varıyor?

Claude Lévi-Strauss'un *La Pensée Sauvage* adlı yapıtını dilimize çeviren (*Yaban Düşünce* – Yapı Kredi Yayınları) değerli dostum Tahsin Yücel, bu kitaba yazdığı önsözün bir yerinde şöyle diyor:

"İnsanı canlıların en gelişmişi olarak nitelerken nesnel bir gözlemi dile getirdiğimiz söylenebilir. Ama onu yeryüzünün en

yüce yaratığı olarak gösterirken, sanki her şey insanın gereksinimlerini karşılamak, gönlünce yaşamasını sağlamak için yaratılmış gibi, 'Her şey insan içindir' derken, aynı ölçüde nesnel kaldığımız söylenebilir mi?"

"İster dinsel olsun, ister dindışı, Batı düşüncesi bu konuda tükenmez bir kaynak sağlar bize. Ama, sayıları az da olsa başka türlü düşünenler, insanı her şeyin üstüne koymanın kaynağını bencillikten alan bir önyargıdan başka bir şey olmadığını, bencillik ve önyargınınsa, bir kez el ele verdikten sonra, burada durmadığını, durdurulamadığını söyleyenler de yok değil."

Bunları yazdıktan sonra Tahsin Yücel, Claude Lévi-Strauss'tan bir alıntıda bulunuyor:

"İnsanın doğadan koparılması ve üstün, egemen varlık durumuna getirilmesiyle başlanmıştır işe; böylece en yadsınamaz özelliğinin, yani canlı varlık niteliğinin silinebileceği sanılmıştır. Bu ortak nitelik görülmezlikten gelinerek her türlü aşırılığa olanak sağlanmıştır. Batılı insan, öncelikle tarihinin son dört yüzyılında, insanlıkla hayvansallığı birbirinden kesinlikle ayırmayı bir hak olarak benimsemekle, birinden aldığı her şeyi ötekine vermekle, uğursuz bir dönemi başlattığını, durmamacasına daraltılan bu sınırın insanları da birbirinden uzaklaştırmaya ve gittikçe daha sınırlı bir azınlık yararına, bir insanlık ayrıcalığı istemeye yarayacağını, bu insanlığınsa, ilkesini ve kavramını önyargıdan aldığı için, daha doğar doğmaz çürüyeceğini anlayamamıştır."

Dil Köşesi:

TV'de erkek güzeli yarışmasını sunan hanım,

– Şimdi on altı tane erkek güzeli adayı finale kaldığından... dedi.

İnsan tane ile gösterilmez, tanıtılmaz. Zeytin tanesi olur, arpa tanesi olur, susam tanesi olur da, insan tanesi olmaz.

(29. 9. 1995)

YÜCELTME DEĞİL, DOĞALA DAYANMA

Gazetemizin 9 Ekim günkü Olayların Ardındaki Gerçek başlıklı yazıda şöyle deniyordu: "Ülkemizde insan haklarının ihlal edildiği tartışmaları, sınırlarımızı aşmış ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun 'kişisel başvuru' hakkı tanımasından sonra uluslararası boyutlara erişmiştir."

Sonra şu haber:

"Araştırmalara göre çocuklar, evde, okulda karakolda ve cezaevinde şiddete uğruyor. Herhangi bir suçtan cezaevine düşen çocukların yüzde 80'i dövülüyor. Metris, Bayrampaşa cezaevlerindeki sübyan koğuşlarında yapılan araştırmada çocukların yüzde 22'sinin okulda ve yüzde 13'ünün de işyerinde dayak yediği belirlendi."

Dünyanın neresinde olursa olsun, insan haklarının çiğnenmesine artık herkes başkaldırıyor. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu bunun tanıtıdır. Demek bu kutsal hakların korunması konusu, uluslararası bir yargı dizgesine bağlanmış bulunuyor; bu dizgeyi benimsemiş olan devletlerden hiçbiri artık, "Ben kendi geleneklerimi uygularım, benim içişlerime karışamazsınız" diyemeyecektir, diyemez.

Ne mutluluk verici bir uyanıştır bu!

İnsanın onuruna saygı duyulması zorunluğu, bu yüce yaratığın...

Neler söylüyorum, daha on beş gün önce, burada, bu köşede, insanın yüceltilmesinin, doğuda ve batıda ne ters sonuçlar doğurduğunu yazan ben değil miyim? O yazıda, doğanın insanı öteki yaratıklardan üstün tutması, kayırması diye bir anlayışın saçmalığını belirtmeye kalkmadım mı? Prof. Tahsin Yücel'in şu sözlerini tanık göstermedim mi?

"İnsanı canlıların en gelişmişi olarak nitelerken nesnel bir gözlemi dile getirdiğimiz söylenebilir. Ama onu yeryüzünün en

yüce yaratığı olarak gösterirken, sanki her şey insanın gereksinimlerini karşılamak, gönlünce yaşamasını sağlamak için yaratılmış gibi, 'Her şey insan içindir' derken, aynı ölçüde nesnel kaldığımız söylenebilir mi?"

Öyle ya, bu yüceltme, insanın insanı sömürmesine dek varmadı mı? Sömürülme insan onuruna saldırı değil midir? Şimdi nasıl oluyor da gene o gerekçe ile (yüceltme yolu ile) insan hakları koruyuculuğuna kalkabiliyoruz?

Fransız Dili ve Edebiyatı İnceleme ve Araştırmaları ortak kitabı "Frankofoni" dergisinin 7. sayısında, konumuzla ilgili çok güzel bir çalışma ile karşılaşmak beni sevindirdi. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi Sayın Doç. Dr. Necdet Sumer'in "İnsan Hakları Yolunda İlk Adım: Doğa (Physis) – Yasa (Nomos) Karşıtlığı" adlı incelemesi yukarıdaki sorulara aydınlık getiriyordu. Doğa-yasa karşıtlığına ilk değinenler Eski Yunanlılar olmuşlardır. "Yunan aydınlanmasının bir yüzü felsefenin doğuşu ise, yani doğa ve insan dünyası üzerinde aklın eleştirel ışığının parlaması ise, öbür yüzü toplumsal yaşam alanı olarak demokratik bir politeia'nın kurulmasıdır." Bu da insan hakları sorununu içerir, ister istemez. Ancak insanlığın uzun yıllar yaşadığı buyrukçu yönetimden insan hakları sorununa gelinmesi hiç de kolay olmamıştır. Bunun için insanın köleleşmesinin önlenmesi gerekiyordu; Perikles, "Özgürlük politik yaşamın denek taşıdır, yasalar önünde eşitlik ve yasalara saygı esastır" diyordu.

Sayın Necdet Sumer, burada "Nomos"un iki anlamı üzerinde durmaktadır: Bunlardan biri yazılı yasa, insanın koyduğu yasadır; ikincisi ise bir ülkenin gelenekleridir. Bu ikincisi Tanrısal istence bağlanmıştır hep. Oysa "Aydınlanma doğanın da insanla birlikte ışığa kavuşmasıdır" Atina'da aydınlanmacı işlevleriyle ortaya çıkan sofistler, geleneksel yasaları ve töreleri sorgulamaya başladılar.

Doğal hukuk kavramı, uzun süre, güçlü olanın haklı da olduğu anlamına gelmiştir. Bundan insanların eşit oldukları düşünce ve inancına varmak için gerekli ilerleme, insanın işlenmemiş do-

ğasında bulunan erdeme güvenmekle gerçekleşmiştir.

Doğal hukuk kavramının yeni anlamı işte burada ortaya çıkıyor. Köleliğin yadsınması, dünya yurttaşlığı, insanların birliği.

Sayın Sumer, incelemesinin bir yerinde şöyle diyor:

"Sofistlerin physis'i nomos'a karşı savunmaları insan haklarının temelinde yatan 'doğal hukuk'un kaynağıdır."

Şu sözlerin de altını çizmişim:

"Hıristiyan Ortaçağı'nda, öbür adıyla Skolastik dönemde doğanın yerini doğaüstü, insan yapısı yasanın yerini de Tanrı'nın yasası almıştır. Aklın ürettiği verimli karşıtlıklar ise aklı dışlayan, eleştirilemez, dokunulamaz, gerçeklik ötesi bir doğrular dünyası yaratılarak ortadan kaldırılmıştır."

Burada önemli olan, baştan beri üzerinde durduğumuz insan haklarına inanmanın hangi ilkeye dayandığı ya da dayanacağıdır. Şu satırları da birlikte okuyalım:

"Fakat insan doğasının kendisi doğa değildir ve onda doğaya ters bir şey vardır. Burada, içinde doğabilimsel yasaları (doğal zorunluluğu ve düzeni) barındıran doğa ile insan haklarına kaynaklık eden, insana özgü doğa arasında bir ayrım yapılmakta, hatta daha da öte, bir karşıtlık görülmektedir... Gerçekte insan haklarının 1984'te yazıya dökülmesi, yazılmamış doğal hukukun nomos'a dönüşmesi demektir."

Prof. Kuçuradi'den alıntılanan parçanın bir tümcesi de şöyle:

"Ancak, insanların koyduğu bu ilkelerin türetildiği ana öncüler arasında, insan doğasının bilgisi bulunmaktadır."

Demek artık "yüceltme" değil, "doğaya uyma" söz konusudur.

Dil Köşesi:

Bir yerde, "Gerek... ve gerekse de..." diye yazıldığını gördüm. İlle kullanmak gerekiyorsa, "Gerek..., gerek..." diye yazmalı, ikincisinin "gerekse" diye yazılması yanlış, "ve gerekse de" denmesi ise aşırı yanlıştır. Hem Türkçesi, "O da..., bu da..." demek dururken "gerek"e ne gerek var!

(13. 10. 1995)

KEDİMİZ

Çocukluğumda evcil hayvanları tanıma fırsatı bulamamışımdır; çünkü annem kedi, köpek sevmezdi, pisletirler diyerek eve sokmazdı.

Yıllar sonra;

– Anne sen hiç hayvan sevmez misin? diye sormuştum da,

– A... sevmez olur muyum oğlum? demişti.

– Hangi hayvanları seversin?

– Aslan, kaplan, fil...

Şaşırtıcı bir yanıttı bu, seviyor ama eve sokulmayacak, okşanmayacak hayvanları.

Ben evcil hayvanları evlendikten sonra tanıdım. Üç evliliğim oldu, demek evimizden nice kedi, köpek geçti. Tümünün anısı belleğimde canlı kalmıştır.

Hele bir Siyam kedimiz vardı; daha yavru iken almıştık, ana kuzusu idi, ayakları kapı aralağına sıkıştı, yürüyemiyordu, veteriner çağırdım eve.

– Merak etmeyin iyileşecek, dedi.

Sevgili Siyam bundan iki gün sonra öldü.

Acı haberi telefonla ilettim veterinere.

– Biliyordum öleceğini, sizi üzmemek için söylemedim, dedi.

Siyamı sarıp sarmaladım, Moda burnunda denize fırlatırken,

– Seni çok sevmiştik, bir kusurumuz olduysa bağışla! dedim.

Kedi, şairlerin ilgisini çeken bir hayvan olmuştur hep. Baudelaire'in kediler üstüne üç şiiri vardır, çok severim. T. S. Eliot'un kedi şiirleri kitaplaştırılmıştır. O şiirlerden birinde anlatıldığına göre kedilerin üç adı varmış. Bunlardan ilki, onlara renklerine göre verdiğimiz adlardır. Dilimizde şöyle sıralanır bu adlar: Tekir, Pamuk, Sarman, Arap.

İkincisi bizim, keyfimize göre taktığımız adlar. Bu yazının konusu olan kediye eşim Bıdık adını taktı örneğin.

Eliot diyor ki, "Üçüncü bir adları daha vardır; ama onu yalnız kendileri bilir"

Bizim Bıdık avuç içi kadar bir yavruydu köydeki evimizin kapısına geldiğinde. Annesi nerde, neden ayrı düştüler, bilmiyorduk. Buyur ettik, yemekler, sütler.. derken hayvanın bağırsakları bozuldu, minderlerin, koltukların üstünü kirletmeye başladı. Rejime soktuk hayvanı, iyileştirdik. Ortak yaşamımız böyle başladı.

Bıdık, göğsü, boynu (kolye takmış gibi), patileri, bacakları beyaz üst yanı tekir bir kedi. Uyurken ya tortop oluyor, ya da kollarını ileri, bacaklarını adam akıllı geri uzatıp bütün güzelliğini göstererek yatıyor. Bu durumdayken okşarsanız, sözüm ona uyanmıyor da, mırlamaya başlıyor. Kedi kadar okşanmaktan hoşlanan başka bir hayvan yoktur belki de. İnsanlar olmasa ne yaparlardı bu hayvanlar!

Bizim romanımızda betimleme (tasvir) Halit Ziya Uşaklıgil'de başlar. *Aşk-ı Memnu*'daki "Bihter'in Aynada Tasviri" bölümünü buna örnek diye gösterebiliriz. Bihter, aynanın karşısında çırçıplak soyunup vücudunu inceler. Oysa masallardaki güzel sevgililer hiç betimlenmemiştir. O zaman aşk, Tanrı sevgisi olarak yorumlanırdı ve yalnız yüze âşık olunurdu. Kadın vücudunun betimlenmesi ile ilk kez *Aşk-ı Memnu*'da karşılaşırız.

Bıdık yeni geldiğinde miyavlamayı bilmiyordu daha, biz ona Türkçe öğretmeye başladık. Gel, al.. gibi sözcükleri öğrendi önce. Taktığımız adla çağırırsak bakmıyordu. Onun yalnızca kendisinin bildiği adını nerden öğrenebilirdik ki!

Kısa bir süre içinde eve egemen oldu. Önce bir koltuk seçti kendine, oraya kimsenin oturmasına izin vermiyor. Ama o, her yerde oturabiliyor, uyuyabiliyor.

Bir gün bir konuğumuz onun koltuğuna oturdu. Bıdık da tam karşıdaki minderde uyukluyor, bu fuzuli işgali görünce yerinden doğrulup seslenmeye başladı. İyi niyetli konuğumuz, gülümseyerek:

– Beni sevdi, dedi.

"Kalk oradan" demek isteğini söyleyemezdim elbet, ayıp olurdu. Geçiştirdim.

Bıdık, televizyona bir hafta, on gün içinde alıştı. Hem de ne alışma! Televizyona yakın bir iskemleyi bu iş için seçti; oraya rahatça yerleşip özellikle reklamları seyrediyor.

Telefonu hiç yadırgamadı diyebilirim. Arandığımızda uyuduğu yerden başını kaldırıp bize bakıyor. Ama faksa alışamadı bir türlü; yazılarımı gazeteye yollamak için makineyi çalıştırmaya başladım mı, koşarak yanıma geliyor, tuşlara vurmak istiyor, işimi engellemeye kalkıyor.

Oysa biz onun hiçbir girişimini sertlikle önlemeye kalkmadık, kalkmıyoruz. İstediği gibi olsun şımarsın dedik. Ama kedimiz, yavrumuz hiç şımarmadı.

Sokağa, öteki kedilere alışsın diye epey çaba harcadık; dönüşümüzde onu yanımızda getiremeyiz. Kadıköy'deki apartıman katında ne yapar Bıdık!

Kedilerin sandığımızdan daha çok şey bildiğini anladım. Ama o "şey"ler nedir? Bunu anlayamayız. Bir akşam, erken erken yatak odama çıkmıştım, o da gelmiş ardımdan. Uyumuşum. Sonra eşim anlattı: Karanlıkta ayakucumda dikilmiş, bana bakıyormuş. Bunu anlamaya olanak yok.

Bir şiirimde şöyle demiştim:

Geceleyin kediler uyanır
Bize bakarlar karanlıkta

Bıdık bu kış yavrular artık.

Bıdık'ın birkaç resmini çizdim, ama bu resimlerde onun hep yabanıl yanı çıktı ortaya, yumuşaklığını, tatlılığını, güler yüzünü veremedim. Şu sonuca vardım ki, kedilerin portresi yapılamaz.

(27. 10. 1995)

SELAM VERİP GEÇTİLER

Güneşli kasım günü, köydeki evin balkonunda, Brahms'ın o çok sevdiğim *4. Senfoni*'sini dinliyorduk eşimle,

– Kalıcı yapıt bırakanlar yaşıyor, dedim.

Eşim onayladı bu sözümü.

Brahms gerçekten yaşıyor muydu?

Şu soru da kaçınılmaz oluyor:

Bir ölüyü anmak onu yaşatmak mıdır?

Kalıcı yapıt bırakmanın itici gücü ölümsüzleşmek ise, demek ölüm denen olay gerçek değildir, insanoğlu ölümsüzlüğe erişebilir.

Nasıl?

Anılarak, anılarda canlandırılarak. Helalleşerek ayrılmak belki de bunu sağlamak içindir. Yunus Emre,

Biz dünyadan gider olduk
Kalanlara selam olsun

diyor, kıskanmadığını belirtiyor yaşamda bıraktıklarını.

Eski bir Yunan düşünürü tutturmuş, yaşamak ve ölmek aynı şeydir diye, derslerinde ve konuşmalarında yineleyip dururmuş bu sözü. Bir gün onu dinleyenlerden biri.

– Öyleyse neden ölmüyorsun, diye sormuş.

Adam,

– İkisi bir de onun için, diye yanıtlamış soruyu.

Yahya Kemal Beyatlı, bir kurnazlık edip, önce ölenlere selam yollar.

Evvel giden ahbaba selam olsun erenler.

Ayrılığın selam sabahla olması güzeldir, kibarcadır doğrusu; ama ölümden ve ölüden korkuyu ortadan kaldırmaz. İlkel toplum insanının ölülerden ödü kopuyordu, ölenin yaşayanları kıskandığına inanıyordu. Dahası, ölenin adı oymak içinde başkalarında da varsa, onlara hemen o gün başka adlar takılıyordu: Ölen adam adını duyup da gelmeye kalkmasın diye.

Ölülere karşı duyulan bu korkunun sadece ilkel topluma özgü olduğu sanılmasın. Hamlet, sevgili babasının hayaletiyle konuştuktan sonra kovar onu, "Köstebek" der ona.

Ölülerin, savaşla, işkenceyle, açlıkla dolu olan bu dünyada yaşayanları kıskanmaları pek akla uygun görünmüyorsa da, ne yapalım ki, anlatılanlar bunu doğruluyor. Odysseus, Hades'e (ölüler dünyası) ilk gidişinde (bu yüzden ona iki ölümlü denmiştir) dostu Akhileus'u bulur, onu "kıral" diye selamlar. Akhileus ise ona ağlayarak.

– Hades'te kral olmaktansa dünyada köle olmayı yeğlerim, der.

Ne acı sözdür bu!

Ölüm korkusunun ancak ruha inanmakla yenilebileceği söylenirse, ruhların ikide bir buralara gelmeye kalkmalarını açıklamak güçleşir.

Ölüm asude bahar ülkesidir bir rinde

(Yahya Kemal Beyatlı)

Böyle ise akıllarının burada kalmaması gerekirdi. Ölürken sevineni gören yoktur.

Cahit Sıtkı Tarancı,

Alıştığımız bir şeydi yaşamak

demişti. Demek öteye alışmak kolay olmuyor.

Sonra, ruha, ruhun ölümsüzlüğüne inanmak da epey güç görünüyor. Amerikalı romancı Henry Miller, "Ben öldükten sora ruhumu çağırın" demişti; öldü, ruhunu çağırdılar, gelmedi. Öteki

dünyayı sevdiğinden mi, yoksa ruhu mu yoktu?

Biz gene Brahms'a ve "ölümsüzler" dediğimiz, kalıcı yapıtlar bırakanlara dönelim.

Bu büyük adamların hiçbiri, konuştuğumuz anlamda, ölümsüzlüğü aramış, istemiş değildir. "Ya anılmak?" diye sorarsanız, anılmak anılanca bilinmedikten, duyulmadıktan sonra neye yarar! Yaratıcı, ölümünden sonra anılmak için çalışıp didinmez. Her şey bu dünyada, bu dünya için olup bitiyor. Başka türlüsü nasıl düşünülebilir? Sanatlar, bilimler, politikalar sürekli bir değişim süreci içindedirler. Bu süreç dışında ölümsüzlüğü, hadi bu sözü bir yana bırakalım, kalıcılığı aramak boşuna çabadır. Brahms, Beethoven sonrası müziğinin yaratıcılarından biri idi, o koşullar içinde kalıcı olmayı başardı. Ama müzik sanatı orada durup kalmış değildir.

Sanatların, bilimlerin, politikaların eskiyen ve kalıcı olan yanlarını doğru değerlendirmek gerekir. Sanatlarda ilerleme değil, değişmedir söz konusu olan. Bilim adamlarının buluşları eskir, o buluşların yerini yenileri alır. Ama bütün bu yenilenmelere, değişmelere karşın, özde birlik sürer gider. Yaratıcı, uğraştığı dalın geçmişini bilir, geleceğini tam olarak kestiremez. Bu süreç içinde ölümsüzlüğü düşünmenin yeri yoktur.

Dinlediğim *4. Senfoni*'nin büyüsü içinde çoksesli müziğin serüvenini düşünüyorum. Gesualdo'dan başlayalım: Gesualdo (1560-1614), çokseslilığin dramatik gücüyle teksesli müziğin kişilikli anlatımını bağdaştıran madrigal müziğin yaratıcılarındandır. Ondan Johannes Brahms'a bu sanatın geçirdiği değişim başdöndürücüdür. Brahms, klasik müzikle romantik anlayışı kaynaştıran yapılar yaratmakla ünlüdür. Ondan günümüze yetişmiş bütün yaratıcılar içinde ölümsüzlüğü, kalıcılığı hangisi daha çok hak etmiştir?

Bu sorunun yanıtı bulunamaz.

Büyük yaratıcılar selam verip geçmişlerdir.

(3. 11. 1995)

ATATÜRK'Ü ANLAMAK

Nurullah Ataç, "Devrimler yok, devrim var" diye yazmıştı; bununla Kemalist dönüşümlerin bir bütün oluşturduğunu anlatmak istiyordu. Başka bir deyişle, devrimleri tek tek ele alarak, bunlardan kimini onaylayıp kimini yadsımak yanlıştır, bunlar yapısal bir uyum içindedirler, ancak karşılıklı ilişkiler içinde değerlendirilebilirler.

Böyle yaklaşıldığında Atatürk devriminin belli bir temel felsefesi ve belli bir amacı olması gerekir.

Nedir bu felsefe ve bu amaç?

Önce şunu belirtmem yerinde olacak sanırım: Kurtuluş Savaşı'mızı da belli bir dünya görüşüne yerleştirerek ve onu izleyen yenileşmelerle bir arada ele almak doğru olacaktır.

Zafer kazanıldıktan sonra Mustafa Kemal'e yöneltilen ve gerçekten üzerinde önemle durulması gereken eleştiri şu idi: Zaferi kazandı, peki, çekilsin artık.

Ne demektir bu?

Kurtuluş Savaşı, Osmanlı döneminde kazanılan zaferler gibi sıradan bir zaferdir, padişahın başta kalması gerekir, devletin süregelen yapısına dokunulmamalıdır.

Oysa Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nı, "Bütün mazlum milletlerin kurtuluşu davası" içine yerleştirmekle yeni bir dünyanın kapısını açıyordu. Kurtuluş Savaşı sadece bize özgü yerel, sınırlı, dar anlamlı bir savaş değildi, kurulacak yeni dünyanın ilk yapı taşıydı, böyle olduğu için de dünya tarihinde bir başlangıcı vurguluyordu; kısaca ulusal amacı yanında, insanlıkçı, uygarlıkçı bir amaç da taşıyordu.

"Mazlum milletlerin kurtuluşu" sözü içindeki "millet" (ulus) sözcüğü, yurt (vatan) kavramı ile birlikte Büyük Fransız Devrimi'nde ortaya çıkmıştır, yeni bir oluşumun başlangıcıdır. Şunu da

ekleyelim; burjuva sınıfının, devlet yönetimini aristokrasiden devralmasını simgeler bu olay.

Demek Kurtuluş Savaşı'mızın temelinde yatan dünya görüşü, başka uluslarla eşit, özgür ve çağdaş bir ulus yaratmaktır, kulluktan yurttaşlığa geçmektir.

Kemalist devrimlerin her birinin özünde yatan budur; böyle olduğu için de, geleneksel kulluk yapısını yadsıyacaktır; başka bir deyişle, otokrasiden ve teokrasiden yakasını sıyıracaktır. Atatürk ulusçuluğu, kendini beğenmişlik, ırkçılık, üstünlük anlamına gelmez; özgür, aydınlanmış bireylerden kurulu çağdaş bir toplum ülküsünü amaçlar.

Şimdi Nurullah Ataç'ın sözüne dönerek devrimlerimizdeki ilke ve amaç birliğine kısaca bir göz atalım.

Yurttaşlar yasası (medeni kanun) şeriatın (Arap-İslam hukukunun) atılması, onun yerine çağdaş Batı hukukunun benimsenmesidir. Bu devrim, Osmanlı yapısı içinde gerçekleştirilemez miydi?

Bunun yanıtı yazımızın sonuna doğru araştırılacaktır.

Yazı devrimi, Arap-İslam abecesinin yerine Batı uygarlığının abecesini geçirmektir. Çünkü Arap yazısı, (*Kuran* nedeniyle) kutsallaştırılmış bir yazı idi. Oysa çağdaş bir toplumda kutsallığın yeri olamazdı. Ayrıca Arap yazısı, dilimizin ses yapısını göstermeye engeldi. Latin abecesi ile sekiz güzel vokalimize kavuştuk.

Şapka devrimi ile fesin kutsallığı ortadan kalkmış oldu. Böylece Arap-İslam uygarlığının biçimsel görünüşüne bağlı kalmaktan kurtulduk.

Hilafetin ve padişahlığın kaldırılması, doğu-İslam kültür ve geleneğinden vazgeçmenin anlamlı bir simgesidir. Çünkü demokrasiye ve laikliğe geçişin olmazsa olmaz bir koşulu idi bu.

Laiklik devrimi gerçekleştirilmeden aydınlığa, özgür düşünceye, yaratıcılığa varılamazdı. Arap-İslam yaşamının bugünkü durumu, bunu açıkça göstermektedir.

Dil devrimi, Arapçanın ve bundan ötürü Arapça ile bir tutulmuş dinsel bağnazlığın yadsınması anlamını taşır. Çünkü Türkçe semitik diller ailesinden değildi ve Osmanlı tarihi boyunca Arap-

çanın yanında küçümsenmişti. Avrupa'da 13. yüzyılda başlayan ulusal dile bağlı edebiyatın bizdeki büyük temsilcisi Yunus Emre unutulmuştu. Abece devrimi ile dil devrimini bir arada ele almak gerekir.

Padişahlıktan cumhuriyete geçiş, demek devlet biçiminin kökten değiştirilmesi, tam anlamı ile bir devrimdir ve öteki devrimlerimizden hiçbir türlü ayrı düşünülemez.

İşte Nurullah Ataç'ın söylediği buydu.

Peki, Batılılaşma diye özetlendirilebilecek olan bu büyük değişimler Osmanlı döneminde gerçekleştirilemez miydi?

Batılılaşma eğitiminin Osmanlı tarihinde Tanzimat'tan gerilere giden bir geçmişi vardır.

Osmanlı, çöküş dönemi içinde birbiri arkasına gelen yenilgilerin nedenleri üzerine düşünürken, bula bula, Avrupa'nın askerlikçe ileri duruma geçmiş olduğu görüşünü buldu ve kendimiz olarak kalma koşulu ile Batı'dan yeni teknikleri öğrenmek hevesine kapıldı; böylece yenilgilerin önlemi alınacaktı. Bu yanlış inanç batışla sonuçlandı.

Oysa Batı'nın askerlikçe ilerlemesi, bir dizi devrimin gerçekleştirilmiş olmasına dayanıyordu. Yeniden doğuş, reform, aydınlanma, bilim ve sanatlarda yeni yaratıların getirdiği oluşum bunların başlıcalarıdır.

Osmanlı ise sadece teknik buluşları edinerek eski durumuna gelebileceği inancı içindeydi.

Atatürk devrimi, bu yanlış düşünüşün tam olarak algılandığını kanıtlar. Bugün "Kendimiz kalarak çağdaş uygarlığa kavuşma" savını güdenler, ne denli Atatürkçü olduklarını söylerlerse söylesinler, Atatürk devrimini anlamamışlardır.

Atatürk her geçen gün gözümde daha da büyüyor.

(10. 11. 1995)

ORHAN VELİ İÇİN...

Orhan Veli Kanık öleli kırk beş yıl olmuş. Nasıl olur! İnanasım gelmiyor. Demek beş yıl sonra onun için "Geçen yüzyılda yaşadı" diyecekler. Oysa benim için "geçen yüzyıl" on dokuzuncu yüzyıldır, hep öyle kalacak. Ben yirmi birinci yüzyıla girmek isteyemem.

Orhan Veli, rakısına çok değer verirdi; Nâzım Hikmet için açlık grevine girdiğimiz günlerde, avare avare dolaşırken bana demişti ki, "Rakı yok, meze yok, dolaş babam dolaş!"

Bir gün de Oktay Rifat, çok içtiği için Orhan Veli'yi uyaracak olmuş, "Böyle içersen, sonra kadınla yatamazsın" demiş; Orhan da elindeki kadehi göstererek, "Ya bu daha güzelse?" diye yanıtlamış onu.

Orhan Veli bir şiirinde "Ölünce biz de iyi adam oluruz" demişti, (ağlamak geliyor içimden), iyi adamdı oysa. Anlamıyor değilim, ölüleri, iyi olsun kötü olsun, hayırla anma geleneğini şakaya almaktı niyeti böyle söylerken. Ama şundan içim rahat ki, yaşarken sevildi, hayranlık gördü, övüldü. Ama oralı olmadı, hiç övünmeye girmedi.

Orhan Veli çok duyguluydu, ama duygusal görünmekten hoşlanmazdı. Bütün arkadaşlığımız süresince ondan aldığım başlıca izlenim budur: kendini ele vermemek ve işi şakaya vurmak. Bütün zengin ruhlar böyledir; şaka, bu zenginlikten övünmemenin başlıca umarlarından biridir.

Bu söylediklerimi, onun şiiri de tanıtlıyor bize. Demek istiyorum ki, Orhan Veli'nin şiirine bu açıdan bakmak bize aydınlık getirecektir.

Büyük Fransız şairi Paul Valéry, hiçbir şiirinde kendini vermediğini, yalnız "Deniz Mezarlığı"nda kendini biraz kaçırdığını

söylemişti. Orhan Veli ise, kendini biraz kaçırdığı şiirlerinde bile işi alaya vurur. Orhan Veli, şiirlerinin arkasına gizlenir.

Orhan Veli'nin çoğu şiirinde kendi konuşmayıp başkalarını konuşturması bunun göstergesidir.

Gerçekten de, bu büyük şairimiz, çeşitli halk kesimlerinden seçtiği kişileri, kendi ağızları, kendi deyimleri ve kendi deyişleriyle konuşturur şiirlerinde; ya da kendisi onların ağızlarından konuşur.

Şu şiirine bakalım:

Alnımdaki bıçak yarası senin yüzünden
Tabakam senin yadigârın
İki elin kanda olsa gel diyor telgrafın
Seni nasıl unuturum ben vesikalı yârim.

Orhan Veli'nin alnında bıçak yarası yoktu, tabakası da, vesikalı yari de.

Onun,

Bir elinde cımbız,
Bir elinde ayna
Umurunda mı dünya!

dizeleri ise bir mahalle kızının ruh durumunu yansıtır, şu'sı önemli ki, o kızı küçümsemeden, dahası bize sevdirerek.

Nereye gelmek istiyorum, Orhan Veli dramatik bir şairdir.

Şimdi okurlarım beni bağışlasınlar, "dramatik" sözcüğü ile ne demek istediğimi anlatmaya girişeyim.

Şiirin üç türü vardır: Epik şiir, dramatik şiir, lirik şiir.

Bunlardan ilki için en büyük örnek Homeros'tur. Homeros, şiirlerinde hem kendi konuşur hem de kahramanlarını konuşturur. O iki destan da böyle yazılmıştır.

Dramatik şiir ise, şairin konuşmadığı, sadece kişilerini konuşturduğu şiir türüdür. Tiyatro bu demektir. Büyük şair Sofokles'i buna örnek verelim.

Lirik şiir ise, şairin kendi konuştuğu, duygularını, düşlerini anlattığı şiirdir. Bunun antikçağdaki temsilcisi Safo'dur.

Orhan Veli, bu üç türden daha çok ikinci türde değerlendirilecek bir şairdir.

Öyle ki, lirik olduğunu sandığımız (gerçekte öyle olduğu) şiirlerinde bile yalan söylemekten hoşlanır.

"Ben böyle mi olacaktım" adlı şiirini, âşık olduğu günlerde yazmıştı. Ama o şiirindeki,

Çok sevdiğim salatayı bile
Aramaz mı olacaktım

dizeleri düpedüz yalandır. Çünkü Orhan Veli salatayı hiç sevmezdi, yemezdi.

Görüyor musunuz, burada da kendini saklıyor.

Orhan Veli, bizim şiirimizin eşi bulunmaz dramatik şairidir.

Onu Homeros'la değil, Safo ile değil, Sofokles'le ölçelim.

Orhan Veli klasik bir şairdir.

(17. 11. 1995)

YOLCULUK ÜSTÜNE

Yolculuğa çıkacaksam keyfim kaçar; evimi, sabahleyin çay içerken bağdaş kurup oturduğum minderimi, pencereme vuran güneşi, sokak satıcılarının seslerini, kapımızın belki de çalınacak zilini, dost telefonlarını durup dururken geride bırakıp yadırgatıcı bir bilinmezliğe kendimi atmak erinç bozucudur benim için. Tembelliğimin dokunulmazlığına saldırılmıştır çünkü.

Ama yola düştüm mü de, boynum bükük, katlanırım. Yeni yerler görmek, yeni insanlarla tanışmak, yabancı ülkelerin âdetlerini, yaşayış biçimlerini gözlemlemek fırsatı çıktı diye hiç de meraka kapılmam. Dünyada yeni bir şey bulacağımdan umutlu değilimdir.

Bu önyargımı besleyen de, çağdaşlığın getirdiği o sersem edici benzeşimdir. Örnek olarak, havalimanlarının teknik zorunluluktan doğma özdeşliğini göz önüne getirirsek, eskiden "yenilikler avcılığı" diye nitelendirilen yolculuk serüveninin çoktan tarihe karışmış olduğunu anlamakta güçlük çekmeyiz.

Buna otellerin, motellerin fuar dekorasyonuna benzetilebilecek biteviyeliğini eklemeyi de unutmayalım.

Lokantalarda herhangi bir yenilikle karşılaşabileceğimiz ise pek umulamaz. Olsa olsa, "Bu sosun içine ne katmışlar?" gibisinden önemsiz bir meraka kapılırız, kendimizi kandırmaktan başka bir şey olmayan bu merak da unutulur gider. Berlin sokaklarında dolaşırken, bir Türk kebapçısının derme çatma dükkânından döner kebap alıp yediğimizi düşündükçe hep gülümserim.

Malmö'de (İsveç) otelimizin karşısındaki lokantada bir iki kez yemek yedikti, onu da Paris'in 'café-restaurant'larına benzeterek sevmiştim. Hangi yenilik!

Şimdi kalkıp da Brezilya'ya neden gideyim! Büyük budunbilimci Claude Lévi-Strauss'un *Hüzünlü Dönenceler* (Yapı Kredi

Yayınları – Çev. Ömer Bozkurt) adlı içerik ve biçem bakımından o eşsiz zenginlikte ve yetkinlikteki yapıtını okurum daha iyi. Bütün etkinlikler dönüp dolaşıp 'kitap'ta bulurlar en güzel anlatımlarını. Ben Brezilya'ya gitsem, Claude Lévi-Strauss'un orada gördüklerini göremem ki!

Yolculukta şaşırtıcı şeylerle karşılaşma olasılığı da kalmamıştır artık. Uygarlık kurum ve araçları az ve değişik biçimlerde de olsa, bütün dünyayı sarmıştır. Bir Hint uçağında yerlere serilmiş yatar yolcular görmüştüm, bu görünüyle karşılaşmak için yolculuk yorgunluğuna değer mi!

Bir beyaz gezgin Afrika'da yamyamların eline düşmüş, yerliler adamı suda pişirip yemek üzere kazanı kaynatmaya başlamışlar. Bu sırada beyaz gezgin "Nasıl kurtulabilirim bunların elinden" diye düşünüyormuş, bulmuş da bu yolunu, "Bunlar çakmak görmemişlerdir, çakmağımı çakarsam belki korkarlar, dahası beni Tanrı sanırlar" demiş kendi kendine ve çakıvermiş çakmağını.

Yamyamlar bakakalmışlar.

Oba başkanı, gezginin yanına gelmiş,

– Ver bakayım şunu, demiş.

Almış çakmağı eline, uzun uzun incelemiş. Sonra geri vererek,

– İlk çakışta yanan çakmak görmemiştim, ne marka bu? demiş.

Yukarda adını andığım, bilimsel araştırmalarda bulunmak üzere dolaşmadık yer bırakmamış olan ünlü budunbilimci *Hüzünlü Dönenceler* adlı kitabında şöyle diyor: "Düşler kurduran vaatlerle dolu yolculuklar! Sizin el değmemiş hazineleriniz kalmadı artık. Her tarafa yayılmış ve aşırı derecede hırçın bir uygarlık, denizlerin sessizliğini bir daha geri gelmeyecek biçimde yok ediyor. Dönencelerin parıltıları ve varlıkların canlılığı, arzularımızı körelten ve bizleri yarısı bozulmuş anılar toplamaya mahkûm eden, kuşkulu kokular yayan bir çürümeyle kirletiliyor."

Bu satırlar vapur yolculuğunda yazılmıştır. Siz düşünün karaların ne duruma geldiğini!

Okumayı biraz daha sürdürelim:

"Günümüzde betona boğulmuş Polinezya adaları, güney denizlerinde demirlemiş ağır uçak gemilerine dönüşmekte; bütün Asya hastalıklı bir bölge görünümü almakta, Afrika gecekondular tarafından kemirilmekte; ticari ve askeri havacılık, Amerika ya da Melanezya ormanlarının rengini, daha el bile değmeden soldurmaktadır. Bu koşullarda yolculukların sağladığı sözde kaçış, bizi varlığımızın tarih içindeki en bahtsız biçimleri ile karşı karşıya getirmekten başka neye yarar? Bu büyük Batı uygarlığının yarattığı ve yararlandığımız bunca harika şeyin mutlaka bir fiyatı olacaktı. İçinde, hiç ulaşılmamış karmaşıklıkta yapıların yükseldiği Batı düzeni ve ahengi, günümüzde dünyanın her yanına bulaşan muazzam bir zararlı yan ürünler kitlesinin atılmasını zorunlu kılmaktadır. Yolculuğun bize gösterdiği ilk şey insanlığın suratına fırlatılmış bu pisliklerimizdir."

Yolculuğu bunca kötülemekle haksızlık ediyorum belki de. Yo, çok güzel yanları da vardır yolculukların. Örneğin evimize döndüğünüzde gezip gördüğünüz yerlerin lafını etmek güzeldir; eşinize seslenirsiniz:

– Hani o beyaz şarabı güzel lokanta hangi kentteydi?

(24. 11. 1995)

KÖYE VEDA

Beş ay kaldıktan sonra köyü bırakıp yarın İstanbul'a dönüyoruz. Önce minibüsle Milas'a, oradan otobüsle Harem'e, Harem'den arabayla Kadıköy'deki eve. Demek ki, bir köyden bir köye yollanıyoruz.

Doğrusu, İstanbul'a döndüğüm için sevinçli olduğumu söyleyemeyeceğim.

Neden derseniz, on yıldır yazları gelip kaldığım bu köyü çok severim, temiz havası, denizin güzelliği her türlü övgüye değer. Dostlar edindim burada, köylüden arkadaşlarım var. Onları göreceğim gelecek!

Sonra İstanbul'dan telefon eden dostlarım, "Aman gelmeye kalkmayın, burası çok soğuk" dediler. O da biraz gözümü korkuttu.

Neyse ki, burada da soğuklar bastırdı, özellikle geceleri üşütüyor. Soba yakıyoruz. Köylü dostlara, "Hani burda kış olmazdı?" diye soruyorum. Gülümsüyorlar, "Bu yıl böyle oldu" diyorlar.

En önemlisi, kedimiz Bıdık'ı bırakmak zorunda kalışımız. Kadıköy'deki bir apartmanın ikinci katında oturuyoruz, Bıdık kapalı kalırsa deliye dönmez mi. Onu bir yazımdaki resminden belki tanırsınız. Ayrılacağımızı anladı, üç gündür çok düşünceli. İçim parçalanıyor. Çok alıştık birbirimize, bağlandık.

Bağlanmak iyi bir şey değil, sonu acı oluyor. Onu komşumuz Haluk Motel'in işleticisi Şeref kardeşe emanet edeceğiz. Umarım gözümüz arkada kalmaz. Böylece İstanbul'da kışa gireceğiz. Bakalım nasıl geçecek?

Bizimki gibi yaşam koşullarını gereğince düzene sokamamış ülkelerde kış, özellikle dar gelirliler için eziyet veren bir mevsimdir. Hele aç açıkta olanlar için durum, düşünülmesi bile ürpertici bir faciaya dönüşür.

Yoksulluk edebiyatı yaptığım sanılmasın. Telefonla konuştuğum bir dostum, İstanbul'da odunun kıt ve pahalı olduğunu anlattı bana. Ellerinde 10-15 kilo odunla evlerine koşuşan insanların durumu onu çok yaralamış. Buna edebiyat denemez.

Ya son sel felaketlerinde açıkta kalmış olanlar, şimdi kim bilir ne sıkıntı içindedirler! Devlet, hükümet yetkililerince verilen söylevler, edilen vaatler geride kaldı, herkes işinin başına döndü. Gemisini kurtaran kaptan derler ya, o hesap.

İstanbul için şair Nedim,

Bir sengine yekpâre Acem mülkü fedadır.

demişti, öyle bir İstanbul oldu mu, olmadı mı, kuşkuluyum.

Bektaşiye,

– Yaz gelince sıcaktan, kış gelince soğuktan yakınırsın, nasıl adamsın sen yahu! demişler.

Bektaşi de,

– İlkyaza bir şey dediğimiz var mı? yanıtını vermiş.

Yarınki geceyi otobüste geçireceğiz. Eşim uyur, o bakımdan içim rahat, ama beni yolculukta, hele otobüs yolculuğunda kolay kolay uyku tutmaz. Bütün uykum bir saati doldurur doldurmaz. Evi iple çekerim artık.

Ama eve alışmak da kolay olmaz. İşleri yoluna koyduktan sonra eşimle Bıdık'ı, köyü konuşmaya dalarız. Burada İstanbul'u, İstanbul'da burayı.

İnsanın içinde bulunduğu anı yaşaması ne güçtür! Ya artık elimizden kaçmış olan geçmişteyiz, ya da bilmediğimiz gelecekte.

Ahmet Hamdi Tanpınar,

Ne içindeyim zamanın
Ne de büsbütün dışında

demişti.

(28. 11. 1995)

YOKSA UNUTULURUZ

Homeros'tan günümüze şiir kılıktan kılığa girmiştir, diyelim onunla Baudelaire hiç benzeşmezler; ama özde bir özdeşlik vardır, akımlar, yaklaşımlar ne denli değişirse değişsin, o özsu akagelmiştir, akagidecektir. Buna şiir sanatı diyoruz, tanımlayamazsak da adını koymuşuz.

Bütün güzel sanatların konusu (belki de amacı) olan güzellik kavramıdır bu. Eski Yunanlılar ortaya atmışlardı bunu ilk: Tokalon.

Güzellik kavramı bir tümeldir, güzel kız, güzel şiir, güzel resim değil, güzel.

Onu biz yaratmışız, dışımızdaki dünyada bir karşılığı yok, ama inanıyoruz ona, dahası tapıyoruz, ne olduğunu bilmeden.

Tümellerden hiçbirini görmemişiz, örneğin ağaç nedir bilmiyoruz; çam ağacını, armut ağacını, selvi ağacını tanıyoruz da ağaç'ı imgelemimizde canlandırabiliyoruz. Hayır, hayır canlandıramıyoruz da, onun görüntüsünü yaratmaya çalışıyoruz.

İşte bütün yaratılarımız bu görüntüler çevresinde oluşmuştur. Hem uydurma, hem gerçek.

Uydurma demem kimseyi şaşırtmasın, uydurma bir dünyada yaşıyoruz. Gerçekte insanoğlunun benzersiz dünyasıdır bu, onun kültürü, uygarlığıdır.

Ne yapacaktık? Gerçek dünya içinde mi yaşayacaktık? Kim dayanabilirdi buna?

Güzel olan, uydurma olandır; yarattığımız uydurma dünya içinde oyalanıp gidiyoruz.

Bizim gerçek dünyamızdır o, hiç kuşkum yok; Homeros'tan bu yana şiir sanatı sürüp geliyor, yalnızca ürünleriyle, yapıtlarıyla değil, yarattığı sevgi bağı ile de.

Bütün şairler (bütün sanatçılar) bu hayranlık bağı içinde yetişmişlerdir; sanatı sürdüren işte bu hayranlık, sevgi bağıdır. Güzellik başka nasıl var olabilir, nasıl yaşayabilirdi!

Tanıdığım şair arkadaşlardan biri (öleli çok oldu) bana bir gün,

– Bir şair, başka şairi sevemez, demişti.

Demek şiirde ortaklık tanımıyor, bireysel bir iştir bu diye düşünüyor, ben kendi güzel'imi yaratırım diyor... Ne bileyim ben!

Oysa dünyanın büyük şairleri, sanatçıları içinde, kendinden öncekilere, dahası kimi çağdaşlarına hayran olmayan yoktur. Sanat yaratıcılığı, sanıldığı gibi tek başına gerçekleşen bir iş değildir.

Hangi iş tek başına yaratılabilir ki!

Adını vermediğim o şair arkadaşımın, bugün bir şiirini değil, bir dizesini bile anan yok.

Demek aklı uyarınca tek başına kaldı. Çünkü o şair arkadaşım, sanat süreci içindeki sevgi öğesinin ayırdına varmamıştı; oysa güzellik denilen tümel kavrama sevgisiz varılamazdı, ortak bir kavramdı o.

Tümellerden kurulu bir dünyamız olduğuna göre, aman sevgiyi unutmayalım.

Yoksa unutuluruz.

(5. 12. 1995)

KONUŞMA ÜSTÜNE

Evcil hayvanların aklından, zekâsından söz ediyorduk, sofra-mızdaki hanımlardan biri,

– Ama biz konuşuyoruz, onlar konuşamıyorlar, dedi.

Böylece bizim hayvanlara üstünlüğümüzü kanıtlamış oldu.

Üstünlüğümüz konusunda biraz kolaya kaçtığımızdan, başka bir deyişle çabuk böbürlendiğimizden hep rahatsızlık duymuşumdur.

İnsanoğlunun aklını küçümsüyor muyum?

Hayır.

Ama zaman zaman insanların aklını küçümsediğim olmuyor değil.

Kimi örnekler üzerinde durayım.

Bir akşam evime dönmek için otobüs bulamadığımdan taksi tutmak zorunda kalmıştım. Araba sahil yoluna indiğinde (o zaman Ataköy'de oturuyorduk) sürücü ile bu konuda, nasıl konuştuğumuz, neyi konuştuğumuz konusunda bir denemeye girişeyim dedim.

– Bak yavrum, sana önemli bir şey söyleyeceğim, diye başladım söze.

Sürücü,

– Söyle amca, dedi.

– İyi dinle!

– Dinliyorum amca.

– Her işin başı sağlık.

Sürücü,

– Çok doğru amca, dedi.

Ben,

– Daha bitmedi, diye sürdürdüm sözü, şimdi diyelim senin milyonların, milyarların var, ama böbreklerin iyi çalışmıyor, neye

yarar o milyonlar, milyarlar.

Bu kez sürücü başını çevirip bana baktı.

– Ne güzel konuşuyorsun amca, dedi.

Oysa ben ona, onun bildiği bir şeyi, hele bizde çok sık yinelenen bir sözü söylemiştim, yeni bir şey değildi bu, dahası hiçbir şey değildi, boş laftı. Ama sürücü güzel konuştuğumu düşünüyordu. Ne denir! Denememde başarılı olmuştum. Çünkü konuşmalarımızın çoğunu bu tür boş sözlerle doldurduğumuzu biliyordum.

Yanlış anlaşılmasın, hoşuma da gidiyordu böyle konuşmalar; doğa bize konuşma yeteneği vermiş ya, onu kullanarak eğleniyor, vakit geçiriyorduk.

Bir gün de eşimin üniversiteden eski bir arkadaşı evimize geldi, konuşuyordu, hem de ne merak içinde bırakarak!

Şöyle diyordu, dura dura, bizi beklete beklete:

– Salı günü.. hayır pazartesi günü... Durun bakayım pazartesi miydi, yoksa salı mıydı?.. Salı idi, salı. Öğleye doğru... Saat on muydu?.. Durun bakayım. On birdi sanıyorum... Evet, evet on birdi... Bizim beye dedim ki... öyle içimden geldi... Dedim ki, çarşıya kadar bir gidelim dedim... Kalktık gittik.

Biz çarşıda ne olduğu merakı içindeyiz, başlarına bir şey mi geldi yoksa!

Oysa konuğumuz hanım kısa yoldan bitiriverdi:

– Sonra eve döndük, dedi.

İşte bu gibi konuşmaları gözümün önüne getirerek, yazımın başında sözünü ettiğim sofradaki hanıma,

– Keşke hiç konuşmasak, demiştim o gün.

Bu sözüm nasıl karşılandı, bilemiyorum; ama inanıyorum ki, beynimizde bir konuşma merkezi var diye biz olur olmaz konuşuyoruz.

Evet, böyle bir merkez var ama boyuna da konuşmak gerekmez ki! Midemiz var diye boyuna yemek mi yiyelim!

Beynimizdeki konuşma merkezi ise, doğrusunu isterseniz beni hep düşündüregelen bir konudur; bu konuyu uzman hekim dostlarımla birkaç kez tartışmış, ama doyurucu bir sonuca vara-

mamışımdır.

Soyundan geldiğimiz söylenen (başta balık olmak üzere) hayvanların hiçbirinin beyninde konuşma merkezi yok; insanoğlunun hangi gün, hangi saatte insan" nitemini kazandığını bilmediğimize göre, haklı olarak şu soruyu sorabiliriz:

Konuşma merkezi insana, insan olmadan, demek ki insan olacak diye mi verildi, yoksa insan olduktan sonra mı? Başka bir deyişle, evrimin hangi döneminde?

Elbet sorular bununla bitmiyor.

İnsan, konuşma merkezi beynine konduğu için mi konuştu, yoksa konuşmak istediği için mi beynine bu merkez kondu?

Dil, konuşma merkezi konduktan sonra mı ortaya çıktı? Böyleyse, neden herkes aynı dili konuşmaya başlamadı?

Bununla da bitmiyor, konuşma merkezi bize gevezelik edelim, saçma sapan konuşalım diye verilmiş olamaz. Çünkü doğa gevezelik etmez.

Olsa olsa bir bilgimizi, bir deneyimimizi aktarmak için verilmiştir. İlkel toplum insanı için bunu çok iyi anlıyor ve değerlendiriyorum.

O zaman da şu sorular dikiliyor karşıma:

Bilgi nedir?

Deneyim nedir?

Ah konu geliştikçe gelişiyor ve ben bunun içinden çıkabileceğimi hiç sanmıyorum.

İlkel insan, balığı nasıl avladığını, kuşu nasıl vurduğunu anlatıyordu gençlere; bu bir deneyim, bilgi aktarımı idi. Şimdi hangi deneyimimizi, hangi bilgimizi aktarmak için kullanıyoruz 'konuşma merkezi'ni?

Deneyimden vazgeçelim, insan deneyimden kopmuştur; bilgiye gelince, neyi biliyoruz da başkalarına aktaralım!

Neyi biliyoruz ve neyi bilebiliriz?

Felsefe derslerini liselerden kaldırdılar ya da seçmeli ders durumuna getirdiler. Biliyorum, çocuklar soru sormaya kalkmasınlar diye yaptılar bunu.

K. Ajdukiewicz, *Temel Kavramlar ve Kuramlar* (Gündoğan

Yayınları, Çev.: Ahmet Cevizci) adlı kitabında soruyor:

"Bilen öznenin kendi sınırlarının ötesine geçip geçemeyeceğini, bir başka deyişle, bilen öznenin bilme eyleminde kendisine aşkın olan bir gerçekliğe ulaşıp ulaşılamayacağını sorduğumuz zaman..."

Kimin umurunda! Biz her şeyi biliyor ve anlatıyoruz. Konuşuyoruz, konuşuyoruz, belki böylece yaşadığımızı kanıtlamak istiyoruz.

Ama yaşadığımızı da bilmiyoruz.

Felsefe soru sorma sanatıdır.

Peki, yanıtını buluyor mu?

Bulmasa da olur; çünkü soru yanıttan önemlidir.

(8. 12. 1995)

ÇELİŞKİLER İÇİNDE

Genel seçimlerin toplumda uyandırdığı ilgi ve coşku iki gün sonra bitecek; ortalık birden sütliman olmayacak elbet, sonuçların tartışılması, yeni hükümetin kurulmasına ilişkin söylentiler bir süre daha oyalayacak toplumu, ardından evli evine, köylü köyüne, bir dinginlik saracak ortalığı.

Bertrand Russell, "Toplum İçimde Özgürlük" başlıklı bir yazısında *(Sorgulayan Denemeler;* Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Çeviren: Nermin Arık) şöyle diyor:

"Hegel ve onun ardılları gerçek özgürlüğün genelde 'ahlak yasası' diye adlandırılan polise itaat hakkından ibaret olduğunu düşünürler. Kuşkusuz, polis de kendi üstlerine itaat etmelidir. Ancak bu tanım bize devletin kendisinin nasıl hareket edeceği konusunda yardımcı olmuyor. Bu görüşü savunanlar devletin de temelde ve tanımı gereği kusursuz olduğunu ileri sürerler. Bu anlayış demokrasinin varolduğu ve hükümet şeklinin siyasal partilere dayandığı ülkelere uygun düşmüyor. Çünkü böyle ülkelerde ulusun belki yarısı hükümetin kötü olduğu kanısındadır."

Hükümetin kötü olduğunu düşünebilmek için orada özgürlük gereklidir, özgürlük ise çarçabuk alışıverilecek bir şey değildir. Bunu düşündüğü içindir ki İsmet Paşa çok partili düzene geçildiğinde, yakınlarından birine, "Yüzyılda alışır mıyız dersiniz?" diye sormuştu. Hele halkın köle sayıldığı Osmanlı yönetiminin kalıtçısı olanlar için özgürlüğü kullanarak hükümet kurumunu etkilemeye kalkmak elbette coşkuyu da aşan boşalımlara yol açacaktır. Alanlardaki ve TV'lerdeki kimi konuşmaların çılgınlık benzeri gösterilere benzemesi, seçim özgürlüğünün neden olduğu bunalımlardır.

Bu tür bunalımlara devletlerin de zaman zaman düşmesi yadırganmamalıdır; onları şaşırtan ise onca bağlılık gösterdikleri

adalet ilkelerinin eskimesi ve değişmesidir. Yerimiz elverirse, bunun örneklerine de geçebiliriz belki. İlkel toplumların kuttörenlerinde de böyle şeyler oldu. Ortak yanımız kutsamadır. Biz özgürlüğü, demokrasiyi, adaleti kutsuyoruz; onlar tabuları, totemleri kutsarlardı ve büyücüler bu törenler sırasında oba halkını deliye çevirirlerdi.

İlkel toplum insanı başlangıçta, diyelim küçük bir su kaynağına, bir ağaca, ışığa, yağmura vb. tapardı. Büyük tapınaklar yapıldıktan sonra tanrılar ortaya çıktı. Tanrıların yetki alanları da ayrılmıştı.

Uygarlığa geçildikten sonra, halkın istekleri, yeme, içme sağlık, barınma, giyim ve çocuk yapma gibi en az yaşama koşulları içinde kalmakla birlikte, bayların (zenginlerin) dilinde, adalet, özgürlük, eşitlik gibi kafamızın yapısından doğmuş soyut kavramlara dönüştü. Halk ile aydın kesim arasındaki ayrılık bundan kaynaklanıyor. Oysa adalet, özgürlük, eşitlik kavramları gereğince aydınlığa kavuşmuş değildir.

Genel seçimlerde oy kullanmak, yurttaşın kendi başına gerçekleştireceği sade, sessiz bir iştir: Bir odaya, ya da bir bölmeye girecek, orada yeğlediği partinin aday listesini alıp bir zarfa koyacak ve dışarı çıkıp sandığa atacaktır.

Oysa alan toplantılarındaki görünüm, coşkulu bir dinsel törene dönüşüyor; çünkü burada tanrılaştırılmış soyut kavramlar ve büyücüler egemendir artık. Demek halkın eskimesi, kendinden geçmesi, ilkel toplumda olduğu gibi, uygar toplumda da bir gereksemedir. Kuttören bitince yaşam eski dinginliğine kavuşacak, törensel söylem unutulacaktır.

Öbür gün gerçekleşecek genel seçimlerde Refah Partisi, yardımcı olarak Tanrı'yı işe sokmayı düzenlemiş durumdadır. İlkel topluma benzememizin en belirgin çizgisi budur.

Ama öteki partileri bu çizginin uzağında saymak haksızlık olur; neredeyse bütün partilerin başkanları seçimi kazanırlarsa neler yapıp edeceklerini halka anlatırken "Allah'ın izniyle" diye söze başlamakta, örneğin "Allah'ın izniyle pahalılığı ortadan kaldıracağız" demektedirler. Verdikleri sözü tutamazlarsa, pahalılı

ğın ortadan kaldırılmasını Tanrı istememiş olacaktır. Çünkü halk bilinmeyen bir günah işlemiştir, bunun cezasını çekmelidir. Başka bir deyişle, özgürce istemde bulunmak geçerli değildir, hiçbir işe yaramaz.

Hem özgürlük, adalet gibi soyut kavramları yücelt, hem de sonuçta Tanrı'nın istencine avuç aç! Çelişkilerle dolu bir ortamda yaşıyoruz. Halkımız pahalılığın kendi suçu olmadığını bilmemektedir. Gerçekte pahalılığın adı "enflasyon"dur. Mistik bir sözcük.

Adalet anlayışındaki şaşırtıcı değişiklikler de bu yüce kavramı sarsıntılı bir duruma getirmektedir. Örneğin Nâzım Hikmet'in "Vatan Haini" sayılmasını yanlış bulanlar, dahası onun şiirlerini okurken yakalananlar yıllardan beri eziyet çekmiş iken, sevindirici bir değişiklik oldu ve cumhuriyet bayramı törenlerinde onun destanından tadına doyum olmaz güzel şiirler okundu. Son olarak da büyük bir yonutu dikildi. Böylece adalet yerini buldu. Özgürlük, adalet, eşitlik kavramlarında ve Tanrı inancında temelli bir evrime gereksememiz olduğu kanısındayım.

(22. 12. 1995)

İÇİNDEKİLER

İlk Taşı Kim Atsın	7
Aykırı Düşünceler	9
Mostar Köprüsü	13
Bir Öğretmen	17
Güçlü Yapıtlar Yorumla Yaşar	19
Şiire Bakmak	23
Savaşçı Olmayan Bir Asker	26
Mumlar Kimin İçin Yanıyor	30
Yaratma Gizi	32
Doğa Neşe Saçıyor	36
Seçim Falı	40
Ölüm ve Ötesi	42
Mor Bir Gün	44
Maço Kafa	48
Tarihin Dışında mıyız, İçinde mi?	50
Aydınlık ve Karanlık	54
Bir Mektup ve Eski Bir Yazı	56
İkisine de Alışalım	61
Hasta Ziyareti	63
"Alo Katil"	67
Faşizm Her An Ortaya Çıkabilir	69
Benim Sadık Yârim	72
Bir Makedon Şairi	74
Uygarlık Çağında İlkellik	76
Kimin İşine Yarayacak?	80
Bilmem İyi mi Olur?	82
Bir Yıldönümü	86
"His Var mı Bu Âlemde..."	88
Boşuna mı Yaşamışız?	91
Kan Dökme Tehdidi	93
Büyük Bir Adam Üstüne Büyük Bir Kitap	97
Cahillik	101
Çıkarsız Bilgilenme, Ama...	103
Çağımızın Olumlu Olayı	107

Tokgözlü İdik 109
Doğa-Kültür Karşıtlığı Ne Demek? 113
Bir Defterden: 115
Felsefesiz Yaşamak, Bilinçsiz Yaşamak 119
İyi ki Bugünü Görmedi 121
Bir Aydınımız Öldü 125
Kuru Fasulye ve Başka Şeyler 127
'Müstehcen' Ne Demek? 131
Alevilik-Bektaşilik Üzerine Bir Kitap 134
Türkmen Kime Derler? Türk Kime Derler? 138
Hangisi? 140
Aşk İmiş Her Ne Var Âlemde 142
Ölüm Binyılı 145
Köyde 147
Kullan Babam Kullan! 150
Yeni Yüzyıla Hangi Yüzle Gireceğiz! 152
Çımçım ve Başka Sorunlar 155
Yeni Yüzyılın İşi Güç 157
Dilinin Korunması 160
Sertlik 162
Şeriatçılar İktidar mı Oldu? 165
İlm-i Simya ve Simya ve Mumya 167
Ben Dâhi Değilim 170
Şiirin Büyülü Dünyası 172
Alışkanlık Üstüne 176
Ayağa Takılan Dünya 179
İfade Etmek-İfade Vermek 182
Önce Yazgı Anlayışını Kaldırmak 185
Ulusların Iraları 187
"Erbab-ı Teaşür..." 190
Şiirimiz Romantik mi? 192
Anadolu 195
En Önemli İş 197
Bir Konser ve Bir Uygarlık Örneği 200
Ne Duysa Yarar Var 202
Troya'dan Geriye Doğru 206
Felsefesiz Toplum 209
Anayurdumuz Anadolu'dur 212
Köyde Geçen Aylar 214
Altyapı Sorunu 219

Bir İstifanın Düşündürdükleri 222
Yitikler 224
Bir Olayın Düşündürdükleri 228
Şiirli Yazı 230
Vatan Haini 235
Yeni Bir Sözlük 237
Sakallı Celâl 240
Demokrasinin Önemli Sorusu 242
Anlamak, Anlaşılmak 244
Ölülerimizi Anmak 248
Kandid Geldi 253
Günlerden Bir Gün 255
Felsefeyle İlişkimiz 259
Yılbaşı Üstüne 261
Gün ve Gece 264
Siz Hiç Bir Nehrin... 268
Şiddet Üstüne 271
Sıraya Dizmek 273
Olmayacak Duaya Âmin 276
Başkanlık Oyunu 279
Okuma Üstüne 281
Köprü Edebiyatı 284
Bir Defterden 286
Müzik Dinleyin 290
Annem ve Balina 292
Telefonda Hıçkırık 294
Şiir ve Matematik 296
Açıklamalar 300
Sanatlar Arasındaki Birlik 302
Dilencilik 305
Namus Bekçiliği 307
Bekleyeceğiz 309
Mutluluğumuzun Temeli 312
Demokrasi Sadece Çok Partili Olmak Değildir... 316
Tanıklık 318
Bir Kampanya 322
Hitit Geyiği 324
Sanat-Devlet İlişkisi 326
Ciddiye Almadım 328
Fetih Törenleri 332

Bir Antoloji 334
İsveç'te Şiir Günleri 1 336
İsveç'te Şiir Günleri 2 340
Martılar 344
Bir Okuma 346
İmge Bolluğu 350
Dua ve Enternasyonal 352
Aziz Nesin'in Ölümü 355
Tului Sönmez Öldü 357
Öldükten Sonra 359
Köyün Eski Öyküleri 361
Kılık Kıyafet Üstüne 364
Havadan Bakmak 366
Korkulan Sanat 369
Kadınlarla Şeriata Doğru 372
Zenginlik ve Zengin Görünme Hastalığı 374
Eski Kültürümüz Dedikleri 377
Uğraş Seçmek Kolay mı? 379
Dünya Çapında Bir Olay 381
Mizah Ne Demek? 383
Özveri 386
Aşağı Görme 389
Yüceltme Değil, Doğala Dayanma 392
Kedimiz 395
Selam Verip Geçtiler 398
Atatürk'ü Anlamak 401
Orhan Veli İçin 404
Yolculuk Üstüne 407
Köye Veda 410
Yoksa Unutuluruz 412
Konuşma Üstüne 414
Çelişkiler İçinde 418

Yayımlayan: Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.
Kapak Baskı: Şefik Matbaası
İç Baskı: Şefik Matbaası

Melih Cevdet ANDAY

Felsefesiz Yaşamak

"Felsefesiz yaşamak, bilinçsiz yaşamakla eşanlamlıdır. Soracağız, yanıtlamaya çalışacağız, yanıtlayamazsak ya da yanıtlarımızı olaylar yalanlarsa gene soracağız. Felsefe soru sorma sanatıdır. Ve sorular hiç de boşa gidecek değildir.

Doğru'yu ve İyi'yi bulmak kolay değildir. Ama biz her yeni koşulda 'Doğru nedir?', 'İyi nedir?' diye sormazsak, herkes kendi yaptığını, doğru ve iyi sayabilir. Bu ise mutluluk özlemimizi karanlığa gömer. Sokrates de bu sorulara kesin yanıtlar bulamıyordu, ama aramaktan hiçbir zaman da vazgeçmiyordu. Bunalım geneldir, bu bakımdan felsefeye her zamankinden çok iş düşmektedir."

– Melih Cevdet Anday

Bu kitapta çağdaş şiirimizin, tiyatromuzun ve düşünce hayatımızın doruklarından Melih Cevdet Anday'ın 1994-1995 yıllarında yazdığı, şiirden felsefeye, siyasadan günlük yaşama dek çok farklı alanlara yayılan deneme yazılarını bulacaksınız.

ADAM

adam 842

9 789754 187069

ISBN 975-418-706-1